

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

GAZAVÂTNÂMELERDE EDEBÎ SAVAŞ TASVİRLERİ
(15-16. YÜZYIL)

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Kürşat Şamil ŞAHİN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK

Kırıkkale-2015

ONAY

Kürşat Şamil ŞAHİN tarafından hazırlanan “Gazavâtnâmelerde Edebî Savaş Tasvirleri” başlıklı çalışma 17/06/2015 tarihinde yapılan tez savunmasında Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı’nda oy birliği ile DOKTORA tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK

Jüri Başkanı

Doç. Dr. Aysun SUNGURHAN

Üye

Yrd. Doç. Dr. Fahrettin COŞKUNER

Üye

Yrd. Doç. Dr. Bilal ÇAKICI

Üye

Yrd. Doç. Dr. Ebubekir Sıddık ŞAHİN

Üye

KİŞİSEL KABUL/AÇIKLAMA

Doktora Tezi olarak sunduğum Gazavâtnâmelerde Edebî Savaş Tasvirleri (15-16. Yüzyıl) adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

17.06.2015

Kürşat Şamil ŞAHİN

ÖNSÖZ

Gazavâtnâme geleneği Türk edebiyatında Osmanlı akınlarının yoğun şekilde yaşanmaya başladığı 15. yüzyılda görülür ve 16. yüzyılda büyük bir gelişme gösterir. Konusu gazâ olan bu tür, Osmanlı devletinin gerilemeye başlayıp akınların durmasıyla azalmış, gazâ geleneğinin ortadan kalkmasıyla da türün devamlılığı sona ermiştir. Bunların bazen sadece bir savaşı tasvir edenleri olduğu gibi bir padişah veya devlet adamının yaptığı bütün savaşları ele alanları da vardır. Ele alınan savaşlar zaferle veya yapılan bir sefer fetihle sonuçlanmışsa müellif çoğu zaman eserini zafernâme, fetihnâme diye isimlendirmiştir. Bir padişahı merkeze alarak onun gazâlarını ele alanlar ise padişahın adından mülhem eserlerine Selimnâme, Süleymannâme gibi isimler vermişlerdir. Bu gibi durumlardan dolayı bu türe ait eserler farklı isimler taşımakta ve kütüphanelerdeki çalışmalar arttıkça türe her geçen gün yenileri eklenmektedir.

Çalışma “Önsöz”, “Giriş”, “Sonuç”, “Kaynakça” bölümleri dışında “Tasvir ve Edebî Tasvir”, “Gazavâtnâme ve Türk Edebiyatındaki Seyri”, “Gazavâtnâmelerde Edebî Savaş Tasvirleri” başlıklarını taşıyan üç ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde ilk olarak tasvir kavramı ele alınmaktadır. Daha sonra ayrıntılı bir şekilde Türk edebiyatında edebî tasvir konusuna değinilmiştir. İran ve Arap edebiyatında edebî tasvirin seyrine de kısaca temas edilmiştir.

İkinci bölüm “Gazavâtnâme ve Türk Edebiyatındaki Seyri” adını taşımakta ve kendi içerisinde iki alt bölüme ayrılmaktadır. “Gazavâtnâme, Tanımı, Tasnifi ve İçeriği” başlıklı birinci alt bölümde türün genel çerçevesi gözler önüne serilmiştir. “Türk Edebiyatında Gazavâtnâme” adlı ikinci alt bölümde II. Murad, Fatih Sultan Mehmed, II. Bâyezid, I. Selim, Kanunî Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murad, III. Mehmed dönemi olaylarını tasvir eden gazavâtnâmeler ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Eserler üzerinde yapılan çalışmalar ile eserlerin yazmalarının kaydı verilip içerikleri özetlenmiştir. 17 ve 19. yüzyıllar arasındaki olayları anlatan I. Ahmed, II. Osman ve I. Mustafa, IV. Murad, IV. Mehmed, II. Süleyman, II. Ahmed, II. Mustafa, III. Ahmed, I. Mahmud, III. Osman, III. Mustafa, I. Abdülhamid, III. Selim, II.

Mahmud ve Abdülmecid dönemine ait görülebilen gazavâtnâmelerin de yazmalarının kayıtları belirtilmiştir.

Çalışmanın “Gazavâtnâmelerde Edebî Savaş Tasvirleri” başlıklı üçüncü ana bölümü Gazavâtnâmelerde Edebî Tasvirler ve Savaş Tasvirleri olmak üzere iki alt başlıktan oluşmaktadır. İlk bölümde gazavâtnâmelerdeki zaman, mekân, olay, varlık ve psikoloji tasvirlerine değinilmiştir. İkinci bölüm “Ordu”, “Savaş”, “Komutan ve Askerler”, “Savaş Araç ve Gereçleri” adlı alt bölümlerden oluşur. Ordu başlıklı bölüm “Hazırlık ve Toplanma” ile “Yol ve Sefer” diye iki alt bölümden oluşmaktadır. Savaş başlıklı kısımda “Meydan Savaşı”, “Kale ve Şehir Kuşatmaları”, “Yenilgi ve Başarısızlıklar”, “Savaş Sonrası Yaşananlar” diye alt bölümlerden oluşur. Komutan ve Askerler adlı bölüm Türk ve düşman askerleri diye iki alt başlıkta incelenmiştir. Savaş Araç ve Gereçleri adlı bölüm “Ok ve Yay”, “Kılıç”, “Gürz”, “Süngü”, “Nacak ve Balta”, “Top”, “Tüfek”, “Kalkan”, “Kement”, “Davul, Kös ve Zurna”, “Bayrak, Sancak ve Âlem”, “Donanma ve Gemi” diye alt başlıklardan oluşur. Zikredilen başlıklar altında eserlerdeki edebî tasvirlerden örnekler verilip bunlara dair benzetme ve hayal unsurları sunulmuştur. Bu kısmın sonunda da başlıca edebî sanatlara değinilmiş ve savaş tasvirlerinde yapılan benzetmeler bir tabloyla gösterilmiştir. Konuların örneklendirilmesi için tez ve kitaplardan yapılan alıntılar, mümkün mertebe orijinal kaynaklardan teyit edilmeye çalışılmıştır.

Tez süresince manevî desteğini esirgemeyen eşim Nurcan Akyıl Şahin’e, tezin hazırlanma ve düzeltilme aşamalarında her zaman yardımlarını gördüğüm değerli hocalarım, Yrd. Doç. Dr. Fahrettin Coşkuner, Doç. Dr. Aysun Sungurhan ve bu çalışmayı yapmam konusunda beni teşvik eden ve çalışmanın her aşamasında değerli vaktini ayırıp yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Muhittin Eliaçık’a teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

Belli bir döneme ait olayları ayrıntılı şekilde anlattıklarından tarih araştırmacıları için de önemli bir kaynak teşkil eden gazavâtnâmeler; insanların dinî, kahramanlık duygularını artırma ve onlara tarih şuurunu vermeyi amaçlayan hamasî karakterli eserlerdir. Bundan dolayı gazavâtnâmeler sıradan bir tarih belgesi olmayıp edebî vasfı ağır basan bir görüntü arz eder. Manzum, mensur veya karışık olarak kaleme alınan bu eserler Türk edebiyatında 15. yüzyıldan sonra gittikçe artan bir gelişme göstermiştir. Zafernâme, fetihnâme, Selimnâme ve Süleymannâme gibi farklı isimler altında yazılan bu türe ait araştırılması gereken pek çok eser vardır.

Gazavâtnâmelerde Edebî Savaş Tasvirleri (15-16. yüzyıl) adlı çalışma, Osmanlı Devleti'nde 15 ve 16. yüzyılda yapılan savaşları konu edinen edebiyatımızdaki Türkçe yazılmış gazavâtnâmeleri incelemeyi esas alır. Çalışmanın amacı Gazavâtnâme türünün genel çerçevesini çizmek, eserlerde yer alan teşbih, mecaz ve hayal unsurlarını tespit etmek, incelemek ve elde edilen malzemeden hareketle genellemelere ulaşmaktır. Türk dili, edebiyatı ve tarihi açısından ayrıntılı bilgiler barındıran bu eserlerin edebî yönleri gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler:

1. Savaş
2. Türk Edebiyatı
3. Edebî Tasvir
4. Gazâ
5. Gazavâtnâme.

ABSTRACT

Ghazavatnamahs which constitute important resources for history researchers as they describe the events of a certain period in details are epic characteristic works that intends to enhance people's sense of religion and heroism and to give them the consciousness of history. Therefore ghazavatnamahs are overwhelmingly literary works rather than ordinary history documents. Verse, prose or mixed penned, these works have shown increasing improvement after the 15th century in Turkish literature. There are many works to be investigated in this genre written under different names such as Zafernamah, fetihnamah, Selimnamah and Suleymannamah.

This study, named *Literary Depictions of War in Ghazavatnamahs (15th – 16th centuries)*, is based on the investigation of ghazavatnamahs that deal with 15th and 16th centuries Ottoman Empire wars written in Turkish in our literature. The aims of the study are to draw the general framework of the types of ghazavatnamahs; to identify the elements of similes, metaphors and fantasies in the works; to examine the material that was obtained; and to reach generalizations. It is also tried to bring the literal sides of these works before the eyes as the works bear a lot of information about Turkish language, literature and history.

Keywords:

1. War
2. Turkish literature
3. Literary depiction
4. Ghaza
5. Ghazavatnamah

KISALTMALAR

Bkz. : Bakınız

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

Ed. : Editör

Haz. : Hazırlayan

İA : İslam Ansiklopedisi

No: Numara

s. : Sayfa

S. : Sayı

TDVİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

TDK : Türk Dil Kurumu

TTK : Türk Tarih Kurumu

vb. : Ve benzeri

v. : Varak

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
KISALTMALAR.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
GİRİŞ	3

BİRİNCİ BÖLÜM

TASVİR VE EDEBÎ TASVİR KAVRAMLARI

I.1. TASVİR	7
I.2. EDEBÎ TASVİR	18
I.2.1. Arap Edebiyatında Edebî Tasvir	20
I.2.2. İran Edebiyatında Edebî Tasvir.....	21
I.2.3. Türk Edebiyatında Edebî Tasvir	23

İKİNCİ BÖLÜM

GAZAVÂTNÂME VE TÜRK EDEBİYATINDAKİ SEYRİ

II.1. GAZAVÂTNÂME TANIMI, TASNİFİ VE İÇERİĞİ.....	30
II.1.1. Gazavâtnâme Kelimesinin Tanımı	30
II.1.2. Edebî Tür Olarak Gazavâtnâme	33
II.1.3. Gazavâtnâmelerin Muhtevası.....	41
II.1.4. Gazavâtnâmelerin Özellikleri.....	42
II.1.5. Gazavâtnâmelerin Tarihî Değeri ve Önemi.....	43
II.2. ARAP VE İRAN EDEBİYATINDA GAZAVÂTNÂME	44
II.2.1. Arap Edebiyatında Gazavâtnâme	44
II.2.2. İran Edebiyatında Gazavâtnâme.....	45
II.3. TÜRK EDEBİYATINDA GAZAVÂTNÂME	47
II.3.1. 15-16. YÜZYIL GAZAVÂTNÂMELERİ	47
II.3.1.1. II. Murad Dönemi	47

II.3.1.1.1. Gazavât-ı Sultân Murad B. Mehemmed Hân	47
II.3.1.1.2. Gazavât-ı Sultan Murad	49
II.3.1.2. Fatih Sultan Mehmed Dönemi	50
II.3.1.2.1. Tarih-i Ebü'l-Feth	50
II.3.1.2.2. Fetihnâme (Kıvâmî)	51
II.3.1.2.3. Mahruse-i İstanbul Fetihnâmesi	53
II.3.1.2.4. Feth-i Kostantîniye	53
II.3.1.2.5. Gazanâme-i Rum	54
II.3.1.3. II. Bâyezid Dönemi	54
II.3.1.3.1. Fetihnâme-i İnebahtı ve Moton	54
II.3.1.3.2. Gazavât-ı Mora	55
II.3.1.3.3. Kutbnâme	55
II.3.1.3.4. Fetihnâme-i Kal'a-i Moton	56
II.3.1.3.5. Gazavâtnâme-i Mihaloğlu Ali Beğ	57
II.3.1.3.6. Gazavâtnâme-i Midilli	58
II.3.1.3.7. Yakup Paşa Gazavâtnâmesi	58
II.3.1.3.8. Menâkıb-ı Sultan Bâyezid	59
II.3.1.4. I. Selim Dönemi	60
II.3.1.4.1. Selimnâme (Üsküplü İshak Çelebi)	60
II.3.1.4.2. Selimnâme (Kalkandelenli Sücûdî)	60
II.3.1.4.3. Selimnâme (Keşfi Mehmed Çelebi)	61
II.3.1.4.4. Selimnâme (Şükrî-i Bitlisî)	62
II.3.1.4.5. Selimnâme (Çerkezler Kâtibi Yusuf)	63
II.3.1.4.6. Selimnâme (Sa'dî b. Abdülmüteal)	64
II.3.1.4.7. Selimnâme (Celâlzâde Mustafa Çelebi)	65
II.3.1.4.8. Selimnâme (Muhyî Çelebi)	66
II.3.1.4.9. Tarih-i Feth-i Mısır (Şîrî)	66
II.3.1.4.10. Selimnâme (Ali b. Muhammed el-Lahmî)	67
II.3.1.4.11. Selimnâme (Mekkî)	67
II.3.1.4.12. Fetihnâme-i Diyar-ı Arab	67
II.3.1.5. Kanunî Dönemi	69

II.3.1.5.1. Menâkıb-ı Sultan Süleyman	69
II.3.1.5.2. Tarih-i Sultan Süleyman.....	69
II.3.1.5.3. Se'âdetnâme	71
II.3.1.5.4. Süleymannâme (Senâî)	72
II.3.1.5.5. Enîsü'l-Guzât	72
II.3.1.5.6. Feth-i Kal'a-i Belgrad.....	73
II.3.1.5.7. Ferahatnâme	73
II.3.1.5.8. Ferah Cerbe Fetihnâmesi	74
II.3.1.5.9. Fetihnâme-i Kal'a-i Cerbe.....	75
II.3.1.5.10. Gazavât-ı Hayreddin Paşa.....	75
II.3.1.5.11. Tarih-i Feth-i Şikloş.....	77
II.3.1.5.12. Nüzhetü'l-Esrâri'l-Ahbâr der-Sefer-i Sigetvar.....	77
II.3.1.5.13. Fetihnâme-i Kal'a-i Sigetvar	78
II.3.1.5.14. Fetihnâme-i Sefer-i Sigetvâr	79
II.3.1.5.15. Cihâdü'l-Mücâhidîn	79
II.3.1.5.16. Tarih-i Feth-i Belgrad (Tabib Ramazan).....	80
II.3.1.5.17. Tarih-i Feth-i Rodos (Tabib Ramazan).....	80
II.3.1.5.18. Minah Rabbü'l-Beriyye Fi Feth Rodosu'l-Ebiyye.....	81
II.3.1.5.19. Fetihnâme-i Üngürüs (Kıyâmetnâme)	81
II.3.1.5.20. Hızânetü'l-Înşa.....	81
II.3.1.5.21. Cami'ü'l-Cevâhir	82
II.3.1.5.22. Süleymannâme (Bostan Çelebi).....	82
II.3.1.5.23. Heft Meclis	83
II.3.1.5.24. Heft Dastan	84
II.3.1.5.25. Süleymannâme (Hâkî)	85
II.3.1.5.26. Süleymannâme (Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi).....	85
II.3.1.5.27. Tevârih-i Feth-i Rodos.....	86
II.3.1.6. II. Selim Dönemi.....	87
II.3.1.6.1. Selimnâme (Kazasker Vusûlî)	87
II.3.1.6.2. Fetihnâme-i Kıbrıs	88
II.3.1.6.3. Fethiyye-i Cezire-i Kıbrıs	88

II.3.1.6.4. Târîh-i Kıbrıs.....	89
II.3.1.6.5. Fetihnâme-i Akl-ı Vâdi-i Serhengi	90
II.3.1.6.6. Fütuh-ı Yemen (Fetihnâme-i Yemen)	90
II.3.1.6.7. Fethiyye-i Yemen	91
II.3.1.6.8. Târîh-i Yemen	91
II.3.1.6.9. Gazavâtü'l-Çerâkise ve'l-Etrâk fî Cenûbi'l-Cezîretü'l Müsemmâ	91
II.3.1.7. III. Murad Dönemi.....	92
II.3.1.7.1. Şecâatnâme.....	92
II.3.1.7.2. Zafernâme-i Sultan Murad Han.....	96
II.3.1.7.3. Gonca-i Bağ-ı Murad	97
II.3.1.7.4. Gencine-i Feth-i Gence	98
II.3.1.7.5. Târîh-i Özdemiroğlu Osman Paşa.....	98
II.3.1.7.6. Nusretnâme	100
II.3.1.7.7. Fursatnâme	101
II.3.1.7.8. Tebrîziyye.....	101
II.3.1.7.9. Târîh-i Gazavât-ı Osman Paşa	102
II.3.1.7.10. Zafernâme-i Ali Paşa	103
II.3.1.7.11. Tevârîh-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs	104
II.3.1.7.12. Tevârîh-i Gazavât-ı Sultan Murad-ı Sâlis.....	105
II.3.1.7.13. Gazavât-ı Özdemiroğlu Osman Paşa	105
II.3.1.7.14. Fetihnâme-i Şirvan ve Demirkapı	106
II.3.1.7.15. Şifâü'l-Kulûb ve Likâü'l-Mahbûb.....	106
II.3.1.7.16. Zafernâme-i Kal'a-i Üstüvâr	106
II.3.1.7.17. Cihâdnâme	107
II.3.1.7.18. Târîh-i Feth-i Yanık.....	107
II.3.1.7.19. Tevârîh-i Fütuh-i Şirvan.....	107
II.3.1.8. III. MEHMED	107
II.3.1.8.1. Târîh-i Feth-i Üngürüs	107
II.3.1.8.2. Cihâdnâme-i Hasan Paşa.....	108
II.3.1.8.3. Menâkıb-ı Tiryaki Hasan Paşa.....	109
II.3.1.8.4. Hasenât-ı Hasan.....	109

II.3.1.8.5. Gazavâtnâme.....	109
II.3.1.8.6. Haçova Savaşı	109
II.3.1.8.7. Kanije Fetihnâmesi	110
II.3.1.8.8. Gazavât-ı Tiryaki Hasan Paşa.....	110
II.3.2. 17-19. YÜZYIL GAZAVÂTNÂMELERİ.....	110

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GAZAVÂTNÂMELERDE EDEBÎ SAVAŞ TASVİRLERİ

III.1. GAZAVÂTNÂMELERDE EDEBÎ TASVİR.....	114
III.1.1. Zaman Tasvirleri.....	115
III.1.2. Mekân Tasvirleri	120
III.1.3. Varlık Tasvirleri.....	122
III.1.4. Psikolojik Tasvirler	123
III.1.5. Olay Tasvirleri.....	126
III.2. SAVAŞ TASVİRLERİ.....	129
III.2.1. ORDU.....	129
III.2.1.1. Hazırlık ve Toplanma	132
III.2.1.2. Yol ve Sefer	135
III.2.2. SAVAŞ.....	137
III.2.2.1. Meydan Savaşları	137
III.2.2.1.1. Mahşer Yeri.....	162
III.2.2.1.2. Pazar	163
III.2.2.1.3. Meclis.....	165
III.2.2.2. Kale ve Şehir Kuşatmaları	168
III.2.2.3. Yenilgi ve Başarısızlıklar.....	180
III.2.2.4. Savaş Sonrası Yaşananlar	183
III.2.2.5. Ele Geçen Ganimet	184
III.2.3. ASKERLER	187
III.2.3.1. Türk Askerleri	198
III.2.3.2. Düşman Askerleri	201
III.2.3.3. Komutanlar.....	203
III.2.4. SAVAŞ ARAÇ VE GEREÇLERİ	205

III.2.4.1. Ok ve Yay.....	207
III.2.4.2. Kılıç.....	209
III.2.4.3. Gürz.....	211
III.2.4.4. Süngü ve Mızrak.....	213
III.2.4.5. Nacak, Balta ve Hançer	216
III.2.4.6. Top	216
III.2.4.7. Tüfek	220
III.2.4.8. Kalkan ve Kement	224
III.2.4.9. Davul (Tabl), Kös (kûs), Zurna (Surna)	225
III.2.4.10. Bayrak, Sancak, ‘Alem	226
III.2.4.11. At.....	227
III.2.4.12. Gemi ve Donanma.....	228
III.2.5. EDEBÎ SANATLAR.....	235
III.2.6. SAVAŞ TASVİRLERİNDEKİ BENZETMELERİN ANALİZİ	244
SONUÇ.....	263
KAYNAKÇA.....	268
İNDEKS	282
ÖZGEÇMİŞ	290

GİRİŞ

Edebiyat insan zekâsının vücuda getirdiği bütün eserleri konu edindir. Bundan dolayı da insan topluluğunun bir ifadesi, devrin, milletin duygularının ve fikirlerinin aynası olur. Bu aynaya yansıyan konular arasında insanın duygu, düşünce ve hayal dünyasında büyük yankılar uyandıran olaylar başta gelir. Göç, deprem, yangın, savaş gibi konular ilk sırada yer alır. Savaşların bunlar arasında önemli bir yeri vardır. Küçük ya da büyük her savaşın tarafların hayatı üzerinde etkisi vardır. Bu etki edebiyatın en önemli malzemesi olan dilde de yansımaları bulur. Çünkü bir milletin hayatında savaş ve onun etrafında şekillenen sosyal hayat arasındaki ilişki ne kadar büyük ve kuvvetliyse bu durum kullanılan dile de yansır. Bu sadece Türk edebiyatı için geçerli olan bir olgu değildir. Savaş bütün milletlerin edebiyatlarında yansımaları bulmuş ve edebiyatın önemli konularından olmuştur. Savaş, edebiyata önemli bir malzeme sunmuştur ve buradan beslenen bir “harp edebiyatı” meydana gelmiştir. Orta Asya’dan Viyana’ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada at koşturan Türk milletinin tarihi nice savaş ve zaferlerle doludur. Bu durum sözlü ve yazılı edebî mahsullerimize aksetmiştir.¹

Klasik Türk edebiyatında sevgili ve tabiata dair çok sayıda tasvir yapılmıştır. Bunlardan başka kaside, mesnevi ve kıt’alarda yüzlerce savaş tasviri de mevcuttur ve bir harp edebiyatı oluşmuştur. Savaş tasvirleri tarihî ve edebî birçok eserde görülmekle birlikte bu konuda müstakil olarak yazılmış manzum veya mensur gazavât-nâmelerde ayrıntılı ve çarpıcı örnekler vardır.² Gazavât-nâmelerin dışında Hamzanâme, Battalnâme, İskendernâme, Tevarih-i Al-i Osman ve vekayinâmeler gibi eserlerde de savaş tasvirleri bulunur ve bunlar arasında bu manada pek çok ortak nokta göze çarpar.

Gazavât-nâme türünün edebiyatımızda yaygınlaşmasında İslamiyet’in ve Arap edebiyatının etkisi yadsınmaz. İslam’ın zamanla gelişmesinden sonra, şehitlikle birlikte kullanımı gittikçe artan gazilik, askerden hükümdara kadar savaşa katılan herkesin almak istediği bir unvan olmuştur. Anadolu gazilerini ve onların

¹Ömer Çakır, Türk Şiirinde Çanakkale Muharebeleri, AKM Yay., Ankara, 2004: 4-9.

² Muhittin Eliaçık, “Selçuknâme’de Edebî Savaş Tasvirleri”, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Ocak 2011, s. 109-110.

edebiyatımıza yansımalarını Müjgân Cunbur; İslam dinini yayma dönemi, yurt edinme dönemi, durgunlaşma dönemi, kurtarma ve koruma dönemi olmak üzere dört kısımda değerlendirmiştir. Anadolu gazileri Anadolu'nun fethinden önce gazâlara bir teşkilat halinde katılıyorlardı. Gazilik bunların meslekleri ve ülküleri idi. Orta Asya kavimleri arasında cesur, yiğit, zorlu gibi anlamlara gelen “alp” sözü zaman zaman Anadolu gazilerinin de unvanı olmuştur. Hz. Muhammed'in ve İslamiyet'in ilk yıllarındaki kahramanların dillere destan olmuş gazâlarına benzer gazâlarda bulunmak, Müslüman Türklerin de gönüllerini dolduruyor ve onları şevke getiriyordu. İlk dönem Anadolu gazileri İslamiyet'in başlangıç yıllarında Anadolu'ya akınlar yapan Arap mücahitleridir. Bu akınlarda yeni bir dini yayma düşüncesi vardır. Onların bu faaliyetleri megazi ve tarih kitaplarında tasvir edilmiştir. Türk halk edebiyatında Hz. Ali ve Hz. Hamza'nın gazâları yüzyıllar boyu sözlü gelenekte yaşamış on beşinci yüzyıldan itibaren de yazıya aktarılmıştır. Cengnâme ve Hamzanâme adlarıyla bir türün de oluşumuna zemin hazırlamışlardır. İlk döneme ait tanınmış bir diğer Anadolu gazisi Seyyid Battal'dır. Onun menkıbevi hayatı asırlarca halk edebiyatında etkisini sürdürmüştür. Battal Gazi efsanevî şahsiyetiyle birinci dönem gazilerini ikinci döneme bağlamıştır. İkinci dönem gazilerine Selçuklu akınlarındaki alpler de dâhil olmuştur. Artık yurt açma ve devlet kurma ideali ağır basar. Gaziliğin de zamanla adeta bir meslek haline geldiği görülür. Melik Ahmed Danişmend Gazi, Emir Gazi gibi Selçuklu komutanlarının gazâları Danişmendnâme'de anlatılır. Bu eser Anadolu tarihinin menkıbevi bilgi kaynakları arasında önemli bir yere sahiptir. Bu dönemin diğer önemli örneği Seyyid Şerif Sarı Saltuk Gazi'nin kahramanlıklarını anlatan Saltuknâmedir. Osmanlı'nın kuruluşunda önemli bir rol üstlenen kahramanların gazâları da Osmanlı tarihlerinde hikâye edilmiştir.³

Edebî mahsullerde tasvirler sanatçının iç dünyasını ortaya koyar. Tahkiyeye dayalı eserlerde tasvir vak'aya canlılık verir. Edebî eserler genellikle yaşanmış bir olayı olduğu gibi verme kaygısı gütmaz. Bu tarz eserlerde asıl amaç

³ Müjgân Cunbur, “Anadolu Gazileri ve Edebiyatımız”, Erdem, C. III, S. 9, Eylül 1987, s. 777-807.

muhabatıdır. Yazar bunu yaparken olayların ayrıntısına iner ve çok zor işlerin yapıldığı imajını vermeye çalışır.⁴

Hayatın önemli kesitlerinden olan savaşlar edebî sanatlarla tasvir edilip anlatılmıştır. Tasvirlerle olaylar zihinde canlandırılmış ve bir ressam tavrıyla resmedilmiştir. Anlatılanlar bir tabloya bakıyormuş gibi insan zihninde canlanır. Pek çok yazar ve şair bu savaşlara bizzat katıldıkları için yaşadıkları duyguları da bizlere aktarmışlardır. Gazavât-nâmelerin büyük bir kısmı böyle ortaya çıkmıştır. Eserlerin genelinde yazarların sevinci, üzüntüsü ve düşmanla alay edişi sanki o anı yaşıyormuşçasına hissedilmektedir. Olaylara şahit olmanın yanında, aktif olarak savaşa iştirak edenler de vardır.

Gazavât-nâmelerde olaylar hâkim bakış açısıyla sunulur. Anlatıcı bütün ayrıntıları bilir. Olaylar okuyucunun gözünde canlandırılır ve heyecan unsuru daima sürdürülmeye çalışılır. Firdevsî Kutbnâme’de düşmanın Midilli adasını kuşatması ve adaya yardım gelmediğini görüp sevinmelerini, kuşatma sürerken adaya yardım gelmesi, kuşatma anında yaşananlar ve kale önüne kimi beylerin inip vuruşması gibi olayları uzun bir şekilde tasvir ediyor.⁵ Selman Cami’ü’l-Cevahir’de Osman Paşa’nın İranlılarla yapılan bir mücadelede atının yaralanması ve paşanın yere düşmesini heyecanlı bir şekilde okuyucuya anlatır.⁶

Bir roman ve hikâyede olduğu gibi ayrıntılar gözler önüne serilir. Önemli gelişmeler, konuşmalar, yakalanan casuslar, gelen veya gönderilen mektuplar, alınan tedbirler, askerler arasında yaşanan kargaşa, kavga ve çıkarılan isyanlar, firar edenlerin durumu vb. genelde bilinir.

Bazı eserlerde savaş sahneleri sayfalarca anlatılırken bazısında kısaca geçilir. Bu husus yazarın ifade gücüyle alakalı bir durumdur. İyi bir eğitim almış olan yazarların eserleri edebî yönden ön plana çıkmaktadır. Zaten yazarların bir kısmının divanları da bulunmaktadır. Bu kişilerin eserlerinde çok sayıda teşbih, mecaz ve

⁴ Murat Karavelioğlu, Mahremî’nin Mohaç Fetih-nâmesi Örneğinden Hareketle Edebî Metinlerin Tarihi Olayları Anlatımına Dair, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, S. 11, İstanbul 2013, s. 235.

⁵ Firdevsî-i Rûmî, Kutbnâme, (Haz. İbrahim Olgun, İsmet Parmaksızoğlu), TTK Yayınları, Ankara. 2011: 217-221.

⁶ Nazım Yılmaz, Selman Cami’ü’l-Cevahir, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Doç. Dr. Necdet Öztürk), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995: 67.

hayal unsuru mevcuttur. Teşbih ve mecazların yanında eserlerde mübalağa sanatına ait bol miktarda örneğe de rastlanır. Ordu, asker, ölü sayısı, kale ve silahların tasvirlerine dair anlatımlarda bunu görmek mümkündür. Tasviri anlatımda mübalağa sanatı dışında telmih de çok kullanılır. Telmih sanatın özellikle kıyaslama yapma ve çağrışımda bulunma noktasında ön plana çıkmıştır.

I.BİRİNCİ BÖLÜM

I.TASVİR VE EDEBÎ TASVİR KAVRAMLARI

I.1.TASVİR

Tasvir; Arapça "s-v-r" kökünden tefîl vezninde mastardır. Bir şeyin sûretini çıkarma, resmini yapma, tersîm edercesine güzel tarif etme⁷ manalarına gelir. Çoğulu "tasâvîr"dir. İsim olarak da "sûret" kelimesi kullanılır. Göze hitap eden şekilleri ifade ettiği için sözlü tasvirler için eski şair ve müellifler "tavsif" demeyi uygun görmüşler. Günümüzde ise tasvir kelimesi daha çok yaygınlaşmış ve edebî bir terim olarak kullanılmaya başlamıştır.⁸ Abdurrahman Fehmî Tadrîsât-ı Edebiyye'de üslubun temel direği olan ahengi; aheng-i müfred, ahengi kelâm ve aheng-i tasvîrî diye üçe ayırır. Ona göre aheng-i tasvîrî eşyanın ve hallerin arzu edilen seslerle hikâye edilmesidir. O, hakikî, hissî ve hayalî olmak üzere tasviri üç grupta değerlendirir.⁹ İstilah olarak tasvir kelimesinin kullanımına 19. yüzyıldan sonra rastlanır. Muallim Naci İstilahat-ı Edebiyye'sinde tavsif hakkında bilgiler verir, fakat tasvir sözcüğünden edebi bir istilah olarak hiç bahsetmez.¹⁰

Mehmed Âkif 9 Şubat 1911 tarihli Sırât-ı Müstakîm'de yayımlanan "tasvir" başlıklı makalesinde edebi bir terim olarak yaygınlaşan bu kelime hakkında ayrıntılı bilgiler verir.¹¹ Ona göre tasvir: "*Gözümüzlegörebildiğimiz mahsûsâtı bize gösterebilecek yâhut hâriçtevücudu olmayan ihtisâsâtı duyurabilecek melekedir.*"¹² Mehmed Âkif tasvirin üç türlü olduğunu söylüyor. Birincisinde yazar bir ressam gibi tersim edeceği levhayı aynen alır, kendisinden hiçbir şey ilave etmez. İkinci tür tasvirde ele aldığı levhayı olduğu gibi resmetmez kendisinden ufak şeyler ekler, yer

⁷ Şemseddin Sâmî, Kâmûs-ı Türkî, Kapı Yay. 2009, s. 411.

⁸ Ahmet Atilla Şentürk, XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerinde Edebî Tasvirler, Kitabevi Yay. İst. 2002, s.16.

⁹ Gülşah Çalık, Yeni Bir Edebiyat Nazariyesi Getirme Çabası: Tadrîsât-ı Edebiyye, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Dan.: Recep DUYMAZ), Tarakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2008, s. 157-163.

¹⁰ Şentürk, 2002: 16-17.

¹¹ Mehmed Âkif Ersoy, "tasvir", Sırât-ı Müstakîm, C. 7, S. 181, 1911, s. 391-392. Bu makalenin günümüz harflerine aktarılmış yazımı için bkz. Şentürk, 2002: 17-20.

¹² Mehmed Âkif (Ersoy), 1911: 391.

yer tadilat yapar. Üçüncü tür tasvirde ise yazar ele alacağı nesneyi olduğu gibi göstermeyi hiç düşünmez. Nesneyi başkalarının gördüğü gibi değil kendi gördüğü gibi, hayal ettiği gibi göstermeye çalışır. Bu sınıflamaya göre birincisi sırf hakikî, ikincisi hakikat ile hayalin karışımı, üçüncüsü ise büsbütün hayalidir.¹³ Tasvirler anlatıcının maksadına göre sanatlı tasvir ve fennî veya ilmî tasvir olmak üzere de ikiye ayrılır. Sanatlı tasvirde amaç; hayale sevk etip heyecan yaratmaktır. Bu tip tasvirler subjektif olurlar. Anlatıcı tasvir edilen nesne veya kavramın kendinde uyandırdığı his ve heyecanı ifade eder. Fennî veya ilmî tasvirde ise fikir verme ön plandadır. Anlatıcı objektiftir. Kendi duygu ve düşüncelerine yer vermez.¹⁴

İran edebiyatında da tasviri şiirlerin başlıklarında “sıfat”, “vasf” kelimeleri kullanılmıştır. Tasviri şiir yazmaya “tavsif” denmiştir. Bizde olduğu gibi İran edebiyatında da “tasvir” sözcüğü belagat kitaplarında 19. yüzyıldan sonra görülmeye başlamıştır ve tasvir ile tavsif kelimeleri aynı anlamda kullanılmıştır.¹⁵

Tavsîf, Arapça vasf kelimesinden türetilmiş olup vasıflandırma, niteleme, sıfatlarını zikretme¹⁶ anlamında sadece Farsça ve Türkçede kullanılmıştır. Bu kelimenin yerine Arapçada daha çok ‘vasf’ denmiştir. Vasf¹⁷ ve sıfat¹⁸ eş anlamlı kelimelerdir. Tasvirî anlatımın olduğu eserlerde vasf, sıfat, tavsif kelimeleri başlıklarda sıkça kullanılır. Eserlerde geçen “sıfat-ı bahar”, “sıfat-ı rûz, vasf-ı evzâ’ı kal’a-i Boğaz-kesen”, “sıfat-ı evzâ’-ı Mora”, “der beyân-ı vasf-ı kâyinât” gibi başlıklarla ismi geçen yer veya nesnenin pek çok özelliği zikredilir. Tursun Bey Târîh-i Ebû'l-feth adlı eserinde “Sıfat-ı evzâ-ı Mora” başlığı altında Mora’yı şöyle anlatıyor: “*Mora bir hoş memlekettür. Memâlik-i İslâmiyye’den munkatî’ ba’îdî’l-mesâfe bir vâsi’ cezâredür ki anı deryâ ihâta itmiş, illâ altı mil kuru kalmış. Ana dahu denizden denize bir germe yapmışlar, sedd-i Ye’cûc’dan muhkem; fî rengî, menî’*,”

¹³ Mehmed Âkif Ersoy, 1911: 391.

¹⁴ Fevziye Abdullah Tansel, İyi ve Doğru Yazma Usûlleri (II Kompozisyon), Milli Kültür Yay. Ankara, 1963, s. 81.

¹⁵ Şentürk, 2002: 20-21.

¹⁶ Şemseddin Sâmî, 2009: 401.

¹⁷ “Vasf: 1. Bir şahıs veya şeyin hâiz olduğu hâl ve sıfat. 2. Bir şahıs veya şeyin ahvâl ve hasâisini zikr iderek ta’rîf etme. 3. Medh. 4. Kelimenin aksamından sıfat/vasf terkibi, Fâriside iki kelimedenden mürekkep sıfat.” (Şemseddin Sâmî, 2009: 1492).

¹⁸ “Sıfat: 1. Bir şahıs veya şeyin arz-ı hâli, sûret. 2. İnsanın bir fi’l veya harekette bulunmaya salahiyet kazanmak için takındığı hâl ve keyfiyet veya unvan. 3. Sûret, çehre, beniz, zahirî ve haricî görünüş. 4. Bir şahıs veya şeye arz olan bir hâl ve keyfiyete delalet eden kelime.” (Şemseddin Sâmî, 2009: 827).

refî' burgâzlarla müstahkem kılmışlar... Ve germenün iç yanında Korisos nâm bir muhkem kal'a yapılmış, bir kaya üstinde, ne kaya ki finâsı vüs'ati mesâhat-i akl ile memsûh olmaz ve rif'ati kulle-i kal'a-i âsumâna berâber...Ve ni'metlü ve yimişlü, koyunu yılda iki kez kuzular güzel memlekettür. Irmakları vardır ki âbı azb-i furât, kesret ü gazâreti Nîl ü Furât, ekseri bir kayadan çıkar, iklimi söker, varur denize dökülür. Ve yaylaklar ve kışlaklar vardır ki letâfet ü mülâyemet-i âb u havâlarından kuvvet-i musavvireye şol mertebe hâsıl olur ki ervâh-ı latîfeye sûret virüp, hacle-i ıyânda cilve-ger kılır.”¹⁹ Görüldüğü gibi Tursun Bey “sıfat” kelimesini “tasvir” anlamında kullanmıştır.²⁰ Âsafî Şecaâtnâme’de, Ereş isimli yerin özelliklerini saydıktan sonra “Gazel der vasf-ı Ereş” başlığı altında bu bölgeyi tasvir eden bir gazele yer verir:

*Mâl ile memlû şehâ kandır Ereş
Hak budur toptolu cânândır Ereş*

*Bâglarla çevresin zeyn eylemiş
Yâ müzellef hûb bir cânundur Ereş*

*Kelleler yatur fezâsında anun
Pür kelek gûyâ ki bostândur Ereş*

*Yalınuzlıktan kudûm-ı ‘askere
İntizâr ü dîdesi kandur Ereş*

*Cennet-âsâ hûb-rû gılmân ile
Âsafî hünkâra ihsândur Ereş²¹*

Âsafî, Ereş ile ilgili yazdığı gazelinden sonra “Sıfat-ı Câmi-i Kebîr der kasaba-i Ereş” başlığı altında buradaki bir camiye değinir:

¹⁹Tursun Bey, Tarih-i Ebû'l-Feth, (Haz.: Mertol Tulum), İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay.,1974, s. 92.

²⁰ Sıfat, vasf, tavsîf ve tasvir sözcüklerinin mesnevilerde kullanımlarıyla ilgili daha fazla bilgi için bkz.: Ahmet Atilla Şentürk, XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerinde Edebî Tasvirler, Kitabevi Yay. İst. 2002, s. 12–20.

²¹ SüleymanEroğlu, Âsafî'nin Şecaâtnâmesi, Doktora Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 198.

*İşbu şehriin var-idi bir câmi'i
Yokluğa irşâd iderdi tâmi'i*

*Cem olurlardı oraya hâs u 'am
Bî-zebân bir mürşid idi ol makâm*

*Sanasın bir şeyh idi sâhib-vakâr
Kadri âlî gönli pest hikmet-şi'âr*

*Ehl-i sünnetden olanlar geldiler
Âh u feryâd ile diller deldiler*

*Didiler kırk elli yıldır bu makâm
Kaldı hâlî dinmedi Hak'dan kelâm*

*Niçe yıllardır ten-i bî-cân idi
Ma'nide genc sûretâ vîrân idi*

*Hamdü li-llâh asker-i İslâm-ile
Cum'alar kılındı subh u şâm-ile*

*Bu saâdet bize Hak'dandır atâ
İtdiler İslâm için cânlar fedâ²²*

Âsafnin eserinden aldığımız tasvirlerin ilki “vasf” ikincisi “sıfat” adıyladır. Daha sonra da Âsafî “Şehr-i Bâdgûya tarifidür” başlığı altında Bâdgûya diye isimlendirilen bir şehri tasvir eder:

*Dinle ta'rîf ideyin ol şehri ben
Bülbül-i dil mehdine açsun dehen*

*Var bâğı içre bülbüller hezâr
Fasl-ı gülde kalmaz âdemde karâr*

²² Eroğlu, 2007: 199.

*Şöyle virmiş bahr-ı kulzüm şehre fer
Görmedi mislin gezenler bahr u ber*

*Nev-cüvân gibi miyânına meger
Baglamışlar sûrdan sîmîn kemer*

*Pâyına emvâc-ı kulzüm bende var
Yüz sürer bin 'acz-ile leyl ü nehâr*

*Âşiyân-ı şâhbâz imiş ezel
Ana benzer şehzâde az imiş ezel*

*Sonra yurd olmuşdu bûma ol mekân
Yıkılmış idi zulm ile surh-serân*

*Kal'asın yıkılmışlar itmişler harâb
Halkı hod memû idi seng ü türâb*

*Kal'asından yog idi illâ eser
Her taraftan eyler idi har güzer*

*Kal'ası gitmiş velî kalmış büyût
Târmâr olmuş ke-beyt-i 'ankebût*

*Gâhî İslâm askeri alurdu gâh
Surh-serler alup itmişler tebâh²³*

Yukarıda verilen örneklerde de görüldüğü gibi vasf, tarif, sıfat gibi kelimeler tasvir manasındadır. Vasf ve sıfat kelimeleri mastar durumunda buldukları halde nahivciler tarafından bir şeyi sıfatlamak, tavsif anlamında isim olarak kullanılmıştır. Yalnız vasf ile sıfat kelimeleri arasında ufak bir nüans bulunmaktadır. Vasf kelimesi

²³ Eroğlu, 2007: 335.

vasfeden şahısla sıfat kelimesi ise mevsuf ile alakalıdır. Eski şair ve müelliflerimizin edebî tasvirler için kullandıkları sıfat kelimesi de “tavsif” manasındadır.²⁴

Harîrî Ferahatnâme'sinde “Evsâf-ı kemân-dârân” başlığı altında okçuların görünüşünü ve durumunu uzun uzun tasvir eder: “*Ve bir tarafda kemân-dâr-ı tîr-endâz cüvânlar her biri Sa‘d-i Vakkâs-ı zamân mutallâ ve müzehheb kavş-i kuzah-nişân kemân ellerinde ve ukkâb-ı pür-tîr perrendeler billerinde ta‘lîmhâne-i feleğün sandûkasında nişâne-i ok gûyiyâ akd-i encüm-i pervîn bir avuç finduktur ve çarh oku gibi hadeng-i tîz-revlerine herlemekle kulle-i cibâlden zâhîren-zâhîr olan bedr ayı bir tabla idi ve sihâm-ı sehm-nâklerine nücûm-ı vehhâc hedef ü umac olup belki tîr-i çarhı çeküp pîr-i çarhî bunu gördükde, bilisi şaşup bilin büküp okun atup yayın yasup hayretten kendü yasındı kaldı ve bir niçe efrâs-ı fernâs heybet-i fevârisle ve bu kemân-keş atıcılar ve bu atıcılar ile bi-tarîk-ı murâfakat Kâğıt-hâne cânibine muvâfakatile müteveccih olunup her sû derelerde otlı sulu yerlerde atları depe depe yürüdüp kubbe-misâl kâne ve kulel ve tille-cebel tayy idüp hâtîm-i sahârî ve hâmûn olup muhâlatat-ı yârân-ı râh-nümûn müsâ‘adetler ile merhale vü menzil-i bâ-huzûr-ı dil tamâm oldu.*”²⁵Daha sonra da Harîrî, kağıthane’yi “Vasf-ı Kâğıd-hâne” başlığı altında tasvir eder:

“*Bu Kâğıd-hâne denilen makâm-ı nüzhet-ârâ bir pâ-y-gâh-ı ferhat-fezâ ki dâğ u bâğ u hıdır gibi hadrâ-pûş ve sol u sağ u vusûl-i bârân-ı ebr-i rahmetle sebz-i atlas-ı Efrenci ber-dûş etmiş diyeydin kim bu fasl-ı rebî‘ içre ebr-i nisânî nisyânı vâki‘ olup, bârân yerine lâle üzre jâle deyü le‘âlî-i tâb-dâr-ı dürr-i şâh-vâr-ı girân-mâye yağdırmış kim Zühre kulağına yetişse gıbtasından gökde yirine ve ka‘r-ı bahrda sadef gûş etse ağzın açup hayrân ola. Bu vasî‘ ü fesîh sahrâ cemî‘-i lâlezâr ve kemer-i kuh-sâr ve sahrâ dahı dürlü çiçekler bitürüp kân-i ezhâr olmuşdur.*”²⁶

Harîrî de eserinde vasf ve evsâf kelimelerini tasvir manasında kullanmıştır. Şentürk daha önce zikrettiğimiz eserinde “...Cürcânî'nin Ta'rifât'ında belirttiği üzere ‘vasf vasfedenle, sıfat ise sıfatlananla kaimdir’ kaidesine nazaran vasfedeni

²⁴ Şentürk, 2002: 12-13.

²⁵Murat Akgün, Harîrî Abdülcelil Efendi'nin Ferahatnâmesi (Transkripsiyon ve Değerlendirme), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Prof. Dr. Ahmet Şimşirgil), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2008, s. 44.

²⁶ Akgün, 2008: 44-45.

şair olarak kabul edecek olursak şairin tasvir ettiği nesnelere hakkındaki yorumlarını ‘vasf’ diye isimlendirmek gerekmektedir. Nitekim Arap şiirini mevzularına göre tasnif edenlerden Kudâme b. Ca’fer (ölm. h. 320’den sonra), Ebû Hilâl el-Askerî (ölm. h. 200’den sonra), İbn Reşîk (ölm. h. 456) gibi münekkidler tasvirî şiirleri ‘vasf’ adı altında tasnife tâbî tutmuşlardır. Bizde de tasvirî şiirlere ve tasvirî şiir yazmaya vasf denmiştir.”²⁷ diye açıklama yaparak mesnevilerden örnekler vermiştir.

Matrakçı Nasûh Süleymannâme’sinde Rodos Kalesi’ni “Haber-i ender-evsâf-ı Kal’a-ı Rodos” başlığı altında anlatır. Evsâf kelimesi burada da “tasvir” anlamındadır.²⁸

Muallim Naci İstilahat-ı Edebiyye adlı eserinde tavsifi “Bir şeyi göz önüne getirerek, cisimlendirecek şekilde o şeyin durumuna uygun bir takım tabirler ile tarif etmektir.”²⁹ diye açıklamakta ve şu örneği vermektedir:

“Sultan Selim kâmeti tûla mâil, kemikleri kalın, omuzlarının arası gayet vâsi vücudunun nısf-ı âlâsı nısf-ı esfelinden kısa, başı büyük, kaşları çatık, yüzü müdevver ve kırmızı ve bıyıkları çehresine bir garip heybet verir halde büyük, arslan gibi ağzı iri, çene kemiği vâsî ve kavî bir dehşetli kahraman idi. Hele cebhesinin intizâm ve nûrâniyetiyle gözlerinin kâh bir fikr-i hakîmâne gibi manzûrunun gönlünde olan en pinhan kûşelere duhûl eder yolda ve gâh bir zebân-ı güya gibi nazarlara ifşâ-yı merâm eder surette bakışları, istidâdının fevkalâdeliğine birer vâzih bürhan idi. Sîrette ise, kudretin nâdiren tezyîninin de bezl-i kemâl ettiği havârik-ı âdâtan ma’dûd bir zât olarak ulüvv-i himmet, metânet-i azm, kibr-i nefis, ittisâ-ı tasavvur, hiddet-i zekâ, umk-ı nazar, sür’at-i intikal, isâbet-i zann, celadet-i fitriyye, maharet-i harbiyye, meyl-i inkılâb tahkir-i âdât, nüfuz-ı emr, ilkâ-yı dehşet, şiddet-i şekîme, galebe-yi müşkilât, nefret-i lezâiz, istihfâf-ı hayat gibi her biri bir kahramana sermâye-yi iftihar olacak bir çok meziyyât-ı celileyi câmi olmakla beraber, fitratında

²⁷ Şentürk, 2002: 13.

²⁸ Davut Erkan, Matrakçı Nasuh’un Süleymannâmesi (1520–1537), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Prof. Dr. Mustafa Çetin Varlık), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2005, s. 48.

²⁹ Muallim Naci, İstilahat-ı Edebiyye, (Haz. Alemdar Yalçın, Abdülkadir Hayber), Akabe Yay. Ankara. s. 108.

şehvet ve râhata inhimâk olmamak cihetiyle hâlî zamanlarını sohbet-i ulemâ ve müzâkere-yi ulûm ile emrâr etmiş idi.”³⁰

Tahir’ül Mevlevî Edebiyat Lugatı’nda “Tavsif yahud Tasvir” maddesinde Muallim Naci’nin yukarıdaki açıklamasını eleştirir. Edebiyat Lugatı’nda, “*Öyle zannediyorum ki bu ibâre, tavsîfin değil, târifin târifî olur. Tavsîf yâhud tasvîr ‘bir şeyin sâde olduğu gibi değil, biraz da şâirce görüldüğü ve duyulduğu gibi anlatılmasıdır.’ diyenlerin târifî daha doğru olsa gerekdir. Çünkü his ve hayâl karışmadan yapılan tasvîrler, âdetâ fennî bir rapor olabilir.*”³¹ diye açıklama yapıyor. Tahir’ül Mevlevî’ye göre Muallim Naci’nin örnek olarak verdiği metindeki “...çene kemiği vâsî ve kavî bir dehşetli kahraman idi.” ibaresine kadar olan kısmın ‘tarif’ bundan sonraki bölümün ise his ve hayalin ilhamlarına da başvurulduğu için ‘tavsif veya tasvir’ olarak kabul edilmesi gerekir.³²

Türkçede "tasvir"e karşılık olarak, "betim, betimleme", İngilizcede ise "description" kelimeleri kullanılmaktadır. Tasvir; canlı cansız bütün varlıkları en ince ayrıntılarına kadar tanıtmaya, yazı veya sözle insan zihninde bir resim gibi şekillendirme demektir. Tasvir başlı başına bir edebî tür değildir. Roman hikâye gibi tahkiyeli eserlerin anlatımında vazgeçilmez bir yöntemdir.³³ Herhangi bir şeyin benzerlerinden farklı niteliklerini belirtmeye, eşyanın canlı, hareketli olarak karakteristik görünüşlerini sayıp dökmeye de tasvir denir. Başarılı bir tasviri okurken anlatılan duyguyu yaşamış, sesi duymuş, varlığı görmüş ve ona dokunmuş gibi hissederiz.³⁴

Tasvir kelimesi iki anlamıyla karşımıza çıkıyor: Birinci anlamında tasvir, herhangi bir nesnenin unsurlarını ve niteliklerini belirten bir ifadenin üretimidir. İkinci anlamında ise herhangi bir nesnenin unsurlarını ve niteliklerini belirten bir ifadenin üretimi sonucunda ortaya çıkan üründür. Tasvirî bir metinde yazar “nasıl?” sorusuna cevap arar. Bir nesneyi, bir manzarayı, bir mekânı, bir varlığı, bir hareketi,

³⁰ Muallim Naci, t.y.: 108.

³¹ Tahir’ül Mevlevî, Edebiyat Lugatı, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1973, s. 149.

³² Tahir’ül Mevlevî, 1973: 150.

³³ Zeynep Korkmaz, vd. Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri, Yargı Yay., Ankara, 2001, s. 281.

³⁴ Seyit Kemal Karaalioğlu, Sözlü/Yazılı Kompozisyon Sanatı, İnkılâp Kitabevi, İst., t.y., s. 269; Seyit Kemal Karaalioğlu, Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü, İnkılâp ve Aka Yay., İstanbul, t.y., s. 777.

bir olayı, bir durumu, bir kavramı, bir süreci, bir yöntemi tasvir eder.³⁵ Geleneksel Batı retoriği zamanla tasviri şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. Yer Tasviri: Bir dağın, ovanın, şehrin, köyün, evin, bahçenin tasviridir.
2. Zaman Tasviri: Zamanın, bir periyodun, bir sürenin tasviridir.
3. Cisimlerin Tasviri: Figürlerin, cisimlerin, fizik niteliklerin, dıştan görünüşün tasviridir.
4. Gelenek ve Seciye Tasviri: Geleneklerin, karakterlerin, kusur ve faziletlerin, gerçek yahut hayalî bir şahsın ahlakî niteliklerinin tasviridir.
5. Portre: Canlı bir varlığın fizikî ve ruhî niteliklerinin tasviridir.
6. Paralel: Aralarında benzerlikler yahut farklar bulunduğunu göstermek için iki nesnenin fizikî yahut ahlakî tasvirinin art arda yahut birlikte yapılmasıdır.
7. Tablo: Hareketlerin, tutkuların, olayların vb. canlı ve hareketli tasvirleridir.
8. Canlı Tablo: Bu tasvirlerde nesnelere o kadar canlı ve o kadar hareketlidir ki unutulmaz bir imaj ve tablo yaratır.³⁶

Tasvir konusunun edebiyatımızda gelişmemiş olmasını Mehmed Âkif şöyle açıklıyor: *“Eski şairlerimizin hiç ehemmiyet vermedikleri, adeta şairliğe münâfi gördükleri bir meslek varsa, o da mahsûsâta ait hakiki tasvirlerdir. Eğer ilk devirlerde gelen şairlerimiz İran edebiyatıyla uğraştıkları kadar, Arabın şi’r-i kadîmiyle tevaggul etselerdi; yahut devr-i mutavassıtta yetişen ediblerimiz garbın âsâr-ı edebiyesine bîgâne kalmasalardı, bugün bizim de elimizde tasvire dair güzel eserler bulunurdu. Vâesefâ ki divanlarımızdaki tasvirler baştan başa hayâlîdir. Bahar, hazan, gurûb, tulu’ gibi elvâh-ı kudret bile etraflı bir surette tasvir olunmamıştır. Bir Acem şairi baharı nasıl görmek istemiş ise, biz de öyle görmek istemişiz. Gariptir ki, “bahâriye” unvân-ı acîbi altında gördüğümüz şiirlerde ismi geçen çiçeklerin çoğu İran toprağında yetişir, burada bulunmaz! Memleketimizde mezarlık haricinde servi ağacı pek nadir görülürken, bahar tasvir eden şairlerimiz her çimenden bir ırmak geçirir; her ırmağın iki tarafını da servi ağaçlarıyla*

³⁵ Safiye Akdeniz, "Betimleyici Anlatım: Tasvirî 'descriptif' Metinler", 22 Kasım 2006, www. Ege-edebiyat.org., (E.T: 20.10.2012).

³⁶ Akdeniz, 2006.

doldurur. Hele birçok şitâiyelerimiz var ki, insan onların temmuz ayında yazıldığına hükmeder! Şairlerimiz bahar oldu mu, bütün kainata bir hulle-i hazrâ giydirirler; kış geldi mi, dūş-ı zemîne bir sûret-i beyzâ geçirirler. Olur, biter. Varsın şu iki renkli libâs örttüğü vücutlara göre nâmütenahî tenevvü'ler göstereyim, onları ne görürler, ne gösterirler. Edebiyatımızın tasvir hususunda bu kadar geri kalmasına bizde resmin fıkhdânı da sebep gösterilebilir. Evet, eğer vaktiyle bizde de ressamlık olsaydı, belki şairlerimiz musavvirliğin kıymetini anlayarak biraz da bu türlü, yani gördükleri gibi yazmaya çalışırlardı.”³⁷ Batı edebiyatında tasvirin önem kazanması romantizm ile başlar. Edebiyatımızda Namık Kemal, Recaizâde Mahmut Ekrem, Abdülhak Hamid gibi Tanzimat dönemi yazarlarının eserlerinde “Çamlıca, Gelibolu, Midilli” gibi yerlere ait parlak tasvirlerin bulunması romantizmin etkisindedir.³⁸ Günümüzde tasvir kelimesi, daha realist bir anlatımı ifade eder. Edebî eserlerde övgü tasvirlerinden realist tasvirlere geçiş, bilim-teknik sahasındaki tasvir anlayışının edebiyata yansmasıyla mümkün olmuştur. İlk çağlardan beri bilimin ifade araçlarından birisi realist tasvirlerdir. Coğrafya, botanik, mimarlık, askerî bilimler vb. içinde gelişen realist tasvir, edebî tasvir geleneğini etkilemiştir. 18. yüzyıl boyunca realist tasvirler gitgide çoğaldı. Edebî tasvir, Flaubert’den Zola’ya kadar uzanan dönemin realist romanlarında altın çağına ulaştı. Bilimsel bakış açısının izlerini taşıyan bu tasvir tarzı zamanla tepkilere yol açtı. Stendhal, maddî şeylerin tasvir edilmesinden tiksindiğini söylüyordu. Paul Valery, Andre Breton tasviri bayağı buluyorlardı. Tasvirin, şiir karşıtı bir anlatı olduğu görüşü yayıldı. Oldukça teknik kelimelerle yapılan tasvirler okuyucunun tasvir edilen nesneyi anlamasını engelliyordu. Ayrıca tasvirlerin uzunluğu keyfî bulunuyordu. Bir tasviri bitirmenin hiçbir mantıkî sebebi yoktur. Tasvir potansiyel olarak daima bitmemiş olarak kalır.³⁹

Birçok türde tasvire önem verilmekle birlikte, insanların çevrelerine karşı ilgilerinin artması, seyahat ve keşiflerin gittikçe önem kazanması, müspet ilimlerin ve müşahede yöntemlerinin gelişmesi sayesinde tarih, roman, biyografi, anı, hatırat gibi türlerde tasvire ait malzeme daha geniş bir şekilde yer almaya başlamıştır.⁴⁰

³⁷ Mehmed Âkif Ersoy, 1911: 391-392.

³⁸ Tahir’ül Mevlevî, 1973: 150.

³⁹ Akdeniz, 2006.

⁴⁰ Tansel, 1963: 81.

Tasvir, yalnızca tahkiyeli eserlerde kullanılmakla kalmaz; bir şey anlatmak, öğretmek, haber vermek, bir fikri yaymak isteyen exposition muharrirleri (doğrudan doğruya anlatma ifadesi kullanan yazarlar) de gözlemlerini anlatmak için tasvirlerle başvururlar. Karakterlerin tanıtımında o şahsın fizikî görünüşü, yaptığı şeyler, haletiruhiyesi doğrudan doğruya tasvir edilir. Bazı şeyleri, mesela bir oyunu anlatan bilgi, ekseriya onun görünüşünü, şeklini, büyüklüğünü ya da o oyun sahasını tasvir eder. Doğrudan anlatımın bittiği yerde tasvir başlamazsa, o şeyin anlatılması ekseriya imkânsızdır.⁴¹

Tasvir hakkında detaylı bilgiye sahip olmayanlar, onu görülen şeyi kelimeler vasıtasıyla resmeden bir tablo zannederler. Yalnız görüleni tespit eden bir tasvir, bir tablodan ya da fotoğraftan farksızdır. Fakat iyi bir tasvir, müşahede edileni kelimelerle canlandırmakla kalmaz; onun dış görünüşünden başka, kokusunu, tadını, sesini, temasını da hissettirir.⁴²

Nesnel, öznel, sistematik ve seçici olmak üzere dört türlü tasvir vardır. Nesnel tasvirlerde anlatıcı olay ve durumları olduğu gibi anlatır kendinden bir şeyler katmaz. Anlatıcı tahkiyede zamanı askıya alır. Yazar, kahramanları ve hikâyenin akışını bir tarafa bırakır ve araya girerek okuyucuya genellikle mekânla ilgili bilgi verir. Yani anlatıcı olayı dıştan anlatan, objektif olarak anlatan bir bakış açısı seçer. Öznel tasvirde, anlatıcı kendi duygularını da katar. Tasviri okuyan bu duyguların etkisini hisseder. Öznel tasvirlerde, anlatı zamanı ile tasvir zamanı çakışır yani tasvir şahısların hareketi ile birlikte yürür. Tasvirler, kahramanın gözünden yapılır. Bazen de kahramanın güzergâhı tasvir edilir. Anlatıcı anlatmayı durdurup kimi zaman okuyucuya bilgiler verir. Hiçbir şey atlanmadan, sırayla, adım adım her şey anlatılıyorsa sistematik bir tasvir; ilgi çekici bir şey, nesne veya kavram özellikle seçilerek yapılan ise seçici tasvirdir.⁴³

Aynı temel vasıfları taşımalarına rağmen tasvirin panorama, portre, tahlil ve dekor diye çeşitleri de vardır. Panorama, büyük bir manzaranın yüksek yerden görünüşüdür. Edebiyatta bir şehrin, bir ormanın, geniş bir çevrenin genel görünüşünü

⁴¹ Tansel, 1963: 81.

⁴² Tansel, 1963: 81.

⁴³ Akdeniz, 2006.

tasvir etmeye panorama denir. Portre, kişilerin dış görünüşlerini (fiziksel) ve karakterlerini (ruhsal durum) tanıtan betimlemedir. Kişi betimlemelerine portre denir. Portre; fiziksel portre ve ruhsal portre olmak üzere ikiye ayrılır. Fiziksel portre: Kişilerin dış görünüşlerinin anlatıldığı betimlemedir. Betimlemede kişiyi, diğer kişilerden ayıran fiziksel özellikler belirtilir. Ruhsal portre: Kişilerin karakter özelliklerinin anlatıldığı betimlemedir. Bir kişi, nesne, olay veya manzara üzerinde yazarın duygu, düşünce ve yorumlarını anlatan tasvir çeşidine tahlil denir. Olayların geçeceği mekânı, kullanılan eşyaları, aksesuarları gözler önüne seren tasvir çeşidine ise dekor adı verilir.⁴⁴

I.2. EDEBÎ TASVİR

Edebî tasvir; anlatılan olayı, nesneyi veya kavramı okuyanın yahut dinleyenin zihninde estetik duygular uyandıracak şekilde tarif etmektir. İnsanların duygu ve düşüncelerini tasvir yoluyla anlatması çok eskilere dayanır. Mağara devri insanların kayalara çizdikleri çeşitli tasvirler günümüze kadar ulaşmıştır. Bu devirlerde yapılmaya başlanan tasvirler zamanla bugünkü alfabenin ve hiyeroglifin oluşmasını sağlamıştır. Yazıdaki bu tür gelişmeler sözlü anlatımda da görülmüştür. Farklı sanat dalları olmasına rağmen ressamlar ile şairler arasında tasvir ve edebî tasvir oluşturma yönünden önemli benzerlikler vardır. Bir ressam nasıl ki çizdiği bir sureti birkaç fırça darbesiyle güldürüp yine birkaç darbeyle ağlatabiliyorsa şair de yaptığı kelime oyunları ile bu tür imajları zihinlerde yaratabilir.⁴⁵ İç ve dış dünyadaki bütün nesne ve kavramların yazı, ses, madde veya söz vasıtasıyla resmedilmesi olan tasvirin birçok değişik dalda var olduğu görülür. Taş ve madenle tasvir heykelde ve mimaride; çizgi ve renk kullanılarak tasvir resimde; ses ve ahenkle tasvir musikîde; konumuz olan edebî tasvir ise yazı ve söz yoluyla yapılır.⁴⁶

Edebî tasvirlerin insanlar üzerinde etkileyici ve ikna edici bir özelliği vardır. İlahî kitaplarda bu tür anlatımlara rastlanır. Bunlar arasında en etkili örnekleri Kur'an'da görmek mümkündür. Seyyid Kutub'a göre Kur'an'ın icâzı, etkili ve cazibeli anlatımında yatmaktadır. Bu da edebî tasvirlerle yapılmıştır. Tasvir, Kur'an

⁴⁴ Ahmet Kabaklı, Türk Edebiyatı, I-III, C. I, Türkiye Yay., İstanbul, 1973, s. 117.

⁴⁵ Şentürk, 2002: 21-22.

⁴⁶ Kabaklı, 1973 (C.I): 118-119.

üslubunda üstün ifade vasıtasıdır. Kur'an; müşahede edilen bir olayı, manzarayı, maddî ve manevî durum ve olguları, insanların durumunu, insanoğlunun tabiatını onların duygu ve düşünce dünyalarını canlı bir surette ifade eder. Kur'an, çizdiği resme canlılık ve hareket verir. Bu tür anlatımların içine bir de konuşma ilave eder. Anlatım başlar başlamaz okuyucu, olayların yaşandığı veya yaşanacağı sahnenin içinde kendini bulur. Orada manzaralar birbirini takip eder, hareketler tazelenir. İfadeler o kadar canlıdır ki kendinizi kaptırır, anlatılanları yaşarsınız ya da hayal edersiniz. Okuyucu veya dinleyici bunun okunan bir kelâm ve mesel olduğunu unutmaz. Burada anlatılanlar hayatın hikâyesi değil, hayatın kendisi olur.⁴⁷ Kur'ân'da iki tür anlatım vardır: Biri, soyut kelimelerle anlatım, diğeri de tasvirle anlatımdır. Kur'ân-ı Kerîm, genelde işlediği bütün konuları tasvirle dile getirmiştir.⁴⁸

Edebî tasvirin sembolik, açıklayıcı ve duyusal/duygusal olmak üzere çeşitleri bulunur. Sembolik tasvirlerde peş peşe gelen canlandırmalar vardır. Bu tasvirlerde benzetilen şeyler, benzeyen şeyleri çağrıştırır ve hatırlatır. Mesela, ilim-nur, cehalet-karanlık, bilginler-yıldızlar ve cesaret-aslan ile sembolize edilir. Açıklayıcı tasvir, varlıkların niteliklerine dair bilgi sunmak için yapılan tasvirlerdir. Teşbih, istiâre, kinâye gibi belâgatle ilgili kavramlar açıklayıcı tasvir araçlarındandır. Bazı eleştirmenler tasvirle, edebî tasviri ayırıp, edebî tasvirin teşbih, istiâre, kinâye ve sembolle bağlantılı olduğunu, bunların dışında kalan kavramların ise genel anlamda tasvirin kapsamında yer aldığını ifade etmişlerdir. Belâgatle uğraşanlar da tasvirin özellikle bu çeşidi ile ilgilenmişlerdir. Duyusal tasvirler, insanın beş duyusu, yani görme, işitme, koklama, dokunma ve tatma duyuları yoluyla yapılan tasvirlerdir. Bu tür tasvirler, insanın genel durumunu ifade eden tasvirlerdir. İnsanların duygusal dünyası gözler önüne serilir.⁴⁹

Edebî tasvirde göz önünde bulundurulması gereken hususlar; bakış açısı, anlatımda seçicilik, anlatım düzeni ve sanatsal ifade olmak üzere dört başlıkta özetlenebilir.⁵⁰ Edebî tasvirin süsleme, ilham verici olma, sembolleştirici olma,

⁴⁷ Seyyid Kutub, Kur'an'da Edebî Tasvîr (Terc. Süleyman Ateş), Hilal Yay. Ankara, 1969, s. 51-52.

⁴⁸ Fadime Kavak, Kur'an'da Edebî Tasvîr, Yayımlanmamış Doktora Tezi (Dan.: Doç. Dr. Mehmet Yalar), Bursa:Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 88.

⁴⁹ Kavak, 2008: 19-21.

⁵⁰ Kavak, 2008: 22-25.

duyguları ifade etme, gerçeklik hissi uyandırma, şiirsel etki sağlama, kanıtlayıcı olma, oyalama, dramlaştırma gibi işlevleri vardır.⁵¹

I.2.1. Arap Edebiyatında Edebî Tasvir

Arap edebiyatı İslamî dönem İran edebiyatına önemli ölçüde etki etmiştir. Dolayısıyla İran edebiyatı tesiriyle gelişen Klasik Türk Edebiyatının en eski temellerini Arap edebiyatında aramak gerekmektedir. Klasik Arap şiirini konularına göre tasnif eden Arap müelliflerinin bahsettiği önemli başlıklar: Övmek, övünme, heves (tutku), yergi, ağıt, hikmet, barış ve savaşa çağrı, öğüt, irşat ve vâsf (tasvir)'dir. Görüldüğü gibi tasviri şiirler "vasf" adı altında toplanmaktadır.⁵² Şairler; gördükleri tabiat olaylarını, çölü, çöldeki hayvan ve bitkileri, deve, at vb. hayvanları, silahı, avı, savaş aletlerini, geceyi, yıldızları ve yaşadıkları güçlükler gibi pek çok konuyu vâsf yoluyla dile getirmişlerdir. İlk dönem eserlerinde psikolojik durumlar ise daha az ele alınır. Cahiliye devrinde yapılan tasvirlerde hareket halinde tabiat ve hayat levhalarının canlı anlatımlarına rastlanır. Bu dönem Arap şairlerinin çizdikleri tasvirler realist, doğal ve bölgeye özgüdür.⁵³ Arap edebiyatında da "tasvir" kelimesinin kullanımı çok sonraları görülür. Edebî literatürde ilk kullanan kişinin Câhiz olduğu kabul edilmektedir. O, "*Şiir sanattır, bir ürün örneğidir ve tasvir biçimidir.*" der. Câhiz'den sonra gelen Kudame b. Cafer de Yunan felsefesinin etkisiyle "suret" kelimesini şekil yönünden ele alır ve şiirdeki edebî tasvir, hissedilebilen maddelerdeki şekle kıyas eder.⁵⁴

İslam dünyasında tarihi metinlerin ilk örneklerini siyer ve megâziler oluşturur. Peygamberlik döneminde yaşananların bilinmesi ve aktarılması için menkıbe ve olaylar toplanıp kayıt altına alınmıştır. Kur'an-ı Kerim'de geçmiş peygamberlere ait ibret verici hadiselerin nakledilmesi peygamberler tarihi hakkındaki araştırmaları artırmıştır. Kur'an ve hadislerin tefsiri için Arap diliyle ilgili

⁵¹ Akdeniz, 2006.; Kavak, 2008: 25-27.

⁵² Şentürk, 2002: 23.

⁵³ Nihad M. Çetin, "Şiir", İA, C. XI, 1979, MEB Yay. İstanbul, s. 538; Şentürk, 2002: 23.

⁵⁴ Kavak, 2008: 55.

incelemeler yapılmış, Cahiliye dönemi şiirleri ile kabileler arasında yaygın olan meseller de toplanmıştır.⁵⁵

İslam'ın ilk fetih hareketleriyle birlikte, yapılan savaşları vafsetme geleneği başlamıştır. Doğu ve Batı'ya yönelik başlayan fetihleri şairler şiirlerine konu edinir ve tasvir ederler. Özellikle haçlılarla yapılan mücadeleler uzun uzun aktarılmıştır. Ordu ve askerlerin durumu, meydana gelen olaylar, esir alma veya öldürme, kullanılan silah ve araçlar, kalelerin ve harp meydanının durumu canlı tasvirlerle aktarılmıştır. Şihâb Mahmud b. Süleyman El-Halebî, Merkab kalesinin fethini:

“Hayat kötü, ölüm Merkab Kalesi altında pusuda iken seni andım

Çakan şimşek gibi parlayan keskin kılıçlar

Bulutların arasından boşanan sağanak yağmurlar gibi oklar

Yaldızlı bir elbise içerisinde salınan bir genç kız gibi görünmede kale

Saplanan demirlerin kızılığından

Mancınıktan atılan taşlar, zemberekten fırlayarak kavisle dönmede

Boynunu uzatıp bakmak için göğü aşmalı insan

*Ölüm canlarla oyunda, benimse aklım bir hoş bu manzaradan”*⁵⁶ sözleriyle betimliyor.

Usâme b. Munkız, İbn Şeddâd, el-İsfehânî, İbn Esîr gibi Arap edebiyatçıları Hittîn, Akka savaşı ve Kudüs'ün fethi gibi önemli zaferleri tasvir etmişlerdir. Savaşa dair pek çok şeyi anlatmışlar. Mancınıkların insanların bacaklarını koparması, beyinlerini duvarlara çıkarması, indiği alanları yerle bir etmesi, müstahkem kalelerin alınması için lağımcıların yaptıkları, kılıç ve okların görüntüsü gözler önüne serilir.⁵⁷

I.2.2. İran Edebiyatında Edebî Tasvir

İran ile Türk edebiyatı yakın temaslarda bulunmuştur. Edebiyatımız tasvir konusunda İran'dan etkilenmiştir. Özellikle 14 ve 15. asra ait mesnevilerdeki edebî tasvirlerin bir kısmının İran edebiyatından aynen taklit edildiği görülür. Tercüme ve

⁵⁵ Şemseddin Günaltay, İslam Tarihinin Kaynakları -Tarih ve Müverrihler-, Endülüs Yayınları, İstanbul, 1991, s. 17-20.

⁵⁶ İbrahim Ethem Polat, Haçlılara Kılıç ve Kalem Çekenler, Vadi Yayınları, Ankara, 2006, s. 223-231.

⁵⁷ Polat, 2006: 307-318.

taklit yoluyla İran'dan yeni teşbih ve malzemeler edebiyatımıza kazandırılmıştır. Daha sonra ise bizde orijinal ve yerli anlatımlar artmaya başlar. 16. yüzyıldan itibaren Türk edebiyatında gazavâtnâme, şehrengiz, sâkînâme gibi orijinal eserler meydana getirilmiştir. Edebî tasvirler konusunda İran edebiyatının önüne geçilir. Edebiyatımızda İran edebiyatında görülmeyen anlatımlara rastlanır. İran edebiyatında edebî tasvire ayrı bir önem verilmiştir. İçinde tasvir olmayan mesnevileri sanat değeri olmayan sıradan metinler olarak telakki ederler. Mesnevilerde âşıkların vuslatı, kanlı savaşlar, ejderhalarla mücadeleler, bilinmeyen diyarlar ve yaratıklar ile fırtınalı deniz yolculukları vb. tasvir edilerek okuyucunun ilgisi çekilmeye çalışılır. Eserlere yerleştirilen her tasvirin bir amacı vardır. Hangi tasvirin nerede ve nasıl kullanılacağına iyi bilinmesi gerekir. Edebî tasvirleri mesnevilerde en iyi kullanan şairlerden biri de Firdevsî-i Tûsî'dir. Nizâmî de mesnevilerin genel planı konusunda kendisinden sonra gelen pek çok şaire örnek olmuştur. O, gece-gündüz ve mevsimler gibi eserlerde sahne dekoru ve psikolojik havayı oluşturan mükerrer tasvirleri büyük bir ustalıkla ele alır.⁵⁸

Savaş tasvirleri konusunda Firdevsî'nin Şehnâme adlı eseri pek çok şaire ilham kaynağı olmuştur. Orada genel olarak ordu ve savaşa dair şu anlatımlar vardır: Bayraklar açılır ve ordular toplanır. Bir dağ veya denizi andıran ordular büyük bir gürültü ile hareket eder. Davul, Hint çingırağı, kös gibi aletler ile asker ve hayvanların çıkardıkları sesler kulakları sağır eder, sanki kıyamet kopmaktadır. Ordular ilerlediği zaman çok büyük bir toz bulutu oluşur. Tozdan hava kararır, göz gözü görmez. Karınca ve çekirge gibi sayısız olan bu askerlerin ayakları altında toprak bitkin düşer. Bu karanlık ortamda kılıçlar ışıltılı parlar, mızraklar gökyüzünü bir kamışlığa çevirir. Yeryüzünü, dalgaları hançer, ok ve gürz olan bir katran denizi kaplar. Koyun sürüsüne kurt girmiş gibi düşmana saldırılır, savaş başlar ve o çıkan tozların oluşturduğu kara bulutlardan kan yağar. Mızraklar, meyvesi insan başı olan birer ağaca döner. Bulutlardan yağmur, kırağı gibi ok yağar. Savaş meydanı kan denizine dönmüştür. İri fillerin kan deryası içinde kalan ayakları mercan sütunları

⁵⁸ Şentürk, 2002: 34-46.

andırır. Cesetlerden dolayı hareket edilemez. Dümdüz ovada ölümlerden tepeler oluşmuştur. Kimi zaman bu yığınların yüksekliği göklere erer.⁵⁹

Şehnâme’de kahramanların teke tek mücadelelerine uzun uzun yer verilir. Bu kahramanlar bazen dev ve ejderha gibi varlıklarla da savaşır.⁶⁰ Bizdeki aşk mesnevilerinde de bu tarz anlatımlara rastlamak mümkündür.⁶¹ Üzerinde durduğumuz gazavâtnâmelerde ise dev ve ejderha gibi varlıklar yoktur. Gazavâtnâmelerde anlatılanlar çoğunlukla tarihi gerçeklikleri yansıtır. Bu eserlerde Şehnâme kalıplarının dışına çıkmıştır. Orduların dağ ve denize benzemesi⁶², çıkan gürültünün kıyamet gününü andırması⁶³, akan kanların derya veya ırmak olması⁶⁴, ölümlerden tepelerin oluşması⁶⁵, okların yağmur gibi yağması⁶⁶ gibi hayal ve mübalağalar dışında Şehnâme ile gazavâtnâmeler arasında bir benzerlik yoktur. Gazavâtnâmeler yer, mekân ve zaman bakımından tarihi gerçeklerle büyük oranda örtüşür. Hayali kahramanlar ve düşmanlar yoktur. Anlatılanlar daha doğal ve canlıdır.

I.2.3. Türk Edebiyatında Edebî Tasvir

Her milletin edebiyatında tasvirî anlatım tarzına rastlanır. Edebiyatımızdaki ilk örnekler ise miladi 5. asırdan günümüze ulaşan kimi şiir ve tabiat tasvirleridir. Bu örneklerde işlenmiş bir dil görülmektedir. Bu durum edebiyatımızın geçmişinin çok öncelere dayandığının ispatıdır. Tasvir malzemeleri, hayal ve benzetme unsurları bakımından oldukça orijinal ve gerçekçi olan bu şiirlerden hareketle Türk edebiyatında 5. yüzyıldan önce de en azından tabiat tasvirlerini konu edinen şiirlerin olduğunu söyleyebiliriz.⁶⁷

Ts’ih-lo nehri Yin-shan’dadır,

⁵⁹ Firdevsî, Şehnâme I-IV (Çev.: Necati Lugal, Kenan Akyüz), MEB Yay. İstanbul, 1993, 1994, 1995.

⁶⁰ Firdevsî, 1993 (C.I): 26-36; 1994 (C.II): 118-123; 137-142.

⁶¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Şentürk, 2002: 504-600; Aysun Sungurhan, XIV ve XV. Yüzyıl Anadolu Sahası Mesnevilerinde Savaş ve Savaş Araçları, Türk Harp Edebiyatı Konulu I. Uluslararası Türkiyat Sempozyumu (1-3 Kasım 2013/Çankırı) Bildiriler, Berikan Yay. Ankara, 2014, S. 99-109.

⁶² Firdevsî, 1993 (C.I): 92, 162, 167, 169, 181; 1994 (C.II): 225.

⁶³ Firdevsî, 1994 (C.II): 32, 384.

⁶⁴ Firdevsî, 1993 (C.I): 173, 381; 1995 (C.III): 212, 557.

⁶⁵ Firdevsî, 1994 (C.II): 177, 277, 281; 1995 (C.III): 558.

⁶⁶ Firdevsî, 1993 (C.I): 92, 172; 1995 (C.III): 328.

⁶⁷ Muhaddere Özerdim, “M.S 4-5. Asırlarda Çin’in Şimalinde Hanedan Kuran Türklerin Şiirleri”, DTCFD, C.II, S. I, 1943, s. 89-98, Şentürk, 2002: 30.

Sema büyük bir çadıra benziyor,

Bütün dünyayı bir kafes gibi örtüyor.

Gök mavi, kırlar geniş, rüzgâr esiyor,

*Otlar alçak, inek ve koyunları görüyorum*⁶⁸

Metinlerin çoğunun yazıya geçirilmemesi ya da yazılanların zamanla yok olması sebebiyle edebiyatımızın ilk dönemlerine ait çok fazla yazılı belge bulunmamaktadır. 7-10. yüzyıllara ait Uygurlar döneminden günümüze dini karakterli pek çok metin ulaşmıştır. Bu metinlerde zengin tasvir örnekleri mevcuttur:

*“... (01) toña yaña teg küçlüg (02) erser yime anta ok tolp marım-(03)-ları etözleri barça kogşa-yur .. kögüz-(04)-inte yüreki suçınur .. bütün etöz-(05)-intin ter akıp ünere .. kün teñri (06) yarukı kapkara közünür (07) ol irinç ölümçi tınlıg (08) irnin yalvanu isig öziğe (09) umugı üzülüp kim erser özümke (10) ara turgay mu tıp umug inag tileyü (11) törtidin sıñar körür .. tilitamgakı (12) kurıyur .. kırtışı sargarur kanı katıp (13) barır .. ölüртеçi kişi yiti kılıç elginte (14)tuta yakın tursar .. ol kılıç köz-(15) -iğe ört yalın teg közünüp (16) inçe sakınır .. yer yarılzunerti .. (17) yerke kireyin erti .. azu uçugma (18) kuş bolup kökke uçayın (19) (erti ...)”*⁶⁹

Verilen örnekte görüldüğü gibi tasvirler çok canlı ve hareketlidir. Uygurlar döneminden günümüze ulaşmış olan Altun Yaruk, Maytrisimit (Maitrisimit) gibi eserlerde renkli, canlı ve zengin edebî tasvirler bulunur.⁷⁰

Edebiyatımızdaki zengin tasvirlerle destanlarımızda da rastlarız. Destanlarda kahramanlar, onların atı, kılıcı, zırhı, yapılan savaşlar, yaşanan olaylar ve tabiat gibi

⁶⁸ Özerdim, 1943: 95.

⁶⁹ Mehmet Ölmez vd. VIII-XIII. Yüzyıllar Türk Edebiyatı, Anadolu Üniversitesi Yay. Eskişehir, 2011, s. 15, Terc: “Yiğit (bir) fil kadar güçlü olsa da, hemen bütün organları, vücudu zayıflayıp tümünden direncini yitirir. Göğsünde yüreği çarpar, bütün vücudundan ter boşanır. Güneş ışığı (gözüne) kapkara görünür. O zavallı, ölüme mahkûm canlı, dilini çıkarıp, dudaklarını yalayarak yaşamından umidini kesmiş (bir halde): “Benim yerime geçecek kimse yok mu?” diye umut arayarak dört tarafına bakınır. Dili damağı kurur. Güzel yüzü sararır, kanı gider. Öldürecek kişi elinde keskin kılıcı tutarak yaklaşınca, o kılıç gözüne alevlenmiş ateş gibi görünüp (içinden) şöyle geçirir: Yer yarılıydı da içine girseydim yahut uçan kuş olup göğe çıksaydım.”

⁷⁰ Şentürk, 2002: 30; Ölmez, 2011: 14-34. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Friedrich W. K. Müller, Uigurica I-IV, ABAW, Berlin, 1908-1931; Şinasi Tekin, Uygurca Metinler II, Maytrisimit, Ankara Üniversitesi Yay. Ank. 1976.

pek çok unsur akıcı ve canlı bir şekilde tasvir edilmiştir. Manas destanında Manas'ın kılıcı şu ifadelerle tavsif edilmiştir:

*Kömürünö çıdalbay
Könkö tokoy coyulgan,
Sugatına çıdalbay
Suuk Başat soolgan
Otuz ögöö cayılğan
Çapkanınan toybosun
Kişinin kanı minen
Çirkeynin tumçuğu minen sugargan
Kılıçın beline kurçanıp aldı... ”⁷¹*

Savaşların ve savaş aletlerinin mübalağalı bir şekilde anlatıldığı Manas destanında tasvir edilen savaşların çoğunun at için olduğu görülür. Savaşmak için karşı karşıya gelen ordular ve savaş Manas'ta şöyle tasvir edilmektedir:

*Kökçönün uulu Ümötöy
Tuunu tuuga uruptur,
Celpildegen tuu minen
Ayçığı altun tuu minen
Altı san ala kol minen
Ümötöy çunak cürdü deyt,
Semeteyge keldi deyt,
Artıştuu bulak başında,
Altı su tolgon köp cılkı
Altı sandan altı mın
Aydap aldı Ümötöy
Takaluudan tay koyboy
Tamgaluudan at koyboy
Kökçönün uulu Ümötöy*

⁷¹ Abdülkadir İnan, “Manas Destanı Üzerine Notlar”, TDAY Belleten, Ankara, 1960, s. 147–148. “Kömürüne dayanamadan sık orman harap olan, su vermesine dayanamadan Soğuk Başat ırmağı kuruyan, eğelemesine dayanamadan otuz eğenin ağzı düzleşmiş olan, çalmasına, kesmesine doymaması için sivrisineğin iğnesiyle alınan insan kanına batırılan kılıcını beline bağladı...” (Abdülkadir İnan; “Manas Destanı Üzerine Notlar”, Türk Dili Araştırma Yıllığı Belleten, 1959’dan Ayrı Basım, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1960, s. 125–159.)

*Alıp cürüp ketti deyt...*⁷²

İslamiyetten önce yazılmış olan İran etkisi dışındaki Türk edebiyatı metinlerinde de çok zengin tasvirî anlatımların olduğu görülür. Bu durum Anadolu sahasındaki İran tesiri ile gelişen Türk edebiyatı ürünlerindeki tasvir malzemeleri ve benzetme unsurlarının bir kısmının zaten önceden de var olduğuna bir delildir. Anadolu sahasında 13. yüzyıldan itibaren İran edebiyatının etkisi ile gelişen Divan edebiyatı, kökü Orta Asya edebiyatına kadar uzanan büyük bir ağacın gelişen dalıdır.⁷³

Karahanlı dönemi Türk edebiyatındaki eserlerde tasvirler daha da gelişip zenginleşmiştir. Dîvânü Lugâti't-Türk'te savaş ve kahramanlık şiirleri bulunmaktadır. Bunların büyük bir kısmı dörtlük, çok az bir kısmı ise beyit şeklindedir. Bu konuda bir araya getirilen manzumelerin en uzununu "Katun Sini" veya "Tangutlarla Savaş" başlığı altındadır. Ayrıca Budist Uygurlar'a, Yabakulara karşı yapılan savaşlarla ve bilinmeyen bir savaşla ilgili çeşitli şiir örnekleri bulunmaktadır:

Telim başlar yuwıldı-mat

Yağı andın yawaldı-mat

Küçi anıng kewelti-met

*Kılıç kınka küçün sıgdı*⁷⁴

Dîvânü Lugâti't-Türk'te savaşla ilgili heceyle yazılmış dörtlüklerden başka, aruzla yazılmış beyitler de vardır. İslamiyeti kabul eden Karahanlıların Budist Uygurlara, Yabaku, Basmıl ve Çomullara karşı yaptıkları çeşitli akın ve savaşlara da değinilmiştir:

Kıkırıp atıg kemşelim

Kalkan süngün çomşalım

⁷² İnan, 1960: 156-157. Terc.: Kökçe'nin oğlu Ümetey tuğları tuğlar üzerine dikti. Dalgalandan tuğ ve yeri ezen /hesapsız/ ordu hilâli altın tuğ ile altı yüz bin askerle kesik kulaklı Ümetey hareket etti diyor [şair]. Ardiçlı pınarın başındaki altı ırmak [kıyısını] dolduran çok sürülerinden Kökçe'nin oğlu Ümetey altı yüz bin at sürüp nallılardan tay bırakmadı, damgalıdan at bırakmadı, alıp gitti).

⁷³ Şentürk, 2002: 32-33.

⁷⁴ Azmi Bilgin, "Dîvânü Lugâti't-Türk'teki Manzumelerin Tematik Açından Divan Şiiri ile İlgisi", Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Kaşgarlı Mahmut Kitabı, Ankara, 2008, s. 424. Terc.: "Savaşta çok başlar yuvarlandı (ve) düşman bu yüzden yavaşladı, gücü kuvveti gevşedi ve zayıfladı. Kılıçlar kınlarına güçlkle sıgdı." (Bilgin, 2008: 425.

Kaynap yana yumşalım

*Katgı yagı yuwılsın*⁷⁵

13. yüzyıla gelindiğinde İran edebiyatının etkisi görülmeye başlar. Kutadgu Bilig'deki tasvirlerde artık İran tesirinin izleri vardır.⁷⁶ Kutadgu Bilig'de düşmanla karşı karşıya gelindiğinde yapılması gerekenler uzun uzun anlatılır:

Yagıka yalıng teg nenging almasu

Uzatsa bastıng yiti kıl adak

Çerigde bir ança busugka kigür

Yadag okçı tuşrup sen öngdün yügür

Yagıçı örüing kırgıl ersiglerig

Yagıka alın kıl kötürsü çerig

Örüing kırgıl artuk yagıçı bolur

Yagıçı bolur hem yaragçı bolur

Kıçig kur yigitler bolur ked yiti

Kalı yüz evürse uditur otı

Inanur erig kılğıl öngdün kidin

Ongungdın solungdın bir ança adın

Yagusa çerigke ilişse eri

Tuşınça tegişgü kemişse urı

Eng aşnu yıraktın tegişgü okun

Yagusa süngün teggü birse boyun

Katılsa kılıç baldu birle tegiş

Tişin tungakın teg yaka tut iliş

Tiren arka birme yagıka bolup

*Yagıg sanç yok erse uruş yat ölüp*⁷⁷

⁷⁵ “Onlara bağırıp çağırarak saldıralım; kalkan ve süngüyle vuruşalım. Kaynayıp coşmuşçasına dövüşelim, sonra yumuşayalım. Güçlü düşman yumuşayınca kadar.” (Bilgin, 2008: 425).

⁷⁶ Şentürk, 2002: 33.

⁷⁷ Reşid Rahmeti Arat, Kutadgu Bilig-I (Metin), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1947, s. 251 (b.2369-b.2378). terc: Düşmana yalın hücum et, ağırlığın düşmanın eline geçmesin; işi uzatırsan, mağlup oldun demektir; ayağını çevik tut./Askerin bir kısmını pusuya yatır, yaya okçuları harekete geçirerek, kendin önden koş./Düşmanın karşısına yaşlı-başlı yiğitler koy; askeri onlar götürsünler./Harpte saç-sakal ağartmış insanlar daha iyi savaşır; bunlar harpçidirler ve bu işi çok iyi bilirler./Genç ve toy yiğitler çok ateşli olurlar; fakat bir yüz çevirdiler mi bu ateşten eser kalmaz./Öne ve arkaya emin kimseleri koy; bir kısmını da sağa ve sola yerleştir./Askerler yaklaşıp erler birbirleri ile harbe tutuşunca, herkes kendi karşısındaki ile harp etmeli ve nâra atmalıdır./İlk önce uzaktan oklar ile vuruşmalı; yaklaşınca ve yüz yüze gelince de süngü ile hücum etmelidir./Saflar karışınca, kılıç ve

Türk halk edebiyatında da çok zengin edebî tasvirler vardır. Yabancı tesirden korunmuş olarak 16. yüzyıla kadar gelebilen Dede Korkut Hikâyeleri'nde çok canlı tasvirler görülür. Kan Turalı hikâyesinde bir bölge şu ifadelerle tasvir edilir:

*Oğul senin varacağıın yerin
Dolamaç dolamaç yolları olur
Atlı batıp çıkamaz onun balçığı olur
Alaca yılan sökemez onun ormanı olur
Gök ile boy ölçüşen onun kalesi olur
Göz kakarak gönül alan onun güzeli olur
Hay demeden baş getiren cellâdı olur
Sirtında kalkan oynar yayası olur⁷⁸*

Kazan Bey, gelen düşman askerlerini Kara bir denize, parlayan miğferlerini güneşe, mızraklarını da yıldızla benzetir:

*Beri gel arslanım, oğul
Kara deniz gibi çalkanıp gelen
Kâfirin askeridir
Güneş gibi ışıldayıp gelen
Kâfirin başında miğferidir
Yıldız gibi parlayıp gelen
Kâfirin mızrağıdır⁷⁹*

Kam Püre'nin oğlu Bamsı Beyrek hikâyesinde, Beyrek atını överken onu şöyle tasvir eder:

*Açık açık meydana benzer senin alıncığıın
İki gece ışık saçan taşa benzer senin gözceğizin
İbrişime benzer senin yelediğün
İki çift kardeşe benzer senin kulacığın
Eri muradına yetiştirir senin arkacığın⁸⁰*

balta ile vuruş; dişle, tırnakla saldır, yakasından tut, yapış./Dayan, düşmana hiçbir sûretle arka verme; düşmanı vur veya vuruşarak orada öl (R.R.Arat, Kutadgu Bilig-II (Tercüme), TTK Yay. Ankara, 1959, s. 176-177).

⁷⁸ Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971, s. 137-138.

⁷⁹ Ergin, 1971: 100.

⁸⁰ Ergin, 1971: 77.

Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki tasvirî metinler övgü, dua, beddua, tanıtma ve hitap vesilesiyle yer alır. Tahkiyeli metinler oldukları için baştan sona tasviri anlatıma yer verilmiştir. Hikâyelerde sevinç ve üzüntüleri dile getiren psikolojik tasvirler de vardır.⁸¹

Yukarıda değindiğimiz İslamiyetten önceki ve İslamiyetin ilk dönemlerine ait eserlerde yer alan tasvirler görüldüğü gibi orijinal ve millîdir. İran edebiyatının etkisi ile Anadolu'da meydana getirilen eserlerde yer alan kimi benzetme unsurlarına Türk edebiyatının çok önceden aşına olduğu bir gerçektir. Edebiyatımızda edebî tasvirler açısından çok renkli ve zengin kaynaklar bulunmaktadır. Teşbih ve mecaz unsurlarının bir kısmı, dünya edebiyatında da benzerlikler taşır. Dünya edebiyatlarının birbirinden etkilenmesi kaçınılmazdır. Milletlerin edebiyatlarını oluşturan benzetme unsurlarını doğrudan doğruya birtakım kaynaklara bağlamak zordur.⁸² 13. yüzyıldan sonra Anadolu'da meydana getirilen mesnevîlerde kültürel yönden çok yakın temas içinde bulunduğumuz İran'ın önemli etkisi olmuştur. Bu durumu ve sonrasında gelinen noktayı Şentürk: *“Ancak elde mevcut metinler ışığında XIV. ve XV. asır Türk edebiyatı mesnevîlerine ve bunlardaki edebî tasvirlerle bakıldığında bunların mühim bir kısmının tamamıyla İran edebiyatını tercüme ve taklittenibaret olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu yolla edebiyatımız İran'dan pek çok yeni teşbih malzemeleri kazanmış hatta bunlar zamanla halk edebiyatı mahsullerinde de yer almıştır. Mesnevi edebiyatımızın mektep çağı veya olgunlaşma devresi diyebileceğimiz bu asırlar neticesinde gerek mesnevi mevzularında gerekse içlerindeki edebî tasvirlerde bir takım yenilikler, orijinallikler, yerlileşme ve aktüel olmaya yönelik bir takım temayüllerin baş gösterdiği fark edilmektedir.”*⁸³ cümleleriyle özetlemektedir.

⁸¹ Şentürk, 2002: 33-34.

⁸² Şentürk, 2002: 34.

⁸³ Şentürk, 2002: 34-35.

II. İKİNCİ BÖLÜM

II. GAZAVÂTNÂME VE TÜRK EDEBİYATINDAKİ SEYRİ

II.1. GAZAVÂTNÂME TANIMI, TASNİFİ VE İÇERİĞİ

II.1.1. Gazavâtnâme Kelimesinin Tanımı

Arapça “gazâ/gazve” ile Farsça “nâme” kelimesinden meydana gelen gazavâtnâme sözcüğü düşmanla yapılan savaşları konu alan eserlerin genel adıdır. Gazavât, gazâ kelimesinin çoğuludur. Gazâ; cenk, savaş, din düşmanı üzerine yapılan sefer ve saldırı,⁸⁴ din düşmanlarına karşı zafer kazanmadır.⁸⁵ Nâme kelimesi, mektup, kitap, mecmûa anlamlarına gelir.⁸⁶ İsimlere eklenerek o isme dair kitap, risale ve varak anlamını da ifade eder⁸⁷ ve edebiyatımızda bir edebî türün genel adı olan eserlere ek olarak kullanılır. Gazavâtnâmelere ilk olarak megâzî adı altında Arap edebiyatında rastlanmaktadır. Aslında, din düşmanları ile yapılan savaşlara "cihâd" adı verilmekte olup gazâ⁸⁸ kelimesi de zamanla bu anlamda kullanılmaya başlanmıştır. İslâmi literatürde cihad, dini emirleri öğrenip ona göre yaşamak ve başkalarına öğretmek, İslâm'ı tebliğ etmek, insanın nefesine ve dış düşmanlarına karşı mücadele etmek gibi geniş bir anlam taşımaktadır. Ancak aynı zamanda fihhi bir terim olarak da müslüman olmayanlarla savaşmayı ifade etmektedir⁸⁹

⁸⁴ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998, s. 284.

⁸⁵ Sâmî, 2009: s. 966.

⁸⁶ Devellioğlu, 1998: 804.

⁸⁷ Sâmî, 2009: 1452.

⁸⁸ Genellikle düşmanla savaşma, din uğruna yapılan mücadele olarak açıklanan “gazâ” kavramı; Osmanlı Beyliği'nin ortaya çıktığı XIII. yüzyıl sonlarından itibaren Anadolu uç boylarında yaşanan çatışmalarda, Türkmen beylikleri ve dervişler arasında hem bir isteklendirme hem de bir meşruiyet unsuru olarak kullanılmıştır. Gazâ kelimesi İslâmiyet'i yaymak, Müslümanların yönetimindeki toprakları yahut nüfuz alanını genişletmek gibi amaçlar için akımlara katılmak ve "cengetmek" anlamını kazanmıştır. Ortaçağ Müslüman toplulukları arasında kullanımı çok daha eskilere varan bu kavramın Anadolu'da nasıl yayıldığı ve Türk dilinde kahramanlık ifade eden alplık ile ne zaman örtüşmeye başladığı tam olarak bilinmemektedir. (Cemal Kafadar, “Gazâ”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. XIII, 1996, s. 427-429.

⁸⁹ Halim Sabit Şibay, “Cihad”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. III, 1977, s. 164-167.

Gazâ ve cihat kavramları Osmanlı İmparatorluğunun fetih ülküsüne dinî bir zemin oluşturup meşruiyet sağlamıştır.⁹⁰ Din uğruna savaşan her Müslüman'a gazi deniyordu. Bu kavram tarihte uçlarda, orduda veya şehirlerdeki belli zümreleri ifade ediyordu. Gazi oluşumu iktisadi zaruretlerden ortaya çıkmış ve ilk Asya bozkırlarında görülmüştür. Orijinal anlamda gazâ, yabancı toprakları istila hareketi ve yağma akınıdır. Zamanla bu terimin anlamı değişime uğramıştır. Cihat kavramı kroniklerde ve sınır hikâyelerinde daha az kullanılmıştır. Gazânın amacı İslam'ın etkisini yaymak, fetihler yapmaktır. Cihat ise daha çok mutlak farz olan vatan savunmasını ifade eder.⁹¹

Dinimizde önemli bir yere sahip olan gazilik ve gazâ kavramlarının kökeni İslamiyetin ilk yıllarına kadar uzanır. Hz. Peygamber tarafından da övücü sözlerle değerinden bahsedilen gazâ, İslam fütuhâtında önemli bir yer edinmiştir. İslam'ın zamanla gelişip inkişaf etmesinden sonra, şehitlikle birlikte kullanımı gittikçe artan gazilik, askerden hükümdara kadar savaşa katılan herkesin almak istediği bir unvan olmuştur.⁹²

Gazâ kavramının Osmanlı'da çok önemli bir önceliği vardır. Bu durum toplumun bazı sahalarda geri kalmasına da sebep olmuştur. Toplum çoğunlukla gazâ ideolojisi üzerine hayatına yön verdiği için ileri düzeyde sanat ve ticaret faaliyetlerinde bulunulmamıştır. Çünkü gazâlara iştirak edip düşman bölgelerine saldırmak daha pratik bir kazanç yoluydu. Bu sayede hem sevap kazanıyorlar hem de servet ediniyorlardı. Savaşın önemli bir meslek haline geldiği söylenebilir.⁹³

Sûzî Çelebi gazâ redifli gazelinde gazâ güneşinin doğup karanlığı, küfrü yok ettiğini söyler. Gazâ meydanını bir meclise benzeten şair, canını düşünenin buraya gelmemesini ve öyle kişilere bu meclisin yasaklanması gerektiğini vurgular. Çünkü bu mecliste baş kadeh, ciğer kanı da şarabdır. Bu meydanda gazilerin gönlü susayıp kalırsa gamlanmaya gerek yoktur, çünkü sonunda gazâ şarabı Kevser şarabı

⁹⁰ Yılmaz Yurtseven, "Osmanlı Klasik Döneminde İdeoloji, Din ve Siyasî Meşruiyet Üzerine Kısa Bir Değerlendirme", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XI, S. 1-2, 2007, s. 1262.

⁹¹ Selahaddin Döğüş, "Avrasya Steplerinde İlk Gaziler", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 20, 2008, s. 337.

⁹² Abdülkadir Özcan, "Türklerde Gazâ Geleneği", Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı, Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1995, s. 362.

⁹³ Selahaddin Döğüş, Osmanlılarda Gazâ İdeolojisinin Tarihi ve Kültürel Kaynakları, TTK Belleten, C. LXXII, S. 52, 2008, s. 817-818.

olacaktır. Gazânın büyüklüğüne Cebrail'i bile yetişemez diyen şair son beyitte; ey Sûzî kıyamete kadar bu yolda toprak ol, gazâ bulutu senin toprağına rahmet suyunu saçsın diyerek kendindeki gazâ aşkını dile getirir:

*Çü togdı matla-ı rahmetden âftâb-ı gazâ
Götürdi zulmeti ref' eyledi hicâb-ı gazâ*

*Bu bezme cân sakınan gelmesün yasag eylen
Ki ser piyâle ciger kanıdur şerâb-ı gazâ*

*Ne gam kalursa bu yazıda teşne-dil gâzî
Şerâb-ı Kevser olur akıbet şerâb-ı gazâ*

*Fezâ-yı rif'atına Cebra'il akıl irmez
Bülendimiş felek ü sidreden cenâb-ı gazâ*

*Bu yolda toprak ol iy Sûzî kim kıyâmete dek
Saça gubâruna rahmet suyun sehâb-ı gazâ⁹⁴*

Gazavâtnâme, siyer ve megâzi kavramları çoğu zaman birlikte zikredilmiştir. Gazavâtnâme, edebiyatımıza Arap edebiyatından geçmiş bir türdür. Başlangıçta Arap edebiyatında siyer kitaplarında bir bölümken daha sonra müstakil bir tür olmuştur.⁹⁵ Siyer; sözlükte ahlak, yüksek vasıflar, tutum ve yaşantı anlamlarına gelen Arapça sîret kelimesinin çoğulu olup Hz. Muhammed'in hayatı, ahlakı ve yaşamını anlatan eserlere denir.⁹⁶ Megâzi ise savaş yapılan yerler, savaş hikâyeleri ve destanları gibi anlamlara gelmektedir. Kavram olarak da Hz. Muhammed'in savaşlarını konu edinen ilim diye açıklanır.⁹⁷ Siyerle megâzî ilmi arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Megâzî, "savaş ve savaş alanı, gazve" anlamlarına gelen magzât kelimesinin çoğuludur. Megâzî daha çok Hz. Peygamber'in gazveleri başta olmak üzere hayatına

⁹⁴ Levend, 2000: 266-267.

⁹⁵ Engin Yılmaz, "Gazavâtnâme Tanımı, Tarihi Gelişimi, Kapsamı, Yeni Bir Tasnifi", Türk Dünyası Araştırmaları, S. 118, 1999, Şubat, s. 181.

⁹⁶ Ahmet Mermer-Neslihan Koç Keskin, Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s. 92.

⁹⁷ Şaban Öz, İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Dan.: Prof. Dr. Mehmet Özdemir), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 23.

ilişkin ayrıntılara da değinen ilim dalının ve ilgili literatürün özel adı olmuştur.⁹⁸ Siyer, Hz. Peygamber'in hayatının Mekke ve Medine devirlerini bir bütün olarak ele alırken, megâzi, onun son on senelik Medine hayatının sadece gazâ ve savaşlarını konu edinmiştir. Siyer, megâziye göre daha geneldir. Başlangıçta ayrı olan bu tarz eserler zamanla konu olarak birleşmişlerdir. Megâzilerin bir kısmı siyerler gibi Hz. Peygamber'in bütün hayatını ele alır.⁹⁹ Mesela Musâ b. Ukbe, Megâzî olarak isimlendirilen eserinde, Hz. Muhammed'in sadece savaşlarını değil bütün hayatından alıntılara yer vermiştir.¹⁰⁰ Horovitz ise megâzî kelimesinin anlamının siyere nazaran daraltılması gerektiğini belirtir. Ona göre, megâzî terimi genellikle Hz. Peygamber'in hayatının bütünü kapsayacak şekilde anlam ifade etse de bu kelimenin manasını Hz. Peygamber ve sahâbilerin savaş eylemleri şeklinde özel bir anlamda daraltmak gerekir.¹⁰¹ Siyer günümüzde Hz. Peygamber'in biyografisi anlamında kullanılır.

II.1.2. Edebî Tür Olarak Gazavâtnâme

Gazavâtnâmeler belli bir döneme ait olayları ayrıntılı bir şekilde anlattıklarından tarih araştırmacıları için de önemli bir kaynaktır. Gazavâtnâme geleneği Türk edebiyatında 15. yüzyılda başlar ve 16. yüzyılda büyük gelişme gösterir. Özellikle Yavuz Sultan Selim ile Kanunî Sultan Süleyman'ın seferleri üzerine pek çok gazavâtnâme yazılmıştır. Osmanlı devletinin gerilemeye başlayıp akınların durmasıyla gazavâtnâmeler azalmış, gazâ geleneğinin ortadan kalkmasıyla bu türün devamlılığı sona ermiştir.¹⁰²

Türk edebiyatında daha çok manzum olarak ve mesnevi şeklinde düzenlenen gazavâtnâmeler, konu itibarıyla zafernâme veya fetihnâmelere çok farklı değildir.¹⁰³ Gazavâtnâme üst başlığı altında toplanabilecek bu eserler birbirlerinden küçük farklarla ayrılır. Gazâlarda fetih ya da zafer söz konusu değildir. Çünkü gazâ

⁹⁸ Ahmet Yaman, "Siyer", TDVİA, C. XXXVII, İstanbul, s. 319-320.

⁹⁹ Ayhan Tergip, Siyer Yazıcılığı ve Türklerin Siyer İlimine Katkıları, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı-Prof. Dr. Turgut Karabey Armağanı), C.III, S. 15, 2010, s. 222.

¹⁰⁰ Öz, 2006: s. 23.

¹⁰¹ Josef Horovitz, İslâmî Tarihçiliğin Doğuşu İlk Siyer/Megâzî Eserleri ve Müellifleri, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002, s. 20.

¹⁰² Levend, 2000: 1; gazavâtnâmeler üzerine yapılmış olan bibliyografya çalışması için bkz.: Kürşat Şamil Şahin, "Gazavâtnâmeler Üzerine Yapılan Çalışmalar Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi", Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/2 Spring 2012, p.997-1022.

¹⁰³ Mustafa Erkan, "Gazavâtnâme", TDVİA, C. XIII, 1996, s. 439.

sadece din uğruna yapılan savaştır. Fetihnâmede bir yerin, şehrin ya da kalenin zapt edilmesi; zafernâmede ise düşmanın yenilgisiyle sonuçlanan savaşlar ele alınır. Bunlar sonradan birbirleriyle karıştırılmış fetihnâme ve zafernâme gibi eserlerin hepsine birden gazavâtnâme denmiştir.¹⁰⁴ Gazavâtnâme bunların hepsinin genel adıdır. Bir sefer esnasında elde edilen yerlerle ilgili olarak kaleme alınan fetihnâmelere ise sefernâme adının verildiği görülür. Bir fethi, bir başarıyı konu edinen bu sefernâmeler de aslında birer fetihnâme olduğundan, bunlar doğrudan doğruya tarih kroniklerinin âdeta bir parçasıdır. Bunları, gazavâtnâme, zafernâme, hatta Selimnâme ve Süleymannâme gibi fethi gerçekleştiren padişahın adıyla anılan eserlerden hem konu hem de üslup bakımından ayırt etmek mümkün değildir.¹⁰⁵ İlk zamanlar gazâ teriminin anlamına uygun olarak gayrimüslimler üzerine yapılan akınları konu edinen gazavâtnâmeler, sonraları Müslüman toplumların kendi aralarındaki savaşlarını da ele almıştır.

Bizde gazavâtnâmeler üzerine en kapsamlı çalışmayı Agâh Sırrı Levend yapmıştır. O, gazavâtnâmeleri üç başlık altında toplamıştır:

1) Genel olarak padişahlardan birinin hayatını merkez alarak onun zamanındaki belli başlı olayları tasvir eden manzum ve mensur eserler: Süleymannâme¹⁰⁶, Selimnâme¹⁰⁷ vb.

2) Ünlü kumandan ve devlet adamlarından birinin gazâlarını tasvir edenler: Gazavât-ı Hayreddin Paşa, Gazavât-ı Özdemiroğlu Osman Paşa, Gazavât-ı Mustafa Paşa vb.

3) Sadece belli bir sefer ya da kalenin alınmasını tasvir eden eserler: Feth-i Kal'a-i Belgrad, Fetihnâme-i Üngürüs, Zafernâme-i Ali Paşa vb.¹⁰⁸

Gazavâtnâmelerle ilgili yapılan diğer çalışmalardan farklı olarak Engin Yılmaz; Hz. Muhammed, Hz. Hamza, Hz. Ali ve Halid bin Velid gibi İslam büyüklerinden birinin savaşlarını konu edinen eserleri de bu türe dâhil etmiştir.

¹⁰⁴ Yılmaz, 1999: s. 182-184.

¹⁰⁵ Hasan Aksoy, "Türk Edebiyatında Fetihnâmeler", Türkler, C. XI, 2002, s. 800.

¹⁰⁶ Süleymannâmelere dair ayrıntılı bilgi için bkz.: Abdurrahman Sağrılı, "Süleymannâme", TDVİA, C. XXXVIII, 1996, s. 126-127.

¹⁰⁷ Bkz.: Ahmet Uğur, "Selimnâme", TDVİA, C. XXXVI, 1996, s. 440-441; Mustafa Argunşah "Türk Edebiyatında Selimnâmeler", Turkish Studies, C. IV, S. 8, 2009, s.31-47.

¹⁰⁸ Levend, 2000, s.4.

Yılmaz, Gazavât-ı Nebî, Gazavât-ı Kıssa-i Mukaffa, Hamzanâme ve benzeri nitelikteki eserlerin gazavâtnâme türünün ilk numuneleri olarak sayılması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁰⁹ Gazâvatnâme türüne hangi eserlerin dâhil edilmesi gerektiğinin tam olarak netleşmediği görülmektedir. Bu alanda yapılmış olan çalışmalarda genellikle A. Sırrı Levend'in tasnifine bağlı kalınmıştır. Gazavâtnâme türünün dışında tutulan eserler ise şunlardır:

Tevârih-i Âl-i Osmân adını taşıyan anonim karakterli eserler gazavâtnâme türüne dâhil edilmez. Bunların yazarı belli olanları da mevcuttur. Osmanlı hanedanının tarihini genellikle kısa cümlelerle ve sade bir dille anlatan bu eserler muhteva bakımından çoğunlukla Osmanlıların tarih sahnesine çıkışlarından başlar. İnsanlığın yaratılışından başlayanlar da vardır. Bazı eserlerde Emeviler ve Abbasiler tarafından yapılan İstanbul kuşatmaları, İslam tarihine ait bilgiler ile İstanbul ve Ayasofya'nın efsanevî tarihi de yer alır. Bu eserlerde kronolojik yönden düzensizliklerin ve yanlış bilgilerin bulunduğu görülür.¹¹⁰ Osmanlı tarihinin ilk devirlerine ait ana kaynaklardan biri olan Anonim Tevârih-i Âl-i Osmanlar, halkı gazâyâ teşvik etmek ve bu düşüncüyü sürekli canlı tutmak amacıyla yazılmıştır. Bu eserlerde gazâ ideolojisi çok canlı bir şekilde ele alınmıştır. Eski Oğuznâmeler gibi yiğitlik, cesaret ve kahramanlık temaları ön plana çıkarılmıştır. Bu eserlerde kahramanlar birer gazi olarak anılırlar. Osmanlıların son zamanlarına kadar süren ve popüler tarihçilik olarak da adlandırılan bu tür çalışmaların, gazâ ve gazilik üzerine odaklandığı görülmektedir. Dilleri sade olan ve aşırı sanat kaygısı güdülmeden yazılan bu eserler orta sınıf halkın ve askeri zümrelerin tarih zevkine hitap etmek üzere kaleme alınmıştır. Anonim Tevârih-i Al-i Osmanların bir kısmı Kutalmışoğlu Süleyman'ın Anadolu'ya gelişiyle başlar. Dolayısıyla olayı Selçuklulara bağlarlar, ancak sona erdikleri yıl ve hadiselerin anlatılışı farklılıklar arz eder. Bu geleneğin, Osmanlıların fetihlerde gerilemeye başladığı 17. yüzyıla kadar devam ettiği anlaşılmaktadır.¹¹¹

¹⁰⁹ Yılmaz, agm., s. 184.

¹¹⁰ Necdet Öztürk, Anonim Osmanlı Kroniği (1299–1512), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2000, s. 35.

¹¹¹ Döğüş, 2008b: 824-825; Öztürk, 2000: 36.

Vakanüvislik geleneğini yansıtan eserler gazavâtnâme olarak değerlendirilmez. Vakanüvis/vekayinüvis, Osmanlı merkez teşkilâtında vazifeli devlet tarihçisine verilen unvandır. Vekayinüvisler, kendilerinden önce yazılanları derlemek ve hizmette buldukları zamanın hâdiselerini yazmakla görevlidirler.¹¹² Vekayinüvislik, Fatih zamanında ortaya çıkan ve Kanunî zamanından itibaren devamlı bir memuriyet haline gelerek 17. yüzyılın başlarına kadar süren şehnâmeciliğin devamıdır. Şehnâmecilik ve vekayinüvislik aralarında önemli farklar bulunsa da resmî tarih yazıcılığının iki farklı dönemidir.¹¹³ Vekayinüvislere görevli buldukları dönemin olaylarını tespit edip yazmanın yanında, kendinden öncekilerin eksik bıraktıkları dönemin tarihini yazma vazifesi de verilmiştir. Böylece, kesintiye uğramadan tarihin kayda geçmesi sağlanmıştır. Notlar ve belgelerin birinden diğerine nakledilmesi hususuna özen gösterilmiştir. Vekayinüvisler, Padişahların tahta çıkışı, savaş ve barışlar, yeniçeri veya şehzade ayaklanmaları, sadrazam atama veya idamları gibi birbirini izleyen olaylar dizisini kayıt altına alırlar. Abdurrahman Abdi Paşa Vekayinâmesi, Çeşmîzâde Tarihi, Enverî Sadullah Tarihi, Vâsîf Tarihi bu geleneği yansıtan başlıca eserlerdendir.¹¹⁴

Farsça şehnâmeleri de gazavâtnâme olarak değerlendirmiyoruz. Şehnâmecilik, edebî vasfı ağır basan bir çeşit resmî tarihçiliktir. Bu tarihçiliğin ortaya çıkıp yaygınlaşmasında, Firdevsî'nin meşhur Şehnâme'sinin büyük rolü olmuştur. Şehnâmeler genellikle Farsça olarak yazılmakta ve minyatürlerle süslenmektedir. Şehnâmeler, gazavâtnâmeler gibi sade bir dille değil, yüksek inşa diliyle, padişahların her bir seferi için ayrı ayrı ve minyatürlerle süslenen, sarayın kitaplığına has, Nakkaşhane'de yazılmış sanat eserleri ve tarihlere sahiptir. Fatih döneminde başarılı olamayan şehnâmecilik, Kanuni devrinde resmi bir kurum haline gelmiş ve 16. yüzyıl sonlarına kadar, İran'dan gelen yazarlar bu görevi üstlenmişlerdir.¹¹⁵ İdrîs-i Bitlisî'nin Heşt Bihişt'i, Arifi'nin Şehnâme-i Âl-i Osmân'ı bu türden eserlerdendir. Dili Farsça olan her eser yukarıda sayılan resmi tarihçiliğin

¹¹²Bekir Kütükoğlu, "Vekayinüvis", *Türkler*, C. XI, 2002, s. 393.

¹¹³ Erhan Afyoncu, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2009, s. 15.

¹¹⁴ Halil İnalçık-Bülent Arı, "Osmanlı-Türk Tarihçiliği Üzerine Notlar", *Uluslararası Askeri Tarih Dergisi*, S. 87, 2007, s. 226-227.

¹¹⁵ İnalçık, 2007: 223-225.

bir türü olan şehnâmeciliğe ait olmayabilir. Kâşifi'nin Gazanâme-i Rum adlı eseri Farsça yazılmış bir gazavâtnâmedir.

Bazı bölgelerde çıkan isyanları bastırmak için yapılan iç savaşları tasvir edenler ile şehzadeler arasındaki mücadeleleri anlatan eserleri bu türün dışında değerlendirmek gerekir. Örneğin Furûğî'nin Siyâvuşnâme'si Sultan I. Ahmed zamanında Kuyucu Murad Paşa'nın Anadolu'daki ayaklanmaları bastırmakta gösterdiği başarıyı anlatır.¹¹⁶ Derviş Çelebi tarafından yazılmış olan Cengnâme isimli eser Şehzâde Selim ile Bâyezid arasındaki Konya Savaşı'ndan bahseder.¹¹⁷ Bunlar birer tarih kitabıdır.

Dânişmendnâmeler, Battâlnâmeler ve Menâkıbnâmeler gibi dinî ve destanî hüviyetteki eserler gazavâtnâme olarak değerlendirilmemektedir. Dânişmendnâme, 11. yüzyılda İç Anadolu'da devlet kuran ve Bizans'a karşı yaptığı fetihlerle şöhret bulan Danişmend Gazi'nin kahramanlıklarını destanî bir şekilde anlatan eserdir. Eser, Melik Danişmend Gâzi'nin doğumu, çocukluk ve yetişme devresiyle başlar. O, iyi bir âlim ve silahşor olur. Gördüğü bir rüya neticesinde Rum diyarına gazâ ve cihada başlar. Bu uğurda nice mücadeleler verir. Bir gün Canik tarafında bir gazâda yaralanır ve Niksar'a döner, orada vefat eder. Danişmendnâme'de tabiatüstü motifler çok azdır. Eserin kahramanları sıradan özellikleri olan insanlardır. Eserde cin, peri ve cadılara yer verilmemiştir.¹¹⁸

Battalnâme ise 8. yüzyılda Emevilerin Anadolu'da Bizanslılara karşı açtıkları savaşlarda üstün başarı gösteren Seyyid Battal Gazi'ye ait kahramanlık hikâyelerini ihtiva eden menkıbeler mecmuasına verilen genel addır. Bir halk hikâyesi olan Battalnâme'nin "Gazavât-ı Seyyid Battal Gazi, Hikayet-i Seyyid Battal Gazi" gibi isimler altında yurt içi ve yurt dışında pek çok nüshası vardır. Hz Ali soyundan Hüseyin Gazi'nin oğlu olan Battal Gazi; güçlü, zeki, bütün savaş hünelerine vakıf, bütün dilleri bilen, Hızır'la yoldaş ve perilerle dost olan, devler ve cadılarla savaşan, dua ile büyüleri bozan, vahşi hayvanlara hükmeden, kısa sürede çok uzun mesafeler kat edebilen, kullandığı silah ve bindiği at ünlü cengâverlerinkinden bile iyi olan

¹¹⁶ Levend, 2000: 2.

¹¹⁷ Erhan Afyoncu, "Osmanlı Siyasi Tarihinin Ana kaynakları: Kronikler", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 2003, C. V, S. 2, s. 129.

¹¹⁸ Ahmet Yaşar Ocak, "Dânişmendnâme", TDVİA, C. VIII, 1996a, s. 478-480.

birşahsiyettir. O, bu meziyetleri ile kâfirleri İslam'a davet eder. Anlatımlar eski Türk inançları ile İran peri masallarından alınan motiflerle süslenmiştir.¹¹⁹

Menâkıbnâme, velilerin daha çok kerametlerinin anlatıldığı eserlerin genel adıdır. Temel amacı keramet ve onu gösteren velilerin yüceltilmesi olan menâkıbnâmeler ilk önceleri sadece tarikat pirleri için yazılmış, zamanla muhtevası tarikat içinde önemli yere sahip olan diğer kişileri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Menkıbelerin zayıf yönleri evliya ve meşâyihе dair uydurma haberlerin de olmasıdır.¹²⁰ Tasavvufun tarikatlar şeklinde örgütlenip yaygınlaşmasından sonra tarikatın pirleri ve önde gelenleri hakkında menâkıb kitapları yazılmıştır. Evliya menkıbeleri masal, efsane ve destan gibi olağanüstü olayların ele alındığı edebî türler içinde değerlendirilir. Sade bir üslupla yazılan bu eserlerdeki kişiler, zaman ve mekân bilinen, gerçek olduğuna inanılan hususlardır. Bu eserler yazıldıkları dönemin ekonomik, sosyal ve kültürel özelliklerine yönelik çok zengin malzeme ihtiva eder. Bunlardan hareketle bazı tarihi olay ve şahsiyetler hakkında önemli bilgilere ulaşmak mümkündür.¹²¹

Sayılan bu eserler bir zincirin halkaları gibi Türk destanî edebiyatında 11. yy'da Hamzanâme ile başlayıp Ebûmüslimnâme ve Danişmendnâme ile devam eder ve 15. yy'da da Saltuknâme ile son bulur.¹²²

Başlıklarında gazavâtnâme, fetihnâme gibi isimler barındırmalarına rağmen Gazavât-ı Resulullah (Dursun Fakih), Gazavât-ı Nebî (Niyâzî), Beypazarlı Maazoğlu Hasan'ın Cenadil Kalesi Fethi, Nakiboğlu'nun Aden Şehri Gazavâtnâmesi, Pîrî Fakih-zâde'nin Umman Gazavâtnâmesi gibi dinî-destani eserleri de bu türe dâhil etmiyoruz.¹²³ Öğretici yönü ön planda olan bu eserler sanat endişesi taşımazlar ve

¹¹⁹ Ahmet Yaşar Ocak, "Battalnâme", TDVİA, C. V, 1996b, s. 206.

¹²⁰ İsmail Hakkı Mercan, "Türk Tarihinin Kaynaklarından Olan Bazı Menakıbnâme ve Gazavâtnâmeler Hakkında", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.VI, 2003, S. 10, Aralık, s. 113-114.

¹²¹ Haşim Şahin, "Menakıbnâme, TDVİA, C. XXIX, 1996, s. 113.

¹²² Ocak, 1996b: 206.

¹²³ Bu eserler hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz.: Agah Sırrı Levend, Türk Edebiyatı Tarihi, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s. 122-128; Amil Çelebioğlu, Türk Edebiyatı'nda Mesnevi (XV. YY'a Kadar), Kitabevi Yayınları, İstanbul; İsmet Çetin, Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997; Necati Demir – Mehmet Dursun Erdem, Hazreti Ali Cenklere, Destan Yayınları, Ankara 2007; Mustafa Özyurt, Dursun Fakih ve Gazavâtnâmesi (Tenkitli Metin), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Doç. Dr. Hasan Aksoy), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995; Engin Yılmaz, Gazavâtnâmeler ve Niyâzî'nin Gazavât-ı Nebî'si,

sade bir dille kaleme alınmışlardır. Bu tarz eserlerin büyük bir bölümü genelde tarihi gerçeklerle örtüşmeyen olaylar üzerine kurulmuştur. Mevcut gazavâtnâme diye adlandırdığımız ve çerçevesini çizdiğimiz türe ait eserlerde ise anlatılanlar tarihî gerçeklere dayanır. Bu eserler ise genelde dinî-kahramanlık hikâyeleri diye adlandırılırlar. Hz. Peygamber'in müşriklerle yaptığı gazâlar, gösterdiği mucizeler, Hz. Ali'nin yaptığı savaşlar, onun kötü güçlerle, devler ve ejderhalarla mücadelesi ve kahramanlıkları halk mahfillerinde yıllarca terennüm edilmiştir. Bu hikâyeler topluma örnek insan modeli sunmak, onların dinî kahramanlık duygularını artırmak ve insanlara tarih şuuru vermeyi amaçlar. Bu eserlerin tümünün tarihi hadiselerle bağlantısı olduğunu söylemek zordur. Hikâyelere hayali unsur ve olaylar da serpiştirilmiştir. Dinî-destanî kahramanlık hikâyeleri 13. yy'dan sonra görülmeye başlar. Edebiyatımızda cenknâme diye de adlandırılan bu tür eserlerin ilki Dursun Fakı'ya aittir. Daha sonra Şeyyâd Îsâ, Kirdeci Ali, Meddah Yusuf, Maazoğlu Hasan bu geleneği devam ettirmişlerdir.¹²⁴ Dinî-destanî hüviyetteki eserler zamanla içerik ve üslup bakımından ayrılıp yeni bir türün doğmasına zemin hazırlamıştır.

İsminde gazavâtnâme, Süleymannâme, zafernâme, fetihnâme gibi adları taşımasına rağmen gazavâtnâme konusuyla alakası olmayan eserler de vardır. Örneğin Vekayinüvis Esad Efendi'nin, Üss-i Zafer'i, Aynî'nin manzum Nusretnâme'si ve Nazif Ağakulu'nun Emâre-i Zafer adlı eserleri Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasını anlatır.¹²⁵ Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymannâme'si Hz. Süleyman'ın hayatına dairdir. Bu eser, dinî-tarihî-destanî bilgiler içeren bir ansiklopedidir. Şemseddin Sivasî'nin Süleymannâme adlı eseri de Hz. Süleyman'dan bahseder. Süleymannâme adıyla kayıtlı olan eserlerin incelenmeden ve ismine bakılarak gazavâtnâmelerle birlikte değerlendirilmesi de yanıltıcı olabilir. Yine Selimnâme, Süleymannâme adıyla anılan eserlerden bazılarının şehnâme türüne ait olduğu da

Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Prof. Dr. Ahmet Topaloğlu), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995; Mustafa Özyurt, Dursun Fakih ve Gazavâtnâmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Doç. Dr. Hasan Aksoy), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995; Sibel Yılmaz, Gazavât- ı Emire'l-Mü'minîn 'Ali der-Memleket-i Sind bâ Mukâtil Şâh, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Doç. Dr. Ahmet Akçataş), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2006; Oktay Akraz, Dâstân-ı Gazavât-ı İmam Ali, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Yrd. Doç. Dr. Metin Yılmaz), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2008.

¹²⁴ Mehmet Atalan, "Türk Kültüründe Hz. Ali Cenknâmeleri", e-makâlât Mezhep Araştırmaları, C. I, S. 2, Güz 2008, s. 10-16; Levend, 1988:122-123.

¹²⁵ Afyoncu, 2003: 168-169.

görülür. Abdurrahman Gubârî'nin Süleymannâme isimli eseri bir şehnâmedir. Eserde Yavuz'un İran ve Mısır seferleriyle Kanunî'nin hükümdarlığının ilk yıllarına ait hadiseler Farsça ve manzum olarak anlatılır.¹²⁶ İdris-i Bitlisî'nin Yavuz Sultan Selim dönemini anlattığı Selim Şahnâme isimli eseri de şehnâmecilik geleneğine aittir.¹²⁷ Bayezid Devlet Kütüphanesi 5172/250 numarada kayıtlı Târih-i Sefer-i Eğri adlı eser siyasete dair bir risaledir. Müellif eserin başında vaktiyle Eğri seferinde bulunduğunu belirtir ve risalenin Eğri seferiyle başka da bir münasebeti yoktur.¹²⁸ Fetihlerden sonra, zaferi duyurmak için padişahlar tarafından başka hükümdarlara gönderilen ve fetihnâme adını taşıyan mektuplar da gazavâtnâme olarak değerlendirilemez. Bu fetihnâme adını taşıyan mektupları hükümdarlar, ülke içinde ve dışında otoritelerini ve güçlerini göstermek için diğer bölge hükümdar veya yöneticilerine gönderirlerdi. Bu mektup ve fermanlarda çoğunlukla süslü bir dil kullanılırdı. Genellikle sefaret heyetleri vasıtasıyla ve ganimet olarak alınmış hediyelerle, bazen de savaşta öldürülenlerin başları ve alınan esirlerle birlikte gönderilen bu mektuplar, dost devletler için bir müjde, düşman devletlere karşı ise bir tehdit mahiyetinde idi. Bundan dolayı bu gibi fetihnâmeler¹²⁹, "zafernâme", "beşâretnâme", bazen de "tehditnâme" diye anılmıştır.¹³⁰

Kimi edebî eserler içerisinde anlatılan kahramanlık hikâyeleri ve belli başlı gazâları tasvir eden bölümler başlı başına gazavâtnâme olmadığı için bu türe dâhil edilmemiştir. Mesela Cumhuriyet dönemi şairlerinden Yahya Kemal Beyatlı'nın "Eski Şirin Rüzgârıyla" adlı kitabın "Selimnâme" adlı bölümünde, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran, Mercidâbık ve Ridâniye zaferleri edebî bir üslupla dile getirilir. Ahmedî'nin İskendernâme'sinde de şair eserin tarih bölümünü (Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman) Osmanlının kuruluşundan başlayarak yaşadığı zamana kadar anlatır ve

¹²⁶ Afyoncu, 2003: 113.

¹²⁷ Afyoncu, 2009: 31.

¹²⁸ Levend, 2000: s. 2.

¹²⁹ Bu tarz fetihnâme örnekleri için bkz.: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, No: 3655/4 (v. 48a-56a); Feth-i Kal'a-i Lefkoşa, Milli Kütüphane, Gedik Ahmed Paşa, No: 03 (v. 95b-98a); Fetihnâme-i Tameşvâr Milli Kütüphane Gedik Ahmed Paşa, 03 Gedik 17750/2 (7b-10a).

¹³⁰ Aksoy, 2002: 801.

bazı gazâlara değinir. Bunlar eserde bir geçiş hükmündedir.¹³¹ Bu ve bunun gibi eserler de türün dışında tutulmuştur.

II.1.3. Gazavâtnâmelerin Muhtevası

Gazavâtnâmeler genel anlamda savaşları ele alan eserlerdir. Bazen sadece bir savaşı tasvir eden eserler olduğu gibi bir padişah veya devlet adamının yaptığı bütün savaşları ele alanları da vardır. Eserlerin çoğunda savaşın nedenleri, yapılan hazırlıklar, sefer anı yaşananlar ve alınan önlemler, savaş esnasında meydana gelen hadiseler ve verilen mücadelenin sonucu gözler önüne serilir.

Ele alınan savaşlar zaferle veya yapılan bir sefer fetihle sonuçlanmışsa müellif çoğu zaman eserini zafernâme, fetihnâme diye isimlendirmiştir. Bir padişahı merkeze alarak onun gazâlarını ele alanlar ise padişahın adından mülhem eserlerine Selimnâme, Süleymannâme gibi isimler vermişlerdir.

Genel görünüş itibariyle bu eserler padişahlardan birinin hayatını merkez alarak onun zamanındaki belli başlı olayları tasvir edenler, önemli kumandan ve devlet adamlarından birinin gazâlarını tasvir edenler ve sadece belli bir sefer ya da kalenin alınmasını tasvir edenler olmak üzere üç kısımda değerlendirilebilir. Genelde gazâyı gerçekleştiren şahıs ön plana çıkarılır ve olaylar bu şahıs etrafında gelişir.

Klasik Türk Edebiyatındaki pek çok manzum, mensur eser gibi bunlar da Allah'a hamd ve Peygamber'e dua ile başlar. Sonra da dönemin padişahı ve devlet adamlarına övgüler yapılır. Eserlerin özellikle giriş kısmında ve muhtelif bölümlerinde gazânın öneminden bahsedilir. Gazâ ile ilgili ayet ve hadislerle yazarların büyük bir kısmı yer verir. Gazâ ruhu daima canlı tutulmaya çalışılır. Bu eserlerde çıkılan seferin nedenleri ve gerekliliği vurgulanır. Olayların alt yapısı sunulur. Hazırlıklar, alınan önlemler asker ve silahlar rengârenk görüntüleriyle biraz da mübalağalı tasvir edilir. Asker, silah, ulaşım araç ve gereçleri çoğu zaman sayılarıyla zikredilir. Olayların yaşandığı mekânlar belli başlı özellikleriyle tanıtılır. Ordunun geçtiği ve konakladığı yerler genellikle verilir. Düşmanın aldığı önlemler, yaptığı girişimler, gönderdiği ulaklar ve haberler aktarılır. Şahıslar arasında geçen ve

¹³¹Levend, 2000:2; Amil Çelebioğlu ise Ahmedi'nin İskendernâme'si içerisindeki tarih bölümünün, Edebiyatımızdaki dinî-destanî olmayan gazavâtnâme türünün ilk örneğini teşkil ettiğini belirtmektedir bkz.: Amil Çelebioğlu, Türk Edebiyatı'nda Mesnevi (XV. YY'a Kadar), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 129.

olaylarla bağlantılı olan bütün konuşmalara değinilir. Yapılan savaşın ve kuşatmanın ne kadar sürdüğü ve ne zaman olduğu genellikle söylenir. Yaşanan olumsuzlukların asker üzerindeki etkisi ve moral bozukluğu aksettirilir. Yani psikolojik tasvirlerle de yer verilir. Seferin sonunda alınan tedbirler ve ordunun dönmesi ile eserler sonlandırılır.

Gazavâtnâmelerden hareketle dönemin ekonomik ve sosyal şartlarına dair önemli bulgulara ulaşılabilir. Devletin ve halkın içinde bulunduğu duruma ait ayrıntılı malumatlara erişmek mümkündür.

II.1.4. Gazavâtnâmelerin Özellikleri

Olaylar hakkında derin ve geniş bilgiler sunulur, detaylar gözler önüne serilir. Bundan dolayı tarih araştırmaları için önemli bir kaynak teşkil eder. Tevârih-i Âl-i Osmânlar gibi anlatıcı duyduğu veya bir kaynaktan okuduğu bilgileri özetleyip geçmez. Gazavâtnâmelerde anlatılanlar daha ayrıntılı ve canlıdır. Çoğunda anlatıcı yaşananlara şahit olmuştur ve kendi gözlemlerine eserinde yer vermiştir. Resmi tarihçiliğe ait olan şehnâmecilik ve vekayinüvislik gibi eserlerden bu yönleriyle de ayrılırlar.

Bu eserlerde okuyucunun ilgisi hep canlı tutulmaya çalışılır. Ele alınan konular günlük hayatın bir parçasıdır. Firdevsî'nin Şehnâmesi'nde veya edebiyatımızdaki aşk mesnevilerinde olduğu gibi bilinmeyen diyarlar ve garip yaratıklar yoktur. Ele alınan konular ve konuları işleyiş tarzı bakımından gazavâtnâmeler orijinal bir yapıya sahiptir.

Bu eserlerde zaman daima verilmeye çalışılmıştır. Hangi mevsim içerisinde olaylar geçiyorsa o mevsime ait tasvirler yapılmıştır. Psikolojiyi yansıtmak için dekor olarak kullanılan aşk mesnevilerindeki gibi bir bahar ve kış tasviri çoğunlukla yoktur.

Gazavâtnâmelerde yer isimleri verilmeye çalışılmıştır. Bu eserlerde bilinmeyen diyarlar veya hayali mekânlar yoktur. Olayların yaşandığı yerler, öne çıkan yönleriyle zikredilir. Geçilen önemli güzergâhlar, konulan ova ve yaylaların isimleri bazı önemli özellikleriyle birlikte anlatılmıştır. Alınmak istenen bölgelerin konumu, surları, çarşısı, pazarı, güzelleri uzun uzun tasvir edilmiştir.

Gazavâtnâmelerde zikredilen varlıklar ve eşyalar günlük yaşamın bir parçasıdır. Hayali varlıklar yoktur. Bu eserlerde, olaylarda rol alan kişiler fiziksel ve ruhsal yönden betimlenmiştir. İsmi geçen şahsiyetler tarihi bazı kahramanlara göndermeler yapılarak tasvir edilmiştir. Bu tarz tasvirlerde mübalağalı anlatımlar sıkça yapılmıştır.

Çoğunlukla olaylara şahit olmuş kişilerin kaleminden çıktığı için gazavâtnâmelerde samimi bir anlatım vardır. Yazar üzüntü ve sevincini bize iletir. Anlatıcı olayları yaşar gibi aktarır Bir zafer kazanıldığında yazarın kullandığı ifadelerden ne kadar çok sevindiğini rahatlıkla anlarız. Savaş anında kötü giden durumlar olduğunda bunun asker üzerindeki etkisine dair ifadelere de değinilir. Bu tür ifadelerde düşman kuvvetlerinin korku ve endişesine ait anlatımlara sıkça rastlanır.

Yazar, bir roman veya hikâyede olduğu gibi hadiseleri tüm ayrıntılarıyla ve sürükleyici bir şekilde gözler önüne serer. Olaylar ve gelişmelerin sunumunda kişilerin karşılıklı konuşmalarına, mektuplaşmalarına da yer verilir. Önemli gelişmeler, yakalanan casuslar, hangi tedbirlerin alındığı, askerler arasında yaşanan kargaşa, kavga ve çıkarılan isyanlar, firar edenlerin durumu ve onların başlarına ne geldiği gibi hususlar hep bilinir.¹³²

II.1.5. Gazavâtnâmelerin Tarihî Değeri ve Önemi

Tarih yazımının önemli bir türü olan gazavâtnâmeler ilk elden kaynaklardır. Dil ve tarih araştırmaları için kıymetli belgelerdir. Tarih araştırmalarında kronikleri tamamlayıcı bir rolü vardır. Bazen diğer kaynaklarda bulunmayan ayrıntılara yer verirler.

Devrin padişahı veya ileri gelen devlet adamını övmek ve yaptıklarını tasvir etmek için yazılan bu eserler; siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik hayata ışık tutacak bilgiler barındırır. Bunlar salt ilmî veya tarihî metinler değildir. Edebî bir dille kaleme alındıklarından edebiyat tarihi araştırmacıları için önemli bir kaynak oluşturur.

¹³² Gazavâtnâmelerin dil ve üslup özelliklerine dair bkz.: Kürşat Şamil Şahin, “Gazavâtnâmlerde Dil ve Üslup”, II. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi Bildiri Kitabı, 23-25 Mayıs 2014, Bosna Hersek, s. 528-542.

II.2. ARAP VE İRAN EDEBİYATINDA GAZAVÂTNÂME

II.2.1. Arap Edebiyatında Gazavâtnâme

İslam dünyasında tarih yazıcılığını siyer ve megâzi yazımı ile başlatırlar.¹³³ Siyer yazıcılığının gelişmesinde Müslümanların Hz. Peygamber'in örnek ve model insan olma vasıflarını sonraki nesillere aktarma gayreti, Kuran'ın Peygamber'in hayatından bağımsız olarak ele alınıp değerlendirilemeyeceği inancı ile hukukî ihtiyaçlar ve siyasî çekişmeler gibi durumlar etkili olmuştur.¹³⁴ Tarih konusu Müslümanların hemen her devirde önem verdikleri bir alandır. Siyer ve megâzi yazıcılığı temelleri üzerinde kurulan İslam tarihi zamanla zenginleşerek müstakil dallara ayrıldı.¹³⁵

Hz. Muhammed'in hayatının her yönüyle incelenip bilinmesi, Kur'an'ın tefsir edilmesi ve hadislerin toplanması meselesi Müslümanlar arasında tarihçiliğin temellerini oluşturdu. Doğal olarak Müslümanlar arasındaki tarih çalışmaları siyerle başladı. İslam'ın yayılması ve fetih hareketleri de İslam tarihçiliğinin teşekkülünde etkili olmuştur. Müslüman Araplar yapılan fetihleri kaydetmeye başladılar ve "fütuhât" kitapları yazdılar. Bu eserlerin yazımında "hikâyeci tarih" tarzını uyguladılar.¹³⁶ Müslümanlar sünnetin tespiti için yaptıkları hadis toplama yönteminin bir benzerini siyer ve megâzi sahasında da yaparak bu ilimlerin temellerini atmışlardır. 7. yüzyılın yarısına kadar hadislerin tedviniyle birlikte yürütülen siyer ve megâzi çalışmaları zamanla kendine has bir seyir takip etmiştir.¹³⁷ Medine'de başlayan megâzi ve siyer çalışmalarına Ebû Muhammed Said b. el-Müseyyeb el-Mahzûmî (ö.94/713), Ebu Fadâla Ubeydullah b. Kab b. Malik el-Ensârî (ö.97/715), Amr b. Şarahil eş-Şa'bî (ö.103/722), Hz. Osman'ın oğlu Eban b. Osman b. Affan (ö.96/714 veya 105/723-24), Urve b. ez-Zübeyr el-Avvam el-Esedî (ö.94/712), Şurahbil b. Sa'd (ö. 123/731), Vehb b. Münebbih (ö.110/728) gibi yazarlar önemli

¹³³ Bernard Lewis, Tarihte Araplar, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 183.

¹³⁴ Öz, 2006: 29-30.

¹³⁵ Sabri Hizmetli, İslam Tarihi-İlk Dönem-, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2011, s. 35-36.

¹³⁶ Hizmetli, 2011: 42-43.

¹³⁷ Fayda, 2009: 320-321.

katkılarda bulunmuştur. Bu ilk çalışmalardan sonra siyer kitapları Arapçanın dışında Farsçaya da taşınmış ve gittikçe artan bir oranda menkıbevî unsurları içine almıştır.¹³⁸

Müslümanlar, Dört Halife Döneminden itibaren Arap Yarımadası'nın dışına çıkarak doğuda ve batıda çok geniş toprakları fethettiler. İslam tarihçileri fethedilen ülkelerin vergi, asayiş gibi sosyal ve siyasi problemlerini kaydetmek için buraların hangi şartlar altında ele geçirildiğini de araştırmışlardır. Böylece ülke ve şehirlerin alınışına dair müstakil eserler meydana gelmiştir. Bunların başında El-Belazûrî'nin "Fütuhu'l-Buldan", Vakîdî'nin "Fütuhu's-Şam", Ebul'l- Kasım Abdullah'ın "Fütuhu'l-Mısır ve'l-Magrib"i gibi eserler yer almaktadır.¹³⁹

II.2.2. İran Edebiyatında Gazavât-nâme

Başlangıçta İran edebiyatı da Arap edebiyatından etkilenmiştir. İran edebiyatında bağımsız devlet ve hanedanların oluşmasının da etkisiyle hamasi konularda 9. yüzyıldan sonra pek çok eser yazılmıştır. Hamasi konuların rağbet görmesinde Horasan ve Maveraünnehir'deki İranlı yöneticilerin hükümlerine yasallık kazandırmak için uydurma şecerelerle kendilerini Sasanî hükümdarlarına dayandırma gayretleri önemli rol oynar. Yine İran milli uyanış hareketi ve milli düşüncelerin yayılması, tarihe olan alakanın artması gibi durumlar da kahramanlık şiirlerinin ilgi görmesini sağlamıştır. 10. yüzyılın başlarında Mes'ûd-i Mervezî manzum Şehnâme yazıcılığının temelini atmıştır. Daha sonra Dakîkî-i Tûsî Guştâspnâme olarak da isimlendirilen Şehnâme'sini kaleme almıştır. Tamamlanamayan bu eserde, Guştâsb'ın saltanatı, Zerdüş'tün ortaya çıkışı, Guştâsb'ın Turan hükümdarı Ercasp'la yaptığı savaşlar tasvir edilir. Firdevsî, bin beyit olan bu mesneviye Şehnâme'sinde yer vermiştir. Gazneliler döneminde bu tür eserler daha da rağbet görmüştür. Firdevsî-i Tusî, Gazneli Mahmud'a sunduğu Şehnâme isimli eserinde İranlıların İslamiyet'e geçmelerinden önceki bin yıllık tarihini anlatır. İlk mitolojik hükümdar Keyûmers'ten, Sasanî hükümdarı Yazdicerd'e kadar elli hükümdarın hayatı ve savaşları konu edilir. Firdevsî'nin Şehnâmesi kendisinden sonrakilere büyük bir örnek teşkil etmiştir. Onun eserinden

¹³⁸ Tergip, 2010: 224.

¹³⁹ Zekerîya Kitapçı, Yeni İslam Tarihi ve Türkler: I, Yedi Kubbe Yayınları, Konya, 2005, s. 222.

esinlenerek Selçuklular döneminde Esedî-i Tusî'nin Gerşâsbnâme'si, İranşâh bin Ebi'l-Hayr'ın Behmennâmesi ve Osman Muhtâr-ı Gaznevî'nin Şehriyârname'si gibi mesneviler yazılmıştır. Yine bu dönemde Katrân-ı Tebrizî (Tirmizî)'nin Kûsnâme (Kavsnâme), Atâyî-i Râzî'nin Burzûnâme ve Bijennâme adlı eserleri de hamasi konulara dairdir. Selçuklular döneminde Ferâmurznâme, Bânû Gûşesbnâme, Âzer Berzînnâme, Lohrasbnâme, Susennâme, Dâstân-ı Şebrenğ, Dâstân-ı Cemşîd ve Cihângîrnâme gibi mesneviler de tarihi konuları tasvir eder.¹⁴⁰

Moğollar ve Timurlular devrine gelindiğinde İran edebiyatında gerçek tarihî olayları ele alan eserler görülmeye başlar. Hamdullah-ı Mustavfî 7500 beyitlik Zafernâme'sinde Hz. Muhammed'den Abbasî Halifelerine kadar olan zamanı, İslamî dönemden başlayarak İran'da hüküm süren sülaleleri, eserin son kısmında ise Türk ve Moğolların tarihini ele alır. Ahmed-i Tebrizî 18000 beyitlik Şehinşâhnâme adlı mesnevisinde Cengiz Han'a kadar olan Moğol tarihini anlatır. Seyfi'nin 20000 beyitlik Sâmnâme-i Seyfî Moğol tarihini anlatır. Hâce Abdülmelik İsmâî'nin Futûhu's-selâtîn'i, Gazneli Gûr ve Delhi sultanların Hindistan'daki fetihlerini tasvir eden 12000 beyitlik bir mesnevidir. Şerefüddin Alî Yezdî Zafernâme adlı eserinde Timur'un hayatı ve savaşlarını anlatır. Azerî-i Tûsî'nin Behmennâme'si Hindistan'daki Behmenî hanedanı şahlarının hayatı ve savaşlarını konu edinir.¹⁴¹

¹⁴⁰ Ahmet Kartal, Doğu'nun Uzun Hikâyesi -Türk Edebiyatında Mesnevi-, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 36-53; Levend, 1998: 212-241.

¹⁴¹ Kartal, 2013: 53-61.

II.3. TÜRK EDEBİYATINDA GAZAVÂTNÂME

Bu tür, edebiyatımızda 15. yüzyılda görülmeye başlar ve fetihlerin artmasıyla 16. yüzyılda doruk noktasına ulaşır. Gazâ geleneği ortadan kalkınca türün devamlılığı da sona ermiştir. 19. yüzyılda Kırım savaşı ve 1897'deki Yunan harbi üzerine yazılan zafernâmeler türün son örnekleridir. Rızâî'nin Manzume-i Sivastopol adlı eseri de son gazavâtnâmelerdendir.

II.3.1. 15-16. YÜZYIL GAZAVÂTNÂMELERİ

Bu yüzyıllar arasındaki hadiseleri ele alan görebildiğimiz başlıca gazavâtnâmeler şunlardır:

II.3.1.1. II. Murad Dönemi

II.3.1.1.1. Gazavât-ı Sultân Murad B. Mehemmed Hân

Bu eser, edebiyatımızda gazavâtnâme türünün bilinen ilk örneklerindedir. Kitabın yazarı belli değildir. İkinci Murad'ın gazâlarını anlatan mensur bir eserdir. Yazma 1949 yılında Rasih Güven tarafından Burdur'da bulunmuştur. Eseri bilim dünyasına Halil İnalçık ve Mevlûd Oğuz tanıtmıştır.¹⁴² Daha sonra aynı araştırmacılar tarafından eser, günümüz harflerine aktarılarak ve tıpkıbasım ile sözlük eklenerek yayımlanmıştır.¹⁴³ Yazma nüshanın 25–30. sayfaları ile 65–71. sayfaları arası kayıptır. Eser birbirine bağlanmış iki ayrı bölümden oluşur. 63. varaka kadar olan birinci bölüm 1443–1444 olaylarını tasvir eden asıl gazavâtnâme; ikinci bölüm ise Mahmûd Paşa Menâkıbnâmesi'dir.

Eser ana hatlarıyla şu konulardan bahseder: İbtidâ-i Fitne-i Tekvur, Fitne-i Karamanoğlu, Fitne-i Üngürüs, Mukâbele-i Evvel, Ihrâk-i Sofya, Mukâbele-i Sâni, Tekvûr-i Melunun İkinci Fitnessi, Der Beyân-i Düzme, Tekvûr'un Üçüncü Fitnessi, Muhâsara-i Vidin, Muhâsara-i Nikebolu, Muhâsara-i Tırnovi, Padişâh'ın

¹⁴² Halil İnalçık-Mevlûd Oğuz, "Yeni Bulunmuş Bir Gazavât-ı Sultan Murad", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, C. VII, S. 2, 1949, s. 481–495.

¹⁴³ Halil İnalçık-Mevlûd Oğuz, Gazavât-ı Sultân Murad B. Mehemmed Han; İzladi ve Varna Savaşları (1443–1444) Üzerinde Anonim Gazavâtnâme, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.

Anadolu'dan bu Yakaya Hareketi, Muhâsara-i Şumlu, Muhâsara-i Poravadi maa Bedric maa Varna, Mukâbele-i Sâlis, Vezâret-i Mahmûd Paşa-i Velî.¹⁴⁴

Gazavâtnâmede, İstanbul Tekfuru'nun Papa'yı ziyareti, Üngürüs, Leh ve Çehler ile görüşmesi anlatılarak olaylar başlar. Daha sonra Tekfur, Karamanoğlu'nu Osmanlıya karşı kışkırtır. Karamanoğlu, Osmanlı topraklarına saldırır, bazı bölgeleri talan eder. Osmanlı'nın harekete geçmesi ve İstanbul Tekfuru'nun da sözünde durmaması üzerine Karamanoğlu kaçmak zorunda kalır. Osmanlı ile Karamanoğlu'nun savaştığını ve ordunun Anadolu'da olduğunu öğrenen Üngürüs Kralı harekete geçer. Durumu haber alan Sultan Murad, sefer hazırlığına başlar. Şehirköy'de konaklayan düşman kuvvetleri, Sofya üzerine doğru ilerlemeye başlar. Onları zor duruma düşürmek için Sultan Murad, Sofya'nın boşaltılıp yakılmasını emreder. Alınan bu tarz önlemlerin yanı sıra, kimi Beyler tarafından da düşmana karşı küçük çaplı saldırılar yapılmaktadır. Uzun Karioğlu, esir almak için düşmanın konakladığı yere bir gece girer fakat yakalanır. O, verdiği bilgilerle düşmana korku düşürür. Kral geri çekilmeye karar verir, ama ordunun bir kısmını bırakır. Daha sonra Osmanlı ordusuyla Kral'ın ordusu karşılaşır. Her iki taraftan da çok sayıda kayıp verilir. Düşman kuvvetleri daha fazla dayanamayacağını anlayıp geri çekilmeye başlar. Bunun üzerine Mahmud Bey, Hasan Paşa ve Turahan Bey düşmanın ardından gider; fakat pusuya düşerler ve Hasan Paşa ile Turahan Bey savaştan kaçar. Mahmud Bey savaşı ve sonunda esir olur. Bu duruma sinirlenen Padişah, Edirne'ye döner ve düşman ordusu da Belgrad'a varır. Daha sonra Kral barış yapmak ister, Mahmud Bey'i serbest bırakarak Edirne'ye bir elçi gönderir. Tekfur da bu sırada Karamanoğlu'nu Osmanlıya karşı tekrar kışkırtır. II. Murad bir ordu ile Anadolu'ya yürür. Tekfur'un yardım etmediğini gören Karamanoğlu barış ister. Bu olaydan sonra II. Murad, Edirne'ye dönmez, tahtı oğluna bırakır. Bunun üzerine Tekfur, Düzme adlı birisini Osmanlı tahtının varisi olarak öne sürmek ister, fakat kimse buna itibar etmez. Bu sırada, yapılan barış antlaşmasını bozan Kral, üç yüz bin kişilik bir haçlı ordusuyla sefere çıkar. Şehzade, babasına haber gönderir ve II. Murad Anadolu'dan yola çıkar. Edirne'nin etrafına hendekler kazılır, gerekli hazırlıklar yapılır. Haçlı ordusu, Nikebolu'yu geçer, Tirnovi'ye gelir. Feriz Beyoğlu da ara sıra düşman

¹⁴⁴ İnalçık, 1989: 1-75.

kuvvetlerine saldırarak onları yıldırır. Haçlılar; Şumlu, Bedric ve Varna Kalesi'ni alır. Sonra iki ordu Varna önlerinde karşılaşır ve Haçlı ordusu hezimete uğrar. Bundan sonra eserin ikinci bölümü olan menâkıbnâmeye geçilmektedir. Eksik olan bu bölümde; Mahmud Paşa'nın Müslüman oluşu, vezirliğe yükselişi ve ölümü esnasında yaşanan olaylar anlatılır.

II.3.1.1.2. Gazavât-ı Sultan Murad

Gelibolulu Za'îfi'nin II. Murad'ın gazalarını tasvir eden manzum eseridir. Eser, Afyon İl Halk Kütüphanesi (Gedik Ahmed Paşa No: 18349/1)'nde bulunmaktadır. Bilinen tek nüshası olan eserin telifinin 1446–1451 yılları arası olduğu tahmin edilmektedir. Eserin noksan olan nüshası 2566 beyitten oluşur ve gazavâtnâme, aruzun mefâîlün mefâîlün feûlün vezniyle yazılmıştır. Eserin içerisinde, giriş bölümü ağırlıklı olmak üzere, farklı vezinlerde yazılmış yedi şiir vardır.¹⁴⁵ Gazavâtnâmede, II. Murad'ın Germe Hisarı'nı alması, Mora Seferi, Karamanoğlu'nun, Batı'ya yapılan seferleri fırsat bilip Osmanlı topraklarına saldırması, Üngürüs Seferi, Sefer dönüşü Manisa'ya çekilip Sultan Mehmed'in tahta çıkması, Eflak ve Mora Beylerinin bu durumdan yararlanmak istemesi ve saldırıya geçmesi, II. Murad'ın tekrar Edirne'ye gelip ordunun başına geçmesi gibi konular akıcı ve sade bir dille tasvir edilmiştir.

Za'îfi'nin bu eseri manzum gazavâtnâme türünün bilinen ilk örneği olarak değerlendirilmiştir.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Çelebioğlu, 1999: 340; Mehmet Sarı, Gelibolulu Za'îfi Muhammed Gazavât-ı Sultan Murad Han, Yayımlanmamış Doktora Tezi (Dan. Prof. Dr. Mertol Tulum), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1994, s. 18–19.

¹⁴⁶ Ahmedî'nin İskendernâme adlı eseri içerisinde bulunan 364 beyitlik “Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman” bölümünün ilk olduğunu söyleyenler de vardır. Agâh Sırrı Levend edebî eserler içerisinde bir geçiş bölümü mahiyetinde olan kısımların başlı başına gazavâtnâme olarak değerlendirilmemesi gerektiğini vurgulamıştır ve İskendernâme örneğini vermiştir (Levend, 2000: 2). Amil Çelebioğlu ise Ahmedî'nin İskendernâme'si içerisindeki tarih bölümünün, Edebiyatımızdaki dinî-destanî olmayan gazavâtnâme türünün ilk örneğini teşkil ettiğini belirtmektedir. O, Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman adını taşıyan bu bölümün bir gazavâtnâme olduğunu Ahmedî'nin şu beytiyle de desteklemektedir: Bir gazavâtnâme düzeyim sana/İşid illâ i'tirâz idüp bana (Çelebioğlu, 1999: 129). Amil Çelebioğlu, gazavâtnâme türünün Türk edebiyatındaki ilk manzum örneği olarak (dinî-destanî gazavâtnâmeler hariç) Zâîfi'nin Gazavât-ı Sultân Murad İbni Muhammed Han adlı eserinin gösterilmesinin yanlış olduğunu vurgulamıştır. Ona göre Edebiyatımızdaki ilk manzum gazavâtnâme Ahmedî'nin İskendernâme'sinde yer alan “Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman” adlı mesnevidir (Çelebioğlu, 1999: 350–351).

Mesnevi edebiyatımızda yerli konulara değinen ve bu yönüyle ilkler arasında olan, yeni bir türün gelişmesine öncülük eden eser, edebî açıdan manzum halk hikâyelerindeki basit üslubun önüne geçememiştir.¹⁴⁷ Ahmet Atilla Şentürk bu eserin Arif Ali'nin Dânişmendnâme adlı eserinden büyük bir ihtimalle intihal olduğunu belirtmiştir. O bu konuyla ilgili; *“Zaîfî eserinin başından itibaren hiçbir edebî endişe duymaksızın, tasviriden çok şahsî müşâhedelerini aksettiren tariflere yer vermişken aniden karşımıza eser içinde âdetâ sırtıveren bir gece ve gündüz tasviri ve ardından diğerlerinden oldukça farklı bir ordu tasviridekiverir. ..İrene Melikoff'un neşrettiği Dânişmendnâme'den kuvvetli bir ihtimalle şair tarafından intihal edilmiştir.”*¹⁴⁸ diye açıklama yapmıştır. Mehmet Sarı hazırlamış olduğu tezinde Gazavât-ı Sultan Murad Han ile Dânişmendnâme arasında ortak olan toplam 232 beyit olduğunu söyler. Sarı, bu duruma farklı yaklaşır ve Za'îfî'nin Arif Ali'ye nazaran daha çok tanındığını ve şuara tezkirelerinde adının geçtiğini belirterek şu açıklamayı yapar: *“Bu durumda Arif Ali'nin değeri döneminde pek anlaşılmamış bir şair olduğunu düşünebileceğimiz gibi, belki de onun Za'îfî'den yararlanmış olabileceğini veya her ikisinin henüz bilemediğimiz başka bir şairden müştereken yararlandıklarını düşünebiliriz. Za'îfî'nin şiir bilmediğini samimiyetle itiraf etmesi bu sonuncu ihtimali kuvvetlendirmektedir.”*¹⁴⁹

II.3.1.2. Fatih Sultan Mehmed Dönemi

II.3.1.2.1.Tarih-i Ebü'l-Feth

Tursun Bey tarafından kaleme alınan eserin 1490–1495 yılları arasında yazıldığı tahmin edilmektedir.¹⁵⁰ Tursun Bey, Fatih'in tarihçisi diye anılır.¹⁵¹ Tarih-i

¹⁴⁷Şentürk, 2002: 83.

¹⁴⁸Şentürk, 2002: 44-45.

¹⁴⁹Sarı, 1994: 16.

¹⁵⁰Tursun Bey, 1974: XXIV.

¹⁵¹Yazar ve eseri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Tursun Bey, Fatih'in Tarihi -Tarih-i Ebü'l-Feth-, (Haz.: Ahmet Tezbaşar), Tercüman 1001 Temel Eser, ty., İstanbul; Şehabeddin Tekindağ, “Tursun Bey”, DİA, C. XII/II, s. 122-123.; Kenan İnan, An Analthic Study Of Tursun Bey's Tarihi Ebül-Feth, Eren Yayınları, İstanbul, 1999; Halil İncılık-R. Murphey, The History of Mehmed the Conqueror by Tursun Bey, Chicago: American Research Institute, 1978; Tursun Bey, Tarih-i Ebü'l-Feth, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul, 1912; Kenan İnan, A Summery and Analysis of the Tarih-i Ebü'l-Feth (History of the Father of Conquest) of Tursun Bey (1488), Doktora Tezi, The University of Manchester 1993; Kenan İnan, "Sade Nesirden Süslü Nesire: Fatih'in Tarihçisi Tursun Bey ve Tarih Yazma Tarzı", Osmanlı, C. VIII, Ankara 1999, s.293-300.

Ebü'l-Feth ismini taşıyan eserin günümüze beş nüshası ulaşmıştır.¹⁵² Eser, Fâtih devri olaylarını mensur bir dille ele alır, olaylar kronolojik olarak anlatılır. Kitap, 1444'te II. Mehmed'in birinci cülûsu ile başlıyor, II. Bâyezîd devrine kadar geliyor ve Hadım Ali Paşa'nın 1488'de Memlûkler üzerine yaptığı ve mağlup olduğu sefer ile bitiyor.¹⁵³ Yani 1444 senesinden 1488 senesine kadar olan 44 yıllık bir zamanı anlatıyor. Tarih-i Ebü'l-Feth, II. Bâyezîd döneminde kaleme alınmıştır. Tursun Bey, Fatih dönemindeki olayların bizzat içinde bulunan birisidir. Bundan dolayı da kitabı, bu dönemi ele alan en önemli kaynaklardandır. Dil, üslup ve olayları ele alış bakımından, bir tarih eserinden ziyade methiye özelliği ağır basan bir kitap olarak da değerlendirilebilir.¹⁵⁴ Yazar, edebî üslubu daha ön planda tutmuştur. Eserin tarih yönü bu yüzden zayıf kalmıştır. Yazarın, başarısız olunan 1456 Belgrad ve 1480 Rodos kuşatmalarını bile zafer gibi göstermesi, yanlı tutumu, önemli bazı olayları almaması, kimi olayları etraflıca anlatıp kimine kısaca değinmesi, olayların sunumunda belli bir tutum sergilememesi, methiyeyi ön plana çıkarması gibi hususlar eserin tarihi yönünü zayıflatmıştır.¹⁵⁵

Arapça ve Farsça gramer yapıları ve uzun cümleler barındıran eserin süslü bir dili vardır. Tasvirî anlatım ön planda olduğu için yazar bol bol sıfat ve benzetmelere yer vermiştir. Arapça ve Farsça unsurlara sıkça yer verilmesine rağmen eserde Türkçe konuşma diline ait başarılı ifadelere de rastlanır. Çağdaşı Sinan Paşa kadar üslubu başarılı değildir; ama o dönem Türkçesinin gücüne ışık tutacak bir eserdir.¹⁵⁶

II.3.1.2.2. Fetihnâme (Kıvâmî)

Hicri 893'te (M. 1487/88) yazılmış ve 2316 beyit olan bu manzum eser 28 bölümden oluşur. Eserin bilinen tek nüshası Berlin Bibliothek National'de Mrs. Or. 4/ 1975 numarada kayıtlıdır. Bunun dışında henüz başka bir nüshasına rastlanmamıştır. Bu nüsha, her biri 26 cm olan 160 yapraktan oluşmaktadır. Her sayfa altın yaldızlı bir kenar çerçevesi ile süslenmiş olup 13 satırdan ibarettir.¹⁵⁷

¹⁵² Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan No: 1097, 1098, Hazine No: 1470; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi No: 4369; Ayasofya Kütüphanesi No: 3032.

¹⁵³ Tursun Bey, 1974: XIX-XXVIII; Tekindağ, 1996: s. 123; Afyoncu, 2009: 9.

¹⁵⁴ Afyoncu, 2009: 10.

¹⁵⁵ İnan, 1999: 294-295; Afyoncu, 2009: 10.

¹⁵⁶ Tursun Bey, 1974: XXXI.

¹⁵⁷ Kıvâmî, 2007: 23-25.

Eserde bölüm isimleri Farsça olarak takdim edilmiştir. Bu 28 bölümden önce tevhid, Münâcât, Naat ve Fatih Sultan Mehmet için yazılmış olan bir mehdiye vardır. Seferlerin anlatıldığı 28 bölümden sonra Sultan Bâyezid'i öven bir fetih kasidesi yer almaktadır. Olayların ve seferlerin anlatıldığı 28 bölümde sırasıyla şunlar ele alınır:

Sultan Muhammed Gazi Han'ın saltanat tahtına oturması, Karaman seferi, Kostantiniyye'ye yeni hisarlar yapılması, Kostantin şehrinin durumu, Kostantiniyye'nin fethi, Fetihten sonra Kostantiniyye'nin imarı, Sivrice Hisar ve Amul kalesinin fethi, Nevabir'in fethi, Belgrad seferi, Mora seferi, Mora için yapılan ikinci sefer, Trabzon Kalesi'nin alınışı, Eflak seferi, Midilli seferi, Arnavutluk seferi, Arnavutluk'a ikinci sefer, Bosna seferi, İkinci Bosna seferi, İkinci Karaman seferi, Eğriboz seferi, Uzun Hasan'a karşı çıkılan sefer, Kara Boğdan seferi, Kış mevsimi alınan bazı kaleler, İskenderiye seferi, Sultan Muhammed Han'ın vefatı, Sultan Bâyezid Han'ın saltanat tahtına oturması, Karaman seferi, Kara Boğdan seferi ve Kili kalesi'nin fethi.

Fetihnâme üzerinde ilk olarak Sait Gökçe, 1954 yılında eserin Almanca bir tetkikini hazırlayarak doktora çalışması¹⁵⁸ yapmıştır. Franz Babinger de bir önsözle ve tıpkıbasım olarak Fetihnâme'yi 1955'te yayımlamıştır.¹⁵⁹ 1974-1975 yıllarında Adeviye Gülel, Gülgün Öngören, Faruk Cezayirli, Salih Demirsu, Alparslan Özbay,¹⁶⁰ tarafından eserin bazı bölümleri lisans tezi olarak çalışılmıştır. 1991 yılında Fetihnâme'nin dil ve imla özellikleri üzerine Ceyhun Vedat Uygur tarafından yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.¹⁶¹ 2006 yılında Türkan Duman esere dair (inceleme ve metin) yüksek lisans çalışması yapmıştır.¹⁶² 2007'de Ceyhun Vedat

¹⁵⁸ Sait Gökçe (1954). Kivâmî und Fetihnâme: Vergleichende Untersuchung über Kivâmî den Geschichtsschreiber und Dichter Sultan Muhammed des Eroberers und seiner Zeit, sowie über sein Fetihnâme, Doktora Tezi, Münih: Münih Üniversitesi.

¹⁵⁹ Kivâmî (1955). Fetihnâme-i Sultan Mehmed, (Haz. Franz Babinger), İstanbul: Maarif Basımevi.

¹⁶⁰ Adeviye Gülel, Kivâmî'nin Fetihnâme-i Sultan Mehmed'i, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara, 1975; Gülgün Öngören, Kivâmî'nin Fetihnâme-i Sultan Mehmed Hân'ı, Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara, 1975; Faruk Cezayirli, Fetihnâme-i Sultan Mehmet, Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi DTCF, Ankara, 1975; Alparslan Özbay, Fetihnâme-i Sultan Mehmet Han, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara, 1974.

¹⁶¹ Ceyhun Vedat Uygur, Kivâmî'nin fetihnâme'i Sultân Mehmed'i ve Dil Özellikleri (İmlâ-Gramer-Metin ve Lügat), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Yard. Doç. Dr. Orhan Yavuz), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1991.

¹⁶² R. Türken Duman, Fetihnâme-i Sultan Mehmed (İnceleme - Metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Doç. Dr. Ahat Üstüner), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2006.

Uygur tarafından Fetihnâme ile ilgili en kapsamlı çalışma yapılmıştır. Çalışmada eser Latin harflerine aktarılmış ve günümüz Türkçesine çevrilmiştir.¹⁶³ 627 sayfadan oluşan çalışmanın sonuna eserde geçen isimler ve bazı kelimeler için de küçük bir sözlük eklenmiştir.

II.3.1.2.3. Mahruse-i İstanbul Fetihnâmesi

Tacizâde Cafer Çelebi'ye ait olan fetihnâmenin, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde No: 2634'te kayıtlı bir nüshası vardır. İstanbul'un fethini mensur bir dille anlatan eserin, Üniversite kütüphanesinde kayıtlı bu nüshası 53 varaktan oluşur. Eser, Tarih-i Osmanî Encümeni tarafından ek olarak yayımlanmıştır.¹⁶⁴ Daha sonra 1953 yılında Şeref Kayaboğazı tarafından da günümüz harflerine aktarılıp sadeleştirilerek yayımlanmıştır.¹⁶⁵

Tacizâde süslü bir dille İstanbul'un fethini tasvir etmiştir. Eserine Allah'a hamd ve Peygambere salat u selam ile başlayan yazar, fethine dair duyduğu ve okuduğu olayları anlatmaya başlar. Gazâ ve cihadın önemine değindikten sonra Fatih Sultan Mehmed'in fetih için yaptığı hazırlıkları aktarır. Gerekli tedbirler alınca İstanbul kuşatılır. Kuşatma esnasında İstanbul'a yardım getiren bazı düşman gemilerinin durdurulamamasının asker üzerindeki olumsuz etkisi, Sultan Fatih'in kuşatmanın başından sonuna kadar destekleyici ve motive edici konuşmaları, gemilerin karadan Haliç'e indirilip kuşatmanın genişletilmesi ve düşmana korku salınması gibi ayrıntılara da yer verilir. İstanbul'un fethedilip, Ayasofya'nın camiye dönüştürülmesi ve yapılan bazı faaliyetlere değinildikten sonra eser tamamlanır.

II.3.1.2.4. Feth-i Kostantîniyye

İmamzâde Mehmed Es'ad (Ö. 1276/1859–60) tarafından yazılmış olan eser, 1285 (1868–69)'te Muhib matbaasında basılmıştır.¹⁶⁶ Mehmed Es'ad eserini II. Mahmud'un emriyle yazmıştır. Eserde, fetih hadisinin değerlendirilmesi, Emevî ve

¹⁶³ Kıvâmî, Fetihnâme, (Haz. Ceyhun Vedat Uygur), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.

¹⁶⁴ Tacizâde Cafer Çelebi, Mahrûsa-i İstanbul Fetihnâmesi, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul, 1915.

¹⁶⁵ Tacizâde Cafer Çelebi, Mahrûsa-i İstanbul Fetihnâmesi, (Haz. Şeref Kayaboğazı), İstanbul: Gün Basımevi, İstanbul, 1953.

¹⁶⁶ İmamzâde Mehmed Es'ad, Feth-i Kostantîniyye, Muhib Matbaası, İstanbul, 1868; eserin bilinen yazma nüshaları ise şunlardır: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Ty. No: 6661, v. 18; Husrev Paşa Kütüphanesi No: 439, v. 20; Blochet Bibl. Nat. Ktg. Suppl. No: 1187, v. 7; Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 22 Sel 1944 (Levend, 2000: 18.).

Abbasiler döneminde İstanbul'a yapılan seferler, Osmanlıların İstanbul'u fetih teşebbüsleri, Fatih Sultan Mehmed'in fetih hazırlıkları, savaşın safhaları, yaşanan olaylar ve fetihten sonra yapılanlar mensur bir dille anlatılmaktadır. Eserde ağır ve süslü bir dil kullanan Es'ad Efendi verdiği bilgileri hangi kaynaktan aldığını da eserinde belirtmiştir. Necdet Yılmaz tarafından 2002 yılında yazar ve eseri üzerine bir çalışma yapılmıştır. Çalışmada, yazar ve fetih hadisi hakkında bilgi verildikten sonra Feth-i Kostantîniyye'nin içeriği özetlenerek sunulmuştur. Eser, okuyucunun anlayacağı şekilde sadeleştirilmiştir. Transkribe edilmiş metin yoktur, fakat çalışmanın sonuna risalenin tıpkıbasımı eklenmiştir.¹⁶⁷

II.3.1.2.5. Gazanâme-i Rum

İranlı bir şair olan Kâşifi tarafından kaleme alınmış olan eser Farsça bir mesnevidir. 1456 yılında yazıldığı düşünülen Gazanâme, Fatih Sultan Mehmed'in savaşlarını anlatır. Eserin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, F-1388'de¹⁶⁸ kayıtlı olan ve bilinen tek nüshası, M. İbrahim Esmail tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanıp Türkçeye aktarılmıştır.¹⁶⁹

1053 beyitten oluşan ve eksik olduğu düşünülen eserde, Fatih'in tahta geçmesi, Varna Savaşı için babası Sultan Murad'ı çağırması, Varna Savaşı'nda yaşananlar, 1448 Kosova Savaşı, Fatih'in düğünü gibi olaylar ayrıntılı bir şekilde anlatılır.¹⁷⁰

II.3.1.3. II. Bâyezid Dönemi

II.3.1.3.1. Fetihnâme-i İnebahtı ve Moton

İnebahtı ve Moton seferlerine katılan Sinoplu Safayî tarafından manzum olarak yazılmıştır. Eser 1499'daki İnebahtı ile 1500'deki Moton seferini tasvir eder. Yaklaşık 3500 beyitten meydana gelen Fetihnâme, mesnevi nazım şekliyle ve aruzun

¹⁶⁷ İmamzâde Mehmed Es'ad Efendi, Değeri ve Tesiri Açısından Fetih Hadisi ve Feth-i Kostantîniyye, (Haz. Necdet Yılmaz), Darulhadis Yayınları İstanbul, 2002, s. 77-79.

¹⁶⁸ Yazma, Tevârih-i Âl-i Osman adıyla kayıtlıdır.

¹⁶⁹ M. Ebrahim Esmail, Kâşifi'nin Gazânâme-i Rûm Adlı Farsça Eseri ve Türkçeye Tercüme ve Tahlili, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Abdülkadir Özcan), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2005.

¹⁷⁰ Ebrahim Esmail, 2005: 6-7.

fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbıyla kaleme alınmış. Eserin bulunabilen tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir. Revan, No: 1271'de kayıtlıdır.¹⁷¹ Erhan Afyoncu kronikler hakkındaki makalesinde bu eser üzerine Levent Kayapınar'ın bir çalışma yapmakta olduğunu bildirir.¹⁷² Yine Hakan Yılmaz, Lami Çelebi fetihnâmesinden bahseden çalışmasında Sinoplu Safâyî'nin eserini Türk kültürüne bir an önce kazandırılabilme amacıyla yaptığı çalışmanın devam ettiğini söylüyor.¹⁷³

II.3.1.3.2. Gazavât-ı Mora

Seyyid Mehmed el-Münşî tarafından Farsça yazılmış, manzum ve kısa bir eserdir. II. Bâyezid'in Mora'nın güneyindeki liman kentlerini fethini tasvir eder. Eser 6 varaktan oluşur. Büyük bir kısmı hamdeleye, zamanın padişahının medhine ve Mora'nın tasvirine ayrılmış olup içinde fetihle alâkalı kayda değer fazla bir bilgi bulunmamaktadır.¹⁷⁴ Eserin bilinen tek nüshası Bibliotheque Nationale de Paris, Supp. Turc, nr: 1170'te kayıtlıdır.¹⁷⁵

II.3.1.3.3. Kutbnâme

Uzun Firdevsî tarafından yazılan ve Kıssa-i Midilli diye de anılan bu eser, 1501 yılında Midilli adasına saldıran düşmana karşı verilen mücadeleyi tasvir eder. Kutbnâme'nin İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi No: 643'te kayıtlı tek nüshası vardır. Her sayfası 13 satırdan oluşan kitap 146 varaktır. Hacimli bir eser olan Kutbnâme, mesnevi nazım şekliyle ve aruzun fâilâtün, fâilâtün fâilün (baştaki münâcât, na'atler ve kasideler hariç) kalıbıyla yazılmıştır.¹⁷⁶

Eserde, Sultan Bâyezid dönemi olayları 1481 yılından itibaren anlatılmaya başlar. Sultan Cem olayına kısaca değinildikten sonra Bâyezid'in Kili ve Akkırman seferi, 1492'deki Arnavutluk seferi, İnebahtı, Moton ve Koron kalelerinin fethi,

¹⁷¹ Levend, 2000: 20; Aksoy, 2002: 1564; Afyoncu, 2009: 29; Avni Erdemir, Sinoplu Safâyî (öl.940/1534) ve Bir Eseri: Terceme-i Vasâyâ-yı Şeyh Vefâ, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı: 9, Bahar 2001, s. 219-235.

¹⁷² Afyoncu, 2003: 120.

¹⁷³ Hakan Yılmaz, "Sultan II. Bâyezîd Devrinde Yazılan 'Fetihnâme'ler ve Lâmi'î Çelebi'nin Bilinmeyen Bir 'Fetihnâme'si", Hakikat, Yıl 16, Ocak 2009, S. 184.

¹⁷⁴ Yılmaz, 2009: 184.

¹⁷⁵ Levend, 2000: 21.

¹⁷⁶ İbrahim Olgun-İsmet Parmaksızoğlu, Firdevsî-i Rumî Kutbnâme, TTK Yayınları Ankara, 2011, s. XIII-XXX.

Kemal Reis, Malkoçoğlu Bali Bey'in yaptıkları akınlar vb. destansı bir ifadeyle anlatılır.¹⁷⁷

Yazar çalışmasını dönemin "kutbü'l-aktâb"ı olarak değerlendirdiği II. Bâyezid adına kalem almıştır ve eserine de bundan dolayı Kutbnâme adını vermiştir. İyi bir tarih bilgisine sahip olan Uzun Firdevsî, eserini yazarken dönemin kaynakları ile olaylara şahit olanlardan da yararlanmıştı. Anlatımında, olayları yaşayanların cümlelerine de yer verir. Anlattıkları umumiyetle tarihî gerçeklikle örtüşür. Anlatımı sade olan eserde çok fazla ölçü, dilbilgisi vb. konularda teknik bilgi eksikliğine rastlanır. Sanatçı yönü zayıf, nazım tekniği yetersiz olan Uzun Firdevsî'nin bu eserinden hareketle dönemin Türkçesine ışık tutacak çok önemli ipuçları elde etmek mümkündür. Eserde ağırlıklı olarak Türkçe sözcükler ve deyimlere yer verilmiştir.¹⁷⁸

II.3.1.3.4. Fetihnâme-i Kal'a-i Moton

Bursalı Lami'î Çelebi diye anılan ve adı kaynaklarda Mahmud bin Osman bin Nakkâş Ali bin İlyas olarak geçen yazar bu eserinde, II. Bayezid döneminde alınan ve bir liman şehri olan Moton'un fethini anlatır. Lami'î 16. yüzyıl Divan edebiyatının önde gelen mesnevi şairlerindedir. O, Fatih Sultan Mehmed (1451–1481)'in son yıllarıyla II. Bâyezid (1481–1512), Yavuz Sultan Selim (1512–1520) ve Kanunî Sultan Süleyman (1520–1566) devirlerini yaşamış ve İmparatorluğun en parlak dönemini idrak etmiştir.¹⁷⁹

Lami'î Çelebi'nin Şevâhidü'n-Nübüvve'ye yazdığı Türkçe tercümenin sonunda bulunan ve Konya Mevlana Müzesi İhtisas Kütüphanesi 2465/2 (77b-86a) numarada kayıtlı olan bu fetihnâmenin, bilinen tek nüshası Hakan Yılmaz tarafından bilim dünyasına tanıtılmıştır.¹⁸⁰ Kaynaklarda Lami'î Çelebi'nin Fetihnâme-i Kal'a-i Belgrad adlı bir eserinin daha olduğu söylenir; fakat bu eser henüz tespit edilmemiştir.¹⁸¹

¹⁷⁷Firdevsî-i Rumî, 2011: XXIII-XXIV.

¹⁷⁸Firdevsî-i Rumî, 2011: XIX-XXXIII.

¹⁷⁹ Gönül Ayan, "Lâmi'î Çelebi'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Konya, Yıl.1, 1994, S.1, Kasım, s.43.

¹⁸⁰Yılmaz, 2009:.(<http://www.hakikat.com/dergi/184/hyilmaz184.html>)

¹⁸¹ Levend, 2000: 39.

Lami'î Çelebi bu küçük eserinde bizzat şahit olduğu olayları anlatmıştır. Eserin manzum bölümlerinde başarılı tasvirler vardır. Sefere çıkış anı, gemilerin ve askerlerin durumu, kalenin kuşatılması ve yaklaşık bir ay süren kuşatma esnasında yaşananlar edebi bir dille tasvir edilmiştir. Eserde; II. Bâyezid'in İnebahtı'yı aldıktan sonra Mora çevresindeki kaleleri almak niyetiyle Moton seferine çıktığı belirtilir ve askerlerin ve donanmanın heybetli görünüşü ve sefer anı tasvir edilir. Daha sonra Moton Kalesi'nin kuşatılması, bu esnada kaleye yardım getiren gemilerle mücadeleler, zaman ilerledikçe sıkıntıların baş göstermesi, kaleye gelen bazı yardımların önlenememesinin asker üzerindeki moral bozukluğu ve en sonunda bir grup askerin surlara çıkıp sancağı dikmesiyle tekrar askerlerin arzu ve istekle savaşmaları ve bu durumu gören kâfirlerin kaleyi bırakıp kaçmaları canlı bir şekilde betimlenmiştir. Moton'un bu durumunu gören Navarin ve Koron kaleleri de savaşmadan kale anahtarlarını teslim ederler. Eser Moton'un fethedilmesine dair söylenen kısa manzume ile sona erer.¹⁸²

II.3.1.3.5. Gazavâtnâme-i Mihaloğlu Ali Beğ

Suzî Mehmed Çelebi (öl.931/1524) tarafından yazılmış olan eser; Fatih ve İkinci Bâyezid dönemi akıncı beylerinden Mihaloğlu Ali Bey (öl. 913/1507)'in gazâlarını manzum olarak anlatır. Agâh Sırrı Levend eser ve yazarı hakkında ayrıntılı bir çalışma yapmıştır.¹⁸³ O, eserin dört nüshasını¹⁸⁴ karşılaştırarak günümüz harflerine aktarmıştır. Edebî açıdan türü içinde ön plana çıkan eser, epik bir karakter taşır. Şiir unsuru zengindir ve olaylar sürükleyici bir biçimde dile getirilir. Dili açık ve sadedir.¹⁸⁵

Esere Allah'ın sıfatları ile başlanmış, sözün öneminden bahsedildikten sonra da Mihaloğlu Ali Bey'in özellikleri anlatılıp medh edilmiştir. Köse Mihal hikâyesinden sonra da Mihaloğlu'nun hikâyesine geçilmiştir. Onun yaptığı kimi gazâlar ve yaşanan olaylar sürükleyici bir şekilde tasvir edilip Mihaloğlu'nun Meryem adlı kâfir güzeliyle olan aşkı anlatılarak eser bitirilmiştir.

¹⁸² Hakan Yılmaz, 2009: (<http://www.hakikat.com/dergi/184/hyilmaz184.html>)

¹⁸³ Levend, 2000: 181.

¹⁸⁴ İstanbul Millet Kütüphanesi Emiri No: 1339; Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları (Preussische Staatsbibliothek M. S. orqu.) No: 1468; Zagreb, Yugoslav İlim ve Güzel Sanatlar Akademisi No: 535/1. Nüshalar ve özellikleri için bkz.: Levend, 2000: 221-225.

¹⁸⁵ Levend, 2000: 208-209.

Bu mesnevîde müellif, kendisi gördüğü ve işittiği olayları anlatmıştır. Türk akıncılarını, hiçbir özentiye kapılmadan olduğu gibi tasvir eden Gazavâtnâme, edebiyatımızda konusu ve üslubu bakımından müstesna bir yere sahiptir.¹⁸⁶

II.3.1.3.6. Gazavâtnâme-i Midilli

Derviş Gubârî tarafından yazılmış olan kitabın yazarının hangi Gubârî olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Eserin bilinen tek yazma nüshası hazırlanarak Ömer Özkan tarafından yayımlanmıştır.¹⁸⁷ Yazma nüsha Süleymaniye Kütüphanesi 1285'te kayıtlıdır. 11 satır 66 varaktır. 1499–1512 yılları arasında kaleme alındığı tahmin edilen bu manzum eser, mesnevî nazım şekliyle ve aruzun mefâîlün mefâîlün feûlün kalıbıyla yazılmıştır.¹⁸⁸ Toplam 1428 beyitten oluşan eser, baştan sona harekeli olarak kaleme alınmış ve Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini taşımaktadır.¹⁸⁹

Gazavâtnâme, II. Bâyezid döneminde meydana gelen Midilli adası savaşlarını anlatmaktadır. Venedik, İspanya ve Fransa bir donanmayla Midilli adasını kuşatır ve günlerce süren savaşta Türk askerleri kahramanca mücadele eder. Bütün ada ve kale düşmandan kurtarılır. Yazar Midilli adasını, gemileri ve savaşı oldukça canlı ve akıcı bir şekilde tasvir etmiştir. Mücadele anında yaşananlar ayrıntılarıyla gözler önüne serilmiştir.¹⁹⁰

II.3.1.3.7. Yakup Paşa Gazavâtnâmesi

Hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Bahşî adlı bir şaire ait olan bu gazavâtnâmede 1493 yılında Bosna Valisi olan Yakup Paşa'nın gazaları anlatılır. Gazavâtnâme İsveç Uppsala Üniversitesi Kütüphanesinde (Historia Ja'qubi Oaschae)

¹⁸⁶ Şentürk, 2002: 112-113. Esere ve yazarına dair ayrıca bkz: Raif Virmiça, Suzi ve Vakıf Eserleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002 (Suzi Çelebi'nin Mihaloğlu Ali Bey'in gazâlarını anlattığı gazavâtnâmesi çalışmanın sonuna eklenmiştir. Gazavâtnâme, 111–252. sayfalar arasındadır.); Ali Üzümcü, Mihaloğlu Ali Bey Gazavâtnâme'sindeki (864–1795. Beyitler) Kıssa ve Telmihler Üzerine Bir İnceleme, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Prof. Dr. Gönül Ayan), Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2010; Funda Yüksel, (2009). Mihaloğlu Ali Bey Gazavâtnâme'sindeki (1–863 Beyitler) Kıssa ve Telmihler Üzerine Bir İnceleme, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Prof. Dr. Gönül Ayan), Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2010; Harid Fedai, "Mihaloğlu Ali Bey Gazavâtnâme'sindeki Özdeyişler ve Deyimler", Pirizrenli Suzi'nin 500. Yılı (Bildiriler, Bilgiler, Belgeler), Prizren: Türk Yazarlar Derneği Yayınları, 2000, s. 10–38.

¹⁸⁷ Derviş Gubârî, Gazavâtnâme-i Midilli (Midilli Kıssası), (Haz.: Ömer Özkan), Ankara: Alp Yayınları, Ankara, 2007.

¹⁸⁸ Ömer Özkan, "Gazavâtnâme-i Midilli Türk Dili ve Kültür Tarihi Bakımından Değeri", Türk Dünyası Araştırmaları Yıllığı Belleten, S. 1, 2008, s. 114–115.

¹⁸⁹ Derviş Gubârî, 2007: 12-15.

¹⁹⁰ Özkan, 2008: 117-125.

Tornberg No: CCXVII; call No: O. St. 118'de kayıtlıdır. Eser üzerine Mehmet Ali Yıldırım tarafından yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.¹⁹¹

Eserde Yakup Paşa'nın kişiliği, yaptığı kahramanlıklar ayrıntılı bir şekilde tasvir edilir. Şair eserinde Hırvat ve Macar tarihi ile kültürüne ait bazı bilgilerde verir. Manzum ve sade bir dille yazılmış, yaklaşık 2500 beyitlik hacimli bir eserdir.

Eserin girişinde ayet ve hadislerden açıklamalar yapan şair daha sonra gazanın önemi ve İslamın üstünlüğünden bahseder. Osmanlı'nın medhinden bahsettikten sonra Fatih Sultan Mehmed'in ölümü ve Bayezid'in tahta çıkışı anlatılır. Akkerman ve Kili'nin fethi, Yakup Paşa'nın Bosna Valisi olması, onun Yayça Seferi, Vencesse Kalesini fethi, Gülhisar Seferi, bölgede alınan kaleler ile Kırbova'nın fethi ve Derencil'e karşı verilen mücadeleler ayrıntılı bir şekilde tasvir edilir. Şair eserinde çok sayıda ayet ve hadis açıklamasına dayar vermiştir. Eser içerisinde yer yer nasihatlerde bulunmuştur. Yakup Paşa'ya kutsal özellikler yükleyen şair, İslam tarihi ile Osmanlı tarihine göndermeler yaparak olayları sunmuştur.

II.3.1.3.8. Menâkıb-ı Sultan Bâyezid

Müellifi belli olmayan bu eser; Fransa Milli Kütüphanesi Fonds des traductions, No: 80 F. (v. 64)'de kayıtlıdır. Eser 1733 yılında Etienne Roboly tarafından Fransızcaya tercüme edilmiştir ve bu tercümede katalogda yer almaktadır. Ağâh Sırrı Levend'in de altını çizdiği gibibüyük bir tarih kitabının Bayezid dönemine ait bir bölümü mü yoksa başlı başına bir eser mi olduğu netlik kazanmamıştır. Eseri görme fırsatımız olmadı. Kaynaklar genelde müstakil bir eser diye bahseder.¹⁹²

¹⁹¹ Mehmet Ali Yıldırım, Yakup Paşa Gazavât-nâmesi, Latin Harflerine Çevrilmesi ve Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2014.

¹⁹² Abdülkadir Özcan, II. Bayezid Devri Tarihçiliği ve İlk Standart Osmanlı Tarihleri, FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, S. 2, Yıl: 2013, s. 141-153; Mercan, 2003: 126; Levend, 2000: 19-20.

II.3.1.4. I. Selim Dönemi

II.3.1.4.1. Selimnâme (Üsküplü İshak Çelebi)

İshak Çelebi'nin Selimnâme'si I. Selim'in 1509 yılından, tahta çıktığı tarihe kadar geçen olayları anlatır. Eser, 1952 yılında İsmet Parmaksızoğlu tarafından ilim dünyasına tanıtılmıştır.¹⁹³ 1986 yılında Selimnâme üzerine Hamdi Savaş tarafından doktora çalışması yapılmış.¹⁹⁴ 1998'te Burhan Keskin eserin İzmir'de bulunan nüshasından hareketle yüksek lisans çalışması yapmıştır.¹⁹⁵ Eser, 1509 yılındaki İstanbul depreminden başlayıp şehzadelerin birbirleriyle olan mücadelelerine değinir. Aynı zamanda Şahkulu Baba Tekeli isyanıyla Selim'in Kefe üzerinden Rumeli'ye gidişi ve babası Bâyezid ile yaptığı savaş da anlatılır. Selimnâme, Selim'in Şehzade Ahmet ayaklanmasını bastırmasıyla son bulur. Üç yıllık kısa bir dönemi anlatır.

Ele aldığı döneme ilişkin önemli bilgiler veren eser, Hoca Sadeddin Efendi'nin Tacü't-Tevârîh'ine de kaynaklık etmiştir. Parmaksızoğlu yaptığı çalışmada bu benzerliklere de kısaca değinir.¹⁹⁶ Dönemin siyasi ve edebi anlayışını başarılı bir şekilde yansıtan Selimnâme'nin pek çok nüshası¹⁹⁷ mevcuttur. Bu durum onun çok okunduğunun ve eserden sıkça faydalandığının bir işaretidir.¹⁹⁸

II.3.1.4.2. Selimnâme (Kalkandelenli Sücûdî)

Kalkandelenli Sücûdî'ye ait olan bu eser, I. Selim'in tahta geçişinden Mısır seferinin sonuna kadar yaşanan olayları ihtiva eder. Yer yer şiir parçaları da

¹⁹³ İsmet Parmaksızoğlu, "Üsküplü İshak Çelebi ve Selimnâmesi", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, C. III, S. 5-6 (Eylül 1951-Mart 1952), İstanbul, s.123-134. Başlıca nüshaları: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan No: 1275 (v. 92), 1276, Hazine No: 1423; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi No: 2587, 2614; Süleymaniye Kütüphanesi No: 655 (v. 90); Nuruosmaniye Kütüphanesi No: 3941; İzmir Milli Kütüphane No: 656/21; Millet Kütüphanesi Hekimoğlu Ali paşa No: 761,762.

¹⁹⁴ Hamdi Savaş, İshak Çelebi ve Selimnâmesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1986.

¹⁹⁵ Burhan Keskin, Selimnâme (İshak b. İbrahim), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Prof. Dr. Necmi Ülker), İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1998. (Hamdi Savaş tarafından yapılan çalışmaya ulaşılamadığı için Burhan Keskin'in yaptığı ve transkribe ettiği çalışma tasvirler bakımından taranmıştır.)

¹⁹⁶ Parmaksızoğlu, 1952: 132-134.

¹⁹⁷ Nüshalar için bkz., Levend, 2000: 24; Keskin, 1998: 8-9.

¹⁹⁸ Mustafa Argunşah, "Türk Edebiyatında Selimnâmeler", Turkish Studies, C. IV, S. 8, 2009, s.34.

serpiştirilmiş olan bu mensur eser, 1988 yılında İ. Hakkı Çuhadar tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.¹⁹⁹

Selimnâme'de; Yavuz Sultan Selim'in tahta geçmesi, İran seferi, Çaldıran zaferi, onun Tebriz'e girişi, Kemah Kalesi'nin fethi, Alâi'd-Devle'nin öldürülmesi, doğuya ve güneye sefer girişimi, Mısır seferi, Merc-i Dabık savaşı, Halep, Şam ve civarının Osmanlı'ya bağlanması, Mısır fethinin hazırlığı, Ridaniye savaşı ve Mısır'ın fethi anlatılmaktadır.

Kalkandelenli Sücûdî'nin Selimnâmesi, İshak Çelebi'nin bir devamı gibi görünmektedir. Sücûdî, İshak'ın bıraktığı yerden başlar ve Selim'in ölümüne kadar getirir. Sücûdî, silahdâr kâtibi olduğu için eserde silah çeşitleri konusunda önemli ayrıntılar vermiştir.²⁰⁰ Ağır dille ve süslü bir üslupla yazılan eser, hadiseler hakkında çok ayrıntılı bilgiler vermese de olayların meydana geldiği tarihlerin günü gününe kaydedilmiş olması eserin tarihî değerini yükseltmektedir.²⁰¹

II.3.1.4.3. Selimnâme (Keşfi Mehmed Çelebi)

Keşfi Mehmed Çelebi Selimnâmesi II. Bâyezid'in I. Selim'i veliaht tayin etmesinden başlar ve Selim'in ölümüne kadar geçen süredeki olayları süslü bir dille anlatır. Yazarı tarafından "Bağ-ı Firdevs-i Guzât ve Ravza-i Ehl-i Cihâd" adı verilen eserin; Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, No: 2147 (v. 134) ve Avusturya Milli Kütüphanesi H.O: 31'de (v. 91) kayıtlı, bilinen iki nüshası mevcuttur.²⁰²

Eser üzerine 1988 yılında Şefaettin Severcan,²⁰³ 1993 yılında da Abdurrahman Sağırlı²⁰⁴ tarafından yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Selimnâme'de I. Selim'in tahta geçmesi, İran seferi ve Çaldıran muharebesi, Tebriz'e hareket edilmesi, oradan Amasya'ya dönülmesi, Kemah Kalesi'nin alınması ve Alâi'd-

¹⁹⁹ İ. Hakkı Çuhadar, Sücûdî'nin Selimnâmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Prof. Dr. Ahmet Uğur), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1988. Başlıca nüshaları: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan No: 1284/1 (v. 104); Fransa Milli Kütüphanesi (Bibl. Nat. Ktg., Suppl.) No: 1166 (v. 57); Avusturya Milli Kütüphanesi No: 992 (v. 38).

²⁰⁰ Ahmet Uğur, "Selimnâmeler", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XXII, Ankara, 1978, s. 373-374.

²⁰¹ Argunşah, 2009: 34; Levend, 2000: 25-26.

²⁰² Levend, 2000: 26; Sağırlı, 1993: V-VI.

²⁰³ Şefaettin Severcan, Keşfi'nin Selimnâmesi, Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Prof. Dr. Ahmet Uğur), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1988.

²⁰⁴ Abdurrahman Sağırlı, Keşfi Mehmet Çelebi, Selimnâme veya Bağ-ı Firdevs-i Guzât ve Ravza-i Ehl-i Cihâd, Yüksek Lisans Tezi (Dan.: İsmet Miroğlu), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1993.

Devle'nin ortadan kaldırılması, Mısır seferi, Mercidabık ve Ridaniye savaşları, I. Selim'in ölümü ve Kanunî'nin cülusu secili bir dille anlatılır.

Edebî yönü ağır basan bu mensur eserin içerisine bol bol manzum parçalar da serpiştirilmiştir. İçerisinde Arapça ve Farsça terkipler sıkça kullanıldığı için dili açıktır. Eserde verilen bilgilerin doğruluk payı yüksektir.²⁰⁵

II.3.1.4.4. Selimnâme (Şükrî-i Bitlisî)

I. Selim ve Kanunî Sultan Süleyman dönemlerinde birçok devlet görevlerinde bulunmuş olan Şükrî'nin hayatı hakkındaki bilgiler sınırlı olmakla birlikte, yazmış olduğu Selimnâme ile adından sıkça söz ettirmiştir. Diğer bir adı da Fütûhâtü's-Selimiyye olan eser, mesnevi tarzında aruzun fâilâtün fâilâtün fâilün vezniyle yazılmıştır. Eserin dili Çağatay ve Azeri Türkçesi özelliklerini yansıtmaktadır. Seferler ve konaklanan yerler hakkında son derece önemli bilgiler barındırır.²⁰⁶

Selimnâme'nin bilinen 9 nüshası²⁰⁷ vardır. Eserin Viyana nüshasının dili üzerine 1942 yılında A. Steidl doktora çalışması yapmıştır.²⁰⁸ 1986 yılında Mustafa Argunşah eserdeki Çağatayca unsurları inceleyen yüksek lisans çalışması hazırlamıştır.²⁰⁹ Daha sonra 1995 yılında Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar ve Ahmet Gül, Viyana ve Topkapı Sarayı nüshalarını karşılaştırarak eseri günümüz harflerine aktarmıştır.²¹⁰

Yavuz Sultan Selim'in Trabzon valiliği ile başlayıp Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta çıkmasıyla son bulan Şükrî'nin Selimnâme'si, Hoca Sadeddin Efendi ve Gelibolulu Mustafa Âlî gibi önemli tarihçiler tarafından kaynak olarak kullanılmıştır. 5829 beyitlik hacimli bir eser olan Selimnâme, daha sonra Cevrî ve Yusuf tarafından yeniden ele alınmıştır. Manzum olan bu Selimnâme'yi Çerkezler

²⁰⁵ Argunşah, 2009: 35.

²⁰⁶ Şükrî-i Bitlisî, Selimnâme, (Haz. Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar, Mustafa Gül), İsis Yayınları, İstanbul, 1992, s. VIII-IX.

²⁰⁷ The British Museum Ktp., No: or. 1039; Topkapı Sarayı Hazine Bölümü, No: 1597-1598; Viyana Ktp., No: 1007; İpsala Ktp., No: 206; Marburg Devlet Ktp., No: Orient, Oct., 1045; Afyon Gedik Ahmet Paşa Ktp., No: 30; Atatürk Üniv. Ktp., Seyfettin Özege Böl., No: 308; Bursa Genel Ktp., No: 1212; Türk Tarih Kurumu Ktp., No: Y.283.

²⁰⁸ Alfons Leopold Steidl, Die Wiener Handschrift des Selimnâme von Şükrî: Ein Türkisches Sprachdenkmal, Doktora tezi, Viyana: Viyana Üniversitesi Viyana, 1942.

²⁰⁹ Mustafa Argunşah (1986). Şükrî'nin Selimnâmesi ve Eserdeki Doğu Türkçesi Unsurları, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

²¹⁰ Şükrî-i Bitlisî, 1995.

Kâtibi Yusuf Kahire’de nesre çevirmiş ve sonuna da 1671 yılına kadar Mısır’da bulunan Osmanlı valilerinin listesini eklemiştir. 17. yüzyıl şairlerinden ve Divan-ı Hümayun kâtiplerinden İbrahim Cevrî, Şükrî’nin şiirde başarısız olduğunu, dilini ve üslubunu yavan bulduğunu belirterek şiirin veznini koruyarak kitabı yeniden yazmıştır.²¹¹ Cevrî’nin eserinin bilinen tek nüshası Millet Kütüphanesi Ali Emiri 1310’da kayıtlıdır. Cevrî eseri yeniden ele alırken eserin hacmini de küçültmüştür. Cevrî’nin Selimnâme’si asıl metinden yaklaşık 1500 beyit kısadır. Cevrî bu kısaltmaları tasvirler, bölüm girişleri ve savaş sahnelerinde yapar. Şükrî’nin eserinin sonunda bulunan Yavuz Sultan Selim için söylenen mersiye, Kanunî’nin tahta çıkması ve hatime bölümlerini Cevrî çalışmasına almaz. Kimi yerlerde de kendinden eklemeler yapar.²¹²

II.3.1.4.5. Selimnâme (Çerkezler Kâtibi Yusuf)

Bu Selimnâme, Şükrî-i Bitlisî’nin yazdığı manzum Selimnâme’nin 1620 yılında kısmen nesre çevrilmiş kısmen de özetlenmiş halidir. Selimnâme’nin; Süleymaniye Kütüphanesi Esat Efendi 2146 ile 2148, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine 1422 ve Viyana, Avusturya Milli Kütüphanesi 1008 numarada kayıtlı, bilinen dört nüshası vardır. Eser üzerinde 1997 yılında Mehmet Doğan tarafından yüksek lisans çalışması yapılmıştır.²¹³

Eser; Selim’in Trabzon Sancağındaiken Gürcistan’a sefere çıkması, Erzincan’ı alması ve oğlu için Bolu Sancağını istemesi, fakat oğlunun Kefe Sancağına gönderilmesi hadiseleriyle başlar. Selim’in Sultan Bâyezid ile mücadelesi, Bâyezid’in Şehzade Ahmet’i tahta çıkarmak istemesi, fakat ordunun razı olmaması, şehzade Süleyman’ın Kefe’den Silistre Sancağına atanması, Selim’in tahta geçmesi, Şehzade Ahmet’le yapılan mücadele, Çaldıran savaşı, Diyarbakır ve Kemah Kalesi’nin fethi, Mısır seferi gibi önemli olaylar anlatılarak Selim’in ölümüyle eser bitirilir.

²¹¹ Argunşah, 2009: 35-36; Levend, 2000: 22-24. Uğur, 1978: 376-377. İstanbul Millet KütüphanesiAe:1310 numarada kayıtlı bir nüshası vardır.

²¹² Arzu Atik, “Bir Hulusa Denemesi: Cevrî ve Selimnâme’si, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, S. 8, İstanbul, 2012, s. 21-36.

²¹³ Mehmet Doğan, Çerkezler Katibi Yusuf’un Selimnâme’sinin Mukayeseli Metin Tenkidi ve Değerlendirilmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Prof. Dr. İbrahim Sarıçam), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1997.

II.3.1.4.6. Selimnâme (Sa'dî b. Abdülmüteal)

Kanunî devrinde yaşamış olan Sa'dî'nin hayatı hakkında bir bilgi yoktur. Yazmış olduğu Selimnâme, Kemalpaşazâde'nin VIII. ve IX. defterlerindeki bilgilerin hemen hemen aynıdır.²¹⁴ Bu Selimnâme'de Kemalpaşazâde'de yer almayan bazı yanlışlıklar da yapılmıştır. Eser, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan, No: 1277'de kayıtlıdır. Kitap, I. Selim hakkında ve 1511 yılındaki olaylarla ilgili bilgiler vererek başlar. 1524 yılına kadar olan olayları hikâye eder. Argunşah, Sa'dî'nin Selimnâmesini yazarken Kemalpaşazâde'den yararlandığı, hatta bazı bölümleri aynen aldığı görüşündedir. Eserin son bölümündeki bilgiler Kemalpaşazâde'nin verdikleriyle bire bir aynıdır.²¹⁵ Selimnâme üzerine Marie Therese Speiser tarafından, 1946 yılında Zürih Üniversitesinde doktora tezi olarak hem transkripsiyonu hem de Almanca tercümesi yapılmıştır.²¹⁶

Ahmet Uğur, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine1424'te bulunan ve Kemalpaşazâde'ye ait olduğu söylenen Selimnâme'nin de Sa'dî b. Abdülmütel'a ait olduğunu söyler. 1424 numarada bulunan eser üzerine 1994 yılında Ali Kökoğlu tarafından yüksek lisans çalışması yapılmıştır.²¹⁷ Kökoğlu yaptığı çalışmada bu iki nüshayı (No: 1277 ve 1424) karşılaştırmış ve Kemalpaşazâde'ye ait olduğu söylenen 1424 numaralı nüshanın Sa'dî b. Abdülmütel'a ait olduğu kanaatine varmış ve her iki eserin aynı olduğunu vurgulamıştır.²¹⁸ Ahmet Uğur, 1424 numaralı nüshanın Sa'dî'ye ait olduğu ve müstensihin Sâ'dî'nin adını ketebe kaydına koymadığını, eserin sonuna Kemalpaşazâde'nin I. Selim için yazdığı mersiyeyi eklediğini söyler.²¹⁹ Argunşah, bahsi geçen her iki Selimnâme'nin birbirinden farklı olduğunu belirtir. O, 1424 numaralı nüshanın Kemalpaşazâde'nin VIII. ve IX. defteriyle de aynı olmadığı, karşılaştırıldığında aralarında belirgin farklar bulunduğu görüşündedir. 1424 numaralı nüsha 51 bölümden meydana gelen mensur bir eserdir. Eserin içerisine manzum parçalar da serpiştirilmiştir. Eser, II. Bâyezid'in tahtan

²¹⁴ Uğur, 1978: 375.

²¹⁵ Argunşah, 2009: 38-39.

²¹⁶ Marie Therese Speiser, Das Selimname des Sa'di b. Abdü'l-Müteâl, Stockerstr.Zürich, 1946.

²¹⁷ Ali Kökoğlu, Kemal Paşa-zâde'nin Selimnâmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Prof. Dr. Ahmet Uğur), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1994.

²¹⁸ Kökoğlu, 1994, 24-25.; Afyoncu, 2003: 122-123.; Argunşah, 2009: 27-39.

²¹⁹ Uğur, 1978: 375.

çekilip I. Selim'in İstanbul'a gelip tahta geçmesiyle başlayıp I. Selim'in ölümüne kadar olan hadiseleri anlatır.²²⁰

II.3.1.4.7. Selimnâme (Celâlzâde Mustafa Çelebi)

Tosyalı olan Mustafa Çelebi (öl. 1567) “Koca Nişancı” diye bilinmektedir. Selimnâme'sini Kanunî devrinde yazmıştır. Ağır ve süslü bir üslup kullanan yazar eserine “Meâsir-i Selîm Hâni” adını vermiştir. Divanda Reisü'l-Küttâp ve Nişancı olarak görev yaptığından bilinmeyen birçok malumatı eserine katmıştır. Verdiği bilgiler birinci el bir kaynak sayılan Vezir Piri Paşa'dandır.²²¹ Eser üzerine Celia J. Kerslake 1975 yılında Oxford Üniversitesi'nde doktora tezi hazırlamıştır.²²² 1990 yılında Ahmet Uğur ve Mustafa Çuhadar eseri hem transkribe etmiş hem de sadeleştirerek yayımlamışlardır.²²³

Mensur olarak yazılmış olan eser, 22 bölümden oluşmaktadır ve içerisinde manzum parçalar da vardır. 221 varaklık oldukça hacimli olan eserin dili çok ağırdır. İçerisinde Arapça, Farsça kelime ve tamlamalar fazladır.²²⁴

Eser I. Selim'in kardeşleriyle yaptığı mücadele ile hükümdarlığı döneminde yaşanan olayları ihtiva eder. Selimnâme'de, I. Selim'in özellikleri, Onun Trabzon'da bulunurken yaptıkları, Şahkulu isyanı, I. Selim'in tahta geçmesi, İran seferi, Mısır seferi, Ferhad Paşa'nın Celâli isyanlarını bastırması gibi olaylar ayrıntılarıyla anlatılır. Kitap I. Selim'in ölümüyle bitirilir.

Celâlzâde eserinde yanlı bir tutum sergiler. O, tam bir Selim taraftarıdır ve Selim'in yaptığı her şeyi haklı göstermeye çalışmıştır. Selim'in babasına karşı ayaklandığı görüşünü yalanlamaya çalışır. Selim sadece babasını kötü yola sevk eden vezirlere karşı bir girişimde bulunmuştur.²²⁵

²²⁰ Argunşah, 2009: 38.

²²¹ Uğur, 1978: 374.

²²² Celia J. Kerslake, A Critical Edition and Translation of the Introductory Sections and the First Thirteen Chapters of the “Selimnâme” of Celâlzâde Mustafâ Çelebi, Doktora Tezi, Oxford University, Oxford, 1975. (Eserin I. Selim'in tahta çıkışına kadar olan kısmı transkribe edilmiş ve İngilizce çevirisi yapılmıştır.)

²²³ Celâlzâde Mustafa, Selimnâme, (Haz.: Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar), Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara, 1990.

²²⁴ Eserin başlıca nüshaları şunlardır: İngiltere Milli Kütüphanesi, Or.: 7848; Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmalar, H.: 1415, R.: 1274; Arkeoloji Müzesi No: 362.

²²⁵ Uğur, 1978:374.

Mustafa Çelebi'nin Rodos Fetihnâmesi, Mohaçnâme, Fetihnâme-i Karaboğdan adlı eserleri de olduğu söylenir. Levend, bunların yazarın Tabakatü'l-memâlik adlı eserinin bir bölümü olduğunu belirtir.²²⁶ Murat Yıldız da Rodos Fetihnâmesi'nin ayrı bir eser olduğunu söyler.²²⁷ O, Fetihnâme'nin nüshalarının iki gruptan meydana geldiğini, ilk grubun fetihten hemen sonra müellifin sade bir dille yazdığı nüshalardan²²⁸, ikinci grubun ise Tabakatü'l-memâlik ve Derecâtü'l-mesâlik adlı eserdeki Rodos'un fethini konu alan 51a-81b yaprakları arasındaki bölümün müstakil bir eser gibi istinsah edilmesiyle meydana gelen nüshalardan²²⁹ oluştuğunu belirtir.²³⁰

II.3.1.4.8. Selimnâme (Muhyî Çelebi)

I. Selim'in fetihlerinden bahseden bu manzum eserin hangi Muhyî'ye ait olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Konya İzzet Koyunoğlu Kütüphanesinde 13335 (v.78) numarada kayıtlı tek yazma nüshası bulunan eser üzerine 1987 yılında Kadriye Şahinoğlu tarafından lisans tezi hazırlanmıştır.²³¹

Eksik olan eserde, Selim'in kardeşi Ahmet'le olan mücadelesi, İran seferi, Tebriz'in alınması, Kemah Kalesi ve Bayburt'un fethi, Alâi'd-Devle ile yapılan mücadele ve Elbistan'ın alınması gibi hadiseler anlatılmaktadır.

II.3.1.4.9. Tarih-i Feth-i Mısır (Şîrî)

Hersekzâde Ahmed Paşa'nın oğlu Ali olduğu düşünülen Şîrî'nin bu eseri, Selimnâme olarak da kabul edilebilir. Eser, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 1433'te (v. 218b-267b) kayıtlıdır. Kütüphanede bulunan bu kayıтта, 1-217. sayfalar arasında Âşıkpaşazâde'nin Tevârih-i Âl-i Osman adlı eseri yer

²²⁶ Levend, 2000: 41-51.

²²⁷ Murat Yıldız, Celâlzâde'nin Rodos Fetihnâmesi, Libra Kitap Yay. İstanbul, 2013.

²²⁸ İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmalar No: 501, 833, 2599, 2628.; Millet Kütüphanesi Ali Emiri No: 289; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Y. 90 (v. 47).

²²⁹ Üsküdar Hacı Selim Ağa No: 757, Nuri Osmaniye Kütüphanesi No: 3170.

²³⁰ Yıldız, 2013: 36-37.

²³¹ Kadriye Şahinoğlu, Muhyî Çelebi ve Selimnâmesi, Yayımlanmamış Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara, 1987.

alır.²³² Tarih-i Feth-i Mısır adını taşıyan bu manzum eser üzerine 1973 yılında Server Kılınç tarafından mezuniyet tezi hazırlanmıştır.²³³

Eserde, I. Selim'in babasıyla olan macerası, kardeşleriyle giriştiği mücadele, İran seferi, Kemah Kalesi'nin alınması, Dulkadiroğulları'nın Osmanlıya katılması, Mısır'ın fethi, I. Selim'in ölümü ve Kanunî'nin tahta geçmesi anlatılmaktadır.²³⁴

II.3.1.4.10. Selimnâme (Ali b. Muhammed el-Lahmî)

Hayatına dair bilgi bulunmayan Endülüs İşbiliye asıllı olan yazarın Selimnâmesi Arapça olarak yazılmış mensur bir eserdir. Eserin bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde (Bağdat Köşkü No: 197) bulunur.²³⁵ Ed-Dürrü'l-Maşân fî Sireti'l-Muzaffer Selim Han adını taşıyan eser, 1517 yılında yazılmıştır. Eserde anlatılanlar diğer Selimnâmelerle paralellik gösterir. Diğer Selimnâmelerden farklı olarak rüyalara da yer verir. I. Selim'in her yüzyılda bir geleceği müjdelenen müceddidlerden olduğunu söyleyen yazar, onun İran ve Mısır seferlerindeki başarılarından bahseder.²³⁶

II.3.1.4.11. Selimnâme (Mekkî)

El-Cevarihü'l-Hısan fî Menakibi's-Sultan Süleyman b. Usman adını taşıyan eser, Selimnâme biçiminde yazılmıştır. Eş-Şeyh el-Muhaddis Carullah b. Fahdi'l-Mekkî tarafından Arapça kaleme alınan eser, 1521 yılında yazılarak Kanunî'ye ithaf edilmiştir.²³⁷ Süleymaniye Kütüphanesinde (Darülmecnevi, No: 360) bir nüshası bulunan eserde; hükümdarlar hakkındaki hadisler, I. Selim'in gazâları, Türklerin ve Anadolu'nun fazileti ile Mekke ve Medine halkının faziletleri anlatılır.²³⁸

II.3.1.4.12. Fetihnâme-i Diyar-ı Arab

Hakkında bilgi bulunmayan Silahşor adlı birisine ait olan bu eserde, I. Selim'in Suriye ve Mısır seferleri anlatılır. Sade bir dille, manzum mensur karışık

²³² Levend, 2000: 34.

²³³ Server Kılınç (1973), Şîrî, Tarih-i Feth-i Mısır, Yayımlanmamış Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (Kataloglarda ve bazı eserlerde zikredilen, fakat görme fırsatı bulamadığımız bu mezuniyet tezi dışında Tarih-i Feth-i Mısır üzerine başka bir çalışmaya rastlamamıştır).

²³⁴ Levend, 2000: 34; Argunşah, 2009: 40; Afyoncu, 2003: 123.

²³⁵ Ahmet Uğur, "Selimnâme", TDVİA, C. XXXVI, 2009, s. 440. (440-441)

²³⁶ Argunşah, 2009: 43; Uğur, 2009: 440.

²³⁷ Argunşah, 2009: 43.

²³⁸ H. Nihal Atsız, İstanbul Kütüphanelerinde Tanınmamış Osmanlı Tarihleri, TTK. Yayınları, Ankara, 1957, s. 57

olarak yazılmış olan ve bilinen tek nüshası Nuruosmaniye Kütüphanesi 4087 (v. 70) numarada kayıtlı bulunan eser, Selâhattin Tansel tarafından yayımlanmıştır.²³⁹

Eserde ana hatlarıyla şu olaylar anlatılır: Ordu sefer hazırlıkları yapar ve Edirne'den hareket edip İstanbul'a gelir. Sinan Paşa bir miktar askerle sefere çıkar, Diyarbekir Beylerbeyi Mehmet Han'la birlikte Mardin'de, Kırar Han'ı yener. Sinan Paşa sonra Kayseri'ye döner. Burada, Mısır Sultanı'nın sefer hazırlığında olduğunu öğrenen Sinan Paşa, Selim'e haber gönderir. I. Selim hemen sefere çıkar. Sinan Paşa ve Sultan Elbistan'da buluşur. Malatya üzerine gider ve şehri alırlar. Daha sonra Diyarbekir, Amasya, Bayburt Beyleri de orduya katılır. 120 bin kişilik ordu yola çıkar ve Mısır ordusuyla Mercidabık'ta karşılaşır. Mısır ordusu bozguna uğrar ve Halep çevresindeki kaleler zapt edilir. Kış bastırıldığı için Şam'da konaklama kararı alınır. Bu arada Gazze ve Kudüs fethedilir. Mısır'da yönetici olan Toman Bay'a Osmanlı'ya itaat etmesi için mektup gönderilir, fakat o bunu kabul etmez. Bunun üzerine ordu harekete geçer, zorlu yolculuktan sonra Mısır önlerine varılır. Ridaniye'de yapılan savaşta Sinan Paşa ölür, Osmanlı ordusu düşmanı bozguna uğratarak Mısır'a girer. I. Selim Nil kenarına kurulum, askerinin bir kısmı da Mısır içerisinde kalır. Savaş meydanından kaçan Toman Bay daha sonra gizlice Mısır'a girer ve içerideki Osmanlı askerlerini öldürür. Bunun üzerine I. Selim ordunun Mısır'a girmesini ve Toman Bay'ın yakalanmasını emreder. Mısır sokaklarında üç gün süren savaş sonunda Toman Bay yine kaçmayı başarır. Said diyarına giden Toman Bay üzerine asker gönderilir. Uzun uğraşlar sonucu Toman Bay yakalanır. Mısır'da gerekli önlemler alınırken Diyarbekir Beylerbeyi Mardin'in alındığı haberini gönderir. Bu sırada Osmanlı donanması da İskenderiye Limanı'na gelmiştir. Mısır ve çevresinde gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra I. Selim ve ordu Mısır'dan ayrılır.

²³⁹Selâhattin Tansel, "Silâhşor'un Feth- nâme-i Diyâr-ı Arab Adlı Eseri", Tarih Vesikaları, Ankara, 1958, S. 17, s. 295–320; Ankara, S. 18, s. 429–454.

II.3.1.5. Kanunî Dönemi

II.3.1.5.1. Menâkıb-ı Sultan Süleyman

Eyyübî tarafından yazılmış olan bu manzum eser, Kanunî dönemindeki olaylardan kısaca bahsetmektedir. 1495 beyitlik bu manzumenin Süleymaniye Kütüphanesi Es'ad Efendi 2422 numarada kayıtlı bilinen tek nüshası, Mehmet Akkuş tarafından transkribe edilip sadeleştirilerek yayımlanmıştır.²⁴⁰ Aruzun mefâîlün mefâîlün fe'ûlün vezniyle yazılmış olan eserin tam adı da yazarı bir isim koymadığından bilinmemektedir. Kaynaklarda Menâkıb-ı Sultan Süleyman, Risâle-i Padişâhnâme gibi isimlerle anılır.²⁴¹

Eserde Kanunî'nin Belgrad seferinden başlayarak Rodos, Budin, Peç, Alman, Bağdad, Körfez, Boğdan, İstoni-i Belgrad, Van, Nahcivan seferleri kısaca anlatılmaktadır. Seferlerin anlatımı çok kısa ve yavandır. Ayrıntıya girilmemiş olan eserde çok canlı tasvirler de yoktur. Eser daha çok İstanbul'a su getirilmesini ve çeşmeler yapılmasını ele alır. Eyyübî eserinin sebab-i telif bölümünde de asıl maksadının suyun önemi ve İstanbul'a nasıl su getirildiğinden bahsetmek olduğunu söyler.²⁴² Kanunî'nin yiğitliliğinden bahsedilirken kimi başlıklar altında, yapılan önemli seferlere de değinilmiştir. Eserde 254 ve 551. beyitler arasında açık ve yalın bir dille anlatılan seferler, İstanbul'un su ihtiyacına dair yapılanların sunumu kadar ayrıntılı ve canlı değildir.

II.3.1.5.2. Tarih-i Sultan Süleyman

Nişancı Celalzâde Mustafa'nın kardeşi olan Celalzâde Salih Çelebi'nin 1528 yılında yazdığı tahmin edilen bu eser, Kanunî'nin cülusundan başlayıp saltanatının ilk 8 yılına kadar yaşanan olayları tasvir eder. Eser üzerine 2008 yılında S. Ali Topal

²⁴⁰ Eyyübî, Menâkıb-ı Sultân Süleyman, (Haz.: Mehmet Akkuş), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991. .

²⁴¹ Eyyübî, 1991: 6; Levend, 2000: 56. Eser hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz.: Robert Anhegger, "İstanbul Su Yollarının İnşasına Ait Bir Kaynak: Eyyübî'nin Menâkıb-ı Sultan Süleyman'ı, Tarih Dergisi, İstanbul, S. 1, 1949, s. 119-138.

²⁴² Eyyübî, 1991: 48-56.

tarafından doktora çalışması yapılmıştır.²⁴³ Yapılan bu çalışma 2011 yılında Celalzâde Salih Çelebi'nin Süleymannâmesi adıyla yayımlanmıştır.²⁴⁴

Eserde, dasitan başlığı altında Kanunî'nin Rodos ve Belgrad'ı fethi, Canberdi Gazeli isyanı, İbrahim Paşa'nın Mısır seferi, Kanunî'nin Üngürüs ve Budin seferi ile Anadolu'da meydana gelen bazı isyanlara değinilmektedir. Eser, Kanunî'nin Vize'de yaptığı av seferinin sunumuyla bitirilmektedir.²⁴⁵

Celalzâde Salih Çelebi'nin tarihe dair Belgrad Fetihnâmesi, Rodos Fetihnâmesi, Tarih-i Budin gibi eserleri olduğu düşünülüyor. Agâh Sırrı Levend de Gazavatnâmeler üzerine yaptığı çalışmasında bu eserlerden ayrı ayrı bahsetmiştir.²⁴⁶ H. Gazi Yurdaydın bunların ayrı birer eser olmadığı, Tarih-i Sultan Süleyman adlı eserin bölümleri olduğunu ileri sürmüştür.²⁴⁷ Seyid Ali Topal da yaptığı çalışmada Yurdaydın'ın görüşlerini kimi yönlerden destekleyip Celalzâde Salih Çelebi'nin tarih alanında Tarih-i Sultan Süleyman ve Tarih-i Mısır-ı Cedîd adlı iki eserinin olduğunu açıklar.²⁴⁸ Ona göre; müellifin Belgrad Fetihnâmesi, Rodos Fetihnâmesi ve Tarih-i Budin diye ayrı ayrı eserleri olduğu zannedilen nüshalar, Tarih-i Sultan Süleyman adlı eserin belli bir bölümünün istinsah edilmiş halidir.²⁴⁹ Salih Çelebi'nin Alman seferi ile ilgili yazdığı Târih-i Sefer-i Zafer-Rehber-i Alaman isimli bir çalışması daha vardır. Süleymaniye Kütüphanesi, Kadızâde Mehmed Bölümü 557 (35a-82a) ve Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfeddin Özege Bölümü, Agâh Sırrı Levend Yazmaları 522-523 (vr. 137b-204b)'te kayıtlı iki nüshası vardır. Bu eser 1532 yılı olaylarını anlatmaktadır. Tarih-i Sultan Süleyman'ın devamı mı yoksa müstakil bir eser mi olduğu sorularına şuan kesin olarak cevap vermek mümkün değildir. Eser üzerine çalışma yapan Fatma Kaytaç Celalzâde'nin Kanuni dönemini anlatmayı

²⁴³Seyid Ali Topal, Celalzâde Salih Çelebi'nin Tarih-i Sultan Süleyman İsimli Eseri, Doktora Tezi (Dan.: Prof. Dr. Seyfettin Erşahin), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.

²⁴⁴ Seyid Ali Topal, Celalzâde Salih Çelebi'nin Süleymannâmesi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2011.

²⁴⁵ Seyid Ali Topal, "Celalzâde Salih Çelebi'nin Hayatı ve Eserleri", Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XI, S. 1, 2011, s. 119-120. (109-127 tam sayfa aralığı bu)

²⁴⁶ Levend, 2000: 40, 42, 47, 379.

²⁴⁷Hüseyin Gazi Yurdaydın, "Celâlzâde Salih'in Süleymannâmesi", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 14, 1966 s.1-14.

²⁴⁸ Topal, 2008: 42-43.

²⁴⁹ Topal, 2008: 43.

1528’de bırakmayıp çalışmalarına devam ettiği bilgisini verir. Alman seferini anlatan bu nüsha müstakil bir eser değilse Tarih’i Sultan Süleyman’ın devamı olabilir. Bu durumda 1529-1531 yıllarını anlatan kısım eksiktir.²⁵⁰

Yurt içi ve yurt dışında nüshaları bulunan²⁵¹ Tarih-i Sultan Süleyman, mensur olarak ağır bir dille yazılmıştır. İyi bir eğitim almış ve pek çok eser yazmış olan Salih Çelebi, eserinde Türkçe, Farsça ve Arapça pek çok nazım parçasına da yer vermiştir. Eserde uzun Arapça ve Farsça tamlamalar kullanan yazar, ayet ve hadislerle de sıkça atıfta bulunmuştur.

II.3.1.5.3. Se’âdetnâme

Kütahyalı Firâkî Abdurrahman Çelebi’ye ait olan eserde 1512-1527 yılları arasındaki olaylar anlatılır. Se’âdetnâme’nin bilinen tek nüshası İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı No: 92’de (v. 59-108) kayıtlıdır. Eser üzerine ilk olarak 2011 yılında Halit Çelik tarafından yüksek lisans çalışması yapılmış²⁵², 2013 yılında da Şaban Er Se’âdetnâme ve Firâkî’nin diğer eserlerini içeren kapsamlı bir kitap hazırlamıştır. Çalışmada Firâkî’nin hayatı ve eserleri ayrıntılı bir şekilde tanıtılmış ve Se’âdetnâme’nin transkripsiyonlu metni ile tıpkıbasımı sunulmuştur.²⁵³

Manzum olarak yazılan Se’âdetnâme yaklaşık beş bin beyitlik hacimli bir eserdir. Yazar sade ve akıcı bir dille olayları aktarmıştır. Firâkî Se’âdetnâme’de 1512- 1527 yılları arasında cereyan eden hadiseleri ele almıştır. Eser Yavuz’un saltanat yıllarının tamamını, Kanuni’nin de ilk altı yılını ihtiva etmektedir.

Se’âdetnâme’de yazar Allah’a hamd ve peygamberimize övgü ile Kanuni’nin methi bölümlerinden sonra eseri neden yazdığına değinir. Yavuz Sultan Selim’in saltanatını kısaca anlatır. Yavuz’un Şah İsmail’e karşı verdiği mücadele, Tebriz’in

²⁵⁰ Fatma Kaytaz, “Târih-i Sefer-i Zafer – Rehber-i Alaman Adlı Eserinin Tanıtımı Dolayısıyla Celâlzâde Salih’in Süleymannâme’si Hakkında Bazı Yeni Çıkarımlar, Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies, C. XLIII, 2014, s. 145-163.

²⁵¹ Bilinen başlıca nüshalar şunlardır: Leipzig Stadbibliothek H.O. No: 12; Topkapı, III. Ahmet Ktp. No: 3096; Topkapı, Revan No: 1280; İstanbul Üniversitesi Ktp. Ty. No: 1285; Viyana, Nat. Bib. H.O. 159. (Ayrıntılı bilgi için bkz.: Topal, 2008: 44-49. Yurdaydın, 1966: 3-14.)

²⁵² Halit Çelik, Se’âdetnâme (İnceleme-Metin), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Yard. Doç. Dr. Kadir Güler), Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, 2011.

²⁵³ Şaban Er, Se’âdetnâme Yavuz Sultân Selim Hân ve Kânûnî Sultân Süleymân Hân’ın Gazâları (1512-1527 Seneleri Arası Manzum Osmanlı Tarihi), Kutupyıldızı Yayınları, İstanbul, 2013.

fethi, Tebriz dönüşü ordunun Amasya’da kışlaması, Kemah Kalesi’nin fethi, Alâ’üddevle’nin öldürülmesi, Şam ve Haleb’in fethedilmesi, Mısır üzerine gidilmesi ve bu bölgede yaşananlar, Mısır’ın fethinden sonra Yavuz’un Anadolu’ya dönüşü ve vefatı üzerinde durulur. Yazar bundan sonra Kanuni’nin tahta çıkması, Can Berdî Gazzâli isyanı, Belgrad ve Rodos’un fethi ile bu bölgelerde alınan önlemler, Macaristan seferi ve Mohaç muharebesine değinir. Mohaç’tan sonra ordunun İstanbul’a dönmesiyle eser bitirilir.

II.3.1.5.4. Süleymannâme (Senâî)

Hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Senâî diye bir şaire ait olan bu Süleymannâme, mesnevi tarzında yazılmış ve 4500 beyitten oluşmaktadır. Eserin bilinen nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan 1288 (v.95) numarada kayıtlıdır. Süleymaniye veya Fütuhât-ı Sultan Süleyman adlarıyla da anılan eser, Kanuni’nin 1538’deki Kara Boğdan seferiyle sona erer.²⁵⁴

II.3.1.5.5. Enîsü’l-Guzât

Hayatı hakkında bilgi bulunmayan Fütuhî Hüseyin Çelebi’ye ait olan bu eser, 1526’daki Macaristan seferini anlatır. Ayasofya Kütüphanesi 3785 numarada kayıtlı olan ve bilinen tek nüshası üzerine 2006 yılında Meltem Aydemir tarafından yüksek lisans çalışması yapılmıştır.²⁵⁵ Manzum olarak yazılmış olan eserde birden fazla aruz ölçüsü kullanılmıştır.²⁵⁶

Akıcı ve şairane bir üslupla kaleme alınan eserde, savaş anında yaşananlar sanatlı bir dille tasvir edilir. Genel mesnevi biçimlerinden farklı olmayan eser, Allah’a övgü, Peygambere övgü ve dört halifenin özellikleri ile başlar. Sebeb-i telif bölümünde yazar, Padişahın yaptıklarını anlatmak ve onu övmek gibi kalıcı şeyler için çalışmak gerektiğini söyler. Kanunî’ye ve devletin ileri gelenlerine kasideler söyledikten sonra savaşta yaşananları anlatmaya başlar. Ordunun toplanması,

²⁵⁴ Abdurrahman Sağırlı, “Süleymannâme”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. XXXVIII, 1996, s. 126; Abdülkadir Özcan, “Kanuni Döneminin Tarihleri: Süleymannâmeler”, Tarih ve Medeniyet (Nisan), S. 14, 1995, s. 40–41.

²⁵⁵ Meltem Aydemir, Enîsü’l-Guzât, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Prof. Dr. Zafer Önler), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2006; Meltem Gül, Kanunî’nin Macaristan Seferine Işık Tutan Bir Eser: Enîsü’l-Guzât, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/5 Spring 2013, p. 311-319.

²⁵⁶ Aydemir, 2006: 4.

TunaNehri'nin geçilmesi, savaş meydanında yaşananlar ve Üngürüs Kralının savaşın şiddetinden korkup kaçması ve kaçarken korkudan ölmesi ayrıntılarıyla gözler önüne serilir. Savaşın neticesinde ele geçen malzemelerin durumuna ve çokluğuna değinildikten sonra, Padişaha ve Sadrazam İbrahim Paşa'ya gazâ, feth ve zafer redifli kasideler söylenmiştir. Eser hatime bölümüyle bitirilir.

II.3.1.5.6. Feth-i Kal'a-i Belgrad

Asıl adı Mustafa olan ve sarayda hocalık yapan Sa'yî'ye ait bu eser, 1521 yılındaki Belgrad'ın fethinden bahseder. Süleymaniye Kütüphanesi Esat Efendi, 2175/2 (v. 138b-146b) ve Adana İl Halk Kütüphanesi 791/6 (v. 138b-146b)'de kayıtlı bilinen iki nüshası mevcuttur. Manzum mensur karışık olan eserin süslü bir dili vardır. Özellikle mensur kısımlarda çok sayıda Arapça, Farsça sözcük ve tamlama kullanılmıştır. Esere Arapça şiirler de serpiştirilmiştir.

Fetihnâmede Belgrad seferi için yola çıkılması, yol boyu alınan önlemler ve Belgrad Kalesi'nin fethi kısaca anlatılır. Yazar olayları ayrıntılarıyla tasvir etmemiş, daha çok dönemin padişahını övmeyi amaç edinmiştir.

Eserde yazara ait sadece, "Duasın Sa'yî-i hâtır-ı safânın /Kabul it hürmetiçün Mustafa'nın"²⁵⁷ beytinde bilgi vardır.

Çoğunlukla manzum ve mesnevi nazım şekliyle yazılmış olan eser Kanunî Sultan Süleyman'a ithaf edilmiştir. Yazar nazım tekniği bakımından başarılıdır.²⁵⁸ Hacı çok küçük olan bu eser üzerine yapılmış olan bir çalışmaya rastlanmadı.

II.3.1.5.7. Ferahatnâme

Hakkında pek az bilgi bulunan Kastamonulu Abdülcélil Harirî'ye ait olan bu eser 1537 yılındaki Pulya seferini anlatır. Kastamonu Halk Kütüphanesi 1507/1 numarada kayıtlı olan ve bilinen tek nüshası, 2008 yılında Murat Akgün tarafından yüksek lisans çalışması olarak hazırlanmıştır.²⁵⁹

²⁵⁷ Sa'yî, Feth-i Kal'a-i Belgrad, vr.: 145b.

²⁵⁸ Aksoy, 2002: 1565; Atsız, 1957: 78; Levend, 2000: 39.

²⁵⁹ Murat Akgün, Harirî Abdülcélil Efendi'nin Ferahatnâmesi (Transkripsiyon ve Değerlendirme), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Prof. Dr. Ahmet Şimşirgil), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2008.

47 varaklık bu eser manzum ve mensur karışık olarak yazılmıştır. Manzum kısımlar daha fazladır. Eserde önce İstanbul'daki bazı semtler (Atçılar, Kâğıthane vb.) tasvir edilmiş sonra da askerlerin ve ordunun tasvirine geçilmiştir. Ordunun sefer için yaptığı hazırlıklara değinildikten sonra Lütfi Paşa'nın donanmayla yola çıkması, Gelibolu'ya gelmesi, oradan Pulya diyarına ulaşması ve kaleler alması edebî bir dille tasvir edilmektedir.

Harirî, Pulya seferine katılmış ve notlar tutmuştur. Lütfi Paşa'nın isteği üzerine de bu notlarını genişleterek eserini yazmıştır.²⁶⁰ Eserinden iyi bir eğitim aldığı anlaşılan Harirî'nin şiir ve inşa yönünün kuvvetli olduğu söylenebilir. Eserinde Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalar da kullanan yazar, akıcı ve sade bir dille olayları tasvir etmiştir.

II.3.1.5.8. Ferah Cerbe Fetihnâmesi

Hakkında bilgi bulunmayan Zekeriyazâde diye birine ait olduğu düşünülen bu eserde, 1560 yılında Piyale Paşa'nın kazandığı Cerbe deniz savaşı anlatılmaktadır. Zekeriyazâde, donanma kâtibi olarak askerlerin aylıklarını vermek vazifesiyle Cerbe savaşına katılmış ve olaylara yakından şahit olmuştur. Bilinen tek nüshası Selim Ağa Ktp. 768 (v. 67) numarada kayıtlı olan fetihnâme, Orhan Şaik Gökyay tarafından sadeleştirilip ve bazı notlar eklenerek yayımlanmıştır.²⁶¹

Sade bir dille mensur olarak kaleme alınmış olan fetihnâme 5 bölümden oluşmaktadır. Yazar; ilk bölümde padişah, vezirler ve gazilere övgüler ile Trablus bölgesindeki faaliyetler ve Araplarla yaşanan olaylara değinmektedir. İkinci kısımda, 1560 yılında 74 parça gemi ile Piyale Paşa'nın sefere çıkması ve denizde yaşanan zorluklara değinildikten sonra düşman donanmasıyla Cerbe önlerinde karşılaşılması, yapılan savaş nihayetinde düşman donanmasının bozguna uğrayıp dağılması ayrıntılı bir şekilde tasvir edilir. Üçüncü ve dördüncü bölümlerde; Cerbe adasının alınması için yapılan mücadeleler, uzun bir kuşatmanın sonunda adanın teslim olması üzerinde durulur. Son bölümde, fetihten sonra Turgut Paşa'nın isteği üzerine

²⁶⁰İsmet Parmaksızoğlu, "Lütfi Paşa'yla İlgili Yeni Bir Belge", Belleten, Ankara, S. 181, 1982, s. 63–65; Akgün, 2008, s. 5; Afyoncu, 2009: 42.

²⁶¹Zekeriyazâde, Ferah Cerbe Fetihnâmesi, (Haz. Orhan Şaik Gökyay), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1980.

Trablus'a gelinmesi, orada yapılan kutlamaların ardından İstanbul'a doğru yol alınması anlatılır.

II.3.1.5.9. Fetihnâme-i Kal'a-i Cerbe

Nidâî'nin 967 (1560)'de Cerbe fethini anlatan eseridir. Fetihnâme, Nidâî'ye Piyale Paşa tarafından yazdırılmıştır.²⁶² Manzum olarak yazılmış olan eserin bilinen tek nüshası İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları 23984 numarada kayıtlıdır. 1562'de istinsah edilmiş olan yazma, 53 yaprak ve 11 satırdan oluşmaktadır.

Zekeriyaşâde'nin eserine göre süslü bir anlatımı olan Nidâî'nin savaşa bizzat katılmadığını ve bu yüzden anlattıklarının cansız olduğunu, Zekeriyaşâde'nin savaşın sıcaklığını okuyucuya daha çok hissettirdiğini vurgulayan Gökyay, iki eseri şu cümlelerle karşılaştırmıştır: *"...Yazarımıza bakınca çok daha bilgin biri olan Nidâî'nin, yine bu Cerbe savaşını anlatan manzum fetihnâmesiyle karşılaştırdığımızda daha açık görüyoruz. Bu ikincisinde yer alan basmakalıp benzetmelerin yerine Zekeriyaşâde'nin anlatımı çok daha yapmacıksız, daha düz, daha canlı, dili de daha yatkındır. Savaşa katılmamış olan Nidâî'nin, 1560 Nisan'ında o yılın Temmuz sonuna değin inip çıkan, bir o yana, bir bu yana dönen, aktan karaya, karadan aka geçerek süren bu çetin savaş üzerinde söyledikleri kısa, öz-süz birtakım dizelerden öte geçmemektedir. Ferah'ta ise, onu bütünüyle yaşamış bir gemicinin sıcağı sıcağına anlattığı anıların tazeliği vardır."*²⁶³

II.3.1.5.10. Gazavât-ı Hayreddin Paşa

Eserin müellifi Muradî mahlaslı şair Seyyid Murad'dır. 1525 yılında yazılmış olan Kitâb-ı Bahriyye'nin telifinde görev alan ve Kaptanıderya Barbaros Hayreddin Paşa'nın hizmetinde çalışan Muradî hakkında çok fazla bilgi yoktur. Kendisi Barbaros Hayreddin Paşa'nın yanında bulunmuş ve gördüğü ve duyduğu olayları kaleme almıştır.²⁶⁴ İki bölümden meydana gelen bu mensur eserin birinci kısmı 1541 yılına, ikinci kısmı ise Hayreddin Paşa'nın ölüm yılı olan 1546'ya kadar olan hadiselerden bahseder. Eser; İshak, Oruç, Hızır (Barbaros) ve İlyas'ın doğumlarıyla

²⁶² Aksoy, 2002: 1566.

²⁶³ Zekeriyaşâde, 1980: 4.

²⁶⁴ Aldo Gallotta, "Gazavât-ı Hayreddin Paşa", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. XIII, 1996, s. 437.

başlar. Gazavât-nâmede; bir deniz seferinde İlyas'ın şehit düşmesi, Oruç Reis'in Rodos'a hapsedilmesi, Şehzade Korkut'un yardımıyla Oruç Reis'in kurtulması, Oruç ve Hızır Reis'in Tunus ve Cezayir'e yerleşmeleri, Oruç Reis öldükten sonra Hızır Reis'in Osmanlı himayesine girmesi, Kaptanıderyalığa getirilmesi, Akdeniz'deki faaliyetleri, Preveze Deniz Savaşı ve Hızır Reis'in ölümü gibi olaylar sade bir dille anlatılır.²⁶⁵

Gazavat-ı Hayreddin Paşa'nın ilk bölümünün hem mensur hem de manzum şekli günümüze kadar ulaşmıştır. Gallotta, Muradî'ye ait olduğu düşünülen Fetihnâme-i Hayreddin Paşa²⁶⁶ ve Feth-i Kal'a-i Nova adlı eserlerin müstakil birer kitap değil Gazavât-ı Hayreddin Paşa'nın parçaları olduğunu söylüyor.²⁶⁷ Muradî, Hayreddin Paşa'nın hayatını hem manzum hem de mensur olarak kaleme almıştır. Aynı konular üzerinde duran ve bazı ufak farklılıklar taşıyan bu eserlere ait yazma nüshalar pek çok yere dağılmıştır²⁶⁸. Bundan dolayı da Muradî'nin kaç tane eseri olduğu ve hangi nüshaların aynı veya farklı oldukları tam olarak incelenmeden kesin sonuca varmak mümkün değildir. İspanyolca, Almanca, Arapça gibi farklı dillere de çevrilen eser, büyük bir ilgi görmüştür.²⁶⁹

²⁶⁵ Gallotta, 1996: 437; Levend, 2000: 70.

²⁶⁶ Yazma nüshaları hakkında bkz.: Gallotta, 1996: 437-438; Levend, 2000: 70-74.

²⁶⁷ Gallotta, 1996: 437.

²⁶⁸ Başlıca nüshaları: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi No: 94, 2459, 2490, 2639; Avusturya Milli Kütüphanesi 1004,1005; İngiltere Milli Kütüphanesi No: 2798; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan No: 1291, 1292, 1099; Fransa Milli Kütüphanesi No: 515.

²⁶⁹ Eser üzerine yapılmış başlıca çalışmalar şunlardır: Aldo Gallotta, *Il Turco Osmanlı del XVI sec. secondo il "Gazavât-i Hayreddin Pasa"*, Napoli: Istituto Universitario Orientale 1984; Aldo Gallotta, "Il Gazavât-ı Hayreddin Paşa di Seyyid Murad", *Studi Magrebini*, Napoli, S. 13, 1983, s. 1-43. [Türkçesi "Seyyid Murad'ın Gazavât-ı Hayreddin Paşa Adlı Eseri" (Çev.: Mahmut Şakiroğlu), Erdem, Ankara, S. 10, 1988, s. 127-163.]; Aldo Gallotta, "Le Gazavât di Hayreddin Barbarossa", *Studi Magrebini*, III, Napoli 1970, s. 79-160. [Türkçesi: "Gazavât-ı Hayreddin Paşa", (Çev. Salih Akdeniz), TTK Belleten, S. 180, 1981, s. 473-500.]; Aldo Gallotta, "Il Ghazavat di Hayreddin Paşa Pars Secunda e la Spedizione in Francia di Hayreddin Barbarossa", *Studies in Honour of V. Menage*, London, 1994, s. 213-250. (Türkiye'deki yayını: Heywood, Colin, C. Imber, *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V. L. Menage*, İstanbul: İsis Pres, 1994, s. 77-89); Aldo Gallotta, *Il Turco Osmanlı del XVI Sec. Secondo Il 'Gazavât-ı Hayreddin Pasa'*, *Supplemento n. 39 agli AIUON*, 44/2, Napoli, 1984; Ertuğrul Önalp, "La campaña militar de Carlos V contra Argel según las 'Memorias de Barbarroja' (Gazavât-ı Hayreddin Paşa)", *L'Empire ottoman dans l'Europe de la Renaissance (El Imperio Otomano en la Europa renacentista)*, Actes du programme organisé par L'Institut Cervantes de Bruxelles, Bruxelles, Novembre- Décembre, Leuven University Press, Brüksel, 2005; Fahir İz, "Barbaros Hayreddin Paşa Gazavât-nâmesi Üzerinde Yeni Bir Araştırma", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1972, s. 81-92; M. Ertuğrul Düzdağ, *Barbaros Hayrettin Paşa'nın Hatıraları 1-2*, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser. (Tarihsiz); Gündüz Aybay, *Barbaros Hayreddin Paşa'nın Gazavât'ı Üstüne*, Aybay Yay. İstanbul, 1999.; Necip Âsım, "Gazavât-ı Hayreddin Paşa", *Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası*, C. I, S. 4, İstanbul, 1911, s. 233-238; Yılmaz

II.3.1.5.11. Tarih-i Feth-i Şikloş

Seyyid Muradî'ye ait olan bu eserde de Kanunî'nin Macaristan seferi ile Şikloş, Estergon ve İston-i Belgrad kalelerinin fethi anlatılır. İstanbul Millet Kütüphanesi Hekimoğlu Ali PaşaNo: 700, Avusturya Milli Kütüphanesi No: 1003, Fransa Milli Kütüphanesi No: 75'te kayıtlı üç nüshası bilinmektedir. Mevcut nüshaların hiç birinde müellif adı yoktur. Sinan Çavuş'a atfedilen²⁷⁰ bu eserin H. G. Yurdaydın Muradî'ye ait olduğunubelirtir.²⁷¹

Mensur olarak yazılmış ve içerisinde yer yer manzum parçalar da bulunan eserde, uzun bir giriş ile medhiye kısmından sonra sefere neden çıkıldığı ve savaş için yapılan hazırlıklar anlatılır. 1542 yılında Erdel kralının Budin ve Peşte'ye asker sevk etmesi, Budin, Estergon ve İston-i Belgrad'ın zaptı için Kanunî'nin Edirne'den hareketi, sefer anında yaşananlar ve alınan yerler ile 1543'te bölgenin kontrolünün sağlanıp ordunun İstanbul'a dönmesi ile eser sonlanır.²⁷²

II.3.1.5.12. Nüzhetü'l-Esrâri'l-Ahbâr der-Sefer-i Sigetvar

Feridun Ahmed Bey'e ait olan eser, Feridun Bey'in kendisinin katıldığı ve yaşananlara bizzat şahit olduğu Kanunî'nin son seferi Sigetvar'ı anlatır. Kitapta, bazı olayları canlandıran 20 tane de minyatür vardır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine 1339 (v. 305), Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi 36 (v. 128), Millet Kütüphanesi Ali Emiri 330 (v. 242) olmak üzere bilinen üç nüshası mevcuttur.²⁷³ Eser üzerine 2012 yılında Ahmet Arslantürk ve Günhan Börekçi tarafından kapsamlı

Öztuna (1989). Barbaros Hayreddin Paşanın Hatıraları, İstanbul: Boğaziçi Yay. (Barbaros Hayreddin Paşa Gazavât-nâmesi'nin sadeleştirilmiş basımıdır.); Seyyid Muradî, Kaptan Paşa'nın Seyir Defteri Gazavât-ı Hayreddin Paşa, (Haz. Ahmet Şimşirgil), Babiali Kültür Yayınları, İstanbul, 2003; Seyyid Muradî, Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hatıraları: Kaptan-ı Derya: Gazavât-ı Hayreddin Paşa, (Haz. Osman Erdem), İstanbul: Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2009; Emilio Sola, Miguel Angel de Bunes, La vida, y historia de Hayradin, llamado Barbarroja : Gazavât-i Hayreddin Paşa = La cronica del guerrero de la fe Hayreddin Barbarroja, Universidad de Granada, 1997; Mustafa Yıldız, Gazavât-ı Hayreddin Paşa, Verlag Shaker, Göttingen, 1991.

²⁷⁰ Sinan Çavuş, Süleymanname, Tarih-i Feth-i Şikloş Estergon ve İstol-Belgrad (Haz.: Tülay Duran), Tarih Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul, 1999.

²⁷¹ Hüseyin G. Yurdaydın, Muradî ve Eserleri, Belleten, C. XXVII, Sayı 107, 1963, s. 453-466.

²⁷² Aldo Gallotta, "Le Gazavât di Hayreddin Barbarossa", Studi Magrebini, III, Napoli, 1970, s. 79-160. [Türkçesi: "Gazavât-ı Hayreddin Paşa", (Çev. Salih Akdeniz), TTK Belleten, S. 180, 1981, s. 473-500.]; Aldo Gallotta, "Il Gazavât-ı Hayreddin Paşa di Seyyid Murad", Studi Magrebini, Napoli, S. 13 1983, s. 1-43. [Türkçesi "Seyyid Murad'ın Gazavât-ı Hayreddin Paşa Adlı Eseri" (Çev.: Mahmut Şakiroğlu), Erdem, Ankara, S. 10, 1988, s. 127-163.]

²⁷³ Eserin nüshaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Hüseyin Gazi Yurdaydın, "Sigetvarnâmeler", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, S. 2-3, 1952, s. 124-130.

bir çalışma yapılmıştır.²⁷⁴ Sigetvar seferinin nedenleri, Ali Paşa'nın ölümü ve Sokollu Mehmet Paşa'nın vezarete getirilmesi, sefer için yapılan hazırlıklar, ordunun İstanbul'dan hareket edip Belgrad'a varıncaya kadar yaşananlar, yol boyu alınan önlemler ve yapılan köprüler, Sigetvar muharebesi, zaferden bir gün önce Kanuni'nin ölümü ve bunun üzerine Sokollu'nun aldığı tedbirler, Kütahya'da bulunan şehzade İkinci Selim'e haber gönderilmesi, Selim'in İstanbul'a hareketi oradan da orduyu karşılamaya gitmesi, Selim'in tahta geçmesini tebrik için birçok devletin elçi göndermesi ve onlarla yapılan görüşmeler canlı bir üslupla anlatılmıştır.²⁷⁵

II.3.1.5.13. Fetihnâme-i Kal'a-i Sigetvar

Agehî Mansur Çelebi (öl. 1577)'nin yazdığı eser, Kanuni'nin Sigetvar seferinden bahsetmektedir. Fetihnâme'nin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 3884 (v. 25) ve Milli Kütüphane 686 (v. 50), 8976 (v.114) olmak üzere bilinen üç nüshası vardır. Eserde Sigetvar seferinin sebepleri, Savaş anında ve sonrasında yaşananlar, Kanuni'nin ölümü ile Sultan II. Selim'in tahta çıkmasına kadar olan olaylar tasvir edilir.²⁷⁶ Fetihnâme üzerine Kübra Naç tarafından yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.²⁷⁷

Mensur olarak yazılmış olan eser içerisinde yer yer manzum parçalar da bulunur. Eserde Farsça yazılmış şiirler de vardır. Arapça-Farsça kelime ve tamlamalara sıkça yer verilmesinden dolayı ağır bir dili olduğu söylenebilir. Şair secili ve akıcı bir dille edebî yönü öne çıkan bir fetihnâme yazmıştır. Sokollu Mehmed Paşa'ya sunulan Fetihnâmede, giriş bölümünden sonra Sigetvar Seferi'nin sebepleri ve yapılan hazırlıklar, ordunun Edirne'den yola çıkması, Budin Beylerbeyi Aslan Paşa'nın idamı, Vezir Pertev Paşa'nın sefer esnasındaki faaliyetleri, Sigetvar

²⁷⁴ Feridun Ahmed Bey, Nüzhetü'l-Esrâri'l-Ahbâr der-Sefer-i Sigetvar: Sultan Süleyman'ın Son Seferi (Haz.: H. Ahmet Aslantürk-Günhan Börekçi), Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2012.

²⁷⁵ Yurdaydın, 1952: 128-130; Kemal Çığ, "Sigetvar Seferine Dair Eşsiz Bir Eser", Tarih Dünyası, İstanbul, C. I, S. 9, 1950, s. 370-372.

²⁷⁶ Yurdaydın, 1952: 130-132; Levend, 2000: 60.

²⁷⁷ Kübra Naç, Agehî'nin Fetihnâme-i Kal'a-i Sigetvar'ı: İnceleme-Tenkitli Metin, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Dan.: Nurgül Özcan), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013.

Kalesi'nin kuşatılması ve savaş anında yaşananlar, Kanunî'nin vefatı ve Sultan Selim Han'ın tahta çıkması ayrıntılı ve canlı bir dille tasvir edilmiştir.²⁷⁸

II.3.1.5.14. Fetihnâme-i Sefer-i Sigetvâr

Merâhî'ye ait olan bu manzum eserde de Kanunî'nin son seferi anlatılır. Bilinen tek nüshası Avusturya Milli Kütüphanesi 48 (v. 30) numarada kayıtlıdır. 1110 (1698-99) yılında istinsah edildiği düşünülen bu nüsha üzerine Ahmet Aslantürk ve Mücahit Kaçar tarafından ayrıntılı bir çalışma yapılmıştır.²⁷⁹ Yapılan bu çalışmadaki eksikliklere de değinerek Fatih Başpınar eserin metnini bir makalesinde yayımlamıştır.²⁸⁰

Allah'a hamd ve Peygambere dua ile başlayan eserde, Kanunî Sultan Süleyman, Şehzade Selim ve veziriazam Sokollu Mehmed Paşa'ya övgüden sonra sefer için yapılan hazırlıklara değinilir. Seferin gerekçeleri, ordunun güzergâhı, asker ve malzemeler hakkındaki bilgiler ayrıntılı bir şekilde sunulur. Daha sonra ordunun Sigetvar'a ulaşması, bazı kalelerin kuşatılması, bu arada Göle'nin fethedildiği haberinin ulaşması ve akabinde Sultan Süleyman'ın vefatı ve Sigetvar kuşatması devam ettiği için bunun askerden saklanması anlatılır. Şehzade Selim'in ordugâha gelip tahta oturmasıyla da eser tamamlanır.

Hakkında çok fazla bilgi olmayan Merâhî'nin bizzat savaşa katılan şairlerden olduğu tahmin edilmektedir. Mesnevi nazım şekliyle ve aruzun feilâtün/feilâtün/feilün kalıbıyla yazılan bu fetihnâmenin sade bir dili vardır. Şairlik yönü iyi olan Merâhî, eserinde tekrara düşmemiş, anlaşılır ve akıcı bir dille olayları tasvir etmiştir.²⁸¹

II.3.1.5.15. Cihâdü'l-Mücâhidîn

Hayatı hakkında bilgi bulunmayan Levhî adlı birisine ait olduğu düşünülen bu eser; Kanunî döneminde 1521–1531 yılları arasında meydana gelen olaylardan

²⁷⁸ Nurgül Özcan-Kübra Naç, Âgehî'nin "Fetih-nâne-i Kal'a-i Sigetvâr"ı, Akademik Araştırmalar Dergisi, S. 53, Yıl 14, 2012, s. 121-133.

²⁷⁹ Ahmet Aslantürk-Mücahit Kaçar, Merâhî'nin Fetihnâme-i Sigetvar'ı, Okurkitaplığı Yayınları, İstanbul, 2012.

²⁸⁰ Fatih Başpınar, Kanunî Sultan Süleyman'ın Son Seferine Dair Bir Mesnevi: Merâhî'nin "Fetihnâme-i Sefer-i Sigetvar" Adlı Eseri, Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, C. II, S. 4, Kış 2003, s. 18-74.

²⁸¹ Aslantürk, 2012: XIV-XXV.

bahseder. Topkapı Sarayı Hazine, 1434 numarada kayıtlı olan ve bilinen tek nüshası 2008 yılında Ayşe Tuba Tokay tarafından yüksek Lisans çalışması olarak hazırlanmıştır.²⁸² 3260 beyitten oluşan bu manzum eserde olayların anlatımına Belgrad'ın fethiyle başlanmaktadır. Daha sonra Rodos'un fethi, Macaristan seferi, Mohaç Savaşı gibi olaylar anlatılır ve şehzadelerin sünnet düğünüyle eser biter. Yarım kalmış olan eserde, meydana gelen olaylar ayrıntılı ve canlı bir şekilde tasvir edilmiştir. Müellif, eserin aralarında, gazel başlığı altında, önemli kişilere övgülerde bulunmuştur.

II.3.1.5.16.Tarih-i Feth-i Belgrad(Tabib Ramazan)

Tabib Ramazan'ın Belgrad'ın fethini anlatan bu Arapça eserinin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan, 1279 (107 varak) numarada bulunan ve bilinen tek nüshası Necati Avcı tarafından 1989 yılında hazırlanmıştır.²⁸³1521 yılında yazılmış olan eserde; giriş bölümünde özet olarak Yavuz Sultan Selim'in hükümdarlığı, kardeşi Sultan Ahmed ile arasında geçen olaylara değinilir. Daha sonra da Kanunî Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Belgrad'ı fethi tasvir edilir.

II.3.1.5.17. Tarih-i Feth-i Rodos(Tabib Ramazan)

Tabib Ramazan bu eserini 1522 yılında yazmıştır. Bu eserde Rodos seferinin hazırlıkları, İstanbul'dan hareket edilmesi, yolda bazı kalelerin alınması ve sefer sırasında yaşananlar ile Rodos'un fethi anlatılır. Eserin Fransa Paris Milli Kütüphanesi 1622'de kayıtlı olan ve bilinen tek nüshası üzerine Necati Avcı tarafından 1993 yılında bir çalışma yapılmıştır.²⁸⁴ Arapça olarak yazılmış olan ve 174 varaktan oluşan eserin ilk sayfası eksiktir. Eser, Fetihnâme-i Rodos, El-Fethiyye Er-Rodosiyye, Tarih-i Feth-i Rodos gibi isimlerle de anılır.²⁸⁵

²⁸² Ayşe Tuba Tokay, Levhî'nin Gazavâtname-i Sultan Süleyman'ı (Giriş-Gramer İncelemesi-Metin Sözlük-Notlar-Tıpkı Basım), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Doç. Dr. Mehmet Gümüşkılıç), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.

²⁸³ Necati Avcı, Tabib Ramazan'ın Er-Risâle El-Fethiyye Es-Süleymaniyye'si, Yüksek Lisans Tezi (Prof. Dr. Hüseyin Gazi Yurdaydın), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1989. (Bu çalışma yayımlanmıştır, bkz.:Tabib Ramazan, Kanunî'nin Belgrad Seferi, (Haz.: Necati Avcı), Osmangazi Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2000).

²⁸⁴ Necati Avcı, Tabib Ramazan, Er-Risâle el-Fethiyye er-Radosiyye es-Süleymaniyye, Doktora Tezi (Dan.: Prof. Dr. Ahmet Uğur), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1993.

²⁸⁵ Avcı, 1993: 30; Afyoncu, 2009: 35.

II.3.1.5.18. Minah Rabbü'l-Beriyye Fi Feth Rodosu'l-Ebiyye

Mısırlı Abdurrahim El-Abbasî tarafından Arapça olarak yazılmış olan bu eserde, Kanunî Sultan Süleyman'ın 1522 yılındaki Rodos seferi ve Rodos adasının fethi anlatılır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine, 1599 (69 varak) ve Medine, 518 (79 varak) numaralarda kayıtlı iki nüshası vardır. Yazarı ve eserleri hakkında bir çalışma yapan Necati Avcı, bu eseri en kısa zamanda yayımlayacağını bildirmiştir.²⁸⁶

II.3.1.5.19. Fetihnâme-i Üngürüs (Kıyâmetnâme)

Bahârî'ye ait olan bu manzum eser, 1526'daki Macaristan seferini anlatır. 305 beyitlik bu küçük fetihnâme, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi 5345 (v. 16) numarada kayıtlıdır.²⁸⁷ Eser üzerine 2013 yılında Fatma Kaytaç²⁸⁸ ve 2015 yılında Ahmet Çolak tarafından çalışma yapılmıştır.²⁸⁹Yapılan bu çalışmalarda yazar ve eser hakkında bilgi verilip eser günümüz harflerine aktarılmıştır. Mesnevi nazım şekliyle ve aruzun fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır.

Allah'a hamd ve dua ile eserine başlayan Bahârî Matla-ı Dastan başlığı altında; Üngürüs seferi için yapılan hazırlıklar, ordunun yola çıkması, Drava nehrinin geçilmesi, Nehir kenarındaki kalelerin alınması, Mohaç meydanında Macar kuvvetlerinin bozguna uğratılması ve Budin'in alınmasını anlatır.

II.3.1.5.20. Hızânetü'l-İnşa

Yazarı bilinmeyen bu eserde, Kanunî Sultan Süleyman'ın cülusundan 1527 yılına kadar yaşanan olaylar anlatılır. Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi, 909 (128 varak) numarada kayıtlı olan ve bilinen tek nüshası 1991 yılında Faris Çerçi tarafından çalışılmıştır.²⁹⁰ 27 başlıktan oluşan bu mensur eserde Kanunî döneminin belli bir bölümü anlatılmaktadır. Kanunî Sultan Süleyman'ın tahta çıkması, Canberd-

²⁸⁶ Necati Avcı, "Osmanlı Tarihi Yazarlarından Mısırlı Abdurrahim El-Abbasî ve Eserleri", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 8, 1999, s. 291-298.

²⁸⁷ Levend, 2000: 45-46.

²⁸⁸ Fatma Kaytaç, Mohaç Savaşı'na Dair Fetihnâmeler ve Bahârî Kadı Ali Efendi'nin Kıyâmetnâme Adlı Fetihnâmesi, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, S. 29, İstanbul, 2013, s. 145-186.

²⁸⁹ Ahmet Çolak, Bahârî, Fetihnâme-i Üngürüs Adlı Eseri ve Bu Eserden Hareketle Macaristan Fethinin Edebi-Tarihi Üslupla Anlatılışı, Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/4 Winter 2015, p. 373-408.

²⁹⁰ Faris Çerçi, Hızânetü'l-İnşa, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Yard. Doç. Dr. A. Vehbi Ecer), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1991.

i Gazeli isyanı, Belgrad ve Rodos'un fethi, İbrahim Paşa'nın Mısır seferi ve onun bu bölgedeki ayaklanmaları bastırması, Kanunî'nin Macaristan seferi ve yolda yaşananlar ile alınan yerler, Budin'in fethi gibi olaylar anlatılır, eser ordunun İstanbul'a dönmesi ile bitmektedir. Eserin içerisinde çok sayıda Arapça, Farsça kelime ve tamlama bulunmasından dolayı dili biraz ağırdır. Anlatılan olaylar ve yaşananlar bol benzetme ve sıfat kullanılarak tasvir edilmiştir.

II.3.1.5.21. Cami'ü'l-Cevâhir

Selman tarafından kaleme alınan eserde, Kanunî'nin İran seferlerinin ikincisi olan 1548'deki Azerbaycan seferi anlatılır. Cami'ü'l-Cevâhir'in Süleymaniye Kütüphanesi Raşid Efendi 655 (v. 93) ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY 3769 (v. 39) olmak üzere iki nüshası vardır. Eser üzerine 1995 yılında Nazım Yılmaz tarafından yüksek lisans çalışması yapılmıştır.²⁹¹

Eserde Kanunî'nin 1548'deki Azerbaycan Seferi anlatılmaktadır. Eserin girişindeki dua bölümlerinden sonra İran seferinin sebepleri açıklanmış ve Safevî hanedanından Elkas Mirza'nın Osmanlı'ya sığınmasına değinilmiştir. Ordunun İstanbul'dan hareket edip Tebriz'e ulaşması, Elkas Mirza'nın İran tahtına oturması, Van Kalesi'nin fethi, bazı Kürt beylerinin Osmanlı maiyetine girmeleri, ordunun kışlamak için Diyarbekir'e geldiğinde Şah Tahmasb'ın Erzincan yöresine saldırması, Ahmet Paşa'nın Tahmasb üzerine gitmesi, Elkas Mirzâ'nın Mehmed Paşa'dan dolayı korkarak kaçması ve asi ilan edilmesi gibi Kanunî'nin bizzat çıktığı İran seferinin safhaları verildikten sonra Gürcistan'da fethedilen kaleler ve buraların teşkilatlandırılması anlatılıp padişahın İstanbul'a dönmesi ile eser bitirilmektedir.

Süslü bir dille yazılan eserde çok sayıda Arapça Farsça kelime ve tamlama vardır. Manzum-mensur karışık olarak yazılmıştır. Yazar eserinin içerisine gazel, kaside, mesnevi, murabba'a, muhammes, mısra, beyt, rubai, müstezad, kıt'a tarih, müseddes gibi nazım parçaları serpiştirmiştir.

II.3.1.5.22. Süleymannâme (Bostan Çelebi)

Asıl adı Mustafa olan Bostan Çelebi, çeşitli medreselerde müderrislik ve kazalarda kadılık yapmıştır. Rumeli Kazaskerliğine kadar yükselen Bostan

²⁹¹Nazım Yılmaz, Selman Cami'ü'l-Cevahir, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.:Doç. Dr. Necdet Öztürk), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995.

Çelebi'nin Süleymannâme adlı eseri önceleri yanlışlıkla Ferdî adlı bir şaire atfedilmiştir. Hüseyin Gazi Yurdaydın yaptığı çalışmalar sonucu, eserin yazarının Bostan Çelebi olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bostan Çelebi, Süleymannâme'yi değişik tarihlerde tekrar ele alarak ilavelerde bulunmuştur. Müellif eserin ilk telifini 1524, ikinci telifini 1537, üçüncü telifini 1541, son telifini ise 1547'de yapmıştır.²⁹²

Süleymânnâme'nin, Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya 3317; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan 1283 (v. 42); Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi 18 (v. 215); Viyana, Avusturya Milli Kütüphanesi 998 (v. 364) ve 999; Torino Milli Kütüphanesi 103 (v. 71) olmak üzere bilinen altı nüshası vardır.

Eserde, 1520–1542 yılları arasındaki olaylar edebî ve resmî bir dille anlatılmıştır. Süleymannâme'de; Kanunînin tahta çıkışı, Canberd-i Gazali isyanı, Macaristan Seferi, Belgrad ve Rodos'un fethi, Ahmet Paşa ve İbrahim Paşa'nın Mısır seferi, Budin ve Varadin'in fethi, Dulkadır vilayetinde meydana gelen isyan, Peç ve Nemçe seferi, Şehzadelerin sünneti, İbrahim Paşa'nın Halep seferi, Lütfî Paşa'nın Pulya seferi, Kanunî'nin Üngürüs seferi gibi önemli olaylar tasvir edilir.

II.3.1.5.23. Heft Meclis

Gelibolulu Mustafa Âli tarafından 1572–1573 yıllarında yazılan bu eser, Kanunî Sultan Süleyman'ın son seferi olan Sigetvar'ı ve II. Selim'in cülusunu anlatmaktadır. Eser Sokullu Mehmed Paşa'ya sunulmuştur. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 2086 (v. 1a-24a) ve Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan, 1290/2 (v. 26b-49a) numarada kayıtlı, bilinen iki nüshası vardır. Heft Meclis, 1899 yılında İkdâm Gazetesi'nde basılmıştır.²⁹³ 2009 yılında da Cemal Göçmen tarafından eser üzerine yüksek lisans çalışması yapılmıştır.²⁹⁴

²⁹²Hüseyin Gazi Yurdaydın, Bostan'ın Süleymannâmesi, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Ankara, 1952; Hüseyin Gazi Yurdaydın, "Bostan'ın Süleymannâmesi", TTK Belleten, C. XIX, S. 74, 1955, s. 137–202; Hüseyin Gazi Yurdaydın, "Ferdî'nin Süleymannâmesi'nin Yeni Bir Nüshası", DTCF Dergisi, Ankara, S. 1–2, 1950, s. 201–223; Nezihi Aykut, "Bostan Çelebi", DİA, C. VI, s. 308; Claudia Römer, "The Language and Prose Style of Bostan's Süleymannâme", Humanism, Culture, and Language in the Near East, Studies in Honor of Georg Krotkoff, ed. by Asma Afşaruddin and A.H. Mathias Zahniser, Eisenbrauns, 1997, s. 401–418.

²⁹³Gelibolulu Mustafa Âli, Heft Meclis, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1899.

²⁹⁴Cemal Göçmen, Gelibolulu Mustafa Âli'nin Heft Meclisi, Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Doç. Dr. H. Mustafa Eravcı), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2009.

Mensur ve sanatlı bir dille yazılan Heft Meclis, isminden de anlaşılacağı gibi 7 bölümden oluşmaktadır. Birinci mecliste gazâ ve cihadın öneminden bahsedilmektedir. İkinci mecliste Kanunî'nin Macaristan seferi için hazırlıklar yapıp yola çıkılması, Üçüncü mecliste yol boyu yaşananlar, ordunun ihtişamı ve Sigetvar önlerine gelmesi üzerinde durulur. Dördüncü mecliste savaşın başlaması, Sigetvar Kalesi'nin durumu ile çevredeki bazı kalelerin alınması; Beşinci mecliste, Kanunî'nin vefat etmesi, Sigetvar'ın fethedilmesi, veziriazamın padişahın vefatını saklaması anlatılır. Altıncı mecliste; II. Selim'e mektup gönderilmesi ve İstanbul'a gelerek onun tahta geçmesi, daha sonra İstanbul'dan ayrılıp ordunun bulunduğu Belgrad'a geçmesi ve Kanunî'nin ölümünün askerlere açıklanması tasvir edilir. Yedinci mecliste, eserin ne için kaleme alındığı, Sokullu'nun övülmesi ve ondan bazı isteklerde bulunulması gibi konulara değinilerek kitap tamamlanır.

Ağır bir dille yazılan eserin içerisindeki manzum parçaların çoğu Farsçadır. Yazarın inşadaki ustalığını eserde görmek mümkündür. Tarih açısından Kühü'l-Ahbar'ın gölgesinde kalmış olan bu eserden, daha sonra yazılan kroniklerde hiç bahsedilmemiştir. Eser, tarihi değil edebî yönüyle tanıtılmış ve bu bakımdan da fazla üzerinde durulmamıştır.²⁹⁵

II.3.1.5.24. Heft Dastan

Bu eserin yazarı bilinmemektedir. Eserde Sokollu Mehmed Paşa ön plana çıkarıldığı için Sokollu'nun çevresindeki devlet görevlilerinden birisi tarafından yazılmış olabilir. Bazı nüshalarda eserin müellifi olarak Gelibolulu Âlî gösterilmiş, fakat ona ait olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu karışıklığın nedeni Mustafa Âlî'nin Heft Meclis isimli benzer konuları anlatan eseri olabilir.²⁹⁶ Eserin, Süleymaniye Kütüphanesi Laleli 2114 (v.138); Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan 1281 (v.151) ve 1282 (v. 159); İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY 1492 (s. 306) ve 1527 (v. 186); Fransa Milli Kütüphanesi (Blochet Bibl. Nat. C. I, s. 101, An. Fon.) 240 (v. 134) olmak üzere bilinen altı nüshası vardır. Mensur olarak yazılan ve

²⁹⁵H. Mustafa Eravcı, "Gelibolulu Mustafa Âlî ve 'Heft Meclis' Adlı Eseri", Tarih Okulu, C. VI, 2010, s. 1-16.

²⁹⁶Afyoncu, 2003: 131; Levend, 2000: 61-62.

içerisinde çok sayıda manzum parçalarda bulunan Heft Dastan üzerine 1996 yılında Meryem Kararmaz tarafından yüksek lisans çalışması yapılmıştır.²⁹⁷

Sigetvar seferi, Kanunî'nin ölümü ve II. Selim'in cülusunun anlatıldığı eser, isminden de anlaşılacağı gibi yedi bölümden oluşmaktadır. İlk destanda, Nemçe Kralı'nın ölüp yerine oğlunun geçmesi ve Rum Padişahı'nın Kral Frenduş'a mektup göndermesi anlatılır. İkinci destanda Osmanlı ordusunun hazırlık yapıp İstanbul'dan ayrılması; üçüncü destanda, sefer anında yaşananlar ve yapılanlar anlatılır. Dördüncü destanda, Sigetvar kalesinin fethi ve yaşanan olaylar tasvir edilir. Beşinci destanda Kanunî'nin vefatı ve bu esnada alınan önlemler; altıncı destanda, II. Selim'e fetihnâmenin gönderilmesi üzerinde durulur. Yedinci destanda ise II. Selim'in tahta çıkışı anlatılır.

II.3.1.5.25.Süleymannâme (Hâkî)

Niğde kadısı Hâkî Efendi tarafından Kanunî'nin emriyle manzum olarak kaleme alınan *Süleymannâme*'nin bilinen tek yazma nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan, 1289 (v. 171) numarada kayıtlıdır. Eserin başında Kanunî'nin önceki seferlerinden kısaca bahsedilmiştir. Eserde asıl olarak Kanunî'nin Nahcivan seferi konu edilmiştir. 6 bin beyitten oluşan Süleymannâme'de Şah Tahmasb ile yazışmalar, sefer hazırlıkları, ordunun yola çıkması, yolda meydana gelen olaylar ile Revan ve Nahcivan'ın fethi ayrıntılı bir şekilde anlatılır. Eser, Amasya Antlaşması ve Kanunî'nin İstanbul'a dönmesi ile sona ermektedir.²⁹⁸ Süleymannâme üzerine yapılmış olan bir çalışmaya rastlanmamıştır.

II.3.1.5.26. Süleymannâme (Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi)

Süleymannâme; Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta çıkış tarihi olan 1520'den ölüm tarihi olan 1566 yılına kadar yapılan fetihleri, olayları ve onun döneminde yetişen ulema ve vezirlerin biyografilerini içerir. Süslü bir dille kaleme alınan bu eser Şeyhülislâm Hoca Sâdeddîn Efendi'nin Tâcü't-Tevârih'ine bir zeyldir.²⁹⁹ Eser, basılmıştır.³⁰⁰ Süleymannâme'nin yurt içi ve yurt dışında çok sayıda nüshası

²⁹⁷Meryem Kararmaz, Heft Dastan Adlı Eserin Tahkikli Transkripsiyonu ve Tahlili, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1996.

²⁹⁸ Sağır, 1996: 126; Afyoncu, 2003: 127.

²⁹⁹ Levend, 2000: 65-66; Afyoncu, 2003: 127.

³⁰⁰Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, Süleymannâme, Bulak Matbaası, Mısır, 1832.

vardır.³⁰¹ Yazarın Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın isteği üzerine yazdığı IV. Murad'ın Revan ve Bağdat seferlerini anlatan bir de Zafernâme'si vardır.³⁰² 1635 ile 1643 yılları arasındaki hadiseleri tasvir eder. Eserin ilk yedi bölümünde IV. Murad'ın İstanbul'dan sefere çıkması, Kasrışirin Antlaşması ve ordunun İstanbul'a dönüşü anlatılır. Sekizinci bölümde sadrazamın yaptırdığı çeşme, yol, köprü gibi imar faaliyetlerinden bahsedilir.³⁰³

II.3.1.5.27. Tevârih-i Feth-i Rodos

Celalzâde Mustafa Çelebi'nin 1522 yılındaki Rodos'un fethini sade ve mensur dille anlatan eseridir. Müstakil bir eser mi, yoksa yazarın Tabakatü'l-memâlik ve Derecâtü'l-mesâlik adlı eserinin bir bölümü mü olduğu konusu ihtilafıdır. Yine Mustafa Çelebi'nin Mohaçnâme, Fetihnâme-i Karaboğdan adlı eserleri de olduğu söylenir. Levend, bunların onun Tabakatü'l-memâlik adlı eserinin bir bölümü olduğunu belirtir.³⁰⁴

Murat Yıldız, Rodos Fetihnâmesi'nin ayrı bir eser olduğunu söyler.³⁰⁵ O, Fetihnâme'nin nüshalarının iki gruptan meydana geldiğini, ilk grubun fetihten hemen sonra müellifin sade bir dille yazdığı nüshalardan³⁰⁶, ikinci grubun ise Tabakatü'l-memâlik ve Derecâtü'l-mesâlik adlı eserdeki Rodos'un fethini konu alan 51a-81b sayfaları arasındaki bölümün müstakil bir eser gibi istinsah edilmesiyle meydana gelen nüshalardan³⁰⁷ oluştuğunu belirtir.³⁰⁸ Esere dair Yıldız'ın yapmış olduğu tasnife göre ilk gruba ait olan yeni bir nüsha daha tespit edilmiştir. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Y. 90'da kayıtlı olan ve "Tevârih-i Feth-i Rodos" adını taşıyan bu eser kataloglarda Halil Sofyavî adına kayıtlıdır. Nüshanın girişinde bulunan

³⁰¹ Yazma nüshaları için bkz.: Levend, 2000: 65-66; http://www.yazmalar.gov.tr/detayli_arama.php?cmd=search&eserAdi=s%FCleyman&verno=&yazar=kara¬=&koleksiyon=&olcu=&kutuphane=&satir=&kagit=&yaprak=&yaziTuru=&dvd=&konu=&mustensih=&istinsahYeri=&telif1=&telif2=&telifTuru=Hicri&istinsahTarihi1=&istinsahTarihi2=&istinsahTarihiTuru=Hicri&submit=%A0%A0Ara%A0%A0 (E.T: 05. 05. 2013)

³⁰² Süleymaniye Kütüphanesi Es'ad Efendi No: 2086/3; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi. No 9791, 2228, 1391; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Bağdad No: 241; Viyana Milli Kütüphanesi, Flügel kataloğu No: 1055; Paris Milli Ktp. Blochet kataloğu No:135.

³⁰³ Nevzat Kaya, Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, TDVİA, 1994, C. XXIV, s. 382.

³⁰⁴ Levend, 2000: 41-51.

³⁰⁵ Murat Yıldız, Celâlzâde'nin Rodos Fetihnâmesi, Libra Kitap Yay. İstanbul, 2013.

³⁰⁶ İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmalar No: 501, 833, 2599, 2628;; Millet Kütüphanesi Ali Emiri No: 289; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Y. 90 (v. 47).

³⁰⁷ Üsküdar Hacı Selim Ağa No: 757, Nuri Osmaniye Kütüphanesi No: 3170.

³⁰⁸ Yıldız, 2013: 36-37.

“Nişânî bast idüp ferş-i rivâyet/Sefer ahvâlini eyle hikâyet”³⁰⁹ mısraı bize de bir ipucu olmuş ve üzerinde araştırma yapılınca Halil Sofyavî adına kayıtlı eserin Mustafa Çelebi'nin Rodos Fetihnâmesi olduğu anlaşılmıştır. Yıldız'a göre Celalzâde olayları önce sade bir üslupla kayda geçirip ilgili yöneticilere sunmuş, daha sonra da onları Tabakatü'l-memâlik'te sanatkârane bir üslupla yeniden kaleme almıştır. Sadece Rodos'un fethi değil, Mohaç Seferi ve Karaboğdan'ın fethini de bu şekilde ele almıştır³¹⁰

II.3.1.6. II. Selim Dönemi

II.3.1.6.1. Selimnâme (Kazasker Vusûlî)

Kazasker Vusûlî Mehmed Çelebi (Ö. 972/1572) tarafından kaleme alınmış olan bu eserin Viyana, Avusturya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar, 1013 ve Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, 321'de kayıtlı, bilinen iki nüshası vardır. Eser, Necdet Öztürk tarafından yayımlanmıştır.³¹¹ Olaylar, mensur ve manzum olarak ağır bir dille anlatılmıştır. Selimnâme adını taşıyıp da II. Selim dönemini anlatan müstakil başka bir esere rastlanılmamıştır. Genellikle Selimnâmelerin I. Selim dönemine ait olduğu görülür.

Eserde olaylar II. Selim'in şehzadeliğinden başlamakta ve Kanunî döneminde yaşanan hadiselerle de kısaca değinilmektedir. Şehzade Mustafa'nın ölümü, Şehzade Murad'ın sünneti, Şehzade Selim ile Şehzade Bâyezid mücadelesi, II. Selim'in tahta çıkması, Sinan Paşa'nın Yemen seferi, Kıbrıs'ın fethi ve yaşanan olaylar ayrıntılı bir şekilde tasvir edilir. Eser; II. Selim'in ölümü ve III. Murad'ın tahta çıkmasıyla son bulur.

Kazaskerliğe kadar yükselmiş olan Vusûlî, II. Selim'in yanında bulunmuş ve olayları yakından görme fırsatı bulmuştur. Bundan dolayı eserin tarihî değeri oldukça

³⁰⁹ Tevârih-i Feth-i Rodos, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Y. 90, vr.: 2b.

³¹⁰ Yıldız, 2013: 45.

³¹¹ Necdet Öztürk, "Kazasker Vusûlî Mehmed Çelebi ve Selimnâme'si", Türk Dünyası Araştırmaları, S. 50, 1987, s. 9-108.

yüksektir. Verdiği bazı bilgilerle, bu dönemi anlatan diğer kaynaklardan ayrılmaktadır.³¹²

II.3.1.6.2. Fetihnâme-i Kıbrıs

Şerîfi'nin 978 (1570-71)'de yazdığı bu eser, 1571 yılındaki Kıbrıs'ın fethini anlatır.³¹³ Bilinen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe yazmaları 3851 (v. 28) numarada kayıtlı olan fetihnâmeye dair 1974'te Hilmi Gül lisans tezi hazırlamıştır³¹⁴ ve Özcan Mert de bir makale yayımlamıştır.³¹⁵ 1995 yılında da Numan Külekçi-Turgut Karabey bir çalışma yapmıştır.³¹⁶

Edebî bir dille ve aralara manzum parçalar da yerleştirilerek yazılan bu eser, dönemin padişahı ve vezirine övgüyle başlamaktadır. Lala Mustafa Paşa komutasında donanmanın yola çıkması, kuşatmanın yapılıp Lefkoşe'nin alınması süslü bir dille tasvir edilir. Fetihnâme, Lefkoşe'nin alınması ile bitmektedir.

II.3.1.6.3. Fethiyye-i Cezire-i Kıbrıs

Pîrî'nin bu eserinin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan 1294, 19. yüzyılın Kıbrıslı sadrazamlarından Kamil Paşa'nın torunlarından Perihan Arıburun'da bulunan³¹⁷ ve Avusturya Milli Kütüphanesi 1111 (v. 88) numarada kayıtlı olmak üzere toplam üç nüshası tespit edilmiştir.³¹⁸ Hekimoğlu Ali Paşa, Kıbrıs'ta sürgündeyken bu eserin sadeleştirilmesini istemiş ve Mevlevi Şeyhi Arif Dede eseri 1755'li yıllarda yeniden yazmıştır.³¹⁹ Pîrî'nin Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs'ının sadeleştirilmiş ve özetlenmiş şekli olan Ârif Dede'nin Kıbrıs Tarihçesi, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Yeni Yazmalar kitaplığında 319 numarada kayıtlı bulunmaktadır. Ârif Dede'nin Kıbrıs Tarihçesi adlı eseri Harid Fedai

³¹² Öztürk, 1987: 14–15.

³¹³ Yazarı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Sadık Yazar, "Fetihnâme-i Kıbrıs'ın Müellifi Olan Şerîfi Kimdir", Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi, S.18, 2007, s. 175-192.

³¹⁴ Hilmi Gül, "Şerîfi, Fetihnâme-i Kıbrıs" Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1974.

³¹⁵ Özcan Mert, "Şerîfi'nin Fetihnâme-i Kıbrıs'ı", Tarih Enstitüsü Dergisi, İstanbul, S. 4–5, 1974, s. 49–78.

³¹⁶ Numan Külekçi-Turgut Karabey, "Fetihnâme-i Kıbrıs", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum, S. 2, 1995, s. 81–102.

³¹⁷ Pîrî Efendi, Fethiyye-i Cezire-i Kıbrıs, (Haz.: Harid Fedai): KKTC Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Lefkoşe 1997.

³¹⁸ Nuri Çevikel, "Pîrî'nin Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs'ının Viyana Nüshası", TTK Belleten, C. LXVIII, S. 253, 2004, s. 1-16.

³¹⁹ Pîrî Efendi, 1997: XIII-XX.

tarafından 1991 yılında yayımlanmıştır. Eserin bu 1991 baskısı, çok fazla yanlışlar olduğu için yazarın kendisi tarafından toplatılmıştır. Fedai bu yazmayı, 1997 yılında yayımladığı Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs isimli kitabının ikinci kısmında tekrar basmıştır. Fedai adı geçen çalışmasının ikinci kısmının sonunda Kıbrıs Tarihçe'sini günümüz Türkçesine de çevirmiştir.³²⁰

Mensur olarak yazılmış olan Fethiyye-i Cezire-i Kıbrıs içerisinde yer yer manzum parçalar da vardır. Eserde ilk olarak Kıbrıs'ın fethi için gerekli olan hazırlıkların yapılması, donanmanın yola çıkıp Lefkoşe'nin alınması anlatılır. Daha sonra Mustafa Paşa'nın Magosa'yı kuşatması, hava şartlarının olumsuz olması ve kışın bastırması üzerine kışlakta konaklanması, gerekli önlemlerin alınıp tekrar kuşatmanın sürdürülmesi, Lefkoşe Kalesi'nden toplar getirilmesi, Cezayir Beylerbeyi Ali Paşa'nın yardım göndermesi, çetin bir mücadele sonunda Magosa Kalesi'nin alınması tasvir edilir. Fetihden sonra yapılanlar ve alınan önlemler ile bu zamana kadar bu bölgenin alınması için kimlerin mücadele ettiği ve neden alınmadığı anlatılarak eser tamamlanır.

II.3.1.6.4. Târîh-i Kıbrıs

Fetihnâme-i Kıbrıs, Târîh-i Feth-i Kıbrıs gibi isimlerle anılan bu fetihnâme Zîrek (Zeyrekî, Zîrekî)'e aittir. Viyana, Avusturya Milli Kütüphanesi 1015 ve Paris, Fransa Milli Kütüphanesi 926 olmak üzere bilinen iki nüshası vardır. Paris'te bulunan nüsha üzerine İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümünden Münevver Durmuşoğlu³²¹ ve Y. Eribe Ilgaz³²² tarafından lisans tezi hazırlanmıştır. Viyana nüshasını inceleyen Nuri Çevikel eserin müellif adının “Zîrekî” değil “Zîrek”, başlığının da Târîh-i Feth-i Kıbrıs değil, Târîh-i Kıbrıs olduğunu belirtir.³²³

³²⁰ Pirî Efendi, 1997: 92-151.

³²¹ Münevver Durmuşoğlu, Zîrekî, Târîh-i [Feth-i] Kıbrıs, I. Kısım, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul, 1965.

³²² Y. Eribe Ilgaz, Zîrekî, Târîh-i Feth-i Kıbrıs, II. Kısım, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul, 1961.

³²³ Çevikel, 2004: 3.

II.3.1.6.5. Fetihnâme-i Akl-ı Vâdi-i Serhengi

Yazarı bilinmeyen bu eserde Sinan Paşa'nın Tunus seferi anlatılır. Fransa Milli Kütüphanesi 121 (v. 47) numarada kayıtlı olan fetihnâme manzum-mensur karışık olarak yazılmıştır.³²⁴

II.3.1.6.6. Fütuh-ı Yemen (Fetihnâme-i Yemen)

Rumûzî tarafından 977'de (1569-70) mesnevî tarzında yazılmış yaklaşık 20.000 beyitlik manzum bir fetihnâmedir. Eserde sultan II. Selim zamanında (1566-1574) Yemen'e gönderilen Sinan Paşa'nın bölgedeki fetihleri anlatılmaktadır. Eserin Millet Kütüphanesi Ali Emiri 1311 (v. 33), İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 6045 (v. 661), Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan 1297 (v. 205); Nevşehir Damad İbrahim Paşa Kütüphanesi 33 (v. 207)'de kayıtlı olmak üzere bilinen dört nüshası vardır

Fetihnâmede Sinan Paşa'nın Yemen'deki fetihlerine dair söylenmiş tarihler, methiyeler ve manzumeler de bir araya toplanmıştır. Eser üzerine Hulûsi Yavuz bir doktora tezi hazırlamıştır.³²⁵ Daha sonra da aynı yazar Yemen ve Rumuzî tarihine dair ayrıntılı bir çalışma yapmıştır.³²⁶

Eser; Mukaddime ve Fetihnâme-i Yemen olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Esere sonradan Sinan Paşa'nın Tunus seferinin anlatıldığı yaklaşık 2500 beyitlik bir mesnevi daha eklenmiştir. 3070 beyitlik mukaddime bölümünde tarih boyunca Yemen bölgesinde meydana gelen hadiseler anlatılmış ve ülkenin sosyal ve kültürel özellikleri hakkında bilgiler verilmiştir.³²⁷ Bazı gazel ve tarihlerde farklı kalıplar göze çarpsa da Fetihnâme, fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün vezninde yazılmıştır.

Eserin yaklaşık 15500 beyitlik Fetihnâme-i Yemen adlı bölümünde; Sinan Paşa'nın Yemen Serdarlığına getirilmesi ve Mısır'dan Yemen'e ordu sevk edilmesiyle olayların anlatımına başlanır. İklim ve doğa koşulları ordunun

³²⁴ Levend, 2000: 85.

³²⁵ Hulusi Yavuz, Rumûzî'nin Târih-i Feth-i Yemen'i ile Arşiv Vesikalarına Göre Sinan Paşa'nın Yemen'i Fethi ve XVI. Asırda Yemen'in Sosyal Yapısı, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Erzurum, 1980.

³²⁶ Hulusi Yavuz, Yemen'de Osmanlı İdâresi ve Rumûzî Târîhi (C.I- II). TTK Yayınları, Ankara, 2003.

³²⁷ Yavuz, 2003: CCXXXVIII-CCXXXIX.

ilerlemesini etkilemektedir. Askerlerin ve hayvanların bir kısmı bu çetin şartlar nedeniyle hayatını kaybeder. Yemen sınırında bulunan Câzân Kalesi önlerine ulaşılır. Sonra Yemen'e tâbi ve Zeydîlerin elinde bulunan Ta'iz alınır. Ordu Yemen'in en korunaklı yerlerinden olan Kahiriyye Kalesi'ne varır. Bölgedeki dağlık alanlara yerleşmiş olan düşman kuvvetleri tasfiye edilir. Kuşatma esnasında ordu sıkıntı çeker, Sinan Paşa onların imdadına yetişir ve kale teslim alınır. Mücadeleler devam ederken Özdemiroğlu Osman ile Sinan Paşa'nın arası açılır ve Osman Paşa Yemen Beylerbeyliğinden azledilir. Onun yerine Hasan Paşa bu göreve atanır. Ordu Ta'iz'den San'a'ya hareket eder. Meytem Vadisi'nde ilerlerken Cible ve Ta'ker bölgelerinde fesat çıkaran gruplarla mücadele edilir. Ta'ker Hisarı ve Bahrana Kalesi alınır. Yazar, fetihlerin iki yıl sürdüğünü ve iki yüz kale alındığını söyleyerek eserinin bu bölümünü tamamlar.

II.3.1.6.7. Fethiyye-i Yemen

Nihâlî'nin 1569-70 yıllarında Sinan, Özdemiroğlu Osman ve Behram paşaların idare ettikleri Yemen fethini tasvir eden manzum eseri. Eserin Avusturya Milli Kütüphanesi 684 numarada kayıtlı 155 varaklık bilinen bir nüshası mevcuttur.³²⁸

II.3.1.6.8. Târîh-i Yemen

Yazarı bilinmeyen bu eserin Paris, Fransa Milli Kütüphanesi No: 174 (v. 166)'te (Ducaurroy 7) kayıtlı bilinen bir nüshası vardır. Eserde Sinan Paşa'nın Yemen'i fethi anlatılır. Müellifin adı eserde geçmemektedir. Mevcut nüsha, iki cilt olarak yazılmış olan eserin ikinci cildir.³²⁹

II.3.1.6.9. Gazavâtü'l-Çerâkise ve'l-Etrâk fî Cenûbi'l-Cezîretü'l Müsemmâ: el-Berku'l-Yemânî fî Fethi'l-Osmânî

Kutbeddin Mekki'nin Arapça olarak yazdığı bu mensur eserde Sinan Paşa'nın Yemen'deki fetihleri anlatılır.³³⁰ Sinan Paşa Yemen dönüşünde, yaşananlardan ders ve ibret alınması için Mekki'den bunları yazmasını ister. Paşa, Rumûzî'nin yazdığı

³²⁸ Levend, 2000: 81-82; Babinger, 2000: 102-103.

³²⁹ Levend, 2000: 83; Babinger, 2000: 447.

³³⁰ İstanbul'daki nüshaları: Süleymaniye Kütüphanesi Selimiye No: 320, Esad Efendi No: 2078, Hüseyin Paşa No: 320; Köprülü Kütüphanesi No: 1013; Nuruosmaniye Kütüphanesi No: 3058; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi No: 2879,2880.

manzum eserin de bir kopyasını Mekki'ye verir. Rumûzî'nin eserinin mükemmel olduğunu söyleyen Mekki, onun manzum olduğu için maksadını ifade etmeye yetmeyeceğini belirtir ve ondan aldığı malumatı Arapça ve mensur olarak yazmaya karar verir.³³¹ Rumuzî'nin eserinden büyük ölçüde yararlanan Mekki, fetihten önceki dönemlerde meydana gelen hadiselerle de değinir. 1574 yılına kadar olan olayları ele almaktadır. Bu kitap, 1590 yılında Mustafa b. Mehmed Hüsrevzâde ve I. Ahmed döneminde de Abdullah Kudsi tarafından Türkçeye çevrilmiştir.³³² Daha sonra Hacı Ali Efendi, Kutbeddin Mekki'nin eserini Arapça'dan Türkçe'ye tercüme etmiş ve özetlemiştir.³³³

II.3.1.7. III. Murad Dönemi

II.3.1.7.1. Şecâatnâme

Âsafî Dal Mehmed Çelebi tarafından 1587'de yazılan bu eser, 6982 beyitten oluşan hacimli bir mesnevidir. Şecâatnâme üzerine 2006 yılında Abdülkadir Özcan, bir inceleme yazısı ile tıpkıbasım olarak bir çalışma yapmıştır.³³⁴ İki nüshası³³⁵ tespit edilen Şecâatnâme'ye dair Süleyman Eroğlu 2007 yılında doktora çalışması yapmış

³³¹ Hulusi Yavuz, 2003: CCXXXIV.

³³² Hulusi Yavuz, 2003: XL; Afyoncu, 2003: 132.

³³³ Ali Efendi, Telhîs-i Berkü'l-Yemâni adını verdiği bu tercümeeserini Sadrazam Ahmed Paşa'nın tavsiyesiyle kaleme aldığını belirtir. Eser sıradan bir tercüme değildir. Hacı Ali Efendi çeviriye ilaveler de yapar, Yemen'in Osmanlı idaresinden çıktığı dönemleri anlatır ve kendi gözlemlerinden de bahseder. Yani bölgedeki olayları kendi zamanına kadar anlatır. Son bölüm muhtemelen Ali Efendi tarafından yazılmış ve burada müellif 1060 (1650) yılında Mısır, Yemen ve Hindistan'daki vazifeleri sırasında edindiği bilgileri esere ilâve etmiştir. Eserin sonunda Yemen'in tekrar Osmanlı yönetimine girmesinden bahseder ve IV. Mehmed için dua eder. Kitabın sonundaki 1087 (1675-1676) tarihinden Hacı Ali Efendi'nin tercümeyi bu tarihte bitirmiş olacağı düşünülebilir. Ali Efendi, eseri beş bâba ve bunları da kendi içinde fasıllara ayırmıştır. Eserin, birinci bölümünde Yemen'in Osmanlı hâkimiyetine girmeden önceki genel durumu, Sultan II.Selim'in Mısır Seferi sırasında yaşananlar ve Yemen'in bu esnasındaki hükümdarlarına değinilir. İkinci bölümde Osmanlı Devleti'nin Yemen'i almak isteme sebepleri üzerinde durulur. Üçüncü bölümde Sinan Paşa tarafından Yemen'in fethedilmesi tasvir edilir. Dördüncü bölümde Yemen'in fethinden sonra bu bölgeye hâkim olan beylerbeyi ve vezirler tanıtılır. Son kısımda ise Yemen'de imam olanlar hakkında bilgiler verilir. (Ayşe Hande Can, Hacı Ali Efendi Tarih-i Kamaniçe, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s. VI-VII.)

³³⁴ Âsafî Dal Mehmed Çelebi, Şecâ'atnâme: Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Şark Seferleri 1578–1585 (Haz.: Abdülkadir Özcan), Çankaya Basım Yayın, İstanbul, 2006.

³³⁵ Bu nüshalar şunlardır: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY. 6043; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan No: 1301.

ve eserin nüshalarını karşılaştırıp günümüz harflerine aktarmıştır.³³⁶ 2009 yılında da Mustafa Eravcı Şecâatnâme üzerine bir çalışma yapmıştır.³³⁷ İçerisinde çok sayıda minyatür barındıran eserin bu yönüyle ilgili de yapılmış çalışmalar vardır.³³⁸

16. yüzyıl Osmanlı şark coğrafyasında yaşanan olaylara değinen Şecâatnâme, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın 1578–1585 yılları arasında yapmış olduğu gazaları ayrıntılı bir şekilde tasvir eder. Aruzun fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbıyla yazılmış ve sade bir Türkçeye kaleme alınmıştır. Yaşanan olayları tüm ayrıntılarıyla gözler önüne seren Âsafî, yaşadığı esaret yıllarını ve başından geçenleri de canlı bir şekilde tasvir eder. Kendisi Osman Paşa'nın yanında bulunmuş, yaşananlara bizzat şahit olmuştur. Bundan dolayı verdiği bilgiler önemli tarihi ayrıntılar da barındırır.

Ordu Gürcistan Seferine çıkmış, İran da bunu önlemek için Çıldır civarına yerleşmiştir. Çıldır'da yapılan savaşta Osmanlı ordusu büyük kayıplar verir, fakat Osman Paşa'nın ordunun imdadına yetişmesiyle İranlılar bozguna uğrattılır. Çıldır Savaşı'nda büyük yararlılıklar gösteren Osman Paşa daha sonra Tiflis'in fethiyle görevlendirilir ve Tiflis Kalesi'ni alır. Ordu buradan Şirvan üzerine yürür, Kınık Nehri civarında ufak çarpışmalar yaşanır, erzak sıkıntısı da başlar. Kınık Nehri zor da olsa geçilir, bağ ve bostan diyarı Ereş'e ulaşıp erzak sıkıntısı giderilir. Ereş'te Lala Mustafa Paşa, fethedilen toprakların muhafazası ve İranlıların kışın yapacakları saldırılarda ordunun tehlikeye düşmemesi için beylerbeylerinden birini Şirvan'ın korunmasıyla görevlendirmek ister, fakat hiç kimse bu görevi üstlenmek istemez. Bu görevi Osman Paşa kabul eder. Lala Mustafa Paşa 1578'de ordusuyla Erzurum kışlağına çekilmek üzere Şirvan'dan ayrılır. Az bir kuvvetle Şirvan'da kalan Osman Paşa şehri korumak için önlemler alıp Kür Nehri üzerine köprü yaptırır. Bu aralarda kimi İran beyleriyle de ufak çaplı savaşlar yapılmaktaydı. İbrahim Bey, Abdurrahman Bey ve Kaytas Paşa önderliğindeki ordu, Partaloğlu komutasındaki İran ordusunu hezimete uğrattır. Eres Han üzerine gece baskın düzenlenir, ama başarılı olunmaz. Tekrar hazırlık yapılır ve Eres Han üzerine gidilir. Ordu su ve yiyecek sıkıntısı çektiği için Şemahi'de konaklar. Bu arada Eres Han'ın da Ereş

³³⁶ Süleyman Eroğlu, Âsafî'nin Şecâatnâmesi, Doktora Tezi (Prof. Dr. Coşkun Ak), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2007.

³³⁷ H. Mustafa Eravcı, Âsafî dal Mehmed Çelebi ve Şecâ'atnâme, MVT Yayınları, İstanbul, 2009.

³³⁸ Gönül Kaya, Resimli Bir Osmanlı Tarihi: Âsafî Paşa'nın Şecâatnâme'si, Yüksek Lisans Tezi (Prof. Dr. Zeren Tanındı), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2006.

üzerine yürüdüğü haberi gelir. Ereş'te Kaytas Paşa komutasındaki birlik çok fazla dayanamaz ve bozguna uğrar, Kaytas Paşa şehit olur. Osman Paşa, Eres Han'ın kuvvetlerine karşı hemen yola çıkar ve iki ordu çarpışmaya başlar. Çarpışmaların ikinci gününde Giray Han'ın yola çıktığı ve gelmek üzere olduğu haberi gelir. Muharebenin üçüncü gününde Adil Giray'ın öncü kuvvetleri yetişir ve Osmanlı ordusu İran Ordusunu hezimete uğratır. Eres Han esir edilir. Daha sonra İran, Selman Han komutasında yüz bin kişilik bir kuvvet gönderir. Hazırlıksız yakalanan Adil Giray hezimete uğrar. Adil Giray ve Piyale Bey esir düşer. Osman Paşa savunması güç olan Şemahî'den Demirkapı Kalesi'ne gitmeye karar verir. Çetin kış şartlarında ordu Demirkapı'ya geçer. Bu arada Küre bölgesinde eşkıya ile de mücadele edilir. Osman Paşa'nın Demirkapı'ya çekildiği haberini alan Kaçar Muhammed Han, Şirvan'ı yeniden ele geçirmek düşüncesiyle yirmi bin kişilik kuvvetle Demirkapı'ya konuşlanır. Kaçar Muhammed Han komutasındaki orduyla yapılan savaşta Osmanlı hayli kayıp verir ve başarılı olamaz. Bu durumu fırsat bilen Kaytaklılar da erzak tedarikini sağlayan Osmanlı askerlerini katlederler. Bunun üzerine Osman Paşa Kaytaklılar üzerine saldırır. Âsafî'nin de katıldığı bu savaşlarda Kaytaklar püskürtülür ve ordu tekrar Demirkapı'ya gelir. Selman Han'ın bozgununda esir düşen Adil Giray'ın intikamını almak isteyen Mehmed Giray 1579'da Demirkapı'ya gelir. Sonra Şemahi'de İran kumandanı Muhammed Han üzerine gidilir ve Muhammed Han öldürülür. Bakü'yü zaptetmiş olan Han Ali ve Maksud Bey üzerine asker gönderilir ve Bakü teslim alınır. Şemahi'den kalkan Osmanlı ve Tatar askerleri Azerbaycan yöresini yağma eder ve önemli miktarda ganimet elde edilir. Mehmed Giray Şirvan'dan ayrılır, az bir kuvvetle Gazi Giray kalır ve Osman Paşa yine sıkıntıya düşer. Bu durumu fırsat bilen bazı bölgeler isyan eder. Mehmed Giray'ın ayrılışından cesaretlenen Selman Han ve Pîre Muhammed Han önderliğindeki İran ordusu Şirvan'a gelir. Şirvan'a giren İran ordusu üzerine asker gönderilir, Âsafî'nin de takviye kuvvet olarak katıldığı saldırı neticesinde İran ordusu bozguna uğratılır. Sonra Kür Nehri civarına yerleşmiş olan Selman Han gece baskınıyla bozguna uğratılır. Bu hezimetlerin haberini alan İranlılar, Pîre Muhammed Han ve Selman Han önderliğinde altmış bin kişilik bir kuvvet daha yollar. İki ordu Şemahi önlerinde karşılaşır, fakat İran kuvvetleri karşısında Osmanlı ordusu geri çekilmek zorunda kalır. Daha sonra İran şahınca İrvan'a hanlık unvanıyla vali atanan Peyker Han on

beş bin kişilik askerle yola çıkar ve Gazi Giray bu kuvvetleri karşılar ve mücadele sonunda Gazi Giray İranlılara esir düşer. Şirvan bölgesi işgal edilir. Âsafî ve Kaykî Beyler bir miktar asker ile Kabala Kalesini tamir etmeye giderler. Kış bastırmadan sığınacak bir liman lazımdır. Asker iyice tedirgin olmuştur. Partaloğlu Mustafa Bey kumandasındaki küçük bir İran kuvveti Kabala kalesini kuşatır. Erzak sıkıntısı olan kalede çok fazla dayanamayan askerler teslim olmak için Âsafî'ye baskı yapar, sonra asker dağılmaya başlar ve Âsafî de atının bataklığa saplanması sonucu esir düşer. Âsafî esaret günlerinde kimi zorluklar çeker ve cellât elinden son anda bir Bey sayesinde kurtulur. Bir kuyuda üç yıl esir hayatı yaşar.

Osman Paşa durumun iyi olmadığını İstanbul'a bildirir ve bir takviye birlik yola çıkarılır. Her iki taraftan da toplanan kuvvetler arasında savaşlar yaşanır. Palasa mevkiinde Osman Paşa ve İmam Kuli Han arasında şiddetli bir çarpışma yaşanır ve İran ordusu hezimete uğratılır. Zaferin ardından Şemahi Kalesi tamir edilir ve Osman Paşa İstanbul'a dönmek için yola çıkar. Yolda Rus kuvvetleriyle savaşılır ve dördüncü günün sonunda Ruslar kaçmak zorunda kalır. Yoluna devam eden Osman Paşa pek çok zorluktan sonra Kırım'a ulaşır. Kefe'ye geçen Osman Paşa'ya bu kez de Mehmed Giray saldırır uzun bir süre devam eden mücadele sonucu Osmanlı donanması Kefe'ye gelir Osman Paşa'nın imdadına yetişir ve Mehmed Giray kaçmak zorunda kalır. Kardeşi Alp Giray, Mehmed Giray'ı yakalayıp öldürür. Kaptan Ali Paşa'yla beraber gemilerle yola çıkan Osman Paşa, uzun bir deniz yolculuğundan sonra İstanbul'a ulaşır. Başarılarından dolayı Osman Paşa sadrazamlığa terfi eder. Mehmed Giray'ın ölmesinden sonra Kırım tahtına İslam Giray getirilmişti. Mehmed Giray'ın Oğlu Saadet Giray amcası İslam Giray'a karşı ayaklanır. Osmanlı isyanı bastırmak için Osman Paşa'yı görevlendirdi. Bu sırada İran da esir olarak tuttuğu Gazi Giray'ı Kırım tahtına geçirmeyi ve Tatarları kendi safına çekmeyi düşünür. Gazi Giray bunu kabul eder ve Âsafî'yi de yazışmalarında kullanmak için yanına aldırır. Âsafî'yi ölümden kurtarmak için Hamza Mirza ile de konuşur. Daha sonra Âsafî İsfahan'a sürgün edilir. Oradan birkaç kişiyle kaçmayı başaran Âsafî, zorlu mücadelelerden sonra Rey şehrine gelir. Buradan bir gemiyle Basra sahillerine ulaşır. Basra beylerbeyine durumu izah etti ve onun da yardımıyla Bağdat'a gitti. Sonra Diyarbakır'a gelen Âsafî, Osman Paşa'nın Erzurum'da

Tebrizseferi hazırlığında olduğunu öğrenip Erzurum'a yönelir. Osman Paşa'ya kavuşan Âsafî sevinç göz yaşları dökmekten kendini alamaz. Hamza Mirza ile Tebriz'e gelen Gazi Giray'da bir yolunu bulup firar eder ve Van Kalesi'ne ulaşır. Daha sonra da Osman Paşa'nın yanına geçer. İki kara gün dostu Âsafî ve Gazi Giray'a kavuşmuş olmanın mutluluğunu yaşayan Osman Paşa Tebriz'e gitmek için yola çıkar. Yaşanan mücadelelerden sonra Tebriz ele geçirilir. Başarılarından dolayı Âsafî'ye Kefe beylerbeyliği görevi verilir, Gazi Giray'a da Kırım tahtının verilmesi konusunda Osman Paşa Osmanlı hükümetine bunu arz edeceğini belirtir. Tebriz'i uzun süre savunmaya çalışan Osman Paşa artık iyice hastalanmıştı, asker de huzursuzlanmaya başlar. Geri dönmeye karar verilir, fakat yolda Osman Paşa ölür. Göç yolundaki Osmanlı ordusuna Hamza Mirza saldırır, fakat başarılı olamaz. Zor şartlar altında ordu Van'a ulaşır. Osman Paşa'nın cenazesi de Diyarbakır'a götürülüp oraya defnedilir.³³⁹

II.3.1.7.2. Zafernâme-i Sultan Murad Han

Rahimîzâde İbrahim Harimi Çavuş'un 1578 yılında İran üzerine sefere çıkan Lala Mustafa Paşa'nın emri ile yazdığı eserdir. Rahimîzâde, 1578–1590 yılları arasında İranlılarla yapılan mücadeleyi yakından görmüş ve bunları yazıya geçirmiştir. Anılan bu eseri dışında yine İranlılarla olan mücadeleyi anlattığı Gonca-i Bağ-ı Murad ve Gencîne-i Feth-i Gence adlı eserleri de vardır. Bu üç eser birbirinin devamı olan olayları anlatır. Gonca-i Bağ-ı Murad manzum, Gencîne-i Feth-i Gence mensur olarak yazılmıştır. Zafernâme-i Sultan Murad Han Lala Mustafa Paşa'nın, Gonca-i Bağ-ı Murad Özdemiroğlu Osman Paşa'nın, Gencîne-i Feth-i Gence Ferhat Paşa'nın serdarlık dönemindeki olayları tasvir eder.

Zafernâme-i Sultan Murad Han'ın İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde 2372 numarada kayıtlı bulunan (1a-52b) ve bilinen tek nüshası 1998 yılında Çetin Sungur tarafından yüksek lisans çalışması olarak hazırlanmıştır.³⁴⁰ Mensur olarak ve sade bir dille yazılmış olan eser 53 varaktan oluşmaktadır. Dört ana bölüme ayrılan eserde; Sefer hazırlıkları ve Erzurum'a gelinmesi, Erzurum'dan Tiflis'e ve oradan da

³³⁹ Eroğlu, 2007: 29-59.

³⁴⁰ Çetin Sungur, Rahimîzâde İbrahim Harimi Çavuş'un Zafernâme-i Sultan Murad Han Adlı Eserinin Transkripsiyonu, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Yard. Doç Dr. A. Nezihî Turan), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 1998.

Şirvan'a varılması, Şirvan'dan tekrar Erzurum'a dönülmesi ve Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Şirvan'da kalması, Kırım kuvvetlerinin gelmesiyle Kırım Hanı ile Osman Paşa'nın birlikte İranlılara karşı verdikleri mücadeleler, Kars Kalesi'nin onarılması, Hasan Paşa'nın Tiflis'e yardım götürmesi, Cafer Paşa'nın Revan'a harekâtı ve Lala Mustafa Paşa'nın Erzurum'dan İstanbul'a dönüşü anlatılır.³⁴¹

II.3.1.7.3. Gonca-i Bağ-ı Murad

Rahimîzâde tarafından yazılan bu eserin 1585 yılında tamamlanıp III. Murad'a sunulduğu düşünülmektedir.³⁴² İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 2372 numarada kayıtlı olan (53a-97b) nüshası 1998 yılında Mustafa Karanfil tarafından yüksek lisans çalışması olarak hazırlanmıştır.³⁴³ Mesnevi nazım şekliyle yazılan eser, 1214 beyitten oluşmaktadır. Eserde; Özdemiroğlu Osman Paşa'nın İstanbul'dan ayrılıp Tatar isyanını bastırmak için Kırım'a gitmesi ve bu isyanı bastırması, daha sonra Tebriz seferi için yola çıkması, Sivas üzerinden Erzurum'a gelmesi, Anadolu beylerinin orduya dâhil olmaları, İran elinde esir olan Gazi Giray'ın kurtulup Erzurum'da orduya katılması, Erzurum'dan Tebriz'e hareket edilip Tebriz'in fethedilmesi, Tebriz'in güvenliği için Cafer Paşa'nın görevlendirilmesi ve dönüş yolunda Osman Paşa'nın vefat etmesi anlatılmaktadır.

Arapça, Farsça unsurların yanında Türkçe kelime ve deyimlere de yer verilen eserin dili Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş döneminin özelliklerini taşımaktadır. Olayların sunumunda destansı bir dil kullanan yazar, mübalağalı anlatımlara sıkça yer vermiştir. Süleyman Eroğlu yaptığı çalışmada yazarın şairlik yönüne dair: *"Harîmî, tek manzum eseri olan Gonca-i Bâğ-ı Murad mesnevisinde bizzat şahit olduğu tarihî hadiseleri vezin ve kafiyenin uyumlu birlikteliği içerisinde ahenkli ve kolay anlaşılır bir dille aktarabilmiştir. Üslubunu yer yer mübalağalı ve tasviri ifadelerle, tekdüze bir anlatıma mahal vermeyecek*

³⁴¹ Sungur, 1998: XIII.

³⁴² Hasan DüNDAR, Rahimîzâde İbrahim (Harîmî) Çavuş'un Gence Fetihnâmesi Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Kritizasyonu, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Doç. Dr. Mustafa Eravcı), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2006, s. 33.

³⁴³ Mustafa Karanfil, Harîmî'nin Zafernâme ve Goncası'na Göre Özdemiroğlu Osman Paşa, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Prof. Dr. Feridun Emecen), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998.

*şekilde akıcı ve canlı kılan Harîmî, bu özellikleriyle kayda değer bir şair kimliği ortaya koyabilmiştir.*³⁴⁴ İfadelerini kullanır.

Eser, destansı, akıcı ve sade bir dille kaleme alınmıştır. Rahimîzâde, iyi bir şair olmasının yanında tarafsız bir tarihçidir. O, ciddi bir gazavât-nâmececi ya da klasik bir sefernâmecidir.³⁴⁵

II.3.1.7.4. Gencine-i Feth-i Gence

Rahimîzâde İbrahim Harimi Çavuş bu eserinde, Ferhat Paşa'nın Gence fethini anlatır. Eserin Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan, 1296 ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 2372'de kayıtlı bilinen iki nüshası vardır. Eser üzerine 2006 yılında Hasan Dünder tarafından yüksek lisans çalışması yapılmıştır.³⁴⁶ Eserin metni ve tarihî önemi üzerine 2010 yılında Günay Karaağaç ile Adnan Eskikurt tarafından da bir çalışma yapılmıştır.³⁴⁷ Arapça, Farsça kelime ve tamlamaların bolca yer aldığı fetihnâmenin süslü bir dili vardır. Mensur olarak kaleme alınan eserin içerisinde gazel, mesnevi ve kıta gibi manzum parçalar da bulunmaktadır.

İçerisinde yirmi minyatür bulunan eserde, Ferhat Paşa'nın Doğu seferi (1583), Tebriz'e yardım götürülmesi, ordunun Gürcistan'a varması ve bazı isyanları bastırması (1584), Ferhat Paşa'nın ikinci defa serdar olması (1586), Gori ve Ahıska Kalelerinin inşası, Gence'nin fethedilmesi ve Safevîlere karşı şehirde önlem alınması (1588), Muhammed Kulu Han'ın yenilmesi ve Safevîlerin barış istemeleri, Safevî şehzadesi Haydar Mirza'nın rehine olarak Ferhad Paşa ile İstanbul'a gönderilmesi (1589) gibi olaylar 8 bölüm halinde tasvir edilir.

II.3.1.7.5. Târîh-i Özdemiroğlu Osman Paşa

Ebubekir bin Abdullah³⁴⁸ tarafından yazılan bu eser, Özdemiroğlu Osman Paşanın 986 (1578) yılındaki Şirvan ve Gürcistan Seferini anlatır. Özdemiroğlu

³⁴⁴ Süleyman Eroğlu, "Kütahyalı Harîmî ve Gonca-i Bâğ-ı Murad Mesnevisi", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. VII, S. 32, 2014, s. 93

³⁴⁵ Karanfil, 1998: 14.

³⁴⁶ Dünder, 2006.

³⁴⁷ Rahimîzâde İbrahim Çavuş, Kitâb-ı Gencine-i Feth-i Gence (Osmanlı - İran Savaşları ve Gence'nin Fethi (1583-1590), (Haz.: Günay Karaağaç, Adnan Eskikurt), Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2010.

³⁴⁸ Bu eseri Hammer, Rahimîzâde'ye mal etmiş ama Franz Babinger bunun doğru olmadığını belirtmektedir (Babinger, 200: 131). Yunus Zeyrek de yaptığı çalışmada yazarı belli değildir demiştir.

Osman Paşa'nın Dağıstan ve Şirvan Seferleri Tarihçesi diye de anılan eserin Millet Kütüphanesi Emiri No: 366 (v. 26) ve Viyana, Avusturya Milli Kütüphanesi'nde Codex Vindobonensia Palatinus, H.O. 68 (f. 1b-35b)³⁴⁹ olmak üzere iki nüshası bilinmektedir. İkinci nüshada yazar adı zikredilmemektedir. Yunus Zeyrek Viyana nüshasını yayımlamış fakat Millet Kütüphanesi'ndeki nüshayı gözden kaçırmıştır. Afyoncu; Yunus Zeyrek tarafından yayımlanmış olan Viyana'da bulunan ve yazarı belli olmayan Târîh-i Osmân Paşa isimli yazmanın Ebubekir bin Abdullah'ın eserinin bir nüshası olabileceğini belirtmiştir.³⁵⁰ Yaptığımız incelemeler neticesinde Afyoncu'nun bu tespitinin doğru olduğu ortaya çıkmıştır. Kataloglarda Ebubekir bin Abdullah adıyla Paris Milli Kütüphanesi'nde "Tevarih-i Osman Paşa Berây-ı Demür Kapı Hikâye-i Acubîye" adıyla Gaulmin/Regius, 1324 (v. 35)'te kayıtlı bir eser daha vardır. Görme fırsatı bulamadığımız bu yazma, Târîh-i Özdemiroğlu Osman Paşa'nın üçüncü nüshası olabilir.

Viyana nüshası, Geshichte der Feldzüge Utmanpascha's, Türkisch ismiyle kayıtlıdır. Toplam 35 varaktan oluşmaktadır. Yunus Zeyrek tarafından bu eser ve Viyana Milli Kütüphanesi 69 numarada kayıtlı olan Osman Paşa'nın Derbend'den İvaz Efendiye gönderdiği mektup ile Çavuş Rahimîzâde'nin Osman Paşa'nın 1585 yılında Tebriz'e yaptığı seferi anlatan raporu hazırlanarak yayımlanmıştır.³⁵¹

Millet Kütüphanesi'ndeki nüshanın giriş kısmında "Özdemirzâde Sadr-ı Esbak Osman Paşa'nın Dağıstan ve Şirvan ve İran Muharebatı" açıklaması yapılmış ve sonra da "Sultan Ahmed-i Evvel'in evahir-i eyyamında 1045 senesine kadar olan vuku'ât" notu düşülmüştür. Aynı bölümün altına da tırnak içerisinde "Şark Seferleri" yazılmıştır. Müellif, savaşa bizzat katılmış, gözlemlerini kısa, sade ve yavan bir dille aktarmıştır. Millet Kütüphanesi'ndeki nüsha müellifin ilk notlarını oluşturabilir. Burada doğrudan olayların anlatımıyla başlanmıştır. Viyana nüshası daha derli toplu bir görünüm arz etmektedir. Yazar giriş kısmında Allah'a hamd, peygambere dua eder. Sonra da eseri neden yazdığına değinir. Bu giriş bölümü Millet

³⁴⁹ Yunus Zeyrek bunun aslında 2b-36b olduğunu ve yazmanın 37-41. sayfalarının boş, 42a sayfasının da çok silik olduğundan çekim yapılamadığını belirtiyor. (Yunus Zeyrek, Tarih-i Osman Paşa, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 8.)

³⁵⁰ Afyoncu, 2003: 137.

³⁵¹ Zeyrek, 2001.

Kütüphanesi'ndeki nüshada yoktur. Bu nüshada olan temmet kaydı da Viyana nüshasında bulunmamaktadır.

Târîh-i Özdemiroğlu Osman Paşa mensur olarak ve sade, akıcı bir dille yazılmıştır. Eserde; 1578 yılında ordunun İstanbul'dan hareket etmesi, Erzurum ovasında Beylerbeyi ve Sancakbeylerinin toplanması, Şirvan ve Dağıstan bölgelerinde yapılan savaşlar, hiçbir Beylerbeyinin kabul etmeyip Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Dağıstan ve Şirvan Beylerbeyliğini kabulü ve çok az bir kuvvetle Ereş'te kalması, ordunun geri dönmesi, orada kalan küçük bir kuvvetle Özdemiroğlu'nun çok önemli fetihler ve icraatlar gerçekleştirmesi, daha sonra Kırım'dan temin edilen kuvvetlerle Dağıstan'ın her yerini fethetmesi ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır

II.3.1.7.6. Nusretnâme

Gelibolulu Mustafa Âlî'nin bu eseri Lala Mustafa Paşa'nın Doğu seferinden bahseder. 1578–1580 yıllarında Kafkas seferine Lala Mustafa Paşa'nın münşisi olarak katılan Mustafa Âlî, meydana gelen olayları ve günlük notlarını, diplomatik kayıtların suretlerini de ekleyerek Nusretnâme adlı eserini yazmıştır. Eser 1581–83 yıllarında tamamlanmıştır. Nusretnâme iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Osmanlı Safavî ilişkileri, Lala Mustafa Paşa'nın 1578-79'daki Kafkasya seferinde yaşanan olaylar ve yapılan yazışmalar anlatılır. İkinci bölümde 1579 yılındaki olaylar, ordunun Kars'a gelmesi, Kars Kalesi'nin yeniden inşa edilmesi gibi konular üzerinde durulur.³⁵² Dünyanın çeşitli kütüphanelerinde bulunan ve sekiz adet nüshası bilinen³⁵³ Nusretnâme 1998 yılında Mustafa Eravcı tarafından doktora tezi olarak hazırlanmıştır³⁵⁴ ve 2011 yılında da yayımlanmıştır.³⁵⁵ Süslü bir dille yazılmış olan eser içerisinde yer yer manzumelerde bulunur. Nusretnâme içerisinde 46 adet

³⁵²H. Mustafa Eravcı, "Mustafa Âlî'nin Nusretnâmesi ve Onun Işığında Yazarın Tarihçiliği", Tarih Araştırmaları Dergisi, C. XXIV, 2005, S. 38, s. 163–184.

³⁵³ Bilinen nüshaları şunlardır: British Museum, Add. 22, 011; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, No: 1365 ve Revan No: 1298; Nuruosmaniye Kütüphanesi, No: 4350; Viyana National Bibl. No: 1017; Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, No: 2433; Paris Bibliotheque Nationale, No: 1134; Kahire, Dârü'l-Kütüb Mısri, No: TK 237. (Nüshalar ve özellikleriyle ilgili bkz.: Eravcı, 2005: 165-172.)

³⁵⁴H. Mustafa Eravcı, Mustafa Âlî's Nusretnâme and study on the History of the Persian Campaign Under Lala Mustafa Paşa, Doktora Tezi, Edinburg Üniversitesi, Edinburg, 1998.

³⁵⁵H. Mustafa Eravcı, Mustafa Âlî's Nusretnâme and Ottoman-Safavi Conflict, MVT Yayınları, İstanbul, 2011; Gelibolulu Mustafa Âlî, Nusretnâme (Haz.: H. Mustafa Eravcı), TTK Yay. Ankara, 2014.

minyatür yer almaktadır.³⁵⁶ Eserde bulunan bölümlerde ana hatlarıyla şu konular anlatılır: Safevîlerin kökeni, Osmanlı Safevî ilişkileri, Lala Mustafa Paşa'nın sefer hazırlıkları, ordunun yola çıkıp Erzurum'a ulaşması, gerekli hazırlıkların yapılıp Gürcistan'a gidilmesi, Çıldır muharebesi, Kür Nehri'ni geçerken yaşananlar, Ereş Kalesi'nin yapımı, Şirvan müdafaasına asker bırakıp Erzurum'a dönülmesi, Şirvan'da kalan kuvvetler ile İranlılar arasındaki çatışmalar, Erzurum'da konaklarken çekilen sıkıntılar ve kışın şiddeti, Kars'a varılması ve Kars Kalesi'nin yapımı, Tiflis Kalesi'nde Osmanlı askerlerinin çektiği sıkıntılar, Tiflis'e yardım gönderilmesi, Tokmak Han ile yaşananlar, Lala Mustafa Paşa'nın görevden alınıp Hüsrev Paşa'nın vekâleten atanması, Lala Mustafa Paşa'nın vefatı.³⁵⁷

II.3.1.7.7. Fursatnâme

Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Sinan Paşa'nın emriyle yazdığı bu eseri, Nusretnâme'nin devamı mahiyetindedir. Eser, Rana Von Mende tarafından Almanca tercümesiyle birlikte 1989 yılında yayımlanmıştır.³⁵⁸ Mensur olarak yazılmış olan eser, Gürcistan, Tiflis ve Şirvan olaylarından bahseder. Lala Mustafa Paşa'nın ölümü üzerine Sinan Paşa serdar olur ve 1580'den sonra İranlılarla yaşananları Mustafa Ali yazmaya devam eder. Eserin Türkiye'de yazma nüshaları tespit edilmemiştir, fakat Almanya Berlin, Preussische Staatsbibliothek, Yazma. or. oct. 2927'de³⁵⁹ ve Leiden Üniversitesi Kütüphanesi, No: 1043'te³⁶⁰ kayıtlı nüshaları vardır.

II.3.1.7.8. Tebrîziyye

Talîkîzâde Mehmed Subhî Efendi tarafından yazılmış olan Tebrîziyye isimli eserin bilinen tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan No: 1299'da

³⁵⁶ Bu minyatürlerle ilgili bkz.: Pınar Koçyiğit, Resimli Bir Osmanlı Gazânâmesi: Gelibolulu Mustafa Ali (1541–1600) ve Nusretnâme'si (İstanbul Topkapı sarayı müzesi h. 1365), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Yard. Doç. Dr. Semiha Altier), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2012.

³⁵⁷ Eravcı, 2005: 68-70. Eser ile ilgili ayrıca bkz.: H. Mustafa Eravcı, "Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Nusretnâmesinin Osmanlı Diplomatîği Bakımından Önemi", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. IV, S. 4, 2003, s. 5–20.

³⁵⁸ Rana von Mende, Mustafa Ali's Fursatname: edition und bearbeitung einer quelle zur geschichte des Persischen Feldzugs unter Sinan Pasa 1580–1581, Herausgegeben von Gerd Winkelhane, Klaus Schwarz Verlag, Berlin, 1989.

³⁵⁹ Kasım Ertaş, Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Nasîhatu's-Selâtin İsimli Eserinin Tenkidli Metni, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Prof. Dr. Hulusi Yavuz), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008, s. 12.

³⁶⁰ Göçmen, 2009: 9.

(v. 59) kayıtlıdır. Mensur olarak ve süslü bir üslupla yazılmış olan Tebrîziyye içerisinde yer yer Arapça, Farsça ve Türkçe manzum parçalar da bulunur. Eser, 2005 yılında Bülent Özkuzugüdenli tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.³⁶¹ Talîkîzâde, Ferhad Paşa ile birlikte Doğu seferinde üç yıl bulunmuştur. Özdemiroğlu Osman Paşa serdar tayin edilince de onun emriyle yaşanan olayları kaleme almıştır. Tebrîziyye ve Gürcistan Seferi Tarihçesi adlı eserlerinde Ferhad ve Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Kafkaslardaki fetihlerini tasvir eder. Divan kâtipliği yapan Talîkîzâde, 1583 yılında Ferhad Paşa'nın serdarlığında tertip edilen Revan seferine Reisülküttap Lâm Ali Çelebi'nin maiyetinde kâtip olarak katılmış ve 1585 yılında Özdemiroğlu Osman Paşa'nın sefer kâtipliğinde bulunarak olaylara yakından tanık olmuştur. O, 1597 yılında şehnâmeciliğe atanmış ve 1601 yılına kadar da bu görevde kalmıştır.³⁶²

Tebrîziyye'de, ordunun Erzurum'dan hareket edip Tebriz'e ulaşması, Tebriz kuşatması ve şehrin ele geçirilmesi, fetihden sonra zarar gören surların ve kalenin onarılması, erzak kıtlığının giderilmesi, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın ölümü ve Sinan Paşa'nın serdar olması, ordunun dönüş hazırlıkları yapması ve Van üzerinden Bitlis'e gelmesi anlatılmaktadır.

II.3.1.7.9. Târîh-i Gazavât-ı Osman Paşa (Gürcistan Seferi Tarihçesi)

Talîkîzâde Mehmed Subhî'nin Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Gürcistân seferi ve Osmanlı-Safevî savaşlarını anlatan 33 varaktan oluşan küçük bir eseridir. Eserin bilinen yegâne nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan No: 1300'de bulunmaktadır. Tarihçe, Ferhad Paşa'nın İran cephesindeki faaliyetlerinin

³⁶¹ Bülent Özkuzugüdenli, Ta'likî-zâde Mehmed Subhî, Tebrîziyye, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Yard. Doç. Dr. Erhan Afyoncu), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2005.

³⁶² Özkuzugüdenli, 2005: 1-2; Afyoncu, 2003: 137. Yazar ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Vahit Çabuk, "Denizlili Tâlîkî-zâde Mehmed Subhî Efendi (Hayatı ve Eserleri)", Denizli Sempozyumu Bildirileri, 27-30 Eylül 1988, Denizli Valiliği Yayınları, Denizli, 1989, s. 118-123; Vahit Çabuk, Tâlîkî-zâde Mehmed Subhî Efendi'nin Eğri Seferi Şehnâmesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1986; Erhan Afyoncu, "Talîkîzâde Mehmed Subhî'nin Hayatı Hakkında Notlar", Osmanlı Araştırmaları, C. XXI, 2001, s. 285-306; Christine Woodhead (1983). Ta'likî-zâde's Şehnâme-i Hümâyûn, A History of the Ottoman Campaign into Hungary 1593-94, Klaus Schwarz Verlag, Berlin, 1983.

anlatımıyla başlıyor. Gürcistan seferi, Osmanlı Safevi savaşları, Davud Han ve oğlu Kemal'in esir edilmeleri gibi hadiseler hikâye ediliyor.³⁶³

II.3.1.7.10. Zafernâme-i Ali Paşa

Hakkında pek fazla bilgi bulunmayan Niyâzî adlı bir yazara ait olan Zafernâme'nin bilinen tek nüshası Millet Kütüphanesi Ali Emiri No: 396 (v.79)' da kayıtlıdır. Zafernâme-i Ali Paşa, 2008 yılında Hamza Üzümcü tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.³⁶⁴ Zafernâme'de, 1574 ile 1591 yılları arasında ve 1598'de iki kez Bağdat Beylerbeyliği yapmış olan Elvendzâde Ali Paşa'nın 1583'te İranlılara karşı kazandığı başarıları anlatılır. 1585'te kaleme alınmış olan mensur eserin süslü bir dili vardır. Niyâzî, savaş kâtibi olarak Ali Paşa'nın yanında bulunduğu için olayları bizzat görmüştür. Eserinden Arapça ve Farsçaya hâkim olduğu anlaşılan Niyâzî, olayları sebep-sonuç ilişkisi içerisinde ayrıntılı bir şekilde tasvir etmiştir. Yazışmalara da yer veren yazarın eserinde mektuplar da vardır.³⁶⁵

Zafernâme'de olaylar Bağdat Beylerbeyi Ali Paşa ve onun serdarlığa atanmasıyla başlar. Ali Paşa, Kızılbaş memleketlerinin alınması için Bağdat'ta hazırlıklara başlar ve ordusuyla birlikte Elvendiyye'de otağ kurar. Bu arada Irak hâkimi Emir Seccâd isyan eder ve bazı Osmanlı birliklerine saldırır. Bunun üzerine Ali Paşa, Seccâd üzerine yürür ve onu Dizful'da bir kaleye sıkıştırır. Seccâd yardım için Huzistan hâkimlerine başvurur ve 8 bin kişilik bir kuvvetin imdadına gelmesini sağlar. Bu durumu öğrenen Ali Paşa, Pelenkân Beylerbeyi Ahmed Paşa'yı, Seccâd arkadan saldırmamasın diye kalenin yanında bırakıp yardıma gelen kuvvetlerin üzerine yürür. Yapılan savaşta Kızılbaşlar hezimete uğrayıp geri çekilir. Ordu bu galibiyetten sonra Huveyze'ye yönelerek burada bazı kaleleri alır ve pek çok ganimet ele geçirilir. Bağdat'tan gelen bir haber üzerine Ali Paşa'nın geri dönmek zorunda kalmasıyla eser bitirilir.

³⁶³ Levend, 2000: 91; Afyoncu, 2003: 137.

³⁶⁴ Hamza Üzümcü, Zafernâme-i Ali Paşa (Transkript ve Değerlendirme), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Doç. Dr. H. Mustafa Eravcı), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2008.

³⁶⁵ Üzümcü, 2008: 16-24; Levend, 2000: 91-92; H. Mustafa Eravcı, "Niyâzî'nin Zafernâmesi ve Bağdat Beylerbeyi Ali Paşa'nın Faaliyetleri", İslam Medeniyetinde Bağdad Uluslararası Sempozyum (International Symposium on Baghdad (MADINAT al-SALAM) In The Islamic Civilization, 7-9 Kasım/November İstanbul, 2008.

II.3.1.7.11. Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs

16. yüzyıl sonları ile 17. yüzyıl başlarında yaşayan ve çeşitli devlet görevlerinde bulunan Tezkireci Cafer Çelebi'nin eseridir.³⁶⁶ İyânî mahlasını kullanan müellif, bu eserinde Macar sınırında yaşanan olayları anlatmaktadır. Kitabın bilinen tek yazması, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi İbnülemin Mahmud Kemal Bey No: 3560/1 (v.93)'de bulunmaktadır. Eser, 1987 yılında Mehmet Kirişçioğlu tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış³⁶⁷ ve 2001 yılında da yayımlanmıştır.³⁶⁸ Sade ve anlaşılır bir dille mensur olarak yazılmış olan eserde, yer yer manzum parçalar da vardır.

Ana hatlarıyla şu olaylar üzerinde durulur: 1585 yılında, ağır vergilerden bunalan Macar sınırındaki Hristiyan Osmanlı halkı, bu durumu İmparator II. Rudolfus'a şikâyet eder. Bunun üzerine Avusturya-Macar kuvvetleri Osmanlı topraklarına saldırır. Vespem, Polata, Yanık, Tata kalelerinin askerleri ve isyan eden bir kısım halk toplanarak Osmanlılara ait köyleri yağmalamaya başlar. Beylerbeyi Yusuf Paşa, Kara Ali Bey'i isyanı bastırmak için gönderir, fakat pusuya düşürülür ve Budin'e geri döner. Daha sonra Kopan kasabasında Sancakbeyi Receb Bey ile 300'den fazla Müslüman esir alınır. Bu olaylar neticesinde III. Murad, İmparator II. Rudolfus'a bir tehditnâme gönderir. Daha sonra Hasan Paşa'ya Bosna beylerbeyliği verilerek Hırvatistan'ı yağmalaması emredilir. Fırsat buldukça akınlarına devam eden Hasan Paşa düşmanı yıldırma'yı başarır, ama daha sonra Sıska Kalesi önlerinde şehit olur ve ordu bozguna uğrar. Bozgun haberi İstanbul'a ulaşınca Sadrazam Sinan Paşa sefere çıkar. Bu arada Sava nehri kenarında bekleyen Mehmed Paşa harekete geçer ve Sıska Kalesi'ni kuşatır ve kaleyi teslim alır. Sadrazam Sinan Paşa, Vespem ve Polata kalelerini alır ve Tata Kalesi üzerine yürür. Şiddetli kışı bahane eden yençeri ve sipahiler Sinan Paşa'yı geri dönmeye mecbur ederler. Sadrazam, Belgrad kışlağına dönmeye karar verir. Ordunun kışlağa döndüğünü öğrenen düşman İstoni-

³⁶⁶ İyânî hakkında bilgi için bkz.: Mehmet Kirişçioğlu, "Cafer İyânî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 6, İstanbul, 1992, s.551-552; Turan Açık-Mücahid Kaçar, "Sultan I. Ahmed'e Sunulan Nur-ı Muhammedî Konulu Bir Eser: Nûrnâme", Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/1 Winter 2013, s. 1741-1780.

³⁶⁷ Mehmet Kirişçioğlu, Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs (Tahlil ve Metin), Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1987.

³⁶⁸ Cafer İyânî, Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs (Osmanlı-Macar Mücadelesi Tarihi, 1585-1595), (Haz.: Mehmet Kirişçioğlu), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2001.

Belgrad'ı kuşatır. Hasan Paşa kaleye yardıma gider ve düşman geri çekilir. Hasan Paşa kalabalık düşman ordusunun peşinden gider ve Osmanlı ordusu bozguna uğrar, Paşa yaralı olarak Budin'e döner. Daha sonra düşman bütün bölgeyi kontrolü altına alır. Sınırdaki olanları haber alan III. Murad, İstanbul'daki yeniçerileri yola çıkarır ve Kırım Hanı'na da yardım için ferman gönderir. II. Rudolfus da bütün Avrupa hükümdarlarına mektup gönderip yardım ister. Âdeta bir haçlı seferi ilân eder ve 100 bin kişilik bir ordu hazırlar. Hatvan, Sonluk, Berzence, Segeş kalelerini kuşatan düşman kuvvetleri ile uzun süre mücadele edilir. Bu sırada Arşidük Mattias'da büyük bir donanma ile Estergon Kalesi'ni kuşatır. Osmanlı ordusuna takviye birliklerin katılması, Kırım Hanı'nın Tımişvar'a gelmesi, Sinan Paşa'nın kuzeye ilerlemesi üzerine Mattias, Estergon kuşatmasını kaldırarak Komaran'a, Hatvan Kalesi'ni kuşatanlar da Eğri'ye çekilir. Daha sonra Osmanlı ordusu Tata ve Sen Martin kalelerini alır ve Yanikkale'yi kuşatır. Kırım Hanı da Papa Kalesi'ni kuşatır. Kuşatılan her iki kale de alınır. Komaran Kalesi muhasara edilir, fakat kış şartlarından ve askerlerin muhalefetinden dolayı kuşatma kaldırılır. Sinan Paşa, oğlu Mehmed Paşa'yı Rumeli Beylerbeyliği ile Budin muhafazasına bırakarak 1594'te Belgrad'a döner.³⁶⁹

II.3.1.7.12. Tevârîh-i Gazavât-ı Sultan Murad-ı Sâlis

Mehmed Vefâî'ye ait olan eserde 1585-86 yılları arasındaki olaylardan bahsedilir. Bilinen tek nüshası Viyana, Avusturya Milli Kütüphanesi numara 1031 (v. 175)'de (H.O: 66) kayıtlıdır. Eserin içeriği tam bilinmiyor, fakat Özdemiroğlu Osman Paşa'nın doğu seferi ve Azerbaycan'ı Osmanlı topraklarına katması gibi o dönemin en önemli hadiselerine değinmesi muhtemeldir.³⁷⁰

II.3.1.7.13. Gazavât-ı Özdemiroğlu Osman Paşa

Hüseyin bin Mehmed'e ait olduğu düşünülen bu eserde, Mustafa ve Osman Paşaların İran'daki savaşlarından bahsedilir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı No: 0.118/2 (v. 21-44)'de kayıtlı bir nüshası vardır. Nüsha buradaki katalogda "Gürcistan Seferi" adıyla kayıtlıdır. Eserin başında "Sahibü'l-kitab Hüseyin bin Mehmed" yazılıdır. Yine buradaki giriş bölümüne: "Saadetlü vezir-i

³⁶⁹ Cafer İyânî, 2001: XXI-XXIX.

³⁷⁰ Levend, 2000: 92-93; Babinger, 2000: 129-130; Afyoncu, 2003: 134.

rûşen Mustafa Hazretleri kızılbaş-ı evbâş üzerine Özdemiroğlu Osman Paşa ve nice serverlerle sefer itdükleridir” açıklaması düşülmüştür. Bu açıklamadan sonra kısa bir dua bölümü ile esere giriş yapılır. Giriş kısmında müellif 985 (1577-78) yılında yaşanan hadiseleri aktaracağı bilgisini verir. “Râviyân-ı ahbâr ve nakilân-ı vâkif-ı esrar, işbu vechile hikâyet ve bu resmîyle rivâyet iderler kim”³⁷¹ açıklamasından yazarın yaşananlara bizzat şahit olmadığı, duyduğu ve okuduğu bilgileri aktardığı anlaşılmaktadır. Mensur olarak yazılmış olan eserin sade bir dili vardır.

II.3.1.7.14. Fetihnâme-i Şirvan ve Demirkapı

Adlî mahlaslı ve savaşa bizzat katılmış bir şaire ait olan bu manzum eserin bilinen tek nüshası Milli Kütüphane Fahri Bilge Kitaplığı No: 179 (v. 23)’da bulunmaktadır. İlk bölümleri eksik olan eser nüsha 10a’dan başlamaktadır. “Hâzâ risâle-i hâtifi fi beyâne fethi Şiravân ve Temürkapu ve Osman Paşanın cenk itdügüdür fi târih-i nebevînin Sene 978” başlığı altında olaylar anlatılır. Aruzun Fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün kalıbıyla kaleme alınmıştır.

II.3.1.7.15. Şifâü'l-Kulûb ve Likâü'l-Mahbûb (Natrü'n-Nâzirîn ve Makbûlü'l-Hâtırîn)

Yazarı belli olmayan bu eserde de Özdemiroğlu Osman Paşa'nın 1578 yılındaki Şirvan seferinden bahsedildiği söylenir. Bilinen tek nüshası Leiden Üniversitesi Kütüphanesi, cod. warn, 801 (vr. 89) numarada kayıtlıdır.³⁷² Levend ve Babinger yazarının belli olmadığını belirtir; fakat Üniversite kataloğunda yazar olarak Seyyid Sâdeddin b. Mevlana Mahmud adı geçmektedir. Ayrıca katalogda 1581 ve 1585 yılları arasındaki olayların anlatıldığı ve eserin 1585 yılında Şeki’de tamamlandığı açıklaması da yer almaktadır. Eseri görme fırsatımız olmadığı için bu bilgilerin doğru olup olmadığını teyit edemedik. Numara 801’de kayıtlı iki eser vardır. İkinci eser küçük bir aruz risalesidir.

II.3.1.7.16. Zafernâme-i Kal'a-i Üstüvâr

Aynı zamanda bir divan şairi olan ve divân-ı hümayun kâtipliği yapan şair (ö. 1014/1605) Abdî Çelebi’ye ait olan 317 beyitlik bu manzum zafernâmede, Sinan

³⁷¹ Gazavât-ı Özdemiroğlu Osman Paşa, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı no: o.118/2, vr. 22b

³⁷² Levend, 2000: 87-88; Babinger, 2000: 131.

Paşanın 1593 yılında Avusturya'ya karşı yaptığı sefer tasvir edilir. İstanbul Millet Kütüphanesi Emiri 1328 numarada kayıtlı bir nüshası vardır. Yanıkkale, Tata, Sen Martin, Çeşnik gibi kalelerin 1002'de (1593-94) Sinan Paşa tarafından fethedilişi anlatılır.³⁷³

II.3.1.7.17. Cihâdnâme

Sâfi Mustafa Efendi tarafından yazılıp III. Murad'a sunulan eserde, Barbaros Hayreddin Paşa'nın Cezayir'i fethi anlatılmaktadır. Bilinen 161 varaklık bir nüshası İngiltere Milli Kütüphanesi 24958 numarada bulunmaktadır.³⁷⁴

II.3.1.7.18. Târîh-i Feth-i Yanık

Divan-ı hümayun kâtiplerinden Mehmed Necati Efendi'nin Yanık Kalesi'nin fethini tasvir eden eseri. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan No: 1308 (v. 50)'de kayıtlı bilinen bir nüshası mevcuttur. Bu nüsha 1076 (1666) yılında müellif tarafından yazılmıştır.³⁷⁵

II.3.1.7.19. Tevârîh-i Fütuh-i Şirvan

Mustafa Sâlim bin Abdullah'a ait olduğu düşünülen bu eserin Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi Ms Török O. 176 (v. 30) numarada kayıtlı bir nüshası vardır. 1135 (1723)'te yazılmıştır. Mensur olan fetihnâme; 1578-79 yılları arasındaki hadiseleri sade bir dille tasvir eder. 1578 yılında ordunun İstanbul'dan kalkıp doğu seferine çıkması ile orada yaşananlar anlatılır ve Sadrazam Mustafa Paşa'nın vefatı ile eser bitirilir.

II.3.1.8. III. MEHMED

II.3.1.8.1. Târîh-i Feth-i Üngürüs

Hakkında bilgi bulunmayan Andelîb adlı bir şaire aittir. Yazar kendisinin katıldığı, III. Mehmed'in 1596 yılındaki Eğri Kalesi'ni fethini anlatır. Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi, 263 (v. 56) ve Hacı Mahmud, 5345; Selim Ağa

³⁷³ Levend, 2000: 89-90; Aksoy, 2002: 1567.

³⁷⁴ Erkan, 1996: 440.

³⁷⁵ Levend, 2000: 94.

Kütüphanesi, 769'da kayıtlı nüshaları vardır.³⁷⁶ Halet Efendi 623 numarada kayıtlı olan nüsha 1965 yılında Aysel Şençoban tarafından mezuniyet tezi,³⁷⁷ 2005 yılında Nida Akdoğan Millik tarafından da yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.³⁷⁸ Hasan Aksoy bu eserle ilgili; eserin dışında Feth-i Bilâd-ı Engürüs, iç kapağında ise Târîh-i Engürüs kaydı bulunduğunu, ancak varak 16a'da "bu bende-i hakîr ü pür taksir el-meşhûr be-Dâî fakir-i kal'a-i Egri tasvir itmek lazım gelmeğin bu minval üzere tahrir olundu ki..." ibaresinden de eserin Dâî tarafından telif edildiğinin anlaşılmasında yardımcı olur. Ona göre Dai isminin daha sonra konulmuş olabileceği de muhtemeldir.³⁷⁹

Eserde ilk olarak 1593 yılında başlayan Osmanlı-Avusturya savaşının nedenleri üzerinde durulur. Daha sonra 1596'da ordunun İstanbul'dan hareket edip sefere çıkması, Edirne ve Belgrad geçildikten sonra Eğri önlerine varılması anlatılır. Eğri kuşatması ve yaşanan zorluklar ayrıntılı bir şekilde sunulur. Haçova Savaşı ve ordunun İstanbul'a dönüşü ile eser tamamlanmaktadır.

II.3.1.8.2. Cihâdnâme-i Hasan Paşa

İyânî mahlasını kullanan Tezkireci Cafer Çelebi'nin eseridir. Eserin; Millet Kütüphanesi Ali Emiri No: 190 (v.40), Diyarbakır Ziya Gökalp Kütüphanesi No: 5 olmak üzere bilinen iki nüshası vardır. Ali Emiri nüshası üzerine 1949 yılında Saim Işıldak tarafından İstanbul Üniversitesinde lisans tezi hazırlanmıştır.³⁸⁰ 1978 yılında da Vahit Çabuk tarafından Cihâdnâme metni sadeleştirilerek yayımlanmıştır.³⁸¹

Üç ana bölümden oluşan Cihâdnâme'de ilk olarak Tiryaki Hasan Paşa'nın sancak beyi olduğu dönemdeki savaşları ve faaliyetleri üzerinde durulur. İkinci bölümde Hasan Paşa'nın Beylerbeyliği zamanından vezirlik dönemine kadar

³⁷⁶ Afyoncu, 2003: 138.

³⁷⁷ Aysel Şençoban, "Andelîb, Târîh-i Feth-i Üngürüs", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Mezuniyet Tezi, İstanbul, 1965.

³⁷⁸ Nida Akdoğan Millik (2005), Da'î Fakir, Tarih-i Engürüs ve Feth-i Eğri (Tahkikli Neşir), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Yard. Doç. Dr. Mustafa Güler), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

³⁷⁹ Aksoy, 2002: 1567.

³⁸⁰ Saim Işıldak, Cihâdnâme-i Hasan Paşa, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Mezuniyet Tezi, İstanbul, 1949.

³⁸¹ Vahit Çabuk, Tiryaki Hasan Paşa'nın Gazâları ve Kaniye Savunması, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1978.

yaptıkları ve gösterdiği başarılar anlatılır. Son kısımda ise onun vezirlik döneminde yaşananlar tasvir edilir.

II.3.1.8.3. Menâkıb-ı Tiryaki Hasan Paşa

Ahmed bin Osman bin Sâni (Şâmî) tarafından kaleme alınan bu eser Tiryaki Hasan Paşa'nın faaliyetlerinden bahseder. Eserin bir nüshası Manisa İl Halk Kütüphanesi 5070/2 (v. 22a-88b)'de kayıtlıdır. Avusturya Milli Kütüphanesi H.O. 116 (ve 171)/2 (v. 22-86) numarada kayıtlı olan Menâkıb-ı Tiryakî Hasan Paşa'nın da aynı eser olması muhtemeldir.

II.3.1.8.4. Hasenât-ı Hasan

Faizî tarafından yazıldığı düşünülen kitapta Tiryaki Hasan Paşa'nın Kanije müdafaası ve zaferi tasvir edilir. Eserin orijinal haline ulaşılamamıştır. Namık Kemal'in verdiği bilgilere dayanılarak böyle bir eserin varlığından bahsedilmektedir. Kâfzâde Fâizî'nin Kanije'de bulunduğu dair bir bilgiye de rastlanılmamıştır. Bu eser, Namık Kemal tarafından önce 1290'da Hayal Basımevinde Ahmed Nafiz takma adıyla, sonra da 1303'te Ebüzziya Basımevinde kendi adıyla basılmıştır. Namık Kemal'in bu çalışması daha sonra değişik yayınevleri tarafından Kanije veya Kanije Muhasarası adıyla yayımlanmıştır.³⁸²

II.3.1.8.5. Gazavâtnâme

Yazarı belli olmayan bu Gazavâtnâmede Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Şirvan, Kars ve Tiflis seferleri ile III. Mehmed'in son zamanlarıyla I. Ahmed'in ilk zamanları olan 1601-1606 yıllarındaki Kanije civarında meydana gelen savaşlar anlatılır. Viyana Milli Kütüphanesi 1037 numarada kayıtlı bir nüshası vardır.³⁸³

II.3.1.8.6. Haçova Savaşı

Misâlî Çelebi'ye ait olduğu söylenen bu eserde Haçova Savaşı anlatılmaktadır.³⁸⁴ Nuruosmâniye Kütüphanesi, No: 4962'de kayıtlıdır. Katalogda bu numarada seçme gazel ve kasidelerin olduğu bir mecmua vardır. Henüz mecmuaya bakma fırsatımız olmadı. Haçova savaşını konu edinen bir kaside de olabilir.

³⁸² Levend, 2000: 101-102.

³⁸³ Levend, 2000: 103.

³⁸⁴ Afyoncu, 2003: 138.

II.3.1.8.7. Kanije Fetihnâmesi

Hasan Beyzâde Ahmed Paşa'nın Kanije'nin fethini anlattığı eseridir. Yazara ait bir mecmua içerisinde olduğu söylenen üç tane Kanije Fetihnâmesi vardır. 131 varaktan oluşan mecmuada ayrıca fetvalar, mektuplar, manzum ve mensur yazılar da yer almaktadır. Bu yazma mecmua Cavit Baysun'un özel kütüphanesinde bulunmaktadır.³⁸⁵ Nezihi Aykut; Baysun'un ölümüyle Yapı kredi Bankası'na intikal eden terekesinde bu mecmuanın varlığına rastlanamadığını belirtir.³⁸⁶

II.3.1.8.8. Gazavât-ı Tiryaki Hasan Paşa

Yazarı bilinmeyen bu eserin Millet Kütüphanesi Ali Emiri No: 187 (v. 61), 188 (v. 56), 189 (v.19) kayıtlı nüshaları vardır. Eser Kemal Erkan tarafından sadeleştirilerek yayımlanmıştır.³⁸⁷ Tiryaki Hasan Paşa'nın III. Mehmed zamanında Kanije Kalesi'ni savunması sırasında gösterdiği başarısı anlatılmaktadır.

II.3.2. 17-19. YÜZYIL GAZAVÂTNÂMELERİ

17 ve 19. yüzyıllar arasındaki hadiseleri konu edinen bu türe ait görebildiğimiz başlıca eserler şunlardır:

I. Ahmed, II. Osman ve I. Mustafa Dönemi: Zafernâme (Halisî)³⁸⁸, Gazavât-ı Murad Paşa (Vâsîfî)³⁸⁹

³⁸⁵ M. Cavid Baysun, "Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa," Türkiyat Mecmuası, C. 10, Yıl: 1951-53, s. 321-340.

³⁸⁶ Nezihi Aykut, Hasan Beyzâde Ahmed Paşa (Hamdi), <https://ottomanhistorians.uchicago.edu/tr/historian/hasan-beyzade-ahmed-pasa-hamdi> (ET: 12.02.2015)

³⁸⁷ Kemal Erkan, Tiryaki Hasan Paşa ve Kanije Müdafaası, Çamlıca Yay. İstanbul, 2008.

³⁸⁸ Zeynep Türk Sarıışık (1998), II. Osman Dönemine Ait Bir Kaynak: Zafernâme, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Yaşar Yücel, "Yeni Bulunan II. Osman Adına Yazılmış Bir Zafernâme, TTK Belleten, Ankara, C. XLIII, S.170, 1979, s. 313-364.

IV. Murad Dönemi: Gazanâme-i Halil Paşa³⁹⁰, Zafernâme (Karaçelebizâde Abdülaziz)³⁹¹, Târîh-i Fetihnâme-i Bağdad (Bağdadlı Hacı Mustafa b. Molla Rıdvan)³⁹², Târîh-i Feth-i Revan (Abdurrahman Hibri)³⁹³, Târîh-i Feth-i Bağdad (Abdurrahman Hibri)³⁹⁴, Fetihnâme-i Bağdad (Kadızzâde Ahmed)³⁹⁵, Fetihnâme-i Bağdad (Nuri Ziyaeddin İbrahim)³⁹⁶, Târîh-i Feth-i Hanya (Pirî Paşazâde Hüseyin)³⁹⁷, Fütûhat-ı Hanya³⁹⁸, Gazavâtnâme-i Cezire-i Girit ve Zadre (Sipahizâde Ahmed)³⁹⁹, Gazavât-ı Sultan Murad-ı Râbi (Sıdkî)⁴⁰⁰, Paşanâme (Tulûî)⁴⁰¹,

IV. Mehmed Dönemi: Cevâhirü't-Tevârih (Mühürdar Hasan Ağa)⁴⁰², Târîh-i Fazıl Ahmed Paşa (Erzurumlu Osman Dede)⁴⁰³, Târîh-i Uyvar =Ravzatü'l-Gaza (Mustafa Zühdi)⁴⁰⁴, Fethiyye-i Uyvar ve Novigrad (Ömer Taib Efendi)⁴⁰⁵, Ez-Menâkıbât-ı Gazâ ve Cihâd (Târîh-i Sultan Mehmed Han b. İbrahim Han)⁴⁰⁶, Hikâyet-i Azimet-i Sefer-i Kandiye⁴⁰⁷, Zafernâme (Edirneli Güftî Ali)⁴⁰⁸, Fetihnâme der Hakk-ı Gürcistan (Nâmî?)⁴⁰⁹, Fetihnâme-i Kamanıç (Hacı Ali Efendi)⁴¹⁰,

³⁸⁹ Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi No: 2236; Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu No: Y/92.

³⁹⁰ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan No: 1482 (v. 169), Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi No: 2139 (v. 145), Viyana Milli Kütüphanesi No: 1043 (v. 243)

³⁹¹ Süleymaniye Kütüphanesi Es'ad Efendi No: 2086/3; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi. No 9791, 2228, 1391; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Bağdad No: 241; Viyana Milli Kütüphanesi, Flügel kataloğu No: 1055; Paris Milli Ktp. Blochet kataloğu No:135; Kahire Milli ktp. Hıdıviyye kataloğu.

³⁹² Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi No: 34 Nk 3140/3 (349b-405a).

³⁹³ Edirne Selimiye Kütüphanesi Bâdi Efendi, No 1667.

³⁹⁴ Süleymaniye Kütüphanesi Fatih No: 4361.

³⁹⁵ Fransa Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları (Regius) No: 159 (v. 45). Aynı kütüphanede Thevenot/Regius, 1315 (v. 64)'te kayıtlı olan Tarihü'l-İhtimam bi Fethi Darü's-Selâm isimli eser Kadızzâde'nin eserinin değişik bir nüshası olabilir (Levend, 2000: 112; Afyoncu, 2009: 63).

³⁹⁶ Fransa Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları (Fonds des traductions) No: 80 M (v. 59-106); Viyana Milli Kütüphanesi No: 1054 (v.231).

³⁹⁷ Tübingen Staatsbibliothek, Ms. Or. Quart 1862; Süleymaniye Kütüphanesi Mikrofilm Arşivi No: 1920.

³⁹⁸ Köprülü Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa No: 337/4 (v. 54a-73a)

³⁹⁹ Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa No: 783 (v. 82).

⁴⁰⁰ Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye No: 1103/3 (v. 76b-138b).

⁴⁰¹ British Library'de Sloane 3584

⁴⁰² Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi No: 2242; Köprülü Kütüphanesi Fazıl Ahmed Paşa Bölümü No: 231; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan No: 1307.

⁴⁰³ Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Bölümü No: 909 (v. 86).

⁴⁰⁴ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi No: 2488 (v. 84).

⁴⁰⁵ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi No: 2602

⁴⁰⁶ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan No: 1308.

⁴⁰⁷ İzmir Milli Kütüphane No: 24/510 (v. 88)

⁴⁰⁸ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Bağdat Köşkü, No: 162; Atatürk Üniversitesi Ağâh Sırrı Levend, No: 123-125.

⁴⁰⁹ Fransa Milli Kütüphanesi No: 872 (v. 50).

⁴¹⁰ Süleymaniye Kütüphanesi (Lala İsmail) No:308.

Fetihnâme-i Kamanîçe (Nâbî)⁴¹¹, Mirâcü'z-Zafer (Behçetî)⁴¹², Gazanâme-i Çehrin (Semendire Alaybeyi Öziçeli Vuslatî Ali Bey)⁴¹³, Ahval-i Sefer-i Çehrin (Selim Giray'ın Kâtibi Abdülkerim)⁴¹⁴, Çehrin Seferi⁴¹⁵, Vekayi-i Beç⁴¹⁶

II. Süleyman, II. Ahmed ve II. Mustafa Dönemi: Feth-i Lipova ve Muharebe-i Lugoş (Târîh-i Sultan Mustafa, Feth-i Cezîre-i Sakız)⁴¹⁷, Belgrad Seferi (Hasan Ağazâde Hacı Abdullah)⁴¹⁸, Zafernâme (Sır Kâtibi Mustafa Nedim)⁴¹⁹, Târîh-i Vak'anâme-i Cafer Paşa (Mühürdar Ali)⁴²⁰, Târîh-i Seferü'l-Basra (Nazmizâde Murtaza)⁴²¹, İcmâl-i Sefer-i Nehr-i Ziyâb (Nazmizâde Murtaza)⁴²²

III. Ahmed ve I. Mahmud Dönemi: Miratü'z-Zafer (Hüseyin Ağa)⁴²³, Târîh-i Moskov Sene 1122 (Hasan Kürdî)⁴²⁴, Mora Fetihnâmesi (Vahîd Mahtumî)⁴²⁵, Vâkı'ât-ı Gazavât (Nâdir)⁴²⁶, Ravza-i Ali (Edirneli İsmail Paşazâde Mehmed Faris Paşa)⁴²⁷, Mukaddimetü's-Sefer, Fethiyye-i Belgrad (Koca Ragıp Paşa)⁴²⁸,

⁴¹¹ Yurt içi ve yurt dışında pek çok nüshası bulunur. Başlıcaları şunlardır: Milli Kütüphane No: 2553, 8279/2; Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi 34 Atf 2015/2; İstanbul Millet Kütüphanesi 34 Ae Tarih 470 (v. 54); Konya İl Halk Kütüphanesi 42 Kon 3466/8; Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail No: 735/3 (v. 119-162); Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi No: 1231; Süleymaniye Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan No: 109/9, İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları No: 34/2 (v. 95-136).

⁴¹² Süleymaniye Kütüphanesi Esat Efendi No: 2368 (v. 180).

⁴¹³ Bratislava Kütüphanesi No: 483 (v. 1b-85a), 484 (v. 1b-97a); Fransa Milli Kütüphanesi No: 1124 (v. 99).

⁴¹⁴ Fransa Milli Kütüphanesi No: 134 (v. 446).

⁴¹⁵ Fransa Milli Kütüphanesi No: 927 (v. 42).

⁴¹⁶ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan No: 1310 (v. 118); Londra British Museum No: 6647. 27 varaklık küçük bir risale olan Tarih-i Sefer-i Beç (Fransa Milli Kütüphanesi No: 870)'in de bu esere dayanılarak hazırlandığı söylenir (Afyoncu, 2009: 74).

⁴¹⁷ İzmir Milli Kütüphane No: 35/110; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine No: 1427 (v. 54). İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi No: 3488 (v. 91); Millet Kütüphanesi Reşid Efendi No: 992/11, 1118, 1138; Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail No: 735/4 (v. 69-84).

⁴¹⁸ Hamidiye Kütüphanesi No:917/2 (88b-99a); Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Emanet No: 1425/2 (v. 101b-112b); İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi No: 6053/3 (v. 246-260), 2559.

⁴¹⁹ Millet Kütüphanesi No: 1343 (v. 10).

⁴²⁰ Macar İlimler Akademisi, Doğu Külliyyatı F. 60 (Afyoncu, 2009: 76)

⁴²¹ Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi No: 2062/3 (v. 55-74).

⁴²² Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi No: 2062/4 (v. 75-91).

⁴²³ Hüseyin Ağa, Miratü'z-Zafer, Donanma Mecmuası, Sayı 58, İst. 1914-1915 (Afyoncu, 2009: 84).

⁴²⁴ Rusya Akademiyası Navk Naradov Azii Enstitüsü Türkçe Yazmaları No: 1173-III (v. 143-167); Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine No: 233; Almanya München-Bayerische Staatsbibliothek, Cod. Tur., No: 91.

⁴²⁵ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi No: 340 (v. 41); Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine No: 1651.

⁴²⁶ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi No: 2530 (v. 24).

⁴²⁷ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine No: 1421.

⁴²⁸ Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi, No: 672 (v.1a-25b).

Fetihnâme-i Belgrad (Zafernâme-i Münif)⁴²⁹, Belgrad ve Adakale Seferi ve Zaferi (Sultan Birinci Mahmud Devri Vekayinâmesi)⁴³⁰, Ahvâl-i Gazavât-ı Bosna (Kadı Ömer Efendi)⁴³¹, Bosna Tarihçesi (Akhisarlı Hacı Nesimoğlu Ahmet)⁴³², Talatî Tarihçesi (1736-1737), Hadikatü'ş-Şühedâ-i Serhad (İbrahim Naimeddin), Vekayi-i Pür-Senayi-i Bedayi (Nâdir)⁴³³, Revan Fetihnâmesi (Silahşor Kemânî Mustafa Ağa)⁴³⁴, Vekâyi-i Tiflis (Hacı Recep Paşa)⁴³⁵, Tebriziyye-i Hekimoğlu Ali Paşa (Kerküklü Abdürrezzak Nevres)⁴³⁶, Gazavât-ı Cüyûş-ı Osmaniyeye⁴³⁷, Makale-i Vakia-i Kars fi Sene 1157=Vekayi-i Nadir Şah (Sırrî Efendi)⁴³⁸.

III. Osman, III. Mustafa ve I. Abdülhamid Dönemi: Târîh-i Silistre (Mahmud Sabit)⁴³⁹, Târîhçe-i Cezayir (Ahıskalı Hasan b. Yusuf)⁴⁴⁰, Vak'a-i Hamidiyye (Zaimzâde Mehmed Sadık)⁴⁴¹, Gazavât-ı Yusuf Paşa (Cizyedarzâde Bursalı Ahmed Bahaeddin)⁴⁴², Sefernâme-i Serdar-ı Ekrem Yusuf Paşa⁴⁴³, Gazavât-ı Cezâyirli Gazi Hasan Paşa⁴⁴⁴, Târîh-i Vâsf-ı Cezzâr Ahmet Paşa, Mora İhtilali Tarihi (Moralı Melek Bey)⁴⁴⁵.

⁴²⁹ Başlıca yazmaları şunlardır: İstanbul Üniversitesi No: 1779 (v. 49b-57b), 368/2 (v. 61b-76b); Süleymaniye Kütüphanesi Esat Efendi No: 3655 (v. 22); Millet Kütüphanesi No: 470, 473/3, 992/6.

⁴³⁰ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar No: 368/1 (v. 1b-60a); Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi No: 885/1 (1b-62a); Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi No: 1324 (v. 1-98b)

⁴³¹ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi No: 1935 (v. 81); Süleymaniye Kütüphanesi No: 58; Saray-Bosna Hüsrev Bey Cami Kütüphanesi ile Berlin ve Münih şehir kütüphanelerinde de nüshaları vardır.

⁴³² Fransa Milli Kütüphanesi No: 168 (v. 22),

⁴³³ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine Kitaplığı No: 367 (v. 50).

⁴³⁴ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine Kitaplığı No: 1611 (v. 29).

⁴³⁵ Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi No: 2435 (v. 39).

⁴³⁶ Süleymaniye Kütüphanesi Esat Efendi No: 2252 (v. 29), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi No: 3442/2 (v. 348b-401a), Berlin Eyalet Kütüphanesi Ms. or. oct. 2186 (v. 1b-37b).

⁴³⁷ Avusturya Milli Kütüphanesi No: 1102 (v. 28).

⁴³⁸ Süleymaniye Kütüphanesi Esat Efendi No: 2417; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan No: 1427; İzmir Milli Kütüphanesi No: 899/7; Fransa Milli Kütüphanesi No: 1094.

⁴³⁹ Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi No: 625 (v. 67); Avusturya Milli Kütüphanesi No: 1121 (v. 77), 1122; Fransa Milli Kütüphanesi No: 1141 (v. 121).

⁴⁴⁰ Topkapı Sarayı Müzesi Hazine No: 1606 (1b-71a).

⁴⁴¹ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi No: 2532 (v. 56), 3229 (v. 16); Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi No: 2171 (v. 97).

⁴⁴² Millet Kütüphanesi No: 205 (v. 18).

⁴⁴³ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi No: 3254 (v. 134).

⁴⁴⁴ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Bağdad No: 236 (v. 191), Hazine No: 1433 (v. 205), 1580 (v. 204); Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi No: 2419 (v. 159); Avusturya Milli Kütüphanesi No: 1256 (v. 178); Fransa Milli Kütüphanesi 1053 (v. 200).

⁴⁴⁵ Millet Kütüphanesi No: 563 (v. 29).

III. Selim, II. Mahmud ve Abdülmecid Dönemi: Ziyânâme (Hasan İzzet Efendi)⁴⁴⁶, Gazavât-ı Hüseyin Paşa⁴⁴⁷, Vakanâme-i Mısır=Gazânâme-i Cezzâr Gazi Ahmed Paşa (Mustafa Resmî Efendi)⁴⁴⁸, Vekâyinâme, Târîh-i Vak'a-i Cezire-i Sakız (Vahid Mehmed Paşa)⁴⁴⁹, Kırım Zafernâmesi (Salih Hayri)⁴⁵⁰, Manzume-i Sivastopol (Rızaî)⁴⁵¹, Muzaffernâme (Süleyman Şâdî)⁴⁵².

III. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GAZAVÂTNÂMELERDE EDEBÎ SAVAŞ TASVİRLERİ

III.1. GAZAVÂTNÂMELERDE EDEBÎ TASVİR

Gazavâtnâmelerdeki edebî tasvirleri, zaman, mekân, eşya ve varlıkları tanıtmak, olayları anlatmak ve psikolojiyi yansıtmak gibi başlıklar altında toplamak mümkündür. Bu eserlerdeki tasvirler genelde gerçekçi öğelerden oluşur. Ele aldıkları konular ve konuları işleyiş tarzı bakımından gazavâtnâmeler orijinal bir yapıya

⁴⁴⁶ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi No: 6115 (v. 264); Millet Kütüphanesi No: 413 (v. 79).

⁴⁴⁷ Hidiv Kütüphanesi Türkçe Yazmaları No: 8991 (v. 19); Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları No: 195 (v. 19) Buradaki kayıta yazar adı olarak "Hasan Bey-zâde Ahmed Bey b. Hasan" yazılmıştır.

⁴⁴⁸ Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi No: 4910 (v. 55); İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi No: 2697.

⁴⁴⁹ Vahid Paşa Kütüphanesi No: 1043 (v. 38); Seyyid Mehmed Emin Vahid Paşa, Tarih-i Vak'a-i Sakız, Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1290.

⁴⁵⁰ İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmalar Bölümü No: 561 (v. 89), 1938 (v. 143), 2420 (v. 99), 9608 (104), 3166 (v. 126); Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum Eserler Bölümü No: 1330 (v. 159); Süleymaniye Kütüphanesi Bağdatlı Vehbi Efendi Bölümü No: 1118 (v. 123).

⁴⁵¹ Millet Kütüphanesi, Emirî, No: 1335 (v. 42).

⁴⁵² Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dâhiliye, No: 27178.

sahiptir. Eserlerin tarihçilere kaynaklık edecek derecede realist bir hüviyeti vardır. Günlük hayattan alınan objektif nesnelere ile olaylar tasvir edilmiştir.

III.1.1.Zaman Tasvirleri

Aşk mesnevilerinin çoğunda olayların akışına göre zaman tasvirleri yapılır. Eserlere serpiştirilen bahar, kış, gece ve gündüz tasvirleri psikolojik havayı aksettirmek için kullanılır. Olumsuz bir gelişme veya olay olursa kış; mutlu bir durum söz konusu olursa da bahar tasvirlerine müracaat edilir. Gazavâtnâmelerde böyle bir durum söz konusu değildir. Bu eserlerde de bahar tasviri vardır ama sadece dekor olsun diye değildir. Gerçekte olaylar hangi mevsimin içindeyse o döneme ait tasvirler yapılmıştır. Gelenekten gelen anlatımları da kullanarak bahar tasvirine önem verildiğini söyleyebiliriz. Ağırlıklı olarak bahar tasvirleri ordunun genellikle bu mevsimde sefere çıkmasından dolayıdır. Ordunun sefere çıkması bir mutluluk kaynağıdır. Şairler hem geleneğe bağlılıktan hem de zamanı vurgulamak için gazavâtnâmelerinde bahar tasvirlerine başvurmuşlardır. Orduyu oluşturan unsurlar rengârenk tabiat varlıklarına benzetilir.

Vusulî Mehmed Çelebi bahar mevsimini anlatırken şu ifadeleri kullanıyor: “Sultân-ı bahâr sûsen-i tîg-zen kafâdâr ve servî sancakdâr ve benefşe siyâh şeb-külâh ile iç hidmetkâr tâze çıkmış çimeni yeniçeri zer-göbeçlü siper gül-i ahmer meş’aledâr lâleleri ta’yin ve resm-i âyîn-i şâhân-ı zemîni zuhûra getirdikde Afrâsyâb bâb-ı pâdişâh-ı âlî-cenâb nûr-ı dîdesi Sultân Selîm Hân ve asâkir-i ehl-i îmân ile mânend-i seyl-i revân Revan’a ba’dehû Nahcivan’a akdılar ve âteş-i kahr ile bâğ u râğ u hânelerin harâb idüp yakdılar.”⁴⁵³

Sûzî Çelebi Gazavâtnâme’sinde bahar tasviri yaparken çiçekleri birer asker gibi ele almıştır:

*Meger bir subh-dem kim şâh-ı nev-rûz
Reyâhîn leşkerin çekmişdi pîrûz*

*Yeşil sancak getürmüşdi sanavber
Kızıl bayrak çekkerdi verd-i ahmer*

⁴⁵³ Öztürk, 1987: 47.

*Elinde ssenn Şemşir-i bürrân
Omuzunda gln gn gibi kalkan*

*UrunmiŐ başına her gonce miğfer
TakınmiŐ yanına her sebze hançer*

*Benefşe kim assına tayanmiŐ
Baş oynamakda kendüye inanmiŐ*

*Geyüp Şâmî zırhlar sünbül-i ter
Çemen mısırında olmiŐ key dilâver*

*Sab peyki nefir-i m kılmış
Çiçekler hep bir araya dizilmiş*

*Meger kış leşkerin nev-rz-ı Őh
Yele virmiş suya salmiŐ kemh*

*DagıtmiŐ raht  baht  kr  bârân
TozıtmiŐ bâd-ı subh ile gubrn⁴⁵⁴*

Baharın geliŐini tasvir ederken genellikle savaşla ilgili kelimeler kullanırlar. Merâhî Fetihnmesinde yazdığı gazelinde susenin yapraklarını kılıca, goncayı başına miğfer giymiŐ bir askere, servi ve çınarları saf saf duran erlere benzetir:

*Aldı sahrâ-yı Őityı ser-be-ser cünd-i bahâr
Eyledi ‘azm-i sefer ‘askerle sankim Őehriyr*

*TĞını takındı ssen geydi miğfer goncalar
Gl siper-berdŐ olup saf bağladı serv  çenr*

*Ya otağ-ı Şâh-ı ‘lemdr semenzr-ı çemen
Yâhûd olmiŐdur hemânâ ak bedenl bir hisâr*

⁴⁵⁴ Levend, 2000: 261–262.

*Kıl temâşâ sÛseni kim sanasın çâvûşdur
Şeş-berin almış eline oluban kîne güzâr*

*Ey Merâhî vaktidür kim dökile hûn-ı 'adû
Kıl nazar ana 'alâmetdür görinen lâlezâr⁴⁵⁵*

Günlük hayatı içine alacak şekilde mevsimler anlatılır. Bu tür eserlerde kış ve güz tasviri de yapılır. Bu bağlamda kışın zorlukları, askerlerin yaşadıkları olumsuzluklar gibi durumlar ele alınır:

*Veli kurb-ı şitâ güzdür yağar geh kar geh yağmur
Hevâsı serd yirlerdür leyâli tûl u gün kûtâh*

*Sabah olunca ahşamdan açuk sahrada bî-hâne
Ese gün togusu pür yaz kara yil kible lotos gâh*

*Ziyâde sa 'b zahmetdür çü el berdi adûvü 'd-din
Delîl ü beyyinât-ıla sözüüm hakkânîdür vallah*

*Eşeddür mihnet âbâdı sovk dün günsüz odunsuz
Yaş ıslak yog ocak başı adû der-kal 'a hoş dil-hâh⁴⁵⁶*

Ordu Gürcistan seferindeyken bölgeye Ağustos ayında kar yağar ve böyle bir soğuğu güzün bile görmek mümkün değildir.⁴⁵⁷

Kışın yaklaşip ordunun kışlık hazırlığı yapması Tarih-i Feth-i Şikloş'ta şöyle betimleniyor:

*Temâm olunca sermânun yarağı
Şitâ şâhının erişdi ulağı*

*Hurûşa geldi nâgeh sarsar-ı serd
Yetişdi her taraftan leşker-i berd*

⁴⁵⁵ Ahmet Arslantürk-Mücahit Kaçar, Merâhî'nin Fetihnâme-i Sigetvar'ı, Okurkitaplığı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 26.

⁴⁵⁶ Tokay, 2008: 266.

⁴⁵⁷ Gelibolulu Mustafa Âli, 2014: 288.

*Ne leşker ellerinde nîze-i yah
Girîzân önlerinden nâr-ı Dûzah*

*Olup şîrân-ı ebr üzre süvâre
İdüp akın girürler her diyâre⁴⁵⁸*

Zaman tasvirleri adı altında kimi zaman yaşanan hadiseler aktarılır. Selman, Cami’u’l-Cevâhir’de Sıfat-ı Subh başlığı altında sabah yaşanan olayları tasvir eder:

*Yûsuf-ı subh açdı yüzinden nikâb
Arz ide tâ hüsn-i ruh-ı âfitâb*

*Düzdî seher mâlikî bâzârını
Kerem kıla tâ ki hazinedârını*

*Ya’ni ki ol mâlik-i sun-ı ezel
Sun’ına ve zatına olmaz bedel*

*Kıldı ana tâk-ı zebercedde yir
Dahı nisâr eyledi müşg ü abîr*

*Zühre-i zelîhası vü dellâlı çarh
Hüsnüne bin cân vü cihân oldı narh*

*Zühre değil belki cihân-ahterî
Mihrine ol mâhun olup Müşterî*

*Vaz’ kılup gözleri mîzânına
Âlem-i kübrâyide bir yanına*

Bulmadılar ana mu’adil güher

⁴⁵⁸ Sinan Çavuş, 1999: 55.

Mısr-ı sipihre anı şâh itdiler

*Aldı Utarid ele altun kalem
Çekdi bu resme ana meşgîn rakam*

*Tâ ki şeh-i hâver-i encüm-sipâh
Zer-alemin ala ele subh-gâh*

*Karşulaya yir yüzi sultânını
Zill-ı Hudâ dehr-i Süleymânını*

*Hınk-ı sebük hîzine çün pâdişâh
Bindi o sultân-ı melâ'ik-sipâh*

*Pes şeh-i hâver o dem itdi şitâb
İzzet ü ta'zîmle öpdi rikâp*

*Atı ayağına nisâr itdi zer
Dakdı kolına dahı atun siper*

*Düşdi yol üstüne şafak şîb
Hidmet idüp hem-çü gulâm-ı edîp*

*Çünkü şehinşâh-ı Sikender-haşem
İskeleye basdı seherine kadem*

*Doldı cihan na'ra-i yâ rabbenâ
Sakla hatâdan şehimüz dâ'imâ⁴⁵⁹*

Ele aldığımız gazavâtnâmelerde yazarlar zamanı vermeye özen göstermişlerdir. Çoğunlukla gün, ay ve yıl verilmiştir. “sene dokuz yüz seksen iki

⁴⁵⁹Nazım Yılmaz, Selman Cami'ü'l-Cevahir, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.:Doç. Dr. Necdet Öztürk), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995, s. 25-26.

Ramazânü'l-mübarekinin sekizinci günü çarşenbe günü” (22 Aralık 1574)⁴⁶⁰, “sene dokuz yüz seksen altı muharremü'l-haramın yirmi yedinci günü” (5 Nisan 1578, Cumartesi)⁴⁶¹ gibi olay zamanı zikredilir. Bazen sadece yıl verilir:

Dokuz yüz kırk beşinde itdi anı

*Çoğu havfindan anda viridi canı*⁴⁶²

Suzî Çelebi Mihaloğlu Alibey'in gazalarını anlattığı eserinde tarih ve yıl vermemiştir. Seher vakti, bir gün, subh gibi ifadelerin dışında zamana dair göndermeler yoktur.

Akşam, sabah gibi zaman ifadeleriyle de olayların süreleri verilmeye çalışılmıştır: “...ol gün vakt-i seherden zaman-ı şâmına ve şâmdan subh-ı sadıka ve yine gurub-ı âfitabe dek bir an te'hir olunmayup muttasıl muhârebe ve mukâtele olunup...”⁴⁶³

III.1.2.Mekân Tasvirleri

Gazavâtnâmelerde bilinmeyen yerler, memleketler veya hayali mekânlar da yoktur. Olayların geçtiği yerler, öne çıkan özellikleriyle zikredilir. Gazavâtnâmelerde yer isimleri daima verilmeye çalışılmıştır. Geçilen önemli güzergâhlar, konulan ova ve yaylaların isimleri bazı önemli özellikleriyle birlikte anlatılmıştır. Alınmak istenen yerlerin konumu, surları, çarşısı, pazarı, güzelleri uzun uzun tasvir edilmiştir.

Celâlzâde Mustafa Selimnâme'de Kefe şehrini şu ifadelerle tasvir ediyor: “*Kenâr-ı bahrde Kefe, bârû-yı mu'azzam ve hısn-ı hasîn-i evc-i munazzam, hisâr-ı büzüürkvâr-ı gerdûn-medâr ve kal'a-i üstüvâr u semek-karâr, dâr içinde Frenk kal'ası dimekle meşhûr bir sûr-i memdûd-ı âsumân-burûc ki câ-be-câ kulel-ı felek-'urûc ile ma'murdur. Limânı üzerine havâle bir sahrâ-yı zibâ-yı sürûr-bahş ve behce-nevâlesi ki âfâk-ı cihâna nâzır, ma'mûre-i zemînde misâli nâ-yâb ve nâdirdir.*”⁴⁶⁴

Güzergâhlar verilmeye çalışılır:

⁴⁶⁰ Çetin Sungur, Rahîmîzâde İbrahim Harîmi Çavuş'un Zafernâme-i Sultan Murad Han Adlı Eserinin Transkripsiyonu, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Yard. Doç. Dr. A. Nezihî Turan), Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998, s. 7.

⁴⁶¹ Sungur, 1998: s. 10.

⁴⁶² Eyyübî, 1991: 94.

⁴⁶³ Sungur, 1998: s. 31-32.

⁴⁶⁴ Celâlzâde Mustafâ, 1997:109-110.

“...sene dokuz yüz seksen altı safer-i muzafferin yirmi birinci günü (29 Nisan 1578) ‘Üsküdar’dan kalkup girüde kalan asker irişmek için âheste âheste gidilmek lâzım gelmeğin ol gün ‘Kızıl Ada’ mukabelesine konulup velhasıl sekizinci konakta ‘İznikmid’ nâm kasabaya nâzil olup bu kadar asker-i encam-şümâr bir yoldan güzâr eylemek emr-i asîr olmağın yeniçeri taifesini ‘Bolu’ semtinden ‘Sivas’ üstüne gönderilmek münasib görülüp...”⁴⁶⁵

Silahşor Fetihnâme-i Diyar-ı Arab’da Şam şehrini manzum bir dille tasvir etmiştir. Şehir tek bir taşın bile olmadığı dümdüz bir sahra üzerinde kuruludur. Dımeşk diye de anılır. Pek çok peygamberin kabri orada bulunur gibi şehrin öne çıkan özelliklerinden bahseder:

*Key acâib şehr imiş bu şehr-i Şâm
Ehl-i işretle geçer her subh u şâm*

*Bir aceb sahra dolu cümle şecer
İstesen bir tâne yok anda hacir*

*Nehr-i seb’a devr eder etrâfını
Hem gören cennet sanır etrâfını*

*Nâmına derler anın şehr-i Dımeşk
Tazelenir görücek her şeyde ışk*

*Şol kadar çok anda beyt ile kusûr
Ehlini görse sanırdın misl-i hûr*

*Câmi’-i Meyye içindedir anın
Seyredicek hoş ferah bulur canın*

*Sâlihiyyede yatır nice nebî
Yüz sürerler varuben şeyh ü sabî⁴⁶⁶*

⁴⁶⁵ Sungur, 1998: 11.

⁴⁶⁶ Tansel, 1958: 312.

III.1.3. Varlık Tasvirleri

Gazavâtnâmelerde zikredilen varlıklar ve eşyalar günlük yaşamın bir parçasıdır. Hayali varlıklar yoktur. Bu eserlerde, olaylarda rol alan kişiler fiziksel ve ruhsal yönden betimlenmiştir. İsmi geçen şahsiyetler tarihi bazı kahramanlara göndermeler yapılarak tasvir edilmiştir. Bu tarz tasvirlerde mübalağalı anlatımlara rastlanılır:

*Anun gibiyidi ol er bahâdur
Ki gören didi bu şîr ejdehâdur*

*Bir at binerdi sankim fîle benzer
Yügürse dirdi gören yile benzer*

*Ki Îsâ Begdi Uzguroğlı anun
Öninde ceng iderdi Gâzi Hân'un⁴⁶⁷*

Savaş aletleri, gemi, kayık gibi araçlar, mimari yapılar ile coğrafi unsurlara dair ayrıntılı tasvirler vardır:

*Eğer görse anı Gâzi Umur Beğ
Diye olmaya bu tonanmadan yeğ*

*Mavunalar kadırgalar bu üzre
Sanasın tağlar yörir su üzre*

*Cıdadan her biri oldu neyistân
Kızıl bayraklardan bir gülistan⁴⁶⁸*

Asafî, Şecaâtnâme adlı eserinde gemilerin görüntüsünü şöyle anlatır:

*Oldı bayrakla müzeyyen keştîler
Ol müşîr için mu'ayyen keştîler*

*Çekdi kad keştîde bayrag-ı benefş
Oldı gülzâr-ı dırahtistân direfş*

⁴⁶⁷ Sarı, 1994: 331.

⁴⁶⁸ Tursun Bey, 1977: 169.

*Nîze-i bayrakları çekdi kadi
Sanki her nahlin dibi suda idi*

*Her kadırğa ejder idi heft-ser
Surh bayraklar zübân-ı pür-şerer*

*Bâddan yâhûd o servî sâklar
Üstine lertzân olup bayraklar*

*Keştîye çengâl idi zülf-i Nigâr
Lâleler fânûs başda şu'le-dâr*

*Sâhil-i deryâ idi cümle çemen
Lenger-i keştîde nîlüfer resen⁴⁶⁹*

III.1.4.Psikolojik Tasvirler

Gazavât-nâmelerde samimi bir anlatım vardır. Anlatıcı olayları yaşar gibi aktarır. Üzüntü ve sevincini bize iletir. Bir zafer kazanıldığında kullanılan ifadelerden yazarın ne kadar çok sevindiğini rahatlıkla anlarız. Savaş anında kötü giden durumlar olduğunda bunun asker üzerindeki etkisine dair ifadelere de değinilir. Bu bağlamda genelde düşman kuvvetlerinin korku ve endişesine ait anlatımlara⁴⁷⁰ rastlanır:

“zîkr olunan kal'anın şimâl cânibinde vâki' olan dîvârı vezîr-i nâmdâr Hasan Paşa-yı kâmkâr kolundan yoğlamağla, 'yürüyüş olsa gerekdir' deyü 'hendekin doldurmağa taş u toprak sürmek için bi'l-ittifak herkes hâzır u müheyyâ ola' deyü tenbîh ü nidâ olunduğu birle melâ'in-i dûzeh-mekînin kalb-i fâsidlerine mehâbet ve havf u haşyet ârız olmağın küffâr-ı dalâlet-nişân serdâr-ı sa'âdet-unvândan emân dilenüp...”⁴⁷¹

⁴⁶⁹Eroğlu, 2007: 474–475.

⁴⁷⁰Ayrıca bkz.: Naç, 2013: 155.

⁴⁷¹Cafer İyânî, 2001: 41.

Cafer İyânî Yanık Kalesi'nin alınmasının mutluluk verdiği; ama Komaran Kalesi alınmadan dönmek zorunda kalıldığı için üzüldüklerini belirtiyor:

*Niçün alınmadı dirsən Komaran
Hele ben böylece itdim iz'ân*

*Yanuk'un fethine şâdân olduk
Sanasın âleme sultân olduk*

*Hüzünle dönmemiz istedi Hakk
Kulların kılmağa lütfa elyak⁴⁷²*

Ordusunun dağıldığını gören Macar Kralı'nın içinde bulunduğu durumu Za'îfî ayrıntılarıyla anlatır. Kral atını durdurup başına gelenleri düşünür. İçine bir endişe ve korku düşer. Tekrar saldırma konusunda tereddütleri vardır. Türk askerlerinin fazlalığı onu kedere gark eder:

*Bu hâli çünkim ol kiral gördi
Çeküp bir dem atı başını durdı*

*Dil ü cânı begâyet vehme düşdi
Biraz fikr itmek için fehme düşdi*

*Didi Yanko'ya kim bu ne aceb hâl
İlümüzde yürürken fârigü'l-bâl*

*Gelen Türke virimezdük cevâbı
Bu dem geldük ki görevüz 'azâbı*

*Özine itdügi işi gişi düşvâr
Dirilüp iller itmezimiş iy yâr*

*Kanı sen kim diridün azdurur Türk
Bugün uş mîşedan çok görünür börk*

⁴⁷² Cafer İyânî, 2001: 113; bunun gibi anlatımlar için bkz.: Cafer İyânî, 2001: 105.

*Bunu diyüp tenine lerze düşdi
Cihânun teşvişi başına üşdi*

*Didi Yanko ki neyçün gussa yirsin
Ya ne sözlerdurur kim bunu dirsın*

*Haka sığınan adem uzlık eyler
Çeri çokluğu etmek kızlık eyler⁴⁷³*

Silahşor; Yavuz Sultan Selim'in Doğu seferinde, daha önceden Elbistan'a gelmiş olan Sinan Paşa ve beraberindeki orduya ulaşması anında, askerlerin sevincini şu ifadelerle dile getirir:

*Çünkü Türkistân elinde Şeh Selim
Buluşup ceşisine hamd etdi delim*

*Dedi: Ey Hayy ü tuvânâ-yi izâm
Sen verirsın cümle mahlûka nizâm*

*Hamdüli'llah askerime ermişem
Nice kez lûtfunu ey Hak görmüşem*

*Sağa sola bakuban seyrân kılur
Asker-i Rûmu gören hayrân kalur*

*Çün alaylar sağ u soldan yürüdi
Toz kopup âlem yüzünü bürüdi*

*Görmez idi kimse kimse yüzini
Dikkat iden görmez idi özini*

Key acâib izdihâm oldı o dem

⁴⁷³Sarı, 1994: 302–303.

Ben size takrîr iderem işbu dem

*San Sikender cem' idüp ceşsin tamâm
Yürimiş Dîv-i sepid üzre hümâm*

*Yâ Süleyman âlemi san seyr ider
Gördüğü miskîne dâim hayr ider*

*Şol kadar atıldı ol günde tüfeng
Ka'r-ı deryâya kaçup girdi neheng*

*Kopdı âlem içre ol gün sâika
Gûş idüp mâhî sığındı Hâlik'a⁴⁷⁴*

Görüldüğü gibi birbirlerine kavuşan askerler sevinçlerini top, tüfek ve nara atarak kutlarlar. Onların çıkardıkları gürültüden hayvanlar korkup kaçır. Müellifler eserlerinde şahısların kavuşma anındaki mutlulukları ile ayrılık veya ölüm durumundaki hüznü okuyucuya yansıtmaya çalışmıştır.

III.1.5.Olay Tasvirleri

Gazavât-nâmelerde geçen savaş, eğlence vb. sahneler canlı bir şekilde aktarılır. Anlatıcı hadiseleri sürükleyici bir tarzda ve tüm ayrıntılarıyla gözler önüne serer. Olaylar ve gelişmelerin sunumunda kişilerin karşılıklı konuşmalarına, mektuplaşmalarına da yer verilir. Günümüzdeki roman ve hikâyelerin genelinde olduğu gibi ayrıntılara değinilir. Önemli gelişmeler, yakalanan casuslar, alınan veya gönderilen mektuplar, kimlerin neler konuştuğu, hangi tedbirlerin alındığı, askerler arasında yaşanan kargaşa, kavga ve çıkarılan isyanlar, firar edenlerin durumu hep bilinir. Savaş anında beyler ve komutanlar arasında geçen konuşmalara da değinilir. Za'îfi, Gazavât-ı Sultân Murad Hân'da Davud Bey ile Yanko'nun mücadelesini:

*Velî Davud Beg ol cenk içre gördi
Kaçardı Yanko'nun ardından irdi*

⁴⁷⁴Tansel, 1958: 302-303.

*Didi kim Yanko'dur âlemde adun
Bu mıydı bunda gelmekden murâdun*

*Ki Türkün önine düşüp kaçarsın
Dere depe dimeyüben geçersin*

*Er olan gişi erden kaçmag olmaz
Uçar kuşa binüben uçmag olmaz*

*Er olan gişi erden erlik ister
Erisen kaçma erligüni göster*

*Bu nükte sözlerin işitdi Yanko
Gör imdi kim nice iş itdi Yanko*

*Haberdâr itmedin yoldaşlarını
Eline aldı ziftlü gönderini*

*Çevirüp atı başın döndi ol seg
Didi gendüni görme iy Dâvud Beg*

*Senin yoldaşlarun bende olaydı
Cihâna erligün adı tolaydı*

*Bilürem Rumilinde ne ki er var
Kamusın katuna dirmişsin iy yâr*

*Ger eyle itmesen hâlün göreydün
Anı sanma ki sen bana turaydun”⁴⁷⁵ mısralarıyla anlatıyor.*

Bunlardan başka “imaj tasvirleri” adı verilen kalıplaşmış anlatımlar da mevcuttur. Bu tasvirlerle anlatıcı okuyucunun zihninde birtakım durumları

⁴⁷⁵Sarı, 1994: 315–316.

çağrıştırmaya çalışır. Mesnevilerimizde bu tarz kullanımlara sıkça rastlarız.⁴⁷⁶ Huzur ve güvenlik ortamının sağlandığını belirtmek için kurt ile kuzunun, serçe ile şahinin birlikte yaşadığını ifade eden mübalağalar yapılır.⁴⁷⁷ Savaş sonucu ele geçen malzemeler de mübalağalı bir şekilde tasvir edilir. Herkesin altın ve gümüşe doyması, fakir bir kimsenin kalmaması, mal ve nimetin herkese erişmesi, at ve katır gibi hayvanların gözden düşmesi gibi kalıplaşmış ifadelere yer verilir. Celâlzâde Mustafa, Selimnâme’inde ganimeti şöyle bir imaj tasviriyle gözler önüne sermiştir:

*Doyum oldu çerî esbâb u mâle
Götürdiler murâd üzre nevâle*

*Müzeyyen idi hayme sîm ü zerle
Toludı kîseler dürr ü güherle*

*Murassa’ tîg u hançerler ser-â-ser
Surâhîler kadehler tolı cevher*

*Zer ü sîmîn kemerle zîb-i gilmân
Müzehheb tâclar esbâb-ı nisvân*

...

*Harîr esbâbı envâ’-ı metâ’î
At oğlanı iderdi ibtiyâ’i*

*Ucuz erzân itdiler kumaşı
Kimisi Isfehânî kimi kâşî*

*Şikâr oldu güzîde esb ü tâzî
Tavar ile toludı tağ u yazı*

*Ganîmet gösterüp yüz her zelîle
Pür olmuşdı şütürlerden tavîle*

⁴⁷⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Şentürk, 2002: 37-38.

⁴⁷⁷ Sinan Çavuş, 1999: 253.

Ganî oldu gına geldi fakîre

*İdindiler nihâyetsüz zahîre*⁴⁷⁸

Hiç kimse aç kalmaz ve herkes nimetten faydalanır:

Kime mâl ü kimine verdi sancak

*Komadı kimse hiç aç u yalınca*⁴⁷⁹

III.2. SAVAŞ TASVİRLERİ

III.2.1. ORDU

Eserlerde ordu genellikle bir dağa veya denize benzetilmiştir. Ordu hareket ettiğinde bir dağın ilerlemesi gibi görünür. O, dalgası demirden bir deryayı andırır. Hareketi anında çıkan tozlardan yedi gök sekize çıkar. Rengârenk bayrak ve süngüler gökyüzünü süsler, onlar etrafı bir gül bahçesine çevirir:

Sanasın ki bir tağ koptı yürür

Ya mevvâc-ı deryâ ki mevci demür

⁴⁷⁸ Celâlîzâde Mustafa, 1997: 247-248.

⁴⁷⁹Kütahyalı Firâki Abdurrahman Çelebi (2013), Se'adethnâme, Yavuz Sultân Selîm Hân ve Kânûnî Sultân Süleymân Hân'ın Gazâları (Haz.: Şaban Er), Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul, s. 303.

*Olurdu tozundan yidi gök sekiz
Kılurdu huyûli yire rîze riz*

*Sünü bayrağından havâ gülsitân
Olur haymelerden zemîn bî-nişân⁴⁸⁰*

Orduların savaş alanına doğru ilerlemeleri iki deryanın karşı karşıya gelip birbirine karışması olarak tasavvur edilir. İki deniz, iki ejder yüzlü aslanlar, iki fil gibi derya, iki Nil renkli sel karşılaşır:⁴⁸¹

*San iki deryâdurur ki urdu mevc
Ya demürden iki dagdur fevc fevc*

*İki leşker birbirine saldı at
Gök sekiz kat oldu yirler altı kat*

*San iki dağ karuşur Elburz u Kâf
Yâ-hu şîr u ejdehâ tutdı mesâf*

*Yâ kavuşdı sanki ummân bahr-ı Nîl
Yâ iki evren saçar zehr-i katîl⁴⁸²*

Abdî Çelebi, Zafernâme'sinde beylerin ve askerlerin yurdun değişik bölgelerinden gelip orduya katılmalarını suların birikip ırmak ve nihayetinde denizi oluşturmasına benzetir:

*Geldi asker derilüp âlâya
Nitekim cûlar akar deryâya*

*Oldı gitdikçe ziyâde ordu
Döndi âdem denizine o sû⁴⁸³*

⁴⁸⁰ Tursun Bey, 1977: 123.

⁴⁸¹ Ordunun denize benzetilmesine dair bkz.: Tokay, 2008: 79; Şükrî-i Bitlîsî, 1995: 32; Kütahyalı Firâki, 2013: 126; Firdevsî-i Rumî, 2011: 162; Yıldız, 2013: 87.

⁴⁸² Firdevsî-i Rumî, 2011: 123.

⁴⁸³ Abdî Çelebi, Zafernâme: vr. 5b.

Celâlzâde Salih İki ordunun birbirlerine saldırmalarını Akdeniz ile Karadeniz'in karışmasına benzetir.⁴⁸⁴ Savaş düzeni alan İslam ordusu saf saf dizilmiş alaylarıyla düşmana doğru ilerlerken yer yerinden oynar. Gaziler gök renkli zırhlara bürünmüştür. Zırhların, davulların, köslerin çıkardığı sesler ile at kişnemeleri ve gazilerin naraları ortalığı inletir. Çoğu zaman düşman askeri bu gürültü ve heybetten dolayı savaşmadan kaçır gider. Ordu savaş meydanında savaş tertibi alır. Sol tarafta güçlü ve gözü pek Rumeli askerleri, padişahın önünde saf saf dizilmiş korkusuz yeniçeriler, altın işlemeli külahlarıyla padişahın etrafını saran ve onu koruyan solaklar, padişahın sağ ve solunda kaplan görünüşlü, ejderha ve timsah gibi yiğitler, sipahiler, silahdarlar, garipler ve çavuşlar harbe hazır bekler.⁴⁸⁵

Savaştan önce askerlerin ve ordunun görüntüsü eserlerde uzun uzun anlatılmıştır. Gelibolulu Mustafa Âlî Heft Meclis'te cenge hazırlanan orduyu ve onu oluşturan unsurları şu ifadelerle tasvir ediyor:

Düşdi âfâka ceng zelzelesi

Çarha irdi tüfeng velvelesi

Bu hâlette nâgehân tûğhâ-yı hidâyet-resân mürşid-i sepîd-rîş ve sâlik-ihayr-endîş gibi nümâyân ve kâkûl-perişân olduklarından sonra râyât-ı zerrin cihân-bânî ve i'lâm-ı sehmgîn kişver-sitânî mehçe-i tabendelerini izhâr ve her birini reşk-i mihr ü mâh-ı tâbdâr eyleyüp ağâ-yı muhteşem râyet-ârâ-yı müfehham a'nî bih meyl-i ilm ve kübrâ-yı kirâm ve izâm-ı zevi'l-ihtirâm mihr-i çârım-karîn şeş cihet beyn sahip ü kârlar bülend iktidarlar ağnümâ bölük ağaları al-el-husus zümre-i mehterân u meşkrân hoş elhânân sadâ-yı sûr-ı nefîr nevâ-yı surnâ-yı şevket-pezîr ile semekten simâke tahakküm ve zemînden zamâne izhâr üstülüm kıldıklarından sonra dilîrân-ı ablak-nişân ve erdeşîr-i ablak-süvârân ferden ferden mücellâ raht musaffâ bahtkârdân heycâgirân âheste-rev kazâ-per ve tîr-endâz tîrkeş-sâz ef'î-i kemân def-i nişân ya'nî zümre-i sipâhiyân merdler sahrâ-neverdler ferdler Rüstem-neberdler cevş-pûşlar zırh-pûşlar mağfirdârlar şâhinşikârlar şeşperzenler düşmen şikenler yararlar gürûh-ı silâhdârlar arslan cünbüş... cenk-efken rûyîn-ten sipergîr Sâm süvâr ve tehemten nişîn ulufecîyân yesâr u yemîn garîb yigitler mehîbler bî-nehîbler

⁴⁸⁴ Topal, 2008: 167.

⁴⁸⁵ Celâlzâde Mustafa, 1997: 240.

*bî-emânlar cân-sitânlar nîk-hûlar cengcûlar dilîrân-ı hizebr iştiyhâr gurebâ-i yemîn u
yesâr fevc fevc nümâyân bölük bölük hıramân saf saf güzârân taraf taraf cilve-künân
olup bayraklar rengârenk libasları zerbest ü serenک atları terk ü tâzda zerandûde
rahatları sûz u güdâzda alayları kâmil... semendleri fark-ı firâkdâne vasıl lâsiyyemâ
rûşen serraçlar zümre-i serraçlar nigezbânlar derbânlar serbazlar ra'd-endâzlar
cebeciler yerli yerinde cây-gâh mukarrerlerinde manend-i sinîn ve şuhûr u mürûr u
'ubûr üzere iken''⁴⁸⁶*

Askerler ve ordu önemli tarihî şahsiyetlerle anılır. Bir deniz gibi birikmiş olan askerler dalga misali ilerler. Böyle asker Cengiz Han'a bile nasip olmamıştır. Yine bu büyüklükteki bir orduyu Cengiz'in torunu Hülâgû dahi toplayamamıştır:

*Çeri cünbiş itti hemân fevc fevc
Sanasın denizdür ki urdı mevc*

*Çeri irmez ana kıyâs ü gümân
Görindi ana tar fezâ-yı cihân*

*Ne asker ki Cengiz anı görmedi
Ne dirmek ki Hûlag anı dirmedî''⁴⁸⁷*

Yukarıda verilen örneklerde de görüldüğü gibi şairlerin orduya dair yaptıkları tasavvurlardan onun demirden bir dağ, nehir veya derya olması ağırlıktadır. Ordu hareket ettiğinde çıkardığı ses ve toza dair de her eserde benzer anlatımlara rastlamak mümkündür. Firdevsî'nin Şehnâme'sinde de ordular dağ ve deniz'e benzetilmiştir.⁴⁸⁸ Yine çıkan tozun bütün cihanı kaplaması ve ortalığın görünmemesi de savaşları tasvir eden pekçok eserde mevcuttur.

III.2.1.1. Hazırlık ve Toplanma

Eserlerde sefer için yapılan hazırlıklar, alınan önlemler, iletilen haberler genelde verilir. Orduyu oluşturan unsurların toplanması ve onların görüntüleri ayrıntılarıyla tasvir edilir. Ovaya toplanan askerler rengârenk bir bahçeyi andırır.

⁴⁸⁶ Göçmen, 2009: 41–42.

⁴⁸⁷ Tursun Bey, 1977: 200.

⁴⁸⁸ Firdevsî, 1993 (C.I): 162, 169, 181, 378, 384; 1994 (C.II): 190; 1995 (C.III): 203, 387. Ordunun çıkardığı toza dair anlatımlar için ayrıca bkz.: Firdevsî, 1993 (C.I): 92, 172, 183; 1994 (C.II): 169, 195, 355.

Mesela savaşa gitmek için Erzurum ovasında her yönden toplanmaya başlayan Osmanlı ordusunun görüntüsü şöyledir:

“Erzurum’un ovası ol envâ’-i reng otaklardan ve dürlü münakkaş sâyebânlardan ve irili ufaklu çadırlardan şöyle müzeyyen olmuşdu ki güyâ ki nevbaharda deşt ü beyâbânlar ve vâdi-i bî-pâyânlar envâ’-i reng şükûfe ile müzeyyen olmuşdur. Şol kadar ‘asker cem’ oldu ki Erzurum’un ovasında âdemden ve çadırdan, iğne bırakacak yer yok idi.”⁴⁸⁹

Bütün eserlerde ordunun toplanması ve görüntüsü genelde uzun uzun tasvir edilmiştir. Heft Dastan’da gulamlar, vezirler, sağ bölük ağası, sol bölük ağası, silahdarlar ağası, sipahi oğlanları, sağ ve sol garipler, yeniçeri ağası, yeniçeri ve solaklar gibi ordunun unsurlarının savaş için bir araya gelmesi sayfalarca anlatılır:

“Fî’l-hâl devlet u haşmet birle bir merkeb-i sarsar-ı harekete süvâr oldu ki deryada mâg ve sahrâda zâg pervâz ider gibi tek u pûyına bahr u ber berâber olmuş idi ve ardınca gulâmlar tavîlü’l-kad melîhu’l-had mukassıru’l-a’mâr bir nice nîze-i ef’i-gîrdâr getürdüler ki güyâ gülistân-ı şecâ’atde her biri bir karanfil-i ra’na ve yâhut bostân-ı mehâbetde hemân lâle-i hamrâ idi...Yir yir vüzerâ-i ulu’l-ârâ ve ümerâ-i sâhib-livâ olan ma’delet-nümâlar dahî bâb-ı hümâyuna gelüp yerlü yerinde karâr kıldılar ve bir taraftan dahî sâg bölük agası yemîn ü yesâr tîg-ı âteş-bâr ve tîr-i ankâ-şikâr şeşper-i sînîn ve siper-i zerrîn tîrkeş-i ukâb-ı âşiyân ve otâga-i zer-nişân ile kendüyü ârâste idüp bölüğünde olan dilâverler dahî külâh-ı zerrîn ve pîrâhen-i âhenîn ile kendüleri şöyle tezyîn itmişler idi ki güyâ âhen içinde âteş ve sehâb arasında güneş idiler. Öyle şîr-feşler idi ki tîr u tîr-keş ile ol sahn-ı dil-keş âşiyâne-i ukâba dönmüş idi. Cümlesi esb-i neheng-veşe süvâr olup bâb-ı hümâyuna geldiler. Ve bir cânibden dahî sol bölük agası çeb u râst bî-kem u kâst cümle âlât-ı harbi üzerine râst kılup tâc-ı cevher-dâr ve cübbe-i zer-nigâr tîg-ı âteş-izâr ve hancer-i sîne-güzâr ile kendüye bir zînet virdi ki güyâ pijen-i ma’reke-i Efrâsyâb ve karîn-i rezm-i Sührâb idi. Ve mezkûr bölükde olan merdân-ı neheng-tâb ve gürdân-ı âteş-şitâblar dahî âhenîn haftân ve sîmîn küstivân tîg u sinân ve siper ü gürz-girân ile şîr-i jeyân gibi gürâzân bâb-ı hümâyun tarafına cevelân idicek... güyâ deryâ-yı âhen mevc ûrûb cûşa veyâhût bahr-i hûn temevvüc idüp hurûşa geldi.

⁴⁸⁹Zeyrek, 2001: 16–17.

Şu denlü geydiler Dâvûdî cevşen

Sanasın cûşa geldi bahr-i âhen

Ve bir taraftan dahî silahdârlar agası feyz u ferah birle müsella olup kavı-kuzah misâl kemânın kurbâna salup bir meşrif-i âftâ-ı şeref ile müşerref oldu ki şaşaa ve tâbda mihr-i çarh-ı enver ve demdeme ve tâbda tânîn-i sipihr-i mu'izz idi. Ve mesfûr bölükde olan delîrân-ı ceng ü harb ve şîrân-ı bîşe-i neberd ü darbler dahî tîg-ı âb-reng ve şimşîr-i âteş henge şöyle müstegrak ve mestûr olmuşlar idi ki... âb u âteş âlemi felek-veş şöyle ihâta itmiş idi ki gûyâ küre-i hâk sath-ı nâr u mâ içinde nâ-peydâ olmuş idi... Ve zîb-i kişver-i şâhî ve nigehbân-ı dergâh-ı şehinşâhî olan sipâhî oğlanları zümresi dahî kemâhî ez pâ tâ fark deryâ-yı silâha gark olup nîze vü hançer ile sahn-ı sarâya şöyle revnak virmiş idi ki her biri gûyâ lâle-i sahrâ-yı şecâ'at ve sûsen-i bâg-ı şehâmet idiler. Ve sâg u sol garîb yigitler tâyifesi dahî tarz-ı garîb ve üslûb-ı mehîb üzre silâha tertîb virüp âhen içinde şöyle nâ-bedîd oldular ki anların vasf-ı halleri olmak ba'id olmaz idi... Ve bir taraftan dahî zîbende-i sipâh-ı saf-derî ve nevâzende-i ceş-i dâverî yeniçeri agası ol sabah libâs-ı sultânî ve dîhim-i Osmânî tîg-ı zer-nişân ve hançer-i zer-efşân ile kendüye ol resme veseme viridi ki ...

Giyindi her libâsı hüsrevâne

Takar kîş ve kemer şîr u jiyâne

Okunu terkeşînin kana yazdı

Cihânı kîşine kurbâne yazdı

Ve önünce ejder-sîfât ve hizebr-sîret yeniçeriler dahî tîr-i tîz ve tîg-ı hûnrîz ile bâd-ı sebük-hîz gibi piyâde olup her biri simâk-sûret şihâb-sîfât tanîn-sîret ra'd-ı şehîme berk-ı sîme âb-reng ejder-heng tûfeng ile gûyâ ef'î nevâzlar idi ki tiryâk misâl otların hokka birle götürürler idi... Ve tûfenglerin bundukları tegerg-i sehâbdan tîz ve bâd-ı sahrâdan sebük-hîz idi... Egerçi nat'i ma'rekede piyâdelerdir ammâ ekserinin ruhları şâh-ı Hüsrev-ferî mât ideler idi. Ve egerçi bisât-ı rezmede beydak-sîfat adım adım hareket iderler idi. Ammâ kuvvet ü sür'atde her biri pîl harekât idi...

Dir idi seyr iden kavm ü keşânî

Kamun var haddi yok bunun oranı

*Tüfengler ellerinde mâre benzer
Ye hod âhen içinde nâre benzer*

*Süleymân olmasa şâh-ı güneş-fer
Ana râm olmaz idi ceyş-i ejder*

*Şu denlî toldu zerrîn-borunla hâk
Sanasın yire indi necm-i eflâk*

*Ve solaklar dahî yât u yerâk ve otâga-i berrâk ile kendülerin şöyle ârâste
itmişler idi ki gûyâ gürûh-ı hümâ-yı semâ havâdan inüp fütâde olmuş idi. Ve yâhût
cumû'-i hüdhüd-i sebâ semâdan gelüp Süleymân önince piyâde olmuş her birinin
destinde birer kemân-ı Kehkeşân-nişân var idi ki ejder-i dü-ser gibi kayd u bende
çeküp kabza-i tasarrufa götürmüş idi. Veyâhut bir neheng-i üstühân-beden idi ki
dâm-ı şaşî ile kendüye râm idüp yanınca bile götürmüşdü.⁴⁹⁰*

Eserlerde orduyu oluşturan birlikler ve askerlerin görüntüleri türlü çiçeklere benzetilerek tasvir edilir. Onlar karanfil, lale, süsen gibi çiçekler ile arslan, timsah, ejder, mar, hüma, hüdhüd gibi hayvanlara benzetilmişlerdir.

III.2.1.2. Yol ve Sefer

Orduların ilerlemeleri ve sefer anları da eserlerde teferruatlı bir şekilde tasvir edilmiştir. Yol boyunca yaşananlar, geçilen yerler, yapılan faaliyetler ayrıntılarıyla sunulur. Her taraftan dağ dağ ucu bucağı görünmeyen sayısız asker toplanır. Saf saf dizilmiş bir halde ordu yola çıkar. Atların ayaklarından toprak sallanır. Atlar ve askerlerin ayağından kalkan tozlar feleğe kadar çıkmıştır. O kadar çok asker vardır ki yer taşımaz. Kös, zurna, boru ve davulun sesi arşa çıkar, sanki İsrâfil Sûr'a üflemetedir. Orduda bulunan çalgıların çıkardıkları seslerin kıyamet günü dört büyük melekten biri olan İsrâfil'in üfleyeceği Sur'a sıkça benzetildiği görülür. Zaten savaş anı da kıyamet kopmuş gibi değerlendirilir:

*Yer yüzün tutdı ser-â-ser ehl-i Rûm
At ayağından yıkıldı merz-i bûm*

⁴⁹⁰Kararmaz, 1996: 56–60.

*'Arşa irdi boru zurnânun demi
Kerre-nây âvâzı basdı 'âlemi*

*Tob asvâtı vü âvâz-ı tûfeng
Göklere çıkdı vü âlem oldı deng*

*Dutdı kûh u deşti gûnâ-gûn 'âlem
Sûra zâhir urdı İsrâfîl dem⁴⁹¹*

Sefer anlarında büyük derelerin ve ırmakların geçilmesi de zor olmaktadır: “Ammâ âdemoğulları, meselâ bir koyun gibi olur imiş. Hemân biri geçince herkes dökülüp geçmeğe başladılar ve kimi dahı geçidine bakmayup yer yer döküldüler. Ammâ ol zâlim-i bî-amân su, şol kadar at, deve ve esbâb ve âdem alup gark etmişdür ki kalem birle tahrîr ve lisân ile takrîr olunur değildir. Ulu suyun iki cânibi mahşer gününe dönüp kimi atım deyü feryâd eder ve kimi esbâb ve erzâkım deyü feryâd eder ve kimi dahı oğlum ve karındaşım deyü feryâd eder ve kimi yârânım ve yoldaşım deyü feryâd eder. El-hâsıl ol kanlu su şol kadar can telef etmişdir ki hemân Bârî Hudâ bilür.”⁴⁹²

Rumûzî, Yemen’e sefere giden ordunun çektiği zorluğu ayrıntılı bir şekilde betimler. Çölde iklim ve kum yaşamı zorlaştırır. Dağlık alanlarda da İnişli çıkışlı yollarda ordu için yol almak çok zordur.⁴⁹³

Orduda bulunan asker ve hayvanların çıkardıkları toza dair pek çok söz söylenmiştir.⁴⁹⁴ Keşfi Selimnâme’de, askerler yürürken çıkan tozu şu sözlerle ifade ediyor:

*Gubâr-i askerinden rûy-i 'âlem
Siyeh-fâm oldı gûyâ leyl-i muzlem*

*Geçer sanır nazar kılan zemîne
Yerinden kopuban çarh-ı berîne⁴⁹⁵*

⁴⁹¹ Şükrî-i Bitlîsî, 1995: 159.

⁴⁹² Zeyrek, 2001: 28.

⁴⁹³ Yavuz, 2003: 212-213.

⁴⁹⁴ Tansel, 1958: 433; Tursun Bey, 1977: 123; Kütahyalı Firâki, 2013: 124; Firdevsî-i Rumî, 2011: 62-64.

III.2.2. SAVAŞ

III.2.2.1. Meydan Savaşları

İran taklit ve tercümeçiliği ile başlayan ve gelişen tasvir anlayışını gazavâtnâmelerin çoğunda göremeyiz. Şehnâme üslubu tasvirler olarak adlandırılan ve hayalî unsurların ön planda olduğu tasvirler yerini daha somut, hayatın içinden olan tasvirlerle bırakır. Devler ve yırtıcı hayvanlarla mücadele sahneleri gazavâtnâmelerde terk edilir. Konusunu gerçek hayattan alan yer, zaman ve şahıs kadrosu gibi unsurlar bakımından modern hikâyeciliğe yakın bir şekilde olaylar sunulur. Edebiyatımızda aşk mesnevilerinde anlatılan savaş sahneleri, aşk yolunda çekilen eziyet ve sıkıntıları ifade etmek için kullanılır. Savaş sahnelerinin tamamı bir güzeli elde etmek için iki ayrı kişinin silah ve asker güçlerinin karşı karşıya getirilmesi esasına dayanır.⁴⁹⁶ Gazavâtnâmelerde savaşa dair genellikle şu tarz anlatımlar ağırlıktadır:

Savaşta akan kanların çokluğunu ifade etmek için su, yağmur ve nehirlere ait bolca göndermelerde bulunulur. Savaş meydanı öyle şeylere sahne olur ki sanki kıyamet kopmaktadır. Kandan savaş meydanı görünmez. Çok fazla insan hayatını kaybeder ve akan kanlar bir ırmak olur.⁴⁹⁷ Bazen Fırat bazen Ceyhan bazen de Nil gibi akar. Kanlardan dolayı bu nehirlerin hacmi iki katına çıkar:

Dem-i hûn anda ırmag idi ol dem
*Kıyâmet günü bu çağ idi ol dem*⁴⁹⁸

Pes ki kan döküldi halk itdi vefât
*Akdı ol maktelde bir âhar Furât*⁴⁹⁹

Meydanda biriken kanların büyük göl ve denizlere benzetildiği de olur. Savaş meydanı akan kanlardan Karadeniz gibidir:

⁴⁹⁵Severcan, 1988: 68.

⁴⁹⁶Şentürk, 2002: 533-534.

⁴⁹⁷Kıvâmî, 2007: 144; Şükrî-i Bitlîsî, 1995: 333; Aydemir, 2006: 57; Yavuz, 2003: 261-262; Millik Akdoğan, 2005: 40; Yıldırım, 2014: 125; Eroğlu, 2007: 254.

⁴⁹⁸Celâlzâde Mustafa, 1997: 270

⁴⁹⁹Şükrî-i Bitlîsî, 1995: 32.

Kan degil siz anı bir deryâ deniz

*Ol dem oldı anda bir Karadeniz*⁵⁰⁰

Sadece kanların birikmesiyle nehirler oluşmaz. Bazen kişinin çok kan kaybettiğini vurgulamak için de ırmak gibi kanı aktı denir. Bedenlerden kan ırmağı akar ve ortalıkta başlar top gibi yuvarlanır.

Ortalık kan deryasına dönünce bu deryanın içindeki canlılara da değinilir. Keşfi, Selimnâme’de kan deryasına dönen meydanda kılıç ve mızrakları parlak birer balık veya timsaha benzetir. Bu çarpışmada kan gövdeyi götürür:

Aşup kan mevci başdan hemçü-Ceyhûn

Pür oldı sahn-ı hâk ü tâs-ı gerdûn

Şu resmile döküldi hûn-i cündi

Ki kan bahr oldı mâhî tîg-i hindi

Kılıçlar kan içinde nîze ile

Nehengidi ki olmuş garka Nil’e

Muhassal şol kadar baş oldı münfek

*Götürdi gövdeyi kan eyleme şek*⁵⁰¹

Silahşor, Fetihnâmesinde köprüyü tutmuş olan düşman askerlerinin talan edildiğini ve ölenlerin çok olduğunu, köprüden aşağıya akan kanları bir çağlayana benzeterek ifade eder.⁵⁰² Bazen de ölümler ırmaklara karışır ve günlerce cesetler akar:

Tuna dopdolu oldı akdı leşden

*İçilmezdi Tuna ’nun suyu başdan*⁵⁰³

Akan kandan nehir iki katına çıkar taşar. Kan deryası deniz üzerindeki çalı çırpı gibi düşmanların gövdelerini götürür. Savaş anındaki gürültü ve sestten havada uçan kuşlar yere düşerdi. Arap atları sanki kan denizinde ilerlerdi. Kâfirlerin başları kan denizinde kabuk gibi yüzerdi:

⁵⁰⁰Eroğlu, 2007: 459.

⁵⁰¹Severcan, 1988: 121.

⁵⁰²Tansel, 1958: 440.

⁵⁰³Eyyübî, 1991: 98.

*Sadâ-yı dâr u gîrile şaşardı
Hevâda kuşlar uçamaz düşerdi*

*Şu denlü kan dökildi bir ki demde
Yüzerdi esb-i tâzî bahr-ı demde*

*Dem üstinde ser-i migfer-i küffâr
Kabuklardur ki san batırmaz ebhâr⁵⁰⁴*

Bu öyle bir nehirdir ki köpüğü kesilmiş başlar, suyu da kandır. Artık feleğin çarkı kan ile döner:

*Bu bir sudur ki başdandur habâbı
Bu bir cûdur ki hûn-ı dildür âbı*

...

*Şu denlu akdı hûn-âb-ı şafak-gûn
Ki döndi hûn ile tolâb-ı gerdûn⁵⁰⁵*

Savaşların şiddetini ve çok kan döküldüğünü belirtmek için “Kan gövdeyi götürdü” tabirinin⁵⁰⁶ eserlerde sıkça kullanıldığını görüyoruz:

*Şu denlü re’s-i cündî oldı münfek
Götürdi gövdeyi kan eyleme şek⁵⁰⁷*

Bedenlerin dağ gibi birikmesi ve kanların nehir gibi akması bütün eserlerde yapılan bir benzetmedir. Ölülerden tepeler oluşur.⁵⁰⁸

*Ser-â-ser rezm yeri küşte oldı
Ne küşte küştelerden püşte oldı⁵⁰⁹*

*Dolardı tag u sahrâ püştelerden
Görinmez-idi âlem küştelerden⁵¹⁰*

⁵⁰⁴ Aydemir, 2006: 61.

⁵⁰⁵ Levend, 2000: 272, 276.

⁵⁰⁶ Severcan, 1988: 121; Sarı, 1994: 333.

⁵⁰⁷ Severcan, 1988: 114

⁵⁰⁸ Bununla ilgili benzetmeler için bkz.: Öztürk, 1987: 61; Cafer İyânî, 2001: 102; Kütahyalı Firâki, 2013: 127; Yavuz, 2003: 361; Millik Akdoğan, 2005: 40,59; Zeyrek, 2001: 22, Firdevsi-i Rumî, 2011: 162-164; Yıldız, 2013: 97; Gelibolulu Mustafa Âlî, 2014: 102, 181.

⁵⁰⁹ Celâlzâde Mustafa, 1997: 135.

⁵¹⁰ Kıvâmî, 2007: 342.

*Lâşelerden oldı peydâ püşteler
Kal'a-i kühsâra döndü küşteler⁵¹¹*

*Şu denlü baş dökilmişdi serâya
Yığılsa ger çıkılurdu semâya⁵¹²*

*Küştelerden oldı yir yir püşteler
Katı teng itdi fezâyı küşteler⁵¹³*

İki koldan savaş sürer ve kelleler her yandan tıraş olur. Kol, bacak ve el parçalarıyla meydan dolar:

*Ma'reke dolmuşidi kol bûd u baş
Lâle-reng olmuşidi kurıyla yaş⁵¹⁴*

Celâlzâde Mustafa, Selimnâme'de havanın savaştan dolayı kendinden geçtiği, zamanın figan ettiği ve yeryüzüne akan kanların meydanı altın bir defneye çevirdiğini söyler. Sanki kaza ressamı toprağın üstüne kandan resim yapar ve toprak kızarmış bir göğü andırır. Bu meydana girenler baştan ayağa kan olur, hiçbir yiğit bu ortamda ayakta duramaz. Can almaya giden cansız kalır. Davul ve kösün sesi kulakları sağır eder. Savaş alanında baştan başa ölümlerden tepeler oluşur. Bedenler baltalardan yaralanır ve ruh askerlerinden sayılamayacak kadar saflar meydana gelir. Can alınıp satılan ve şaraba zehir katılan acayip bir pazar kurulur:

*Hevâ âşüfte vü dem-beste-i ceng
Zamân olmuşdi efgân ile hem-reng*

*Şu resme akdı kan rûy-ı zemîne
Gören sanurdu altundan define*

*Yahud gûyâ zemîn üzre ezüp hûn
Kazâ nakkâşî yazmış nakş-i gülgûn*

⁵¹¹ Gelibolulu Mustafa Âli, 2014: 269.

⁵¹² Aydemir, 2006: 55.

⁵¹³ Eroğlu, 2007: 244.

⁵¹⁴ Er, 2013: 126.

*Yüzi hâkin serâser sürha benzer
Kızarmış yâ şafakda çarha benzer*

*Giren meydâna tâ pâ kan olurdu
Giden cân almağa bî-cân olurdu*

*Kılıç urmağa giden pehlevânı
Hemân hâke koyardı pehlev anı*

*Figân u nâleler eylerdi surnâ
Düşer hâke civân u pîr u bernâ*

*Samem geldi sadâlardan rü'ûsa
Kulak tutmazdı kimse tabl u kûsa*

*Serâser rezm yeri küşte oldu
Ne küşte küştelerden püşte oldu*

*Teberlerle bedenler oldu mecrûh
Sufûf oldu sayılmaz asker-i rûh*

*Firâra arka virdi sîne döndi
Kılıçlar heb kedildi sîne döndi*

*Bahâdırlar idüp haylî savaşı
Eli ayağı kırdı kesdi başı*

*'Aceb bâzâr idi cân satulurdu
Şarâba zehr ile semm katılurdu⁵¹⁵*

Her yeri kan kaplar ve ortalık baharda açan laleleri andırır.⁵¹⁶

⁵¹⁵Celâl-zâde Mustafa, 1997: 134–135.

⁵¹⁶Cafer İyânî, 2001: 103; Yıldız, 2013: 97; Yıldırım, 2014: 125.

*Ma'reke kan toldı ŐimŐir urdı dem
Kana boyandı kalender-tek 'alem*

*Lâlezâr oldı o sahrâ yek-sere
Lâlegûn tâc anca kim düşdi yere⁵¹⁷*

Ölen kişilerde ok, mızrak gibi aletlerin açtığı yaralar gül, lale, erguvan gibi çiçeklere benzetilir. Bu tarz benzetmelerde Şekil ve renk unsuru da ön plandadır. Bir toz bulutuyla her yer karanlıĒa bürünür. Baştanbaşa savaş alanı lale bahçesine döner. Kesilen baş ve gövdenin hesabı yoktur. Kâinat kavgayla dolmuştur ve meydandaki her Şey kana bulanmıştır. O gün güneş kanın buharından kıpkırmızı doĒar. Fütuhî, Enîsü'l-Guzât'ta bu durumu:

*Çalındı kûs u harbî oldı peygâr
Zemîn u âsumân sarsıldı yek-bâr*

*İki leşker karışdı kopdı tozlar
Cihân Şem 'ini görmez oldı gözler*

*Toz agmıŐdı hevâya nice ferseng
Zemîn ü âsumân olmuşdı yek-reng*

*Semâyı kimse bilmezdi serâdan
Meger ayagı basduĒı aradan*

*Tabul âvâzesi asvât-ı ebvâk
Ser-â-ser tolmuşıdı cümle âfâk*

*Nefîr âvâzi olmuşdı dem-i Őûr
Kıyâmet kopdı sansalar degül dûr*

*Çizildi ol zafer-peyker 'alemler
K'ezelden feth u nusretle 'alemler*

⁵¹⁷Őükrî-i Bitlisî, 1995: 180.

*'Arûs-ı hulde benzer kadd u zînet
Kucarsa tan mîdur dâmâd-ı nusret*

*Salınup nâzıla açdı duvagın
Ki bilür rû-nümâ feth olacağın*

*Sünüler baş açup meydâna girdi
Degül kanlu egerçi kana girdi⁵¹⁸*

mısralarıyla tasvir eder.

Neft dumanından ortalık simsiyah olmuştur. Top sesleri, bağırışlar birer gök gürültüsü gibidir. Ateşli silahlardan çıkan kıvılcımlar bu dumanlı ve gürültülü meydanda birer şimşeği andırır. Sanki büyük bir tufan kopmuş, gök gürlemeye ve yağmur yağmaya başlamış gibi savaş anında yay bulutlarından yağmur misali ok yağar. Savaş yeri Arasat Meydanı'dır ve bir cehennemi andırır. Bu toz bulutundan dolayı güneş bile âlemi temaşa edemez, göze çekecek bir toz dahi kalmamıştır:

"Gubâr-ı ceng ve âşûb-ı cihân yüzün bu vech ile teng ü târ itmiş idi ki âfitâb-ı cihân-tâb göz açup âlemi temâşâ idemezdi. Bu sebebden zamîr-i münîri mugber olmuş idi.

*Şu denlü gubârile doldı cihân
Görinmez zemîn âsumân hem nihân*

*Zemîn oldı şol mertebe târumâr
Göze çekmek için bulunmaz gubâr"⁵¹⁹*

Ortalık simsiyah olmuştur, fakat top ve tüfeklerin kıvılcımları meşale gibi etrafı aydınlatır:

*Birbirimiz görmek için rûz-ı ceng
Meş'aleydi şu'le-i top u tüfeng⁵²⁰*

⁵¹⁸ Aydemir, 2006: 53-54.

⁵¹⁹ Naç, 2013: 164.

⁵²⁰ Eroğlu, 2007: 264.

Silahşor, Diyarbakır Beylerbeyi Mehmet Han'ın Kırar Han'la savaşını şu ifadelerle tasvir ediyor:

*Kal'a-i Mardin önünde koptu ceng
Atılaban darbuzen tîr ü tüfeng*

*Bir neberd oldu ki göz görmüş değil
Rüstem anı görüp işitmiş değil*

*Toz kopuban tuttu âlem yüzünü
Niceler unutmış idi özünü*

*Kan buharından görünmezdi cihân
Niceler sıvışuban oldu nihân*

*Niceler sıyırmış idi kolunu
Niceler bulamaz idi yolunu*

*Bir taraftan Rûmiler idüp sitîz
Kara Hân kavmine eylerlerdi hîz*

*Ol taraftan Kara Hân ceyşi kamu
Arka bir idüp dururlar ey amû*

*Seyfî uryân eyleyüp kırıştılar
Nat'-ı meydân üzere sürüştüler*

*Çünkü bir sâat iki ceyş etti ceng
Birbirine âlemi eyledi teng*

...

*Sağ u sola yürüyün deyüp hemân
Kal'a-i Mardin önünde ol zamân*

Yürüyüp tekbîr edüp ceyş-i Selîm

Kara Hân kavmini kırdılar delîm

Saflarını bozuban dağıttılar

Düşmenin kalbine hoş dâğ ettiler

Sıydılar ceş-i Kırar Hân'ı o dem

İrmesin mü'minlere hergiz nedem

Kara Hân başını ol dem kestiler

Rumhunu sıyıp kemânın yastılar

Hem sekiz bin baş dahî oldu kat'

*Kan ile bürünmüş idi cümle nat*⁵²¹

Harîmî, Gonca-i Bağ-ı Murad'da -güneşin batışını da çağrıştıracak şekilde-savaş meydanında yaşananlara güneşin dayanamadığı, korkudan onun dahi sağlam bir yerin arkasına saklandığını söyler:

Oldı mülhidlerle merd-i dîn yaka yakaya

Başladı şemşîrler fi'l-hâl şâk şâkaya

Hakk'a zâhirdir o dem şoldenlü olmuşdır kırân

*Hısn-ı garba girdi havfından kaçıp şems-i cihân*⁵²²

Başlar kesilir, sîneler sökülür ve âdem toprağa dolu gibi dökülür.⁵²³ Düşman askerleri hıyar doğrar gibi kılıçtan geçirilir.⁵²⁴ Savaş anında pek çok uzuv kesilir, sanki marangozhaneden etrafa yonga sıçrar. Meydanda baba oğul birbirini tanımaz. El, ayak, burun ve kulak parça parça ortalığa dağılır. Çok baş kesilir ve bunlar çakıl taşı gibi meydanda yuvarlanır.⁵²⁵ Herkes ölür, her köşede ölülerden tepeler oluşur. Ova baştanbaşa kesilmiş düşman başlarıyla dolar. Kan deryasına dönmüş olan meydanda kesik başlar kabak gibi yüzerler. Kesilen kelleler meydanda top gibi

⁵²¹ Tansel, 1958: 300.

⁵²² Karanfil, 1998: 103.

⁵²³ Zeyrek, 2001: 27.

⁵²⁴ Kıvâmî, 2007: 288, 446.

⁵²⁵ İnalçık, 1989: 23, 64.

yuvarlanır. Can ve başın değeri kalmaz, bir pula yüz bin can ve baş alınır.⁵²⁶ Acı kavun misali düşman doğranır.⁵²⁷

Meydanda at atı, er eri göğüslemiştir ve askerlerin yüzleri kana bulanmıştır. Dağ taş çarpışmanın şiddetinden yanmaktadır. Kana susamış olan kılıç ve gürz kana doymuştur. Şükrî-i Bitlîsi bu durumu:

*İki cânibden siyâset kopdı fâş
Kan dökildi gövdeden ayrıldı baş*

*At atı göğüsledi vü er eri
Kana boyandı erenler peykeri*

*Durdu feryâd itdi zurna zîr u bem
Gezdi kûhsâr içre gûnâ-gûn 'alem*

*Zenberek top u tûfeng itdi sitîz
Tağlara od düşdi kopdı rustahîz*

*Kana kandı gürz u tîg-ı âbdâr
Lâlezâr oldı tamâm ol kûh-sâr⁵²⁸ mısralarıyla dile getirir.*

Çok hızlı, güçlü ve çevik kılıçlardan zırhlı savaş elbiseleri parçalanır. Yılana benzeyen mızrak ve süngülerin zehrinden düşman askerleri zehir içer. Ölülerin leşlerinden tepeler oluşmuştur, at ve insanlar artık bunlardan dolayı hareket edemez. Kan deryasına dönmüş olan savaş meydanındaki çarpışmanın gürültü ve şiddetinden her şey yerinden oynar. Gürültü ve şiddetten dolayı kulaklar sağırlaşır. Kılıçlar bile çarpmanın etkisiyle kısalır, yarılr veya sin harfi gibi eğilir. Leşlerin kokusundan rüzgâr bile kaçır.⁵²⁹

*Lâşeler râyahasından geçemez oldı nesîm
Kimi bî-ser kimi sâd-pâre kimi oldı dü-nîm⁵³⁰*

⁵²⁶Kıvâmî, 2007: 488.

⁵²⁷Yavuz, 2003: 265.

⁵²⁸Şükrî-i Bitlîsi, 1995: 232.

⁵²⁹Şükrî-i Bitlîsi, 1995: 233; Celâl-zâde Mustafa, 1997: 135; Zeyrek, 2001: 22; Yıldız, 2013: 80.

⁵³⁰Gelibolulu Mustafa Âli, 2014: 102.

Düşman ölüleri sıklıkla leş diye tabir olunmuştur. Leşlerden ve kesilen başlardan insanlar adım atamaz.⁵³¹ Kan buharına ve leş kokusuna dayanmak mümkün değildir. Kesilen kellelerden insanın aklının alamayacağı kuleler oluşur. Dünya böyle bir savaşa şahit olmamıştır.⁵³²

Askerlerin savaş meydanına gelmesi ile ahir zaman fitnessi kopmuştur. Her bir ordu dağ gibi görünmektedir. Sanki iki dağ bir sahrada göğüs göğse cenge durmuştur. Gürz, kılıç ve ok ile zemin dolmuştur. Merhamet ve şefkat gitmiş yerini kin ve nefret almıştır. Davul, kös, boru ve zurna sesiyle savaş meydanı inler. Düşman erleri yüz yüze gelir, kılıç ve mızraklar birbirine karışır. Atılan oklar ve tüfeklerden çıkan saçmalar çelik zırhları aşır kalpleri deler. Nice başlar kesilir ve gövdeler toprağa düşer. Sonbaharda sararmış yaprak misali askerler sapsarı kesilir. Lale renkli taçlardan ve kıpkırmızı kandan dolayı ova baştan başa kan denizine dönmüştür. Mücadele sabah akşam devam eder ve her yer cesetlerle dolar taşar. Şükrî-i Bitlîsî bunu:

*Dil uzattı kargu gönder ceng için
Er uzatdı okı nâm u neng için*

*Gögsünü gögsine viridi iki kûh
Kûhlar sahrâda gösterdi şükûh*

*Gürz ü tîg u tîr ile toldı zemîn
Mihir u şefkât gitdi geldi kahr u kîn*

*Tabl u kûs u boru zurnâ vü nefîr
Durdı feryâd itdi kopdı dâr u gîr*

*Geldi düşmân rû-be-rû oldı ere
Er ere yüz dutdı gönder göndere*

Er ere karışdı kından çıkdı tîg

⁵³¹Celâlzâde Mustafâ, 1997: 270.

⁵³²Eyyübî, 1991: 76.

Kana kandı tîg u hançer bî-dirîg

Cevşene zahm urdı peykân-ı hadeng

Dilde perrân geçdi pûlâd-ı tûfeng

Baş kesildi gövde düşdi toprağa

*Döndi âdem güz güninde yaprağa*⁵³³ mısralarıyla tasvir eder.

İki taraftan hızlı bir şekilde bahadîrlar çıkar ve ortalık kıyamet günü gibi olur. Saflar birbirine karışır, bağırış ve çığlık seslerinden şeytan ve devler bile kaçır. Fırtına ve rüzgâr ölüleri bir araya toplar, bunlardan büyük tepeler oluşur. Sanki sarhoş ve kızgın pehlivanlar kelleleri kadeh yapmış, şarap yerine kan doldurup içer:

İki cânibden bahâdır çıkdı tîz

Kopdı şark u Rûm'dan bir rustahîz

...

Saf safa karışdı vü kopdı girîv

Ol girîvin heybetinden kaçdı dîv

...

Kelle-i câm itdi esrûk pehlevân

*Mey yerine leb-be-leb doldurđ kan*⁵³⁴

Kalkan ve miğferler paramparça olmuştur, balta ile kılıçlardan çıkan ses gök gürültüsüne; çıkan kıvılcımlar ise şimşeye benzer. Meydanda iki derya coşmuş birbirine girmiştir. Adeta kılıç deryası ortalığı sele vermiştir. Meydan tümüyle kana gark olmuş, at ve askerler toza toprağa bulanmıştır. Savaş meydanındaki inleme ve gürültüler göklere çıkar, feryat ve figandan felek sağır olur. Ok ve mızrakların açtığı deliklerden bir çeşmeden akar gibi kan akmaktadır. Gökten ok yağmuru başlar, yerden askerler saldırır. Oklar miğferleri ve kalkanları kanatlandırıp uçurur. Çok kişi ölmüştür ve köşelere biriken ölülerden kan çağlamaktadır. Duvar ve kapılar adeta kan ağlamaktadır.⁵³⁵

⁵³³ Şükrî-i Bitlîsî, 1995: 249.

⁵³⁴ Şükrî-i Bitlîsî, 1995: 274.

⁵³⁵ Şükrî-i Bitlîsî, 1995: 306, 323, 337.

Ölülerden biriken tepeler kalenin burcuna merdiven olur. Günahkârlar, dindar gazilerin önünde aç kurtlardan kaçan sığır ve eşek sürüsü gibi kırıla kırıla kaçar. Gece yapılan bir savaşta düşmandan akan kan geceyi kırmızıya çevirir. Kılıçların karanlıkta parlayan ışıkları ağzını açmış bir zenciye andırır:

*Adûdan şu denlû revân oldu hûn
Kim oldu karanu gice lâle-gûn*

*Kılıçlar şu 'â'ından ol tîre şeb
Şu zengîye benzerdi ki açmıştı leb⁵³⁶*

Savaşın sonunda düşman kuvvetleri yenilmiştir ve meydanda şu görüntü vardır:

*Şöyle kırılmış yatar düşmanları
Baş gidüben gövde yatar her biri*

*Dereler içi temâm şöyle dolu
Kim bulamaz geçmeğe kimse yolu*

*Kan içinde şöyle gövdeler yüzer
Kim gören tanlayıben aklın bozar*

*Anda bir 'ibret görür Şâh-i cihân
Dedi şükr el-hamdü lillâh in zamân⁵³⁷*

Savaşın dönüm noktalarının başında ordu komutanı veya padişahın öldürülmesi gelir. Komutan öldüğü zaman askerler başsız kalır ve bu durumun yaratmış olduğu üzüntü ve kaygıdan dolayı kaçarlar:

*Şikest olsa sürâhî câm-i meclis ber-karâr olmaz
Meseldir sâkiyâ baş gitse ayak pâyidâr olmaz⁵³⁸*

⁵³⁶Tursun Bey, 1977: 57, 116.

⁵³⁷İnalcık, 1989: 67.

⁵³⁸İnalcık, 1989: 66.

Ferhad'ın hünerli elleriyle taşı doğraması gibi bütün düşman askerleri doğranır. Ferhad'ın dağı delmesi, kayaları parça parça etmesi, gazâ aşkı ile yanan askerlerin düşmana kılıç sallayıp düşmanı yok etmesiyle aynıdır:

Kamusun togradı ol kavm-ı ser-mest

Nitekim taşı Ferhâd-ı seb k-dest⁵³⁹

Savaş anı Müslümanlar için kutlu bir gündür. Savaş için tüm hazırlıklar yapılır, elbiseler giyilir. Sanki tavus kuşu gibi rengârenk olunurdu. Erenler meydanda kıyasıya mücadele verirdi. Oklar atılır, kılıçlar sallanırdı. Ak kılıçlar kana boyanır, kılıçların ışığı yürekleri yakardı. Mızrak ve süngüler Musa'nın elinde yılanı döner ve kızıl bayrak da ateş saçardı. Ortalığı bir toz bulutu kaplar ve ateş saçan kılıçlar olmasa bu kutlu g n  görmek mümkün olmazdı. Demirden dağ gibi zırhlara bürünmüş olan düşman askerlerinin tamamı kara toprağa gömülüp giderdi:

Yine merd neler meydâna girdi

Yine t v slar cevl na girdi

Yine şeh-b zlar perv za geldi

Yine gavv slar deryâya taldı

Yine berk urdı tığı Mustafâ'nın

Yine togdı güni ehl-i saf nun

Yine serverler itdi t r-bârân

Yine gülzâra döndi sahn-ı meydân

Kızıl kana boyandı ak kılıçlar

Kılıçlar şulesinden yandı iler

S n  M s  elinde m ra döndi

Kızıl bayrak şecerde n ra döndi

Bu rezmist n içinde kopdı bir toz

⁵³⁹Levend, 2000: 291.

Ki ol vâdide görmezdi gözi göz

*Seçilmezdi giceden rûz-ı pîrûz
Kılıçlar olmasaydı âlem-efrûz*

*Kani ol kûh-i âhen gibi leşker
Kara toprakıla oldu berâber⁵⁴⁰*

Ecel terzileri elbiseler biçer, her yandan ölüm sarhoşları başlar keser, top darbelerinden nice baş, el ve ayak havaya uçar. Ordunun hareket etmesiyle yerin bir katı soyulur göğe çıkar. Yedi kat yer altıya düşer, yedi kat gök sekize çıkar.⁵⁴¹

Savaş sonrası meydanın görüntüsünü Celâlzâde Salih Çelebi şu şekilde tasvir ediyor: “Gördiler etrâf ü cevânibi deryâ-yı hûn almış, içinde kâfir leşleri donuz balıkları gibi yüzer, yât ü yarakları dört yanlarında üstühânları gibi kırılıp yatur, başları gibi güstüvânları yoğrılmış bedenleri gibi zırhları sökilmüş kolları gibi gönderleri pâre pâre sîneleri gibi siperleri yâre yâre olmuş, ağızları gibi kılıçları eğilmiş, kaşları gibi kemânları sınımış durur. Ol nâ-bekârlarun cîfe-i mevtâları içinde kile düşmüş güle, sübâtaya konmuş bülbüle dönmişler, oradan kalkup bir mîkdâr öterek kondılar, şeh-bâzlar leşler üzerinden irdileşdiler.”⁵⁴²

Hesaba kitaba sığmaz derecede kâfir öldürülür, sanasın dünyadaki bütün kâfirler öldürülmüştür. Bu durumu gören akıncılardan birisi bir daha gazâyâ çıkamayacağız diye ellerini dizlerine vurup hayıflanmaktadır:

*Kırılmışıdı kâfir şöyle vâfir
Deyeydün kalmadı ‘âlemde kâfir*

*Sığışmaz defter u ‘add u hisâba
Nice yazam hisâbını kitâba*

...

*Rivâyetdür ki bir akıncı gördi
Olup mahzûn elin dizine urdı*

⁵⁴⁰ Levend, 2000: 307–308.

⁵⁴¹ Topal, 2008: 315; Tokay, 2008: 126.

⁵⁴² Topal, 2008: 328.

*Dedi hayfâ kesilmiş nesl-i kâfir
Gazâyâ kanda varavuz biz âhir⁵⁴³*

*Kırdı her birisi vâfir kâfir
Kalmadı cenk idecek bir kâfir⁵⁴⁴*

Savaş meydanına düşman askerinin başları bostan içindeki kelekler gibi dağılır. Keskin kılıçlar ile düşmanın kalbi sökülür, çalı çırpı gibi düşman suya dökülür. Kınık nehri kenarında yapılan mücadelede düşman suya gark edilir ve karınca yuvasına su girmiş gibi hepsi boğulur.

*Rûy-ı hâke başların saldı felek
Sanki bostân içre dagıldı kelek*

*Dest-i kudretten yediler silleler
Yüzi üzre düşdi bir bir kelleler*

*Tîg-i bürrân ile kalbin sökdiler
Hâr u haslar gibi seyle dökdiler*

*Havf-ile düşmişdi nehre şeyh ü şâb
Âşiyân-ı mûra girdi sanki âb*

*Seyl idi zecr ü 'anâ mülhidlere
Yagdı bârân-ı belâ müfsitlere*

*Dil uzatdı her sünü söz söyledi
Hâl-i dilden her biri şerh eyledi*

*Kodular yitdiklerini çaldılar
Kesdiler hep başlarını aldılar*

⁵⁴³ Aydemir, 2006: 58.

⁵⁴⁴ Abdî Çelebi, Zafernâme, vr. 11a.

*Âdemin oldu demi seyl-i revân
Anda ol dem gövdeyi götürdi kan⁵⁴⁵*

Bazen düşman askerleri gece pusuda bekler ve aniden saldırır. Gece göz gözü görmediği için kimin kimi öldürdüğü de belli olmaz. Âsafî, Şecâatnâme’de gece başlayan ve sabaha kadar süren olayları:

*Vehm-ile düşmen yirinden sıçradı
Cümlenün ‘aklı serinden sıçradı*

*Şakıdı şimşek gibi şimşîrler
Yagdı bârân-veş şeb içre tîrler*

*Her ne dem ki ata oğla ugradı
Birbirine kıydı kesdi doğradı*

*Göz gözi görmezdi virmezdi amân
Çeşme çeşmeydi akardı anda kan*

*Yirde hûn-âlûdeler eylerdi âh
Cân alup cân virdi çün bahtı siyâh*

*Ol gazâda bulunan esb-i sekil
Kan yakdı pâyına hınâ-şekil*

*Gönderirdi nîzeler peykânların
Çekmege a’da teninden cânların*

*Ol gice tâ subha dek ugraşdılar
Birbirin fehm itmeyüp dograşdılar*

*Çünkü subh irdi vü gördi göz gözi
Katl idermiş bilmeyüp oğlın özi⁵⁴⁶ mısralarıyla tasvir eder.*

⁵⁴⁵ Eroğlu, 2007: 193–194.

Savaşların gece gündüz devam ettiği durumlar söz konusudur. Şam kelimesi yer, akşam ve gece anlamlarını da çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır:

*Kovdılar kaçkınları ahşama dek
Ol fezâda kanlar akdı Şâma dek*⁵⁴⁷

Ta'likîzâde, Tebrîziyye adlı eserinde kılıç ve okun sineleri yaralayıp aynı kanı akıtmasından dolayı onları kan kardeşi olarak değerlendirir:

*Tîgler cân almağa tîr ile yoldâş oldılar
Sînelerde kan yalaşdılar karındâş oldılar*⁵⁴⁸

Aynı hayali Adlî şu sözlerle gözler önüne serer:

*Cenk idüp nîze vü ok gerçi başa baş oldı
Kan yalaşdı barışup sînede kardaş oldı*⁵⁴⁹

Baştan başa silahlar ve zırhla donanmış olan İslam ordusunu düşman görür görmez korkmaya başlar ve ah edip inler:

*“Alaylar düzilüp sancaklar çözilüp Serdâr-ı güzîn askeri bir mertebe tezyîn eylemiş idi ki, düşmen-i bedhâh bu şevketi göricek helâk u tebâh ile hem-râh olmasında iştibâh itmeyüp fikr-i fâsid ve bâzâr-ı elemde re'y-i kâsid olduğın anladı ve derûndan âh idüp inledi. Mübârizân metrisleri bünyâd ve top yerlerini icâd idüp âh-ı âşık gibi şerer-feşân toplar nâle vü efgâna âgâz ve mâkam-ı müfâcâda âvâz idüp kal'a halkınun cem'iyetlerini tolu urmuş meyve gibi pejmürde ve târumâr ve rûz-i rûşenî şeb-i zulmet-âsâ gözlerine tîre vü târ kılup küffâr-ı hâk-sâr mu'azzeb bi'n-nâr olduğını iş'âra şurû' ve esbâb-ı cengde usûl ü fîrû' her ne ise teşebbüs olunup na'ra-i merdân ve sahîl-i rahş-ı girdâr ile zemîn ü âsmân güm güm gümledi ve tîgun çalışmakdan kâmeti ham olup kan ağladı”*⁵⁵⁰

Savaş meydanında yaşananları bazı şairler uzun uzun tasvir etmiştir. Firdevsî-i Rumî, Kutbnâme adlı eserinde savaş anında olanları, silah, asker ve hayvanların durumlarını ayrıntılı bir şekilde gözler önüne serer. Ordular savaşa başlamadan önce

⁵⁴⁶Eroğlu, 2007: 226-227.

⁵⁴⁷Eroğlu, 2007: 253.

⁵⁴⁸Özkuzugüdenli, 2005: 71.

⁵⁴⁹ Adlî, Fetihnâme-i Şirvan ve Demirkapı, vr. 10a.

⁵⁵⁰Öztürk, 1987: 83-84.

davul ve zurna sesleri ortalığı inletir. Bu durum bütün eserlerde işlenen bir konudur. Daha sonra iki düşman birbirine saldırır. Ortalıkta kelleler yuvarlanmaya başlar, akan kanın buharından gökyüzünde kara bulutlar meydana gelir. Kalkanlardan gökyüzü, ölümlerden de yeryüzü görünmez. Atılan oklardan gökyüzü kevgire, mızraklardan da yeryüzü kalbura döner. Atılan naralar neticesinde kimisi korkudan can verir. Süngüler gökyüzünü kamışlığa çevirir. Gökten bela yağar. Kılıçların şavkından şimşekler kaçır, gündüzün gözü kamaşır. Kılıçların kullanmaktan ağzı testereye döner. Sonunda da düşman kuvvetleri dayanamaz, kaçır:

*İki cânibden çalındı kerre-nây
Sünni yâhû didi kâfir didi hây*

*Sünni tekbîr eyledi gülbangile
Asfari ho ho didi âhengile*

*İki düşmen birbirine çekdi tîg
Kan buharından felek bağladı mîg*

*Pehlevânlar duruşup k'urdu amûd
Kelleler dağıtdı vü yoğurdu hod*

*Pehlevânlar bozdoğan urdu kafa
Kellelerden yazılar döndi kafa*

*Tîr-endâz attuğınca zenberek
Yağdururdu Rumlu üzre derd ü merg*

*Sünni dahı kâfire atar hadeng
Cismüni iderdi kandan la'l-reng*

*Saf-şikenler salduğınca salığı
Darb öküzle inledürdi balığı*

*Gögi kalkan büridi vü hâki baş
Arşu cânlar tutdı ferşi dahı leş*

*Tâs-ı çerh okdan olup kefgîr-veş
Nize ucu deldi yiri galbır-veş*

*At mihundan döndi balık dörpiye
Gök yüzi okdan döndi oklu kirpiye*

*Saf-şikenler içre kılıç oynadı
Kîn odından hûn-i yürek kaydadı*

*Çekdi kılıc tîgzenler hasma tîz
Dildi çukalı nitekim sındı bîz*

*Ağdı indi başlara gürz ü çomak
Düşmenün burnundan akıtdı sumâk*

...

*Kan adamdan akdı atdan çıkdı der
Yandı kılıc odına dag u şecer*

*Kılıc elde yalun od merdân u nay
Yandı tîgun odına yohsul u bay*

*San kamış saz oldu sünüle hevâ
Ya demür kan oldu na'lile ova*

*Key erün üni olur kim urasın
Kim kefen cevşen çukal olurdu sin*

*Kün demürler doğramakdan sındı tîg
Çöngelüben destereye döndi tîg*

*Hemcü Mirrih ok alur ol beg ele
Yağdı gögden san kazâyidi bela*

*Kime sünü sundı çün Efrâsiyâb
Sankim odda hasmını itdi kebâb*

*Sürdi meydân içre atın bâd-ı Hûd
Tîgı âlem yakdı çün nâr-ı Semûd*

*Yendi kılıç şavkı berk-i gündüzi
Kim kılıcdan kamaşur günün gözi*

*Eyle bî-had dökdi tîg kan ol kadar
Kılmaya kat'â kazâyile kader*

*Ildırım-veş başda kılıç oynadı
Tîg odından başda beyni kaynadı*

*Anca kâfir başını kesdi bir er
Sındı Asfar leşkeri her ne ki var*

*Niçeme ki yardımı virdi kıral
Kırdı sünnî kâfir oldu pây-mâl*

*Destereye döndi kılıç kesmeden
Oklı hıznîr oldu kâfir kesmeden*

*Kimi öldi kâfirün kimi kaçır"
Kim suya düşdi kimi köpri geçer*

Kara kızıl kan oluban akdı Tûn

*Doydı âdem etine su içre nûn*⁵⁵¹

Mensur eserlerde de uzun uzun savaş tasvirleri yapılmıştır. Sucûdî Selimnâme’de Çaldıran Savaşında yaşananları şu ifadelerle anlatıyor:

*“Oklar yağmur gibi yağmaga başlayup ve siperler tîr-i kazâyâ kemân gibi göğüs gerüp, nîze nîzeye ulaştı ve harbeler ejderhâlar gibi birbirine tolaştı ve sâ’ika-bâr pür-nefirler ve berk-gîrdâr darb-zenler ki her birinin sıfât-ı kâşifesidür peyâpey ol tâife-i melâhidenün üzerine atılıp anların masduka-i hâlleri vâkı olup ve nâvek ü tüfegi ve çarh u zenberegi âteş-i heycâ-semenderleri yeniçeri dilâverleri Kızılbaş-ı evbâş üzerine tolu gibi yagdırdılar... Meydân-ı ma’reke ve arsa-i çarhada niçe bâşlar ve niçe diller alup, Hazret-i Saltanat-penâha getirüp ve dilâverân-ı ra’d-nişân kavs-i kuzah kemândan tîr bârân idüp ve serzeniş-i gürz-i girân ve itâle-i lisân-ı sinânla niçe kızılbaşı at ayağı altına hâkîstân ve niçesin bî-nâm ü nişâne eylediler... Ve şol şehbâzlar ki fezâ-yı ma’rekede ateşînbâlâle pervâz urırlardı, tekrar tekrar tehevürler ve hamleler idüp her cânibden nevâyir-i ceng ü cidâl temâm-ı iltihâb ü iştigâl idüp leşker-i zafer-yâb terk-i zerrîn-külâh-ı âfitâb gibi tîg-zenlikler eyleyüp ol hinde... ol tâife-i zâlimînin tamâm-ı haseb-i hâlleri vâkı olup, bu hâletleri müşâhede iden küştelerün dehân-ı zahmleri toptolu kan ve dîde-i zırhları giryân olup ve na’l-i metâyâdan zemîn yüzün yırtup ve cirm-i âsumân ekinine kabâ-yı Nîli alup ve tuglar bölük bölük saçların çözüp ve tabl-ı nekkâreler göğsün döğüp ve borılar ve surnâlar feryâd ü nâlişler eyleyüp ve top u tüfenglerin bu kadar seng-dil ve kavî-heyâkil iken yürekleri kopup azgına gelüp...”*⁵⁵²

İshâk b. İbrahim, Selimnâme’inde sade bir dille yaşananları anlatır. Savaş meydanında kanların Ceyhun misali akması, güneşin bile yaşananları görmeye dayanamaması, at ve insan naralarından feleğin kulağının sağır olması gibi genel tasavvurlara yer verir:

“Çün iki cânibde bevâ’is-i harb ü kitâl ve devâ’-i ceng ü cidâl ber-kemâldi. Tarafeynden bî-ihdiyâr kabza-i tîg ü kemâne el urdılar. Muhârebe ve mukâteleye şurû’ eylediler. Vardıkca merd-i dilâverlerün tünd-bâd gazabından nâyire-i harb müştetil olup tîg-ı âbdâr ve sâ’ika kirdârâla meydân-ı ma’rekede seyl-i hûn Ceyhûn-

⁵⁵¹ Firdevsî-i Rumî, 2011: 124-127.

⁵⁵² Çuhadar, 1998: 51-52.

misâl sâyil oldu. Kejd ü belâ vü âşûb cihân yüzün bir vechile tengü târ itmişdi ki âfitâb-ı cihân-tâb göz açup ol cengi temâşâ idemedüğine zamîr-i münîri muğber olmuşdı. Atlar sahîlinden ve erenler na'rasından meger felegin gûşu ker olmuşdı ki ehl-i feryâdın âvâzı kulağına girmezdi... Derd-mendlerin dûd-ı dilinden felekler yüzi eyle kararmışdı ki gûyâ debîr-i takdîr ol vâkı'âtı sahîfe-i âsumânamüsvedde itmişdi. Emlâk-i âcâl kabz-ı ervâh itmeğe şöyle isti'câl iderlerdi ki cevher-i rûh kâlib-ı cisminde a'râz-ı müteceddidü'l-emsâl gibi zamân-ı sâniye kalmak muhâldi... Nice merdâne gâziler mezâk-ı cânındaki halâvet-i şehd-i şehâdetle zevk ü safâda ve nice nâmerdle ölüm havfından telh-kâm olup derd ü belâda idi.⁵⁵³

Tasvirlerde mübalağa sanatına da yer verilmiştir. Asker ve silah sayısı ile çıkan gürültü genelde mübalağalı bir şekilde betimlenir:

*Bes emr itdi çalındı ceng ü harbî
Sadası dutdı oldem şark u garbı*

*Anun gibi çalındı kûs ü zurnâ
Yarak itdi tamâmet pîr ü bernâ*

*Dahı hem çaldılar zinc ü nefîri
Göge çıkdı sadâsı vü safîri*

*Dahı nekkâre vü tavul âvâzı
Serâser tolmuşıdı tag u yazı*

*Göge yirden irişüp âdem üni
Unutmuşdı melekler teşbihini*

*'Alemler başı irişmişdi havâyâ
Yirün tozu irişmişdi semâyâ*

*Kulakları dutardı at süheyli
Yigit kocanun olmuşdı tufeyli*

⁵⁵³ Keskin, 1998: 86–87.

*Taga dönmişdi sahrâ nîzelerden
Cihân tolmuş sanaydun at u erden*

*Şu resme cem' olmuşıdı leşker
Ki yıldız sayıla sayılmaya er*

*Çü sancak begleri düzdi alayın
Gözetdi her biri cengün kolayın*

*Yasadı kamu begler kullarını
Düşürdiler yanına kollarını*

*Çavuşlar dahi turmayup gezerdi
Topuzlar çeküben safı düzerdi*

*Şeh öninde yine yeniçerisi
Çukallanup yürirdi her birisi*

*Velî ön safda kim kullar yürürdi
Demür ayaklu kalkan götürürdi*

*Kaçan kim kâfire yakın varalar
Yire sançıp tüfek ü ok uralar⁵⁵⁴*

Silahşor; iki ordunun karşılaşması, düşman kuvvetlerinin kaçması ve başlarına geleni sade ve akıcı bir şekilde dile getirir. Bir tarafta Mısır ordusu diğer tarafta da Osmanlı ordusu durur. Büyük bir savaş başlar. Böyle bir mücadeleyi hem Rüstem hem de İsfendiyar görmemiştir. Gürzlerin şiddetinden Elburz dağı bile sallanır. Meydan kana boyanır. Mısır askerleri ardına bile bakmadan kaçır:

*Bir taraftan kavm-i Mısır u bir taraftan ceş-i Rûm
Saf tutuban iki asker birbirine itdi hüçûm*

⁵⁵⁴Sarı, 1994: 297-298

*Bir neberd oldu ki âlem duralı olmuş değil
Rüstem ü İsfendiyâr her giz anı görmüş değil*

*Bir taraftan Rûmiler alup ele gürz-i girân
Harb ederler yankılanır kûh-i Elburz u Erân*

*Ol taraftan kavm-i Çerkes aluban ele cüdâ
Bir dem içre nicelerin cânını kılır cüdâ*

*Vakt-i zuhr erince döğüştü iki ceş-i azîm
Nat’-ı meydân kana boyanup kırıldı er delim*

*Nusrat erişti Hudâ’dan ceş-i Rûm’a âkibet
Yâ ilâhi kıl müyesser hayr ola tâ âkibet*

*Sındı Çerkesler silahını döküben kaçtılar
Âr u namus şişesin sıyıp suyunu saçtılar*

*Sürdü Rûmiler sınan düşmenin ol gün pâyını
Kiş ü kurban açuban alup eline yâyını*

*Niceler erüp adûya saldı boynuna kemend
Niceler cevlân kılup nat’ üzre sürmüştü semend*

*Gözleyüp hasmın niceler tîrile kıldı şikâr
Leyl erişüp kavm-i asker geri döndü ey nigâr⁵⁵⁵*

Başların top olarak ve özellikle çevgan oyununu da çağrıştıracak biçimde sıkça anıldığı görülür: “Hûn-ı düşmeni revân ve ser-i adûyu çevgân-ı şemşîr ile top-ı ser-gerdân gibi galtân eylediler.”⁵⁵⁶

Kelleler top eyleyüp çevgân-ı tîg

⁵⁵⁵ Tansel, 1958: 317.

⁵⁵⁶ Cafer İyânî, 2001: 103.

*Pâre pâre oldı tenler hem çü mîg*⁵⁵⁷

Merâhî kılıçları çevgan oyunundaki sopaya, düşmanın başını da yuvarlanan topa benzettir:

Tîglar oldı hemânâ çevgân

*Ser-i düşmen ana top-ı galtân*⁵⁵⁸

Savaş meydanının mahşer yeri, meclis ve pazarı andırması şair ve yazarların tamamında görülen tasavvurlardandır. Bundan dolayı savaşa dair benzetme ve hayal unsurlarının bir kısmını bu başlıklar altında gruplandırmak da mümkündür.

III.2.2.1.1.Mahşer Yeri

Savaş meydanı mahşer yerini andırır. İsrâfil Sûr'a üflemiş, insanlar korku ve dehşetle bağırıp çağırmaya ve kaçmaya başlamıştır:

“Yevm-i haşr oldu çalındı sanki sûr

Dutdu zulmet âlemi mahvoldu nûr

*Âvâze-i top u tüfeng ile tâk-ı âsumân pür olup ve safîr-i nefîr ile âfâk
dolduğundan mâ'adâ her topun âvâzesi Sûr-ı İsrâfil-misâl düşmenin başına
kıyâmetler koparup kalb-i a'dâya havf u hirâs düşüp mânend-i evrâk-ı hazân lertzân
u rîzân olup”*⁵⁵⁹

Her yeri ateş sarar, kıyamet koptu sanılır.⁵⁶⁰ Düşmanlar için mücahitlerin ellerindeki kılıç ve gürzler zebaniler elindeki ateşten ok ve sütun gibi görünür. Davul, Kös ve zurnalar kıyamet kopmuş ve Sur'a üflenmiş gibi ses çıkarır:

Kelleler kesdi döküp kan tîg-i tîz

Yatd'ayak altında başlar rîze rîz

Bang-i tabl u na'ra-i kûs u nefîr

*Sûr-ı İsrâfil olup sarsıldı yir*⁵⁶¹

Savaşın şiddetinden ve çıkan gürültüden dolayı Cafer İyânî de kıyamet gününün geldiğini düşünür:

⁵⁵⁷Kütahyalı Firâki, 2013: 126.

⁵⁵⁸Merâhî, 2012: 63; ayrıca bkz.: Yıldız, 2013: 131.

⁵⁵⁹Cafer İyânî, 2001: 87.

⁵⁶⁰Yılmaz, 1995: 59; Kütahyalı Firâki, 2013: 127, Naç, 2013: 168, 170; Yavuz, 2003: 248.

⁵⁶¹Firdevsî-i Rumî, 2011: 150.

“Küffâr-ı hilekâr dahı beş yerde âlâyların bağlayup ve Fegveroş nemçeleri her birinin önünde ve yanında beşer ve altışar tüfeng ile sâfi pulâda gark olup ehl-i İslâm askerine karşı gelüp mukâbil olduklarında, ra'd-âvâz ve bülend-pervâz darbzenler havâle eyleyüp cânibeynden bir mertebe muhârebe vü kıtâl ve bir mesâbede ceng ü cidâl oldu ki takrîr ü tahrîrden bîrun u efvân idi. Mesela iki taraftan atılan top u tüfeng ve âlât-ı ceng ve gülbeng-i müslimîn ve hây-huy-ı müşrikîn sadâsından âsmânü zemîn harekete gelüp guyâ ki Sûr-ı İsrâfîl çalınup kıyâmet ka'im olmasının alâmeti zâhir ü bâhir olmuş idi.

*Alemler yürüyüp saf saf açıldı câ-be-câ sancak
Dilâverler girüp meydâna oldu kana müstağrak*

*Büküldü kâmet-i nîze söküldü cebe vü cevşen
Kılıçlar döndürüp yüz kalmadı şîşede pür-yarak*

*Adû-yı bed-nihâdın teng olurken başına miğfer
Siper üstüne döndü hayli yardım eyledi kolçak”* (Câfer İyânî, 2001: 24-25)

III.2.2.1.2.Pazar

Savaş alanı bazen pazar meydanı gibi alışverişin yapıldığı bir yere teşbih olunur.⁵⁶² Bu pazarda can alınıp satılır:

*Bahâdırlar idüp hayli savaşı
Eli ayağı kırdı kesdi başı*

*'Aceb bâzâr idi cân satulurdu
Şarâba zehr ile semm katilurdu⁵⁶³*

Firdevsî-i Rumî, Kutbnâme'de savaş meydanını örs, çekiç ve gürz gibi aletlerin bulunduğu demirciler pazarına benzeter:

*Ma'reke bâzâr-ı haddâd oldu san
Re'si örs ü çekici gürz-i girân⁵⁶⁴*

⁵⁶² Aydemir, 2006: 55-56; Yıldız, 2013: 150; Gelibolulu Mustafa Âlî, 2014: 184.

⁵⁶³ Celâl-zâde Mustafa, 1997: 135.

⁵⁶⁴ Firdevsî-i Rumî, 2011: 150.

Kimi zaman ordular iki büyük şehre benzetilir ve bu şehirlerin pazarlarında baş ve can alınıp satılır: “*Ol iki ordu iki ulu şehridi ki bu esnâda içlerinde alup satılan bâş ü cân kumaşıydı. Ortada bahâdurlar tâcirler gibi revâcı var iken birinden alup birinde satmağa sa’y iderleridi. Baş alanun başı devlete irüp diri tutanın diriliği ziyâde oluridi.*”⁵⁶⁵

Harap olmuş bir çarşıya benzeyen savaş meydanında başlar kırılmış testi ve küp gibi dağılmıştır. Kılıç, ok, mızrak ve süngüler dilenci veya yankesicileri andırırdı. Bu meydanda günahkârlar, cihad ehlinin emel tarlasındaki çekirgelere benzerdi:

“...yâ bir çârsû-yi harâb, bâzâr-ı cân-şitâb idi ki başlar tenler kırılmış humlar sınımış sebûlara benzerdi. Tîğler, şimşirler ve nîzeler, sinânlar deryûzeye girmiş cerrârlar, yâ kîseberler yankesici tarrârlar idi. Gürûh-i mekrûh... mezâri’-i âmâl-i ehl-i cihâda üşmüş çekirgeler idi.”⁵⁶⁶

Kalabalık bir Pazar yerinde kılıçlar yankesici, oklar da malını satmak veya bir haberi yaymak için bağırان tellalları andırır. Zaman ilerledikçe alışveriş de kızışır:

İki divâridi âhenle binâ olmuşıdı

Ortası kûçe-i bâzâr-ı fenâ olmuşıdı

Satılan emti’a vü akmişe-i ten idi hep

Sorılan cümle o sırhânedede gerden idi hep

Kana gark idi zerre sanki dem âlâyidi ol

Çeşm-i bülbül sanasın kırmızı kemhâ idi ol

...

Tîrler anda mezâd etmede dellâl idiler

Muttasıl bilmekile vâkıf-ı ahvâl idiler

Tîğler olmuşıdi anda o dem yan kesici

Yan kesen câmegîr lîk bu üryân kesici

⁵⁶⁵ Topal, 2008: 298.

⁵⁶⁶ Yıldız, 2013: 147.

*Ten ü cân emti‘asın bağladı tüccâr-ı ecel
Bu kadar cân gidüben gelmedi bâzâra halel*

*Alma satma dahı artuk oluban kızdı mezâd
Niçemiz zâyî‘ olup kıldı o dem niçe mezâd⁵⁶⁷*

Örneklerde de görüldüğü gibi savaş meydanı bir pazarı andırır. Bu pazarda genelde savaş kumaşları veya can alınıp satılır. Bu Pazar kimi zaman aylarca yerinden kalkmaz, sürer.

III.2.2.1.3.Meclis

Savaş anı bazen de bir içki meclisini andırır.⁵⁶⁸ Ecel sakisinin elinde kelleler kan ile doldurulur ve dolaştırılır. Kiminin süngülerle bağı ney gibi delinir, kiminin gürz ile beli çengi gibi kırılır. Celâlzâde Salih Çelebi bu mecliste olanları şu şekilde tasvir ediyor:

*“Kelleler kâsesi şarâb-ı hûn-ı nâbile dolup ecel sâkîsinün elinde devr itdikçe
bezm-i rezm germ olup bezm ehlinün sûz u sâzı urdukça artmakda idi. Niçelerün
nîze-i nebtîzile ney gibi bağı delinüp niçelerün darb-ı gürz-i girânile çengî gibi
kâmeti dü-tâ olmuşidi.”⁵⁶⁹*

Âsafî, Şecâatnâme’de savaş meclisinin donatılıp süslendiği ve ecel sakisinin herkesi bir cam ile mest eylediğini söylüyor. Bir ayak ile saki meclistikileri alaşağı eder. Süngü ucuyla savaş günü sürekli kan alınır, kime dokunsa can verir. O gün oluk oluk kan akar:

*Bezm ü rezmi itdiler ârâste
Ehl-i meclis oldı hep pîrâste*

*Hâzır oldı geldi sâkî-i ecel
Sundı câmın her kime irse kesel*

Her birin bir câm-ile mest eyledi

⁵⁶⁷ Adlî, Fetihnâme-i Şirvan ve Demirkapı, vr. 11b.

⁵⁶⁸ Kütahyalı Firâki, 2013: 126; Severcan, 1988: 101–102; Yıldız, 2013: 149.

⁵⁶⁹ Topal, 2008: 168.

Bir ayag-ile yıkup pest eyledi

*Neşter-i nîzeyle fassâd-ı kazâ
Kan alurdu muttasıl rûz-ı vegâ*

*Her kime el urdı anda virdi cân
Çeşme çeşme oldu kan akdı revân⁵⁷⁰*

Firdevsî-i Rumî, Kutbnâme'sinde Hindî kılıcı kadehe benzetir ve o kadehte bulunandan bir yudum alanlar ömrünü tamamlar:

*Tîg-ı Hindî sanasın ki elde cân
Nûş idenler ömrünü ider temâm⁵⁷¹*

Öyle şiddetli bir çarpışma olur ki gövdeler bir demet gibi toplanır. Sanki köylüler harman kaldırıyordur; fakat bu harmanın tanesi baş, ambarı da topraktır. Çarpışmanın şiddetinden güneş bile korkup kılıcını bırakıp doğudan batıya kaçar. Felek dahi korkusundan boynuna kefen takmıştır. Bulutlar saklanmış, yıldızlar bile korkmuştu. Ecel sakisi meclis kurmuş, kelleleri kadeh yapmış kan içer:

*Demet gibi yığıldı her yana ten
Kazâ dihkânı ol gün yaydı hırmen*

*Zihî hırmen ki başdan dânesi var
Kara yer danesine olmuş anbar*

*Bu rezmün korhusından çerh-ı gerdûn
Kefen dakmışdı boynına şafak-gûn*

*Güneş tîgîn bırakmışdı elinden
Kaçardı magriba maşrık elinden*

*Bulutlar külli mahvolmuş özinden
Kevâkib dahı geçmiş kendüzinden*

⁵⁷⁰ Eroğlu, 2007: 248.

⁵⁷¹ Firdevsî-i Rumî, 2011: 150.

*Ecel sâkîsi meclis kurmuş ol dem
Kadeh kelle şarâb-ı ergavân dem*

*Bu meyden her kim oldu mest ü hayrân
Ayılmaz âhır olmayınca devrân*

*Adû cân atdı geldi almaga baş
Tokındı her kademde başına taş*

*Deniz dizine çıkmazdı dün anun
Bugün başından aştı seyli kanun*

*Satardı kendüzini dü cihâna
Bugün narhına indirdi zamane⁵⁷²*

Heft Dastan da savaş meydanı coşan bir ummana benzetilir. Dövüşenler de kabarıp çağlar. Sanki onların ellerinde kan dolu bir cam vardır. Kılıçlardan düşen damlalar yeryüzünü gül rengine çevirir. O kadehten içen herkes sermest olur:

*Sanasın mareke ummân-ı cûşân
Mübârizler girîvân u hurûşân*

*Kılurlar elde sankim câm-ı pür-hûn
Kılıçlar cur'alardan hâki gülgûn*

*Sûlar k'ol câmla hem-dest olurlar
Şarâbın içmedin sermest olurlar⁵⁷³*

Bu mecliste dilaverler baştan yapılmış kâselerde kan içerler ve tüfek findıkları da onların mezesi olur:

*Dilâverler ki her dem kan içerler kâse-i serden
Tüfenk findukları meclislerinde nukl-ı râhatdür⁵⁷⁴*

⁵⁷²Levend, 2000: 291-292.

⁵⁷³Kararmaz, 1996: 118.

III.2.2.2.Kale ve Şehir Kuşatmaları

Kuşatılan ve alınmak istenen kaleler Hayber Kalesi gibi tarihte öne çıkanlara eş değer zorluktadır. Sağlam burçları Hayber’i andırır ve duvarları İskender’in seddine benzer. Kuleleri ay ile aynı hizada ve ona arkadaşlık yapmaktadır. Burçlarına hiçbir kuş konmaz ve çevresinde canlı gezmez:

*Haybere mânend bir ‘âlî hisâr
Burcu müstahkem esâsı üstüvâr*

*Rûm u Âzerbâyecân serhaddidir
Ol binâ gûyâ Sikender seddidir*

*Kulesi hem-serlik eyler mâh ile
Handaki hem-berlik eyler mâh ile⁵⁷⁵*

Kalelerin İskender’in Seddi, Kûh-ı Elbruz ve Kaf Dağı gibi sağlam olduğu vurgulanır⁵⁷⁶:

*Ger Midilli burc’ola Ye’cûc-i sed
Yâ felek üstünd’ola burc-i Esed⁵⁷⁷*

Çok güçlü ve sağlam olmasına rağmen sonunda kalenin bir taşı bile kalmaz ve parçalanır:

*Şu denlü yedi toplardan hadengi
Bütün kalmadı bâru belki sengi⁵⁷⁸*

Askerler kuş gibi uçup kaleye girerler ve atılan toplar her yeri sallar. Ferhat gibi yiğitlerin bir kazma vurmalarıyla hisarların duvarları helva gibi un ufak olur, dağılır:

*Nice şeh-bâz uçup girdi hisârı
Tezerv-i hoş-hırâm oldı şikârı*

⁵⁷⁴ Gelibolulu Mustafa Âlî, 2014: 257.

⁵⁷⁵ Şükrî-i Bitlîsî, 1995: 225.

⁵⁷⁶ Câfer İyânî, 2001: 108; Millik Akdoğan, 2005: 35; Firdevsî-i Rumî, 2011: 62-64; Yıldırım, 2014: 59; Gelibolulu Mustafa Âlî, 2014: 158.

⁵⁷⁷ Firdevsî-i Rumî, 2011: 154.

⁵⁷⁸ Eyyübî, 1991: 70.

*Atıldı göklere gūy-ı hevâî
İnil inil iniletdi semâyı*

*Hevâdan yere top oldukça nâzil
Ne yêr göklere düşerdi zelâzil*

*Hisârı topıla hâk eylediler
'Adûnun Zühre'sin çâk eylediler*

*Şikâr etmege bir şîrîn-dehânı
Olupdı her 'azab Ferhâd-ı sâni*

*Uricag her biri tîşe hisâre
Tozardı tozlu helvâ gibi hâre⁵⁷⁹*

Kalenin yüksekliğini ve genişliğini anlamak mümkün değildir. Sanki gökyüzünü tutmak için dikilmiş bir direktir. Zorlu ve çetin bir kaledir. Gören onu semanın burcu sanır. Kapısı güneşin yüzü gibi parlar, burçlarına ulaşmak imkânsızdır. Etrafındaki hendek adeta gökteki Samanyolu'nu andırır:

*Ne kal'adur ki menâ'atte sanki burc-ı sipihr
Ne buk'adur ki tele'lü'de sanki kursa-i mihr*

*Burûc-ı zeyline ancak iriştî fark-ı simâk
Çekildi havline handak mecerre-i eflâk⁵⁸⁰*

Câfer İyânî, Tevârîh-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs adlı eserinde surların yüksekliğini ve kalenin görünüşünü anlatırken uçan hiçbir canlının ona ulaşamayacağını söyler. O kaleye hayran olmamak elde değildir:

*Seng-i hâra üzre burcu üstivâr
Niçe bin yıldan berü tutmuş karar*

Her gören ol kal'ayı hayrân olur

⁵⁷⁹Aydemir, 2006: 42.

⁵⁸⁰Tursun Bey, 1977: 95.

*Feth ü teshîrinde ser-gerdân olur*⁵⁸¹

Kaleler genelde çok dik ve sarp yerlere yapılır. Kaleye çıkmak imkânsızdır. Öyle diktir ki yukarıya doğru bir adım atamazsın ve merdiven kuramazsın. Kaf Dağı'na benzer. Etrafi uçurum olur ve burçları çok yüksektir. Üstünde geniş bir düzlük vardır. Temeli yerin merkezinde ucu felektedir⁵⁸²:

*Merkez-i arz üzre bünyâdı urulmuştur anun
Bu durur kim burcına baş indürür burc-ı felek*

*Handakının umkîdur endîşe gavrından amîk
Oldurur dipsüz deniz didükleri yok ana şek*⁵⁸³

Hazine üzerine yatan ejderha gibi kalenin etrafı kuşatılır:

*Kuşadup kal'ayı dutdı serâ-ser
Yatur şol resme kim genc üzre ejder*⁵⁸⁴

Kuşatılan kale düşman askerlerine zindan olur. Kaleye karşı tüfek mermileri yağmur gibi yağardı, yiğit Türk erleri silah ok ve mızrak atarken düşman askeri gövdesinden başını atardı:

*Göründi gözlerine kal'a zindân
Kiyâmet kopdı gûyâ anda her ân*

*Hisâra yağdı bârânı tîfengün
Derûnen âteş atdı nârı cengün*

*Beden ardında ceng iden Kızılbaş
Atardı nâ-gehânî eşîğe baş*⁵⁸⁵

Savunulan kalelerin güçlü, asker ve toplarının heybetli olması da vurgulanır. Enverî Rumeli Hisarı'nı tarif ederken dünyanın böyle bir kale ve hisar görmediğini, Hüsrev misali topların boğazdan gemi değil sinek bile geçirmediğini söyler:

Nice kal'a ancılayın bir hisâr

⁵⁸¹ Câfer İyânî, 2001: 86.

⁵⁸² Naç, 2013: 165-166; Merâhî, 2012: 74-75; Yavuz, 2003: 248, 399-400.

⁵⁸³ Tursun Bey, 1977: 200.

⁵⁸⁴ Levend: 2000: 253.

⁵⁸⁵ Celâlzâde Mustafa, 1997: 262.

Görmedi âlem içinde rüzgâr

Hüsrevânî kûp gibi çok toplar

Atılır kûhlara andan kuplar

Ne gemi geçemez andan kelebek

Kim ururlar top ile geçse sinek⁵⁸⁶

Lağımçılar açtıkları tünellerle kalenin duvarlarını ve kulelerini havaya uçurmaya çalışır. Açılan lağımın içine yerleştirilen yanıcı madde ve barutlar ateşe verilir ve sanki ejderhanın ağzından ateş çıkmış gibi gökyüzü dumana gark olur. Her bir lağımın içi cehennem ateşine döner ve kalenin kuleleri ve üzerindeki askerler gökyüzüne dağılır. Kulelerdeki kâfirler bir kartalın kapıp tekrar bırakması gibi etrafa uçar. Havaya fırlayan taş parçaları düştüğü yerdeki askerlerin kolunu bacağına koparır.⁵⁸⁷

Kimi zaman o muazzam toplar bile kale duvarını yıkmaya yetmez ve böyle durumlar için lağımçılara iş düşer. Kale kuşatması anında lağımçıların yaptıklarını Câfer İyânî, Tevârîh-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs adlı eserinde:

“Kal’a-i mezbûrenin etrafın ihâta idüp küffâr-ı bed-kirdâra kal’a bedenlerinden baş çıkartmayup lağımolar olan yerlerde mâr-girdâr ve minkar külünkler ile kal’anın bünyâdın berbâd u târumâr etmeye mübâşeret eylediklerinden mâ’adâ ikinci gün çün lağımçılar temâm oldu

Bir gice kim bu tâk-ı mînâ-reng

Şem’-i mâh ile bulmuş idi ziyâ

Kaplamışdı cihâni zağ-ı felek

Erzen olmuşdu san kevâkib ana

Vakt-i temcîde serdâr-ı izzet-âsâr ve Hasan Paşa-yı nâmdârın kolunda iki yerden lağımolar âteş virildiği saat kûh-ı Kâf’a benzer kullelerin hevâya atup bu zelzele-i azîme ve küffâr-ı bed-fiale bir velvele-i elîme vâki oldu ki dünya

⁵⁸⁶ Enverî, 2003: 49.

⁵⁸⁷ Topal, 2008: 135-136.

*karanulanup heybet ü hey'etden zemîn ü âsmân ditreyüp halk-ı âlem vâlih ü hayrân
ve küffâr-ı şakâvet-kirdârın cigeri büryân olup zelil ü ser-gerdân olmuşlar idi.*

*Bir tarrâka kopdu kim halk-ı cihân
Yere geçdi sandılar kevn ü mekân*

*Sarsılup sahrâ semavât inledi
Tâs-ı eflâk ise çın çın çınladı*⁵⁸⁸ cümleleriyle tasvir eder.⁵⁸⁹

Kaleler çok yüksek yerlerde bulunur ve bu yüzden bulunduğu yere ancak gökten inerek kurulabileceğine hükmederler. Kalenin etrafındaki hendek hayal bile edilemeyecek kadar derindir.⁵⁹⁰ Celâlzâde Salih bunu şöyle ifade ediyor: “Handeki bir câh-ı amîkidi ki her ne kadar dirâzise dibine rîsümân-ı fikr irişmezidi.” Savaş başladığı zaman kalenin üzerinden düşman askerlerinin başı dağlardan taş yuvarlanır gibi iner. Sanki hendek taş ve çöp ile dolar.⁵⁹¹

Düşman kalelerinin dışarıdan görüntüsü bir gül bahçesini andırır ama içi kâfir ve şeytanlarla dolu bir cehennemdir. Harîrî Abdülcelil Efendi donanma tarafından kuşatılmış olan kaleyi, silahları ve yaşananları şu ifadelerle anlatıyor:

“Ol arada Kastarov nâm bir hisâr ki burc-ı bârûsu kal'a-i feleğe berâber ki içi büyük başlu kâfirler ile ser-â-ser dolu idi. Metânetde kal'a-i Budun bundan dîn ve hasânetde ziyade eفزundu. Tamâm âlât-ı ceng ile memlû, Fireng içinde gûyiyâ demürden bir kal'a-i pûlâdî idi...paşâ-yı nîk-nâmın kôsleri dögülüp, âleme zelzele ve dilir yiğitler kôsleri gürüldüsü deryâya gulgule ile velvele bıragup ve havâyî toplar ra'd gibi âvâzeler virüp ve berk gibi âteşler saçup, kara dağlar gibi ol tâğîlerin başına inmeğe başladı. Hisârın içini topun taşı doldurup ve tîr ü tüfeg bârân ve tegerg gibi bu mütevahhidân hâlik-ı enâm elinden ol müte'abbidân-ı evsân ü esnâm üzerine yağdurulup burc gibi baş baş kâfirleri bedenlerden düşürü başladılar ve her gemiden sâ'ika-girdâr toplar ve âteş-efşân şâhikler atıup sadâ-yı cân-sûzu gökleri inbi 'âs idüp, bu kabâyil-i müşrikîn bu heybetden be-tarîk-ı i 'ânet batrîkleri ile hısn-ı metînlerinde kenâyis-i nâ-pâklerine girüp...ve havâyî toplar gökyüzünde âsmânîler

⁵⁸⁸ Câfer İyânî, 2001: 101.

⁵⁸⁹ Lağımcıların mücadelelerinin tasviri için ayrıca bkz.: Yıldız, 2013: 130-131.

⁵⁹⁰ Yılmaz, 1995: 54

⁵⁹¹ Topal, 2008: 269, 276.

gibi çıkup, ejderler gibi gıjgırup... taşları inüp taş evlerin yıkup içinde olan kâfirlerin helâk iderdi ve şâhikler dahı şâhîn-i bülend-pervâz-ı cân-şıkâr gibi burclar üzerine konan zâğ u kelâğ zümresinin başını âşiyân idinüp direnklerin bî-direng dağdırdı.”⁵⁹²

Kale etrafındaki hendeklere “kendi kazdığı kuyuya düşmek” tabirinde olduğu gibi düşmanlar düşerler. Bu durumu Rahîmîzâde İbrahim şu ifadelerle dile getiriyor: “... nâ'râ-i tevhid u tekbir ve nâle-i nây u nefîr birle tevekkülen alâ-hâlikî deyû üstlerine hücum idilicek herkes kazdığı kuyuya kendü düşer dedikleri (mesel) üzre bî-devlet başları ve murdâr leşleri birle kazdıkları hendeklerine toldurup “Gürcü kâfirî hendek doldurandır” dedikleri darb-ı mesel (ayne'l-yakin) müşâhede oldukda...”⁵⁹³

Türk askerlerinin zor şartlar altında mücadeleleri de üzerinde durulan konulardandır. Almaya çalıştığımız kaleler ne kadar sağlam ve zor yerde ise savunduklarımızın ise kaleye benzer bir yanı yoktur. Az bir kuvvetle İslam askeri bu harabe kalede savunma yapar:

*Her taraftan cenge başlandı hemân
Sanki ırmag idi ol dem akdı kan*

*İki cânibden çıkardı çarhacı
Urişurlardı yog-idi aracı*

*Ki tüfeng ile idi ceng ü cidâl
Gâhi tîr ile olundı kutâl*

*Almayınca birbirin dönmez idi
Âteş-i hiddetleri sönmez idi*

*Yürüyiş eylerler idi durmayup
Bir dem ârâm itmeyüp durgurmayup*

Her taraftan har çıkardı kal'aya

⁵⁹²Akgün, 2008: 62–63.

⁵⁹³Dündar, 2006: s. 76.

Bâr ile çıksa basardı kal'aya

*Kal'adır nâmı velî dîvârı yok
Gerçi yok dîvârı ammâ dârı çok*

*Köhneyüp yirde yatur bir kal'adır
Görmeyen anı sanur bir kal'adır⁵⁹⁴*

Düşmana korku salmak için yakalanan ve öldürülen askerlerin kelleleri süngülere takılıp kale burçlarında sergilenir:

*Sünüler üzre diküp kellesini
Tonadurlar hisârün kulesini*

*Dahı sancakların salup ayaga
Dikerler kal'aden başı aşaga*

*Virürler düşmene çok inkisârı
Ana zindan iderler ol diyârı⁵⁹⁵*

Kale duvarlarına saplanan oklardan kale bir kirpi gibi tasavvur olunur. Pek çok kişi ölmüş ve kale duvarları kıpkırmızı olmuştur. Sanki akîk taşdır:

*Kan buharından kızardı gün çü lâ'l
Yir demür oldı kopup atdan na'l*

*Kan muhût oldı deniz kana garîk
Kal'a taşın kan kızart oldı akîk*

*Kesmeden dendân-ı tîg oldı gedük
Ser siper-veş dagılup oldı didük*

*Zemberegden kal'a döndi kirpiye
Taşları ok kesmesinden dörpiye⁵⁹⁶*

⁵⁹⁴Eroğlu, 2007: 365.

⁵⁹⁵Derviş Gubârî, 2007: 107.

⁵⁹⁶Firdevsî-i Rumî, 2011: 150.

Firdevsî Kutbnâme’de, Midilli kalesini kuşatmaya gelen düşman askerleriyle kale ve kale önlerinde verilen mücadeleyi uzun uzun tasvir etmiştir. Derya misali asker coşkunu dalgalar gibi ilerler, yer gök titrer, sanki dokuz felek birbirinden ayrılır. Davul, kös ve nefir avazından dev, aslan ve ankâ Kaf Dağı’na kaçar. Tuğlar baş açar, alemler el götürür, kana bulanmış asker elemi bile göremez olur. Kan buharı gökyüzünü kızıl bakıra çevirir, ay ve güneş pus içinde kalır. Gece mi gündüz mü fark olunmaz. Yer yerinden oynar, felek ıssız kalır vekorkudan aman diler. Kadehe benzeyen kılıçlardan damlayan cur’alar toprağı kırmızıya boyar. Mızraklar ejder gibi dil uzatır, ankâ gibi oklar kana doyar. Azrail ecel yağdırır, kılıç ve mızraklardan canlar göğe yükselir. Kıyamet kopar, cihan altüst olur. Ecel yakasız donlar biçer, onu giyen üryan olur. Kılıç cerrah olmuş kan alır, ok ve süngü neşterdir can alır. Balıklar kan denizinde yüzer. Ölülerden tepeler oluşur. Kaza yağmuru yağar, kader okları ciğerleri deler. Her bir er kazaya baş açıp durur. Kalenin taşları kandan kıpkırmızı, hendekler ölülerden dümdüz olur. Deniz ölülerden kurur. Kaleden atılan tüfeklerden karada insanlar ve denizde balıklar ölür. Toplar kalenin burçlarını yıkar, kös ve boru sesinden bahr-i umman çalkalanır, yer sarsılırdı:

Bahr-i ummân misli leşker itdi cûş

Çerhi bî-hûş itdi Mirrihi hamûş

Ditreyüp yir oynadı sevr ü semek

Birbirinden ayrılır san nüh felek

Kûs avâzına nefîr eyler girîv

Kaçırur ankâyı Kâfa bebr ü dîv

Baş açup tuğ el götürmüş zer alem

Kana gark olup çeri görmez elem

Karışup birbirin tîg urdı eren

Gök açan cân tutdı yir üstünü ten

Kan buhar itdi gögi kızıl bakır

Yıldırım misli kılıc yirde şakır

*Toz basup kalb u cenâh oldı bulud
Yağdırur kan er kızardı çün anud*

*Pus içinde kaldılar şems ü kamer
Fark olunmazdı gice mi ya seher*

*Yir yirinden tozd ıssız kaldı felek
Basdı atlar ayağı sevr ü semek*

*Çerh-i tinnîn ürkdi korkup ol zemân
Başına toprak saçup ister emân*

*Serverân itdi girivân-ı hurûş
Tut ki ummân-i marek eylerdi cûş*

*Ildızar elde kılıc pür-hûn-câm
Cür'alardan hâkidi gülgûn-fâm*

*Her ne cân k'ol câm ile hem-dest idi
Pes şerâbın içmeden ser-mest idi*

*Ejder-i dil uzadup her nîzede
Kuyruğı kırk dağı itdi rîze de*

*Se per açup uçdı Ankâ misli tîr
Urdu çengâl içdi kanı oldı sîr*

*Çaka çakı gürz ile âvâz-i zîh
Gög'irüp Mirrîh ana iderdi zîh*

Çınradı kâfir çanı ötdi nefîr

Kim cihân didi n-nefiru ve 'n-nefir

*Çok mübâriz cânlarını aldı tîr
Kim terahhüm itdi gökde Hind ü Pîr*

*Ol kadar yağdırdı Azrail ecel
Niçe Mirrîh oldu hayran ol Zühal*

*Tîg-zenler koluna virdükce güç
Dögdî çomak başı çün örsi çeküc*

*Akdî kılıc yalmanından yire kan
Çıkdî sünü uclarından göğe cân*

*Hasma düşmenden iletdi ok haber
San kıyametdi cihân zîr ü zeber*

*Sındı kılıc sünü arşun igne ok
Biçd'ecel hayyâtı tonlar yaka yok*

*Başda'sık engüştüvâne yir yirin
İgne ok ider nişâne yir yirin*

*Her ne ten tonın giyer üryân olur
Nice üryân cân anun kurbân olur*

*Tîg-zen fassâd adı san kan alır
Tîr ü nîze neşteridür cân alır*

*Hûn buharından kızardı nüh felek
Kan denizinde yüzer oldu semek*

Püştelerden göge çıkdı ehl-i mesâf

Küştelerden yir yüziydi kûh-i Kâf

*Yağdı yağmur-i kazâ göçdi siper
Uçdı çün tîr-i kader dildi ciğer*

*Göge çün kalkan virüp göğüs gerer
Baş açup durdı kazâya her bir er*

*Taşdan âteş çıkarur atdan na'l
Oldı kan kal'a taşı ahmer-i la'l*

*Handek içi düz yir oldı küşteden
Kuru yire döndi deryâ püşteden*

*Kavm-i Efrenc atduğunca darb-zen
Kırdı bî-ad kal'a içre merd ü zen*

*Ol kadar hadsiz atıldı kim tüfenk
Kurid'âdem kırdı su içre semek*

*Topcılar kim kal'aya atardı top
Burcların yıkarıdı yir yir urup*

*Kûs-ı harbî çalınup öter nefîr
Bahr-i ummân çalkanup sarsıldı yir⁵⁹⁷*

Firdevsî-i Rumî eserinde Akdeniz'i çarha, gazilerin içinde bulunduğu gemiyi dünyaya, onların aldıkları yolu ahiret menziline, kalenin içini cennete, kale kapısını Sırat'a benzeterek İslam askerlerinin kaleye girmelerinin cennete girmiş gibi sevinç yaratacağını vurgulamıştır.⁵⁹⁸

Hızânetü'l-İnşa'da Belgrad Kalesi'nin kuşatmasına başlamadan önce yapılanlar şöyle anlatılıyor:

⁵⁹⁷ Firdevsî-i Rumî, 2011: 163–165.

⁵⁹⁸ Firdevsî-i Rumî, 2011: 214.

“...âhenîn-ten rûyin-beden sâikatî vü berk-gıriv ejder hamle vü neheng-sadme tob u darb-zenler kurulup ve küffâr-ı nigûn-sâr dahî kal’a-i mezbûranun burc u bârûsına çıkup tûfeng ü top ve sâyir âlât-ı hurûb tertib eyleyüp her taraftan bükreten ve ‘aşıyya mukâbele vü mukâtele ve mücâdele vü mümâheleye mübâşeret olunup bir nice eyyâm ‘ale’-d-devâm her subh u şâm hisâr-ı mezbûrun ebdân u evzâr ve ebrâc ü esvârından küffâr-ı dalâlet-şi’âr ‘asâkir-i nusret-âsâr ve ecnâd-ı fethkârun üzerlerine tob u tûfeng ve sâyir âlât-ı cengî bî-tavakkuf u bî-direng atup ve cüyûş-ı zafer-şehper ve cünûd-ı nusret-bâver dahî ber-mısdâk-ı tûfeng ü tîr ü kemân... ile küffâr-ı cehennem-mekâna göz açdurmayup... küffâr-ı nâ-bekârı a’lâ-yı ebrâc-ı hisârda tîr-i âteş-bâr ile... kılurlar idi”⁵⁹⁹

Za’îfi, Mora Kalesi’nin çok büyük olduğunu ve kaleyi vâsıf etmenin mümkün olamayacağını söyler:

Teferrüc kıldılar çünkim tamâmı

Ta’accüb kıldı halkun hâs u ‘âmı

Didiler birbirine gör bu seddi

Ne yapmışlar ki sığmaz vasfa haddi

...

Nice zeyn eylemiş gör sancagıla

Saru kızıl kara vü hem ağıla

Yazılmış kamusunda ayu Marku

*Ki ya’ni yagıdan olmaya korku*⁶⁰⁰

Kale ve şehir kuşatmalarına dair yapılan benzetmelerde de mübalağanın öne çıktığı görülür. Kaleler İskender’in seddi, Hayber Kalesi, Kaf veya Elburz dağı gibidir. Burcu feleğe, tabanı kürre-i arza dayanır. Gökyüzünü tutan bir direk ya da semanın burcudur. Etraftaki hendek Samanyolu’dur. Kale ve surlarına ait zindan, gül bahçesi, cennet, cehennem, karınca yuvası, akik taşı, la’l, kirpi gibi benzetmeler yapılmıştır.

⁵⁹⁹ Çerçi, 1991: 93–94.

⁶⁰⁰ Sarı, 1994: 374.

III.2.2.3. Yenilgi ve Başarısızlıklar

Başarısız olunan ve çok kayıp verilen savaşlar da vardır. Âsafî, Şecâatnâme adlı eserinde Derbend'de olanları ve Osmanlı askerlerinin yaşadıkları zorlukları anlatır. Osmanlı ordusu hezimete uğrar, çoğu esir olur, zor bela kaçanlar virane haldeki Derbend şehrine sığınır. Çoğunun başları yarılmış veya kolu kopmuştur. Kimisi gözünden olmuş kiminin bağı delinmiş. Yaralanmayan çok azdır. Artık herkese bir korku düşmüş ve kimsede mertlik kalmamıştır. Korkudan çoğu titrer, Derbend Caminin avlusu leş ile dolmuştur, pek çok kişi can çekişip ölmektedir. Sağlam olanların da leş taşımaktan başını kaşımaya fırsatı olmaz:

Münhezim oldı çün ol dem Rûmiyân

Düşdi ardınca gürûh-ı şûmiyân

Kırdılar hem aldılar idüp esîr

Ba'zı baş-ile çıkup kaldı fakîr

Hiç çıkarmadı biri mâl ü menâl

Kaldı yirinde o dem bâr u sıkâl

Geldi Derbende zelîl ü nâ-tevân

Esb ü esbâbı gidüp kaldı yayan

Geldi girdi her biri vîrâneye

'Aklın aldırmuş dönüp dîvâneye

Kiminün başı sınık kimün kolu

Kiminün çıkmış gözi görmez yolu

Ba'zısın çalmış 'adû düşmüş eli

Kimisi mecrûh olup dönmez beli

Az idi anda zahim-nâk olmayan

Çalınup kan-ile bağı dolmayan

*Gerçi kim bunlar zahim-nâk oldılar
Olmayup gören vehim-nâk oldılar*

*Gördi göz havfıtdi cür'et kalmadı
Dilleri sındı şecâ'at kalmadı*

*Havf-ile her birisi lertzân idi
Hasret öldük diyü hep giryân idi*

*Câmi'-i Derbend leş tolmuş idi
Kimi cân çekmekte kim ölmişidi*

*Mecma'-ı mecrûh idi câmi' o dem
Mescid içre atmazdı kadem*

*Cân metâ'ına ecel dellâl idi
Kalb-i bezistân mâlâmâl idi*

*Kimisi 'Azrâ'ile virmezdi el
Ortalık yirde meyâncıydı ecel*

*Her biri eyler idi âh u figân
Çok çekişirdi virürdi sonra cân*

*Bir kanâre idi Derbend ol zamân
Gûsfend-âsâ virüp nevbetle cân*

*Kiminün kârı idi leş taşımak
Elleri degmezdi başın kaşımak⁶⁰¹*

Tedbirsizlik sonucu pek çok kayıp yaşanmaktadır. Rahimizâde, Gonca-i Bağ-
1 Murad'da Kaytas Paşa'nın içine düştüğü durumu ve askerlerin yaşadıklarını şu

⁶⁰¹Eroğlu, 2007: 395-396.

ifadelerle tasvir ediyor: "...ol mahalde tedbirsizlik idüp şehir içinde her sokaklara küşe-bendler peyda eylemek ile hisâr-manend olup câ-be-câ darbzenler ve yarar adamlar kosalar belki galib-i mutlak olmak mukarrer iken... bî-tedârik iki üç yüz mikdarı şâhbâz-ı hümâ-pervâz ile leşker-i aduyı istikbâl idüp ol gurab-ı hile-kârın ekseri pusu kurup birkaç rû-siyahî beg virüp bunlar da gözlerine yekdurup suret-i mağlubî müşâhede ettiklerince ta'm-ı hâmları artup süre süre pusuları üstüne varup girü dönmeğe mecâl olmamak ile şemşir-i adüv-gîr mabeyni kat' idüp Paşa-yı müşarünileyhi ortaya alup bir aradan kılıç uşurup ol mahalde derece-i şehâdete vâsil olup ve devlet-i ahiret hâsıl olup beru cânibden irsâl olunan Hamid Ağa ve Erzurum'un Hasan Kal'ası ağası üç yüzden ziyade merd-i dilîr ile devlet-i şehâdet müyesser olup Abdurrahman Beğ kemend-i hilelerine giriftâr olup..."⁶⁰²

Uzun süre yardım gelmeyen ve erzak kıtlığı çekilen Tiflis kalesinde yaşananları Gelibolulu Mustafa Âlî şu sözlerle aktarıyor:

*Didiler biz ğarîk-i girdabız
Pür-ğâm ü bî-huzûr u bî-hâbız*

*Yanar âteşte ızdırâbdayuz
Mû gibi durma pîç u tâbdayuz*

*Yanar od gibi geldi surh-serân
Eyledi hânümânımız sûzân*

*Açlık acısının ne çaresi var
Ne bize kimsentün nezâresi var*

...

*Burc u bârûdan bakarken açlar
Nân-ı huşke her biri muhtâclar*

*Destine bir kurs alup her bed-fi'âl
Gösterürdi kursı mihr ü meh misâl*

⁶⁰² Sungur, 1998: 30-31.

*Bizde ni'met çok diyü her nâ-şitâ
Açlığında arz iderdi imtilâ*

*Bî-sabırlar tâzeler bî-ihitiyâr
Etmeğe karşı iderlerdi firâr⁶⁰³*

III.2.2.4. Savaş Sonrası Yaşananlar

Bazen savaşın sonunda askerlerin taşkınlık yapıp kasaba ve köylerde yağma yaptıkları anlatılır. Bu istenmeyen olaylar sonucunda askerler cezalandırılır:

*Kıldılar asker o gün bir niçe kız oğlan esîr
Râzî olmadı kamusun etdi âzâde vezir*

*Bir pula satıldı dinürse eger ol günde baş
Hâke yeksân oldı gerçek kalmadı taş üzre taş*

*Şöyle yağmâ eyleyüben kıldılar zîr ü zeber
Komadılar gülşenin hârâ vü hârından eser*

*Bir gün oturdılar anda dahı edüben karar
Kıldılar etrâf ü eknâfi kurasın târ u mâr⁶⁰⁴*

Özellikle Osmanlı ordusundaki Tatar askerleri yağma ve talan konusunda öne çıkar. Savaşçılıklarıyla ünlü olan Tatarlar, çapulculuk ve zalimlikleriyle de tanınırlar. Eserlerde onların bu yönlerine de telmih yapılır. Câfer İyânî, *Tevârîh-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs*'te Tatar askerlerinin yaptığını:

“Asker-i Tatar-ı deryâ-mikdâr ile Hân-ı müşârun-ileyh hazretleri Beç'e varınca ekser varoş u kurâ ve cümle re'âyâsın tâlân yagmâ idüp harman u ekinlerini âteş-i süzân ile yakup ciğerlerin kebâb u biryân eylediler.”⁶⁰⁵ cümleleriyle anlatıyor.

⁶⁰³ Gelibolulu Mustafa Âli, 2014: 270-271.

⁶⁰⁴ Karanfil, 1998: 89.

⁶⁰⁵ Kirişçiöğlü, 2001: 106.

Ele geçirilen yerde ne varsa silip süpürülür. Değerli eşyalardan genç ve güzel cariyeler ve uşaklara kadar her şeye el konulur:

*“Sipah-ı hüda hisârı yağmaya başlayup âvâz-ı tekbîr tâk-ı sipîhr-i nüv-serîre
irîşüp zemîn ü zaman lertzân oldu*

Tutdu yir yüzünü girîv-i nefîr

Toldu gök yüzü na’ra-i tekbîr

*Hisâr içinde olan nefîs u hasîs her ne var ise sipâh-i seyl-sür’at cümle ahz u
gâret idüp defâyin ü hazâyin ve hânûmân u sarâyın bâd-ı sabâ gibi silüp süpürüp
ellerine bâd-ı hevâdan çok nesne girdi. Kimi mâl ile kîsesin mâlâmâl idüp neysesin
nakd ve kimi kenîzek-i sâhib-i cemâl birle hoş-hâl olup gönlün halhâl-ı zerrîne akd
itdi. Kimi bî-renc gence yetişdi ve kimi pîrliginde gence irişdi. Ol kadar zeheb ü
dînâr ve sîm-i tamâm-ayâr ele getürdüler ki mi’yâr-ı kıyâsın keffesine vaz’ itseler
inkisâr bulmak mukarrer idi. Her tîg-dâr serv-i nâz u yâsemen-izâr câriyeler ve dil-
nevâz u mâh-ruhsâr kenîzekler ile behremend olup tersâyî hûblar ve firengî
mahbûblar esîr oldu ki her biri sipîhr-i melâhatin mihr-i tâbânî ve iklim-i letâfetin
cihânbân-ı idiler*

Kamûsu hûb u mahbûbu zamânın

Dil-ârâmı vü ârâmı cihânın

Semen-sîmâ gül-endâm-ı erguvân hadd

Sanem-şekil vü semenber-i hîzrân kadd”⁶⁰⁶

III.2.2.5. Ele Geçen Ganimet

Savaş bittiğinde askerler genelde düşmanın mallarına el koyar. Bu durum çoğu zaman hoş karşılanır. Rumûzî bunu askerin alın terinin hakkı olarak değerlendirir:

Anlarun alduğı ko mal olsun

Şîr-i mâder gibi halâl olsun

N’ola alurlar ise haklarıdır

Kesb ü kârı alınları deridür”⁶⁰⁷

⁶⁰⁶Kararmaz, 1996: 163.

Genellikle ele geçirilen ganimet abartılarak anlatılmıştır. Mal ve nimetin erişmediği kimse kalmaz. Düşmanın tamamı esir edilir.⁶⁰⁸ Zamanın halkı sonuna kadar doyar ve zenginleşir:

*Şu resme oldu ol günde ganîmet
Ki her şey'e irişdi mâl u ni'met*

*Zer ü sîm filori dürr ü gevher
Gümişden çok salib ile sanemler*

*Dahı çok akmeşe birle çukâlar
Semen-ten hûblar gökçek likâlar*

*Şu denlü buldılar bî-hadd ü pâyân
Ginâya irdiler çok halk-ı devrân⁶⁰⁹*

Savaşılarak alınan yerlerde askerin yağma yapmasına ve ganimet almasına izin verilir. O derece ganimet ele geçirilir ve asker mala doyar ki at ve katır gibi hayvanlar gözden düşer. Altın, mücevher, yakut, inci herkes hangisine heves ediyorsa onu seçer. Kimisi altına gümüşe bile artık bakmaz:

*Getürdiler bölük bölük esîri
Ki her birisi bir iklim emîri*

*Kimisi ehl-i şemşîr u dil-âver
Kimisi nâzenîn u hûb-manzar*

*Şu denlü anda cem' olmuşdı enfâl
Beyânına erişmez 'akl u ahvâl*

*Ki yer yer hirmen-i mâl-ı ganâim
Olupdı göklere zerrîn de'âim*

...

⁶⁰⁷ Yavuz, 3003: 267.

⁶⁰⁸ Bu tarz anlatımlar için bkz.: Aydemir, 2006: 42; Kütahyalı Firâki, 2013: 128.

⁶⁰⁹ Kıvâmî, 2007: 144-146.

*Şu denlü toyum olmışıdi leşker
Ki gözden düşmüşıdi esb ü ester*

*Kaçardı hep ekâbir sîm ü zerden
Ki yürekler bağlamışlar güherden*

*Kimi elmâsdan almışıdi kâm
Kimi pîrûze yükin etmiş itmâm*

*Kimi lâ'l u kimi yâkut kimi dürr
Garâre kılmış hep eylemiş pür*

*Kimisi câmi'-i envâ' çün cins
Toyar bir nev'iyile cümle'-yi ins*

*Çü leşker tutdı yükin sîm ü zerden
Ekâbir dahı envâ'ı güherden⁶¹⁰*

Fethedilen yerlerde ele geçirilenler arasında özellikle güzeller üzerinde sıkça durulur. Celâl-zâde Mustafa kadınların güzelliklerinden uzun uzun bahseder.⁶¹¹ Periyi andıran pek çok güzel esir edilir ve ordunun içi ay yüzlü, servi boylu, saçları amber kokulu kadınlarla dolar:

*Toyumluklar olup bî-hadd-ü-vâfir
Esîr olmuş aceb etfâl-i kâfir*

Eline râyegân girmiş guzâtın

⁶¹⁰ Aydemir, 2006: 68-69.

⁶¹¹“Cümle-i cünûd ü asker kâffe-i mübârizân-ı zafer-fer tecemmülât-ı A'câm ile sâhib-i merâm olup toyumluklar eylediler. Sîm ü zer kîseler ile degil himyânlar ile lü'lüler dürr-i yetimler torbalar ile girârlar ile bulunup gazîler nukûd u cevâhiri ölçekler ile ve kîleler ile taksîm idüp üleşdiler. Sîmîn-beden, nâzik-ten, gül-bû, hilâl-eburü güzeller; lâle-'izâr ve gonca-fem, gül-rûh, müzellef hub-rûlar; anber-kâkûl, perî-cemâl, lûpû-dişli, la'lîn-leb, ebrû-hilâl sanemler; serv-kadd ve gül-hadd, şîrîn-zebân ve hokka-dehân, gül-rû 'Acemler, nâz u şîvede mâhirler ve kâmiller, terennüm-gûylar, gazal-hanlar, mahbûblar, hûblar, ehl-i diller tutulup, husûsân hûrâ şemâyil, nâz u 'işve hasâyil, cemâlde cemîl, hüsn ü garrâ ile hûra 'adil, nâzik-meyân, sünbül-zülf, müşk-bû, zerrîn-halhal ve anberîn gîysü, zîbâ-rûy ve fûlfül-hâl, gonca-leb, hokka-dehân, serv-misâl, pür-zarâfet, nâzenîn-kâmet, şivedâr ve gamze-kâr, seyyibât u ebkârdan hande-rû u gül-bûş kızlar ve hâtunlar, bedenleri sîmîn, saçları altunlar bînihaye tutulup...”(Celâlzâde Mustafa, 1997: 246).

Gazâ rehberleri ceş-i kûmâtin

*Güzeller nâzenînler gonca-femler
Hırâmân serv-kadd gül-bû sanemler*

*Alınmış çok semen-sîmâ cevârî
Ferâh-bahş u safâ-behcet civârî*

*Perî-ruhsâra vü hûrâ şemâyil
Müca'ad-kâkül ü anber-selâsil*

*Pür olmuş içi ordunun perîden
Semâ-veş mâh u mihr ü müşterîden⁶¹²
Zaferlerden sonra gece gündüz top tüfek atılıp kutlama yapılır.⁶¹³*

III.2.3. ASKERLER

Askerlerin hepsi mert birer pehlivandır. Onlar hiçbir zaman savaştan kaçmaz. Askerler genellikle kaplan, aslan gibi yırtıcılara benzetilir. Üzerlerine sıçrayan kan benek benektir ve sanki bir leopar veya kaplan gibi görünürler:

*Çarhacılar çıkdı meydâna yine
Nîzeler irgürdiler birbirine*

*Kimi nîzeyle kimisi gürz ile
Şöyle ceng oldı ki hiç gelmez dile*

⁶¹² Celâl-zâde Mustafa, 1997: 102–103. Eserde buna dair anlatımlar için bkz.: Celâl-zâde Mustafa, 1997: 247-248.

⁶¹³ Yavuz, 2003: 295.

*Durmadı alay içinde merd olan
Çıkdı meydâna olanlar pehlivân*

*Kimi dönmişidi pelenge kandan
Kimi zahm-ile bezerdi candan*

*Üştür-âsâ esrimişdi her biri
Olmış-idi her bir dîv ü perî⁶¹⁴*

Askerler tarihi şahsiyetler ve önemli kahramanlarla anılır. Sadece askerler değil onlara ait olan her şey böyledir.⁶¹⁵ Askerler, yiğitlik ve pehlivanlık söz konusu olunca eski İran kahramanlarından meşhur pehlivan Rüstem, onun babası Zâl ve oğlu Gîv'e benzetilir:

*Pehlevânlar var sipahı Zâl ü Gîv
Hamlesine durmaz anun nere dîv⁶¹⁶*

Suzî Çelebi, askerlerin tamamının Rüstem gibi giyinip savaş meydanına çıktığını söylüyor:

*Giyüp pûlâd urundı migfer-i zer
Donandı Rüstemâne her dilâver⁶¹⁷*

Askerler birer dev gibidir:

*Top atıldı nâ-gehân kopdı gırîv
Sûra çıkdı leşker-i mânend-i dîv⁶¹⁸*

Askerler dev, peri ve yılan olarak sıkça anılmıştır. Onlar çok güçlü olduğu için kullandıkları gürz ve topuz ile Kaf dağına bile yerle bir ederler:

*Pehlevânlar cân ile eyledi ceng
Çevreden üşüp savaş kılur Freng*

⁶¹⁴Eroğlu, 2007: 242.

⁶¹⁵ Bunun gibi benzetmeler için bkz.: Aydemir, 2006: 51; Firdevsî-i Rumî, 2011: 91; Akgün, 2008: 58.

⁶¹⁶Firdevsî-i Rumî, 2011: 183.

⁶¹⁷ Levend, 2000: 259.

⁶¹⁸ Şükrî-i Bitlîsî, 1995: 227; ayrıca bkz.: Yavuz, 2003: 248.

*Çün bahâdur oldugın ki duydular
San kelag anlar o bâze uydular*

*Her kime kim gürz urup eylerdi heng
Kılar idi rîze ger ola peleng*

*Her kime ki gürz ururdu zûr ile
Kûh-i Kaf olsa yıkardı Elburz ile⁶¹⁹*

Askerler meşhur âşık Ferhad'a da benzetilmiştir. Ferhad'ın dağı parçalaması gibi onlar da gazâ aşkı ile düşmanı parça parça ederler.⁶²⁰

Askerler; kıyamete yakın bir zamanda ortaya çıkıp bütün dünyayı fesada boğacağına inanılan Ye'cûc ile Me'cûc'e benzetilir. Rivayete göre bunlar kısa boylu, kulakları yere değen, sözleri anlaşılmayan çirkin yaratıklarımış. Geçtikleri yerlerde her şeyi yer, siler süpürürlermiş. Edebiyatımızda daha çok İskender peygamberin bunları hapsedmek için iki dağın arasına çelik ve demirden bir set yapması ile birlikte anılır.⁶²¹ Şükrî-i Bitlîsî yeniçerileri kalabalıkları bakımından bunlara benzetir:

*Harbeler yürüdi anlardan beri
Ye'cûc u Me'cûc-tek yeniçeri⁶²²*

Sadece Türk askerleri değil düşman askerleri de Ye'cûc'e benzetilir. Böyle benzetmelerde Müslüman askerlerin koruduğu kale de sağlamlığından dolayı İskender peygamberin yaptığı set gibi değerlendirilir:

*Eger Ye'cûc gibi kâfir geleler
Sikender seddine 'âciz kalalar⁶²³*

Kediye benzeyen düşman kuvvetleri için fare kolay bir lokmadır ama onlar henüz kükreyen bir aslan veya yırtıcı bir kaplana benzeyen Türk askerleriyle karşılaşmamıştır. Sığırcık, çekirge karşısında bir şahin gibidir ama gerçekte şahin için sığırcık küçük bir lokmadır. Tilki tavuklara dış geçirebilir fakat büyük aslanların arasında telef olur gider. Bu durumu Fütuhî Ensü'l-Guzât'ta;

⁶¹⁹ Firdevsî-i Rumî, 2011: 224.

⁶²⁰ Levend, 2000: 291.

⁶²¹ Ye'cûc ile Me'cûc'e dair ayrıntılı bilgi için bkz.: Pala, 1999: 416.

⁶²² Şükrî-i Bitlîsî, 1995: 336.

⁶²³ Sarı, 1994: 300.

*Bu dâhı görmemiş şîr-i jiyânı
Nedür anlamamış sûd u ziyânı*

*Egerçi hirre olur fâreye ceng
Velî bilmez k'ede kaplanla ceng*

*Sığırcık gerçi şâhindür cerâda
Velî şâhin öninde lâhım-ı sâde*

*Urur rûbâh dendân mâkiyâne
Düşer ceng-i gazanferde ziyâne*

mısralarıyla anlatır.⁶²⁴

Askerler kuş ve karınca sürüsü gibi kalabalıktır.⁶²⁵ Onlara benzer ne bir aslan ne de başka bir yırtıcı vardır. Onlar kahramanlıkta Rüstem gibi, sayı bakımından ise İran ve Türk illerinin taşıyamayacağı çokluktadır. İskender'in askerleri gibi hem kara da hem de denizde her yeri fethederler:

*Ne asker ki her birisi şîr ü bebr
Şecâ'atte Rüstem vegâda hizebr*

...

*Askeri ceş-i Sikender'dür meğer
Kim ider feth ü ne bahr dir ne ber*

...

*Çeri kim her eri bir şîr-i gurrân
Götürmez çoklığın Îrân u Tûrân⁶²⁶*

Askerler çok güçlü, olgun ve hünerlidir. Yedi başlı ejderha olan her bir asker tek başına bir alaydır. Ordunun gidişi bir seli andırır ve sanırsın Nuh tufanı kopmuştur.⁶²⁷ Câfer İyânî, Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs'te askerlerin her

⁶²⁴Aydemir, 2006: 49.

⁶²⁵Merâhî, 2012: 34.

⁶²⁶Tursun Bey, 1977: 126, 151, 199.

⁶²⁷Tursun Bey, 1977: 171.

birini timsah veya aslanların bile korktuğu bebr⁶²⁸ adlı azgın bir canavara benzetir. Onlar düşmanlarını yok etmek için savaş aletlerini giyinip kuşanmışlardır:

*“Ve asker-i nusret-encâmın her biri bir neheng-i deryâ-yı kârzâr ve her biri bir bebr-i şîr-şîkâr olup memâlik-i küffâr-ı hâksârı ve ekâlim-i füccâr-ı bed-kirdârı harâb u yebâb etmek için esbâb-ı ceng ü cidâl miyânlarına bend ve silsile-i harb u kutâli şemşîr-i hûn-âşâmlarına kemend etmişler idi.”*⁶²⁹

Paşa veya komutanların etrafında bulunan bey ve askerlerin görüntüsü ay etrafını sarmış yıldızlara benzetilir.⁶³⁰

*İtdi ihâta Paşayı yüz bin sipâh
Begler ilduz Hazret-i Paşeydi mâh*⁶³¹

Bir şehir içinde olan Türk askerlerini düşman kuvvetleri kuşattığı zaman top ve tüfek kıvılcımları ve meşalelerin görüntüsü yıldızları andırır. Âsafî, bu durumu yıldızların ülkeri kuşatması gibi ele almıştır:

*Dirdi a'dâ içre İslâmı gören
Ülkeri itmiş ihâtâ encümen*⁶³²

Esir olan Müslüman askerleri Bahşî, bulutların arkasında kalmış güneşe benzetir:

*Nice İslâm ehli anda habsidi
Sanısan bulut içinde şemsidi*⁶³³

Hızlı bir şekilde gemiden karaya çıkan askerler, yuvasından kalkan şahinlere benzer:

*Erenler çıkdı fülk-i bâd-pâdan
Sanasın uçdı şâhinler yuvadan*⁶³⁴

⁶²⁸ Bebr, eski kaynaklara göre Hindistan ve Afrika'da bulunur, kediye benzer, gayet büyük üstü yol yol tüylü, saldırdığı zaman derisindeki tüyleri kabarıp korkunç bir manzara arz eden, aslanın bile korktuğu azgın bir canavarmış. “böbürlenmek kelimesinin “bebir”den geldiği de söylenir. (Devellioğlu, 1998: 75).

⁶²⁹ Câfer İyânî, 2001: 95.

⁶³⁰ Onlar sayı bakımından gökyüzündeki yıldızlardan fazladır. Bu tarz anlatımlar için bkz.: Merâhî, 2012: 37

⁶³¹ Firdevsî-i Rumî, 2011: 183.

⁶³² Eroğlu, 2007: 265.

⁶³³ Yıldırım, 2014: 69.

⁶³⁴ Levend, 2000: 273.

Renkli elbiseleri, mızrak, süngü ve bayraklarıyla gemilerden karaya çıkan askerler suyun kenarını bir lale bahçesine çevirirler. Askerlerin hepsi yırtıcı bir kuş ve iyi bir dalgıçtır. Askerler serçe sürüsüne şahinin atıldığı gibi atılır; kurdun koyun sürüsüne saldırdığı gibi saldırır. Askerlerin Allah Allah nidalarıyla saldırımları birer kükreyen aslan gibi değerlendirilir.⁶³⁵

Kimi zaman askerlerin uzun uzun vasıfları sayılmıştır. Özellikle mensur eserlerde böyledir. Aslan duruşlu, düşman avlayan, Ferîdun vakarlı, Cem şöhretli, düşman kıran, savaş huylu, harp arayan, şimşek tavrılı, gök gürültüsü çıkaran, başarılı, ateş yakıp cenk tutuşturan, savaş bilen, ok atan ve yay tutan, yılan dilli, yıkıcı, od gibi yakıcı, sîneler delici, ciğerler delici ve ağlar koyucu, çokları az kılıcı, varı yok ve azı hiç edici, uzun elli, kısa ömürlü gibi özellikleri sıralanır.⁶³⁶

Gelibolulu Mustafa Âli Heft Meclis'te askerleri şu sıfatlarla nitelemektedir:

“...şâhbâzân-ıRûm ve serbâzân-ı hizebrân-hücûm kinedârlar düşmen şikârlar bebr cengler pelenk ahenkler gerçekler şîr nerler erkekler ferdler merdler Rüstem neberdler tehemten tenler â'dâ-şikenler âhenbedenler kavî cevşenler yelken-puşlar deryâ huruşler meydân-ı gazânın dilaverleri ya 'ni Rûm ili askeri alay alay saf arâyı heybet-nümâyı olup...”⁶³⁷

Askerlerin çok olması hasebiyle yağmura benzetildiği görülür. Sanki gökyüzünü mavi bir bulut bürümüş ve âdem yağmurunu öyle yağdırmış ki sahralar derya deniz olup taşmış gibidir.⁶³⁸ Harirî Abdülcélil Efendi'ye göre askerler bir vuruşta aslanı yıkar, Rüstem-i Zâl'ı bile dal gibi savurup atarlar. İskender bunları görse seddinden çıkamaz, Dahhâk kaçmak için yer arar, o kadar hızlıdır ki peri gibi kimse göremez, kılıçlarını salladıklarında kıyamet kopmuş gibi ortalık sallanır. Askerler ve silahları dokuz kat göğü aydınlatır. Silah kullanmada çok hünerlidirler, hançerle düşmanın boynunu koparırlar. Düşmanın başındaki miğferi bir vuruşta parçalarlar. Parçalanmış miğferden damlayan kan diken içindeki goncayı andırır. Göğüsler bir levha gibidir ve göğüs üzerindeki parça parça dilimler kırmızı

⁶³⁵Tursun Bey, 1977: 55.

⁶³⁶ Bu tür uzun benzetmeler için bkz: Celâl-zâde Mustafa, 1997, s. 128, 212; Akgün, 2008: 55; Yıldız, 2013: 75.

⁶³⁷Göçmen, 2009: 45.

⁶³⁸Topal, 2008: 300–301.

mürekkeple levha üzerine yazılmış yazılara benzer. Askerler timsah, aslan veya ejderha gibidir. Onların Atları bile çok hızlıdır sanırsın ayakları yere basmaz uçar gider:

*Yıkardı darbıla her biri şîri
İderdi Erdeşir olsa neferi*

*Ma'ârikde bulunsa Rüstem-i Zâl
Ola kaddı elinde bunların dâl*

*Tehemten olurise âhenîn-ten
Buların zahmıla ola fûrû-ten*

*Sikender görseyidi ger neberdin
Sipâhını makarr eylerdi seddin*

*Eğer Dahhâk ola ağlaya kanı
Diyeydi kaçmag için yir kanı*

*Bular lu'bîle kılsa kâr-zârı
Olurdın düşmanının kârı zârı*

*Göreydi cenglerin ger perrî vü dîv
Felâha kılalardı hîle vü rîv*

*Rezm bostanının serv-i rimâhı
Sihâmı perridir şâhîn cenâhı*

*Başında yimişi düşmen başıdır
Sihâmının yürek delmek işidir*

*Vedâ' etse kemân bağrını her tîr
Kılur düşmen ciğerde ana hoş yir*

*Diyeydin bir murgdur kim perri var
Göremez kimse uçarlar perî-vâr*

*Nehîb ü tîz-rev-i hûnîn çengâl
Ağız kanlu vü merdüm hâr u kattâl*

*Kılıçlar salsalar kopar kıyâmet
Makarr olur dokunsa tûl-ikâmet*

*Sanaydın her birisi berk-ı berrâk
Giceyle olsa görünür bu nüh-tâk*

*Kırâbında hanâcir cenge ef'î
Bulur a'dâ rikâbını o def'î*

*Keser rızkını vü ırkın ider hîz
Bakamaz bu fenâ mülküne hergiz*

*Çalınsa miğfer-i a'dâya her ân
Revân olur o dem hûn-ı firâvân*

*Görünen şerha-i miğferde ol kan
Sanasın goncadır hâr içre el'ân*

*Sadırdâ başlu başlu kanlu şerha
Satırdır sürhile yazılı levha*

*O şerha şerha gelmekde kalemler
Devât ağlar kara kanı kalemler*

*Buların her biri rezmin nehengi
Gazâ meydânının şîr ü pelengi*

*Bular bil ejder-i merdüm-rübâdır
Çü merd-efgen ü hasm-keş ejdehâdır*

*Seğirde atını ger yiri sarsar
Deminde asılurdu bâd-ı sarsar*

*Gören dimezdi kim yire basar hiç
Hayâl-i tîz irmezidi basar hiç*

*Sahîlinden felekde hink-i bî-râm
Kaşanur kanı durmaz subhıla şâm*

*Murassa' ü zeyn atlar bî-bahâne
Dinilmez birisine kem bahâne*

*Bahâyile cemî'i pür-bahâdır
Dilâverler bununladır bahâdır⁶³⁹*

Kale duvarlarına tırmanan askerler karınca veya akrebi andırır. Suyu geçip kaleye saldıran askerleri Abdî Çelebi de timsaha benzetir:

*Kıldılar nehr-i ubûra âheng
Geçdiler ol suyu mânend neheng⁶⁴⁰*

Osmanlı ordusu bahar gelmeden sefer hazırlıklarına başladılar ve baharda sefere çıkardılar. Bu mevsimde türlü türlü çiçeklerin açılıp etrafın renklenmesi gibi ordunun sefere çıkması da baharı andırırdı. Bundan dolayı askerler ile silahlar rengârenk çiçek ve bitki isimleriyle zikredilmiştir.⁶⁴¹

Cenge hazırlanan askerleri Vusûlî Mehmet Çelebi sevgilinin yanağında bulunan ayva tüylerini de hatırlatacak şekilde tenasüp ve çağrışımlarla şöyle ifade ediyor:

Haddün öninde hattun alayı tozup gider

⁶³⁹ Akgün, 2008: 58-60.

⁶⁴⁰ Abdî Çelebi, Zafernâme: vr. 8b.

⁶⁴¹ Öztürk, 1987: 47.

*Sultân-ı Rûm öninde yürür san yeniçeri*⁶⁴²

Yine Sûzî Çelebi Gazavâtnâme'sinde bahar tasviri yaparken çiçekleri birer asker gibi ele almıştır:

Meger bir subh-dem kim şâh-ı nev-rûz

Reyâhîn leşkerin çekmişdi pîrûz

Yeşil sancak getürmüşdi sanavber

Kızıl bayrak çekerdi verd-i ahmer

Elinde süsenün şemşîr-i bürrân

Omuzında gülün gün gibi kalkan

Urunmuş başına her gonce migfer

Takınmış yanına her sebze hançer

Benefşe kim asâsına tayanmış

Baş oynamakda kendiye inanmış

Geyüp Şâmî zırhlar sünbül-i ter

Çemen mısırında olmuş key dilâver

Sabâ peyki nefîr-i âm kılmış

Çiçekler hep bir araya dizilmiş

Meger kış leşkerin nev-rûz şâhı

Yele virmiş suya salmış kemâhı

Dagıtmış raht ü baht ü kâr ü bârın

*Tozıtmış bâd-ı subh ile gubârın*⁶⁴³

Gazavâtnâmelerde ordu içerisinde ön plana çıkan, askerlere nasihatte bulunan ve onları cenge teşvik eden cengâverlere de değinilir. Firdevsî-i Rumî Kutbnâme'de

⁶⁴² Öztürk, 1987: 94.

⁶⁴³ Levend, 2000: 261–262.

“Der Beyân-ı Resîden-i Hamza Ağa ve Nasîhat Kerden-i Solak” başlığı altında; Hamza Ağa’nın atının vurulması, yaya kalması, padişaha ve şehzâdeye duası, kâfiri kılıçtan geçirmek gerektiği tarzında açıklamalar yapıp kahramanca bir nutuk çekmesi ve girdiği mücadele sonunda şehit olmasını ayrıntılı bir şekilde anlatır.⁶⁴⁴

Câfer İyânî, Divane Hüseyin’in savaş meydanında yaptığını şu cümlelerle gözler önüne seriyor:

“Kopoşvar serhaddinde bu türâb-i akdâm-ı guzât-ı zafer-encâm ile Çakan nâm harbî kal’anın altına varıldıkda küffâr-ı şakâvet-kirdâr kal’adan taşra çıkup birbirimiz ile elleşüp muhârebe vü mukâtele iderken Dîvâne Hüseyin dirler bir merd-i çâpük-süvâr dilâverlik ile iştihâr bulmuş idi. Ol mahalde bir kâfir-i anîd ol gazîyi şehîd idüp baş alup götürürken ol tâlib-i Hakk ve şehîd-i mutlak fi’l-hâl ayag üzre kalkup baş alup giden bî-dîn yani Cehennem-mekînin ensesinden bir tabanca urup ol merd-i gümrâhı hâh u nâ-hâh ve cebr ü ikrâh ile atından yıkup ve kendü mübârek başın elinden alup girü şehîd olduğu mahalle gelüp yere düşdükdün sonra bu mûr-ı bî-mikdâr ve zerre-i hâksâr ol şehîdin cesed-i şerîfini alup Kurutuna nâm harâbe kal’a kurbunda defn olundu.”⁶⁴⁵

Davud peygambere has ve Hüsrev’lere layık zırhlar, Rumî ve Hindî kılıçlar, Frenk ve Şam balta ve nacaklar, altın yıldızlı yay kabzalar, can yakan ok ve harbeler, Hind ve Şam şimşek gibi parlayan mızraklar hazırlanır ve savaşa çıkılır. Işıldayan zırhlara bürünen askerler kandil gibi parlar ve hepsi ellerinde can alan mızrak ve süngüleriyle kaplan gibidirler:

*Işık başda demür pîrâhen oldı
Sipâhîler musavver âhen oldı*

*Ne âhen sûretâ mir’ate benzer
Şu’a ile gice mişkâte benzer*

*Mübârizler kavî diller ecel-bahş
Mehâbetle sadâda ra’d-u-yâ rahş*

⁶⁴⁴Firdevsî-i Rumî, 2011: 225–236.

⁶⁴⁵Câfer İyânî, 2001: 54-55.

*Vegâ meydânının gürk-ü-pelengi
Dem-i heycâ vü rezmün bebr ü cengi*⁶⁴⁶

III.2.3.1. Türk Askerleri

Askerler başlığı altında genel olarak yapılan teşbih, mecaz ve hayal unsurları sıralanmıştı. Bu bölümde de Müslüman askerlere dair öne çıkan bazı hususlar üzerinde durulmuştur. Onlar öldüğünde cennete gider nur olurlar, kâfirler öldüğünde ise cehenneme gidip nâr olurlar. Savaş meydanındaki ölümler arasında Müslüman askerleri dikenler arasından gül misali belirir. Şehit olan Müslüman askerlerin yüzleri dolunaya benzer. Hüma kuşu, şahin gibi hepsi avcıdır. Onlar savaş meydanında yiğitçe savaşarak şehit olurlar:

*“Ve mareke-i merkûmenin evvel hamlesinde İzvornik Sancağı Beyi Memi Bey ile hayli İzvornik askeri şehîd olmağın Hersek Sancağı Beyi olan Ahmed Paşaoğlu Mehmed Bey bu hâli göricek ol dahi şehâdet arzusun eyleyüp Hersek Sancağı askeri ile sol tarafından küffâr-ı hâksârın askerine at salup mîr-i mûmâileyh kendü bi'z-zât yarâr u nâmdâr kâfirin başın kesüp ol dahi meydân-ı rezimde fî-sebîlillâh şarâb-ı şehâdet-nûş idüp Dârü'n-na'ime rihlet eyledi”*⁶⁴⁷

Genelde şehit olmadan önce pek çok kâfiri kılıçtan geçirirler:

*“Zikr olunan marekede ol çâpük-süvâr-ı meyân-ı şecâ'at ve peleng-i mîşezâr-ı celâlet paşa-yı gâzî şehâdet ümmîdiyle üç kâfirin başın kesüp âkıbet kendü dahi şerbet-i şehâdetle ratbu'l-lisân ve menzîl ü me'vâsın sahrâ-yı cinân eyledi.”*⁶⁴⁸

Gazavât-nâmelerde komutan ve beylerin kahramanca savaşıp şehit olmaları da ayrıntılı olarak tasvir edilir:

*Meger kim Turgudoglı ol Yûsuf Şâh
Ki rahmet eylesün cânına Allâh*

*Baş urıp didi iy Şâh-ı huçeste
Kapunda kemterîn kulam şikeste*

⁶⁴⁶ Celâl-zâde Mustafa, 1997: 228-229.

⁶⁴⁷ Câfer İyânî, 2001: 25.

⁶⁴⁸ Câfer İyânî, 2001: 26.

*Bilürem âleme sâhib-kırânsın
Cihânun cismine rûh-ı revansın*

*Dilerem kim Hakk ola destigârün
Dahi düşmânun olsun dest-i zirün*

*Niderler cânu kim önünde gitmez
Niderler başı kim yolunda yitmez*

*Velî budur murâdum hazretünden
Ki yoldaş ola âli himmetünden*

*Bunu didi vü kalkanın yapındı
Atın depdi vü küffâra depindi*

*Şu resme girdi ol şîr-i yegâne
Sanasın katı yil esdi samana*

*Biş on def'a girüben çıkmışdı
Sünüle niçe kâfir yıkmışdı*

*Düşüp atı olup âhir piyâde
Kılıç çekdi getürdi Hakkı yâda*

*Didi iy Hâlikum Perverdigârum
Benüm sensin iki âlemde varum*

*Kamu tenhâlarun hem-râhı sensin
Kamu sultânlarun hem şâhı sensün*

*Benüm yok olduğum sen varıçündür
Dahi ol Ahmed-i muhtâriçündür*

*Buni didi vü irdi gebre nâgâh
Gör imdi kim ne kıldı Yûsuf Şâh*

*Sol elinde siper sag elde şimşîr
Çeküp kâfir içine girdi ol şîr*

*Çalardı sinirini atlarınınun
Keserdi başını düşen erinün*

*Velî gendü dahı yimişdi yara
Başı vü gövdesi hep pâre pâre*

*Bu resme ceng iderken ol cuvânı
Şehîd itdiler anda nâgehânî⁶⁴⁹*

Kalenin tepesinde savunma yapan kâfirler, Türk askerlerine kimi zaman çok büyük kayıplar veririr:

*Tüfenk atup kırar dîn erlerini
Uvadur kol u bud u serlerini⁶⁵⁰*

Verilen bu kayıpların nedeni atların zayıf olması da olabilir:

*Bularun dahı atı lâgaridi
Kimi haste kimisi çâkeridi*

*Et ete dokıncak esb-i lâgar
Düşer şöyle ki çekmez anı her har*

*Düşer üstine issinün eşk-vâr
Ufadur dest u pâyn eyler efgâr*

Husûsâ kim düşe ugraş içinde

⁶⁴⁹ Sarı, 1994: 328-329.

⁶⁵⁰ Tokay, 2008: 83.

Dürüst kalmaya beyni baş içinde

Çıkarur beynini esb ü ester

Namâzın kılalum Allâhü Ekber

...

Şeh-i İslâm'a besdür bu kerâmet

'Adûdan görmedi ceysi garâmet

Ölen atından öldi kalma şekkde

*Yeg olur esb-i lâgardan eşek de*⁶⁵¹

III.2.3.2. Düşman Askerleri

Düşman askerleri korkak karga gibi kaçarlar, ama yırtıcı birer kuş olan Türk askerlerinden kurtulamazlar. Düşman askerleri korkudan berg-i hazân gibi sararır ve titrer. Lale yaprakları gibi tarumar olurlar. Onlar ejderha ağzından kurtulmuş hayvan gibi inine kaçar. Sûzî Çelebi düşmanları derileri yüzülen koyuna benzetir:

Bıçag irdi sünüğe Türk elinden

*Koyunun sorma hâlin gürk elinden*⁶⁵²

Düşman askerleri koyun olunca Türk askeri de koyunu boğazlayan kurt veya aslandır:

Gözleyüp yolları gezlerlerdi tîr

*Mîşe içre her biri olmuşdı şîr*⁶⁵³

Müslüman askerleri aslan ve şahine teşbih edilirken kâfirler ise bunlar karşısında kedi, karga, güvercin, domuz ve serçe gibi hayvanlara benzetilir.⁶⁵⁴

Olurher birisi kaçmakda Yorga

*Sanasın kim togan önince karga*⁶⁵⁵

Genellikle onlar korkak birer hayvandır:

El öpüp çekdi pişkeş yilken açdı

*Hemân kuyruk göte kısdı vü kaçdı*⁶⁵⁶

⁶⁵¹ Aydemir, 2006: 57–58.

⁶⁵² Levend, 2000: 253.

⁶⁵³ Eroğlu, 2007: 296.

⁶⁵⁴ Sarı, 1994: 245, 248;

⁶⁵⁵ Derviş Gubârî, 2007: 124.

Düşman askerlerinin köpek olarak sıkça anıldığı görülür. Onların ölüsü köpek leşi gibidir:

*Eşmez oldu lâşe-i segden eşek
Her biri segden eşed idi ne şek*

*Hâsılı ol segleri katl itdiler
Niçesin yıltarladılar yitdiler⁶⁵⁷*

Düşman askerleri için: Küffâr-ı hâkisar, melâhide-i mel'unlar, pis, murdar, korkak, canavar, hayvan, kelb-i cehennem (cehennem köpeği), şer, bozguncu, münafık, şeytanın ordusu (şeytanın askeri), çakal yavruları, çıyan suratlı kâfir, pelîd (pis, murdar, alçak) gibi sıfatlar kullanılır.

Düşman askerleri çoğu zaman korkak olarak tasvir edilmiştir, ama yiğitlik ve mertliklerine de değinildiği olur. Harîmi Gonca-i Bağ-ı Murad adlı eserinde, yakalanan bazı İran askerlerinin sır vermeyip canlarını vermesini anlatırken onların mertliğine ve gözü pekliğine değiniyor:

*Şâh gümrâhın getürdiler beş altı koruçusun
Göricek serdâr def et dedi tîgim korkusun*

*Birkaçı sebbâb-ı mel'ûnemiş ol bî-dînlerin
Askerinin âb-ı rûyiymiş velî mülhidlerin*

*Bizi korkıtma kılıcınla dediler bî-hirâs
Şâh yolunda verürüz baş yüz hamd ü sipâs*

*Uğurunda vermeye saklar idik şâhın seri
Tîg kahrinden yüzün mü döndürür meydân eri*

*Hoş fezâhatle aceb izhâr-ı cür'et kıldılar
Dahî söyletmediler âyende boynın urdılar⁶⁵⁸*

⁶⁵⁶ Tokay, 2008: 85.

⁶⁵⁷ Eroğlu, 2007: 259; ayrıca bkz.: Yavuz, 2003: 253.

⁶⁵⁸ Karanfil, 1998: 86–87.

III.2.3.3. Komutanlar

Komutanların atları Döldül'e kendileri de Haydar'a benzetilir. Onların süngüleri yıldız, kalkanları da güneş gibi parlar:

*Süvâr oldı semendine o server
Sanasın düldüline bindi Hayder*

*Sünüsü rast benzeridi şihâba
Omuzındaki kalkan âfitâba⁶⁵⁹*

Onların uzun uzun vasıflarından bahsedilir. Her zaman yiğitlikte ve kahramanlıkta öne çıkmış olan tarihi ve efsanevî şahsiyetlerle anılırlar⁶⁶⁰:

*Şeh-i gîti-sitân hurşîd-i tal'at
Sikender-saltanat Cemşîd-haşmet*

*Ferîdün-memleket, Dârâyı-ârâ
Süleymân-ı zamân şâh-ı dil-ârâ⁶⁶¹*

Komutanlar zamanın Rüstem'idir. Bazen feleğin başkumandanı olan Mirrih'e⁶⁶² bazen de güneşe benzetilir:

*Seher vaktinde kim Zâl-i zemâne
Giyindi vü tonandı Rüstemâne*

*Takındı hançerin mirrih-i devrân
Kuşandı tîgını hurşîd-i rahşân⁶⁶³*

Aslan veya ejderha olan komutanların atları da fil gibi görünür:

*Anun gibiyidi ol er bahâdur
Ki gören didi bu şîr ejdehâdur*

Bir at binerdi sankim file benzer

⁶⁵⁹ Levend, 2000: 289.

⁶⁶⁰ Eroğlu, 2007: 241, 412

⁶⁶¹ Kıvâmî, 2007: 310.

⁶⁶² Merih, Mars gezegeni, Behram diye de anılır ve neşe, yiğitlik, kızgınlık, sefahat, kuvvet, savaş, gazap gibi özellikler onunla ilgili görülür. Elinde bir kılıç veya hançer ile tasvir edilir. Yunan mitolojisinde savaş tanrısı olarak bilinir (Pala, 1999: 285)

⁶⁶³ Levend, 2000: 270-271.

Yügürse dirdi gören yile benzer

Ki İsa Begdi Uzguroglı anun

*Öninde cengi derdi gâzi Hân'un*⁶⁶⁴

Komutanlara dair genellikle şu tarz anlatımlar yapılır: Rüstem-i Zâl, Kahramân-ı Kâtil, hakikat gül bahçesinin bülbülü, vahdet Kaf dağının sîmurg kuşu, Hüma kuşu, çapük-süvâr, güneş, İskender suretli, Süleyman peygamber gibi gönüllü, Cemşîd kıymetli, Ferîdun devranlı, Behremen yüzlü, Dârâ gibi büyük, düşman katili, saflar yaran İsfendiyar, adaletli, cömert, şehriyar-ı kâmkâr, gazâ-şikâr ve gazanfer-şikâr.

Komutan ve padişahların otağları da çok farklıdır. Onların otağları meydanı altın bir kaleye çevirir. Otağların her bir halatı güneş gibi parlar. Otağın kurulduğu yerin dokuz kat gökten bir farkı yoktur.⁶⁶⁵

Düşman kuvvetlerinin komutan ve padişahları ise küçümseyici ve aşağılayıcı ifadelerle anılır:

Lîk iller içre ulu bân olıdı

Lîk şâhun kelbi gibi ulıdı

Kilse çânı gibi gûşı çınladı

Rumunun sasonı gibi siniledi

Takati yok köprüsünden geçmege

Kuvveti yok Rûm suyu içmeğe

Rumî yalakdan yimeyince kepek

Kaşınup segler ulur Asfar köpek

Korkuban sekbân-ı Şehden oldı uş

*İstedi barışmaga Şeh didi oş*⁶⁶⁶

⁶⁶⁴ Sarı, 1994: 331.

⁶⁶⁵ Göçmen, 2009: 43; Sinan Çavuş, 1999: 163.

⁶⁶⁶ Firdevsî-i Rumî, 2011: 139.

Düşman ordusunun başında bulunanlar birer köpektir. Cehennem köpeğidir ve ölünce oraya gider. Türk askerleri etrafını sardığında kurt arasında kalmış koyun gibi olur:

“Hisârda serdâr olan Zîrniskioğlu nâm seg-i bed-girdâr kâr-zâr iderek yeniçeri zümresine rast gelüp gürg arasına düşmüş ganeme ve şîr arasına girmiş gurme dönüp âhir tîg u tîr ile ser-i dalâlet-eseri fark-ı gerden ve peyker-i bedenden cüdâ idüp o seg-i cehennemi avene-i cahîme teslim itdiler.”⁶⁶⁷

Düşman askerleri; köpek, karga, koyun, güvercin, domuz, serçe, kedi, fare, sığırcık, çekirge, tavuk gibi hayvanlara benzetilmiştir. Türk askerleri; yılan, kaplan, aslan, kurt, şahin, tilki, ejderha, timsah, karınca, akrep gibi hayvanlara benzetilmiştir. Askerlerin Ye’cûc, Me’cûc, dev, peri, gül, diken, ayva tüyü, yağmur, ay, yıldız veya rengârenk çiçeklerle de anıldığı görülür. Yine asker ve komutanlar Sîmurg, Hüma, Cemşîd, Ferîdun, Behremen, Rüstem, Dârâ, Zâl, Gîv, Dahhâk, Ferhad gibi tarihî kahramanlara benzetilmiştir.

III.2.4. SAVAŞ ARAÇ VE GEREÇLERİ

Klasik şiirde savaş araç ve gereçleri sevgilinin güzellik unsurlarının etkileyciliğini ve bu unsurların şekil özelliğini yansıtmada sıkça kullanılmıştır. Onun kaş, göz, gamze, kirpik, saç gibi unsurları savaşa ait pekçok kavramla mütalaa edilmiştir. Bu durum karşısındaki âşıkların ahları da ok gibi göğe yükselir. Yine şairlerin kalemi kılıç, mızrak ve oka benzetilmiş, şiirin sultanı olabilmek için de mana ülkelerini fethetmek gerektiği söylenmiştir. Şairlerin şiir tabiatı yenilmez bir savaşçıdır. Söz kılıç gibi düşmana korku verir, adaleti sembolize eder, fitne ve fesadı ortadan kaldırır.

Özellikle eserlerin giriş bölümlerinde mana askerlerinin saf saf dizilip her taraftan fikir toplarının kurulduğu gibi anlatımlarla konunun alt yapısı hazırlanır. Haber kalesi ele geçirilir ve hikâyenin süslü şehri donatılır:

⁶⁶⁷ Kararmaz, 1996: 162.

*Heves sancakları yer yer çizildi
Me'ânî leşkeri saf saf dizildi*

*Kurilup her taraftan top-ı eskâr
Alındı kal'a-i ahbâr-ı âsâr*

*Buruca nasb olup a'lâm-ı himmet
Tonandı şehri-zîbâ-yı hikâyet⁶⁶⁸*

Gazavât-nâmelerde de savaş araç ve gereçlerinin durumu genelde bir arada verilmiştir. Keşfi Selim-nâme'de savaş aletlerini şu ifadelerle anlatıyor:

*Can atup uçmaga tururdu kanatlanup her ok
Kîn idüp a'dâya kaşların çatarıdı yaylar*

*Dil uzadup yalmanırdı nîzeler kan dökmege
Gürzler saff-i 'adûda gözediridi câylar*

*Tîglar şîr-i jiyân-i baht-i Zaygam-kâriçün
Bahş idüp ulaştırırdı küştelerden pâylar*

*Ağız açuban tüfekler od saçardı her yana
Başına getirmege a'dâ-yı dînun vâylar*

*Başdan ayağa zırhlar çeşm olup tutmuşdı gûş
Tâ neden bahs eyler idrâk ide âh u vâylar*

*Taşı dahı eridir kalb-i hasmı korhudan
Çün ecel ırlârın ırlâya bakırdan nâylar*

*Bir iş etdi Erdebil oğlına Keşfi Şeh Selim
Kim ânı zikr ideler ey nîçe yıllar vü aylar.⁶⁶⁹*

⁶⁶⁸ Sinan Çavuş, 1999: 35.

⁶⁶⁹ Severcan, 1988: 67.

Şiirde ana hatlarıyla şunlar anlatılıyor: Oklar kanatlanıp uçan kuş, yaylar da düşmana kaşlarını çatmış bir kişidir. Mızraklar dil çıkarıp kan dökmeğe giden bir hayvan, güzler ise düşman saflarında mevki gözleyen bir kişidir. Kılıçlar kızgın arslanları doyurmak için ölümlerden pay götürür. Tüfekler ağzından her yana ateş saçar. Düşmanın ahvaline baştan ayağa zırhlar göz olup kulak tutar.

III.2.4.1. Ok ve Yay

Ok ve yayın Türk toplumundaki yeri çok eskilere dayanır. Türkçe ok kelimesi yerine eserlerde Arapça ‘sehm’ ve Farsça ‘tîr’, ‘hadeng’, nâvek kelimeleri de kullanılmıştır. Önceleri kamıştan yapılan oklar sonraları daha dayanıklı olan çam, gürgen ve kayın ağaçlarından yapılmaya başlanmıştır.⁶⁷⁰ Kültür tarihimizde o kadar önemli bir yere ulaşmıştır ki sadece okçuluktan bahseden, onun özellikleri hakkında bilgi veren kavsnâme, oknâme, risâle-i rumât gibi genel adlarla yazılmış eserler de kaleme alınmıştır.⁶⁷¹ Osmanlılar okçuluğa büyük önem vermişler ve bu alanda çok başarılı olmuşlar. Atış mesafesi ve isabet konusunda başka milletlere oldukça üstünlük sağlamışlardır. Ok ve yayın yapılarına göre bölümleri bulunur. Ayrıca bunların muhafazası için süslü muhafaza çantaları da yapılırdı.⁶⁷²

Savaş ve savaş aletlerine dair benzetmeler edebiyatımızın pek çok anlatımında kullanılmıştır. Okların hızı, çokluğu, gücü ve şiddetine dair genel olarak bir yağmur gibi yağması, bir kuş sürüsünü andırması, ecelden önce düşmana erişmesi gibi anlatımlar ağırlıktadır. Tursun Bey askerlerin okunu sevgilinin gamzesi gibi delici ve yakıcı olarak değerlendirir.⁶⁷³

Oklar can alıcı bir neşterdir.⁶⁷⁴ Peykanlar kalburdan suyun geçmesi gibi zırhlardan geçer. Bu durumu Sûzî,

Zırıldan dem-bedem peykân-ı dil-cû

*Geçerdi şöyle kim gırbâlden su*⁶⁷⁵

mısrarlarıyla dile getirir.

⁶⁷⁰ Eralp, 1993: 79.

⁶⁷¹ Fatih Köksal, Divan Şiirinde Okçuluk Terimlerine Ekler, TÜBAR, S. X, Aralık 2001, s. 235.

⁶⁷² Aydın, 2011: 8.

⁶⁷³ Tursun Bey, 1977: 49.

⁶⁷⁴ Firdevsî-i Rumî, 2011: 163–165.

⁶⁷⁵ Levend, 2000: 291.

Yaylar gök kuşağına benzer.⁶⁷⁶ Can alıcı her ok, uçan beyaz bir doğan gibidir. Top sesleri gök gürültüsüne eştir ve şiddeti de güçlü bir fırtına yaratır. Bu gürültüden insanlar akıllarını yitirir. Atılan oklar gökte uçan kuş sürüsünü andırır ve bulutlara kadar çıkarlardı.⁶⁷⁷ Kimi zaman onlar feleği bile delip geçer:

*Çekerlerdi katı yayı atup tîr
Yasanurdu görenler anı per per*

*Geçerdi tîr çarhı atduğı dem
Göz irmezdi değil kim fikr-i âdem*

*Sanasın kim kanatlu kuşdur uçar
Yahud kuşlar kanadından peri var*

*Vedâ' itdikde bağrını kemânın
Bulurdu ucunu evc-i semânun*

*Delerdi okları pûlâd u sengi
Geçer sûzen çü atlas-ı Frengî⁶⁷⁸*

Asafî okları inlerinden çıkan yılan gibi tasavvur eder:

*Atılur idi tîrler almaga cân
Ok yılanıdır ininden çıkdı san⁶⁷⁹*

Daha sonra da okların can kuşunu avlamak için uçtuğunu belirtir:

*Tîglar sökmiş idi cevşenleri
Çıkdı zırhın dîde-i Rûşenleri*

*Şöyle Perrân idi peykân-ı hadeng
Murg-ı câna san kafesdi nîl-reng⁶⁸⁰*

Oklar bedenleri kevgir gibi delik deşik ederdi:

⁶⁷⁶ Çuhadar, 1998: 51.

⁶⁷⁷ Firdevsî-i Rumî, 2011: 63.

⁶⁷⁸ Akgün, 2008: 44.

⁶⁷⁹ Eroğlu, 2007: 300.

⁶⁸⁰ Eroğlu, 2007: 411.

Kemân-u-kavs atardı tîr-i dil-gîr

*İderdi safha-i ecsâmî kef-gîr*⁶⁸¹

Ok üç kanatlı ecel kuşudur:

Tîğler kâtî'-ı 'urûk-ı emel

*Tîrler üç kanadlu murg-ı ecel*⁶⁸²

Ardı ardına atılan okların havadaki görüntüsü genellikle yağmur gibi düşünülmüştür.

III.2.4.2. Kılıç

Kılıç, sadece bir savaş aracı olarak anılmamış aynı zamanda güç ve iktidarın sembolü olmuştur. Türkler tarafından İslâmiyet öncesi ve sonrasında bu yönüyle de önemini korumuştur. Kılıcın gerek yapımında gerekse kullanımında ustalığa sahip olan Türklerin Osmanlılar zamanında yaptıkları kılıçların bir kısmı günümüze kadar ulaşmıştır. Kılıç kabza, balçak, namlu ve kın olmak üzere dört bölümden meydana gelir. Kılıcın elle tutulan kısmına kabza, kılıcı kullananın elini korumak için kabzayla namlu arasında bulunan el siperine balçak, esas görevi yerine getiren kesici kısmına namlu, kullanılmadığı zaman kılıcın muhafaza edildiği malzemeye de kın adı verilir. Kılıç, Osmanlı ve diğer İslam toplumlarında dinî bir öneme sahiptir ve kutsal bir silah olarak değerlendirilmiştir. Osmanlı padişahları da tahta geçmeden önce Eyüp Sultan Türbesi'nde kılıç kuşanma merasimi yapılırdı.⁶⁸³

Kılıç ve aynı anlama gelen seyf, şemşir ve tîğ sözcükleri bir savaş aleti olmanın yanında sevgili ve âşık arasındaki ilişkide de önemli bir yere sahiptir. Sevgilinin yaralayıcı unsurlarla telakki edildiği malumdur. Onun kirpik, kaş ve gamzesi bir kılıç gibi âşığı yaralar veya öldürür.

Firdevsî Rumî, kılıcı kan içici olarak değerlendirdiği aşağıdaki beytinde aynı zamanda savaş meydanının durumunu da gözler önüne serer. Kan buharından gökyüzünde bulutlar oluşmuştur:

⁶⁸¹ Celâl-zâde Mustafa, 1997: 319.

⁶⁸² Yavuz, 2003: 392, Okların üç kanatlı bir kuşa benzetilmesine dair bkz.: Firdevsî-i Rumî, 2011: 164.

⁶⁸³ Aydüz, 2011: 7.

Kılıcundur kan içici Mısrî tîg⁶⁸⁴

Kan buhârından kalur çerh üzre mîg⁶⁸⁵

O kadar çok kullanılır ki artık kılıcın kese kese ağzı testere gibi olur.⁶⁸⁶ O sağlam Mısrî kılıç çok fazla kişiyi öldürür ve ucu körelir. Onu kullanan kişi çok kuvvetli olduğu için kılıç yarılana kadar düşmana sallamaya devam eder:

Erreye döndi kılıc kesmedi çün

Arkasiyle baş yaruban dökdi hûn

Gerçi kılıç çöngelübdî kesmedi

Arkasiyle urdu ammâ sesmedi

Ne iri dirdi çalardı ne uşak

Tâ ana deg mısrî kılıc oldı şak⁶⁸⁷

Kınından çekilen parlak kılıç, buluttan çıkan şimşek gibidir. Kılıç, demire su verilerek yapılır ve sertleştirilir bundan dolayı da artık suyun yerini kanın aldığı görülür:

Dökeri kanını a'dâ-yı dînün

Suyı kan olmuş-ıdı kılıcınun⁶⁸⁸

Kılıçlar ısınır ve hararet basar. Kan ile onların bu harareti söndürülmeye çalışılır:

Şöyle virmişdi harâret tîga teb

Kan-ile su virdiler şimşîre hep⁶⁸⁹

Firdevsi kılıcı kan alan bir cerraha, ok ve süngüyü de can alan bir neştere benzetir:

Tîg-zen fassâd adı san kan alur

⁶⁸⁴ Yaklaşık 12 çeşit kılıç vardır. Bunlar: Yemanî (yemeni), Hindî, Kelî (kalii), Süleymanî, Nesibî (nasibi), Mirrihî, Selmanî (salmanî), Muvellid, Behrî (bahri), Dimeşkî (dımışki), Mısrî (Mısır malı), Henifi, Nerm Ahen ve Karacorî (Ali Fathalizade, Ortaçağda, Yakındoğuda Demir Çelik Üretimi ve Kılıç Yapımı, http://www.metalurji.org.tr/dergi/dergi158/d158_3443.pdf (ET: 01.11. 2013), s. 37-38.

⁶⁸⁵ Firdevsî-i Rumî, 2011: 196.

⁶⁸⁶ Firdevsî-i Rumî, 2011: 127.

⁶⁸⁷ Firdevsî-i Rumî, 2011: 221.

⁶⁸⁸ Kıvamî, 2007: 310.

⁶⁸⁹ Eroğlu, 2007: 394.

*Tîr ü nîze neşterîdür cân alur*⁶⁹⁰

Celâlzâde Mustafa Selimnâme'sinde kılıçların birer ışık gibi parlayıp ateş saçtığını, keskin kılıçların da yılan gibi olduğunu söylüyor:

Kılıçlar şu'lesiydi nâra benzer

*Husâmın her biri bir mâra benzer*⁶⁹¹

İslam askerleri öyle kılıç kullanırlar ki düşmanın gövdesini bıçkı gibi keser:

*“Dilâverân-ı pür-temkîn saff-derân-ı ‘arsa-i kîn tîg ve nîz ile cehennem köpekleri olan ehl-i sitîzin gödelerini biçe biçe kılıçlarını bıçkıya döndürdiler”*⁶⁹²

Fütuhi; başları sürahiye, kılıçları da kan dolu bir cama benzettir. Onun sunduğu bu şarabı içen herkes bir daha uyanmaz:

Kılıçlar câm-ı pür hûn ser surâhî

*Kim içdiyse uyanmadı bu râhî*⁶⁹³

III.2.4.3. Gürz

Gürz, bozdoğan, topuz, koçbaşı ve şeşper gibi adlarla anılan bu yakın dövüş silahları, ateşli silahlar yaygınlaşınca etkisini kaybetmiştir. Tek veya iki elle kullanılan, hedef üzerinde parçalayıcı, ezici ve yıkıcı etkileriyle öne çıkan bu silahlar genellikle baş ve sap olmak üzere iki kısımdan oluşur.⁶⁹⁴

Bu tür silahlar çıkardıkları ses ve yaptıkları sarsıntılar dolayısıyla anılmışlar.

Tîg u gürzün çâk çâkinden zamân

*Sandı kim kopdı kıyâmet bî-gümân*⁶⁹⁵

Fütuhi, Enîsü'l-Guzât adlı eserinde gürzün dokunduğu yeri haşhaş tozu gibi un ufak ettiğini, siperlerin birer can pazarı tablası olduğu ve orada baş alınıp satıldığını söylüyor. Daha sonra da kalkanların gürzlerden dolayı paramparça olduğu, şeşperin (topuz) gürültüsünün meydanın altı yanına dağıldığı ve yer ile göğü sarstığını belirtiyor:

Kim ola kim demeye gürze şâbâş

⁶⁹⁰ Firdevsî-i Rumî, 2011: 165.

⁶⁹¹ Celâlzâde Mustafa, 1997: 319.

⁶⁹² Üzümcü, 2008: 85.

⁶⁹³ Aydemir, 2006: 56.

⁶⁹⁴ Aydüz, 2011: 9-10.

⁶⁹⁵ Şükrî-i Bitlisî, 1995: 181.

Dokındugını kıldı hurd-ı haşhâş

*Siperler tabla'-ı bâzâr-ı cândur
Satan ser-bâz alan merd-i cihândur*

...

*Helâk oldukça gürz altında kalkan
Hevâya cân-ı nâcâr idi kalkan*

*Dokundukça hanâzire salıklar
Katı çok solıyan bir kez solıklar*

*Erişür şeş cihâta savt-ı şeş-per
Yer ü gökden cihât-ı sitte sarsar⁶⁹⁶*

Savaş kösünün sesi kulaklara erişince ölüme kat kat perde çekilirdi. Okların birbirleriyle atıştığını gören kılıçlar çalışıp tedbir alırlardı. Oklar can almak için kanat açar, topuzlar topuzluktan başkaldırırdı. Her yandan mızraklar dest uzatıp ceng ehlini mest ederdi:

*İrişdikce sadâ-yı kûs gûşe
Çekerdi perde kat kat gûş hûşe*

*Atışduğun görüp bir birile tîr
Kılıçlar çalışup eylerdi tedbir*

*Ki açar tîrler cân almağa per
Topuzlukdan topuzlar kaldıra ser*

*Uzadup her yanadan nîzeler dest
İde ceng ehlini pâ-mâl çün mest⁶⁹⁷
Rum gürzü meşhurdur:*

Bir neberd tîg-ı Hindî urdı Sürh-ser

⁶⁹⁶ Aydemir, 2006: 55–56.

⁶⁹⁷ Severcan, 1988: 101–102.

*Gürz-i Rûmî hurd iderdi tâk-ı ser*⁶⁹⁸

Önemli tarihî şahsiyetlerle birlikte anılırlar.

Kûs u zurnâ durdı feryâd eyledi

*Gürz u tîgin Rüstem'in yâd eyledi*⁶⁹⁹

Salih çelevi kanlar içindeki topuzu laleye, miğferleri parlak bostana ve cevşenleri de dalgaya benzetir:

*“Kana batmış şeşperlerin her biri lâle-i sîr-âb ve serlerde miğferler bûsitân-efrûz olup arkada cevşenler nesîm-i seherden mevcelenür havuzlar mânendi görünürdi.”*⁷⁰⁰

Gürzler genelde çıkardıkları ses ve dokunduğu yeri un ufak etmesiyle eserlere konu olmuştur.

III.2.4.4. Süngü ve Mızrak

Süngü, mızrak, cirit ve harbe gibi ucu keskin olan silahların uzunlukları bir ila üç metre arasında değişir. Bunların uçlarında demir ya da çelikten keskin sivri bir başlık bulunur. Kimi zaman uçlarına bağlanan türlü tüy ya da kumaşla bağımsızlık sembolü olarak telakki edilen alem görevi de görürler.⁷⁰¹

Ol sügündür yedi başlu ejdehâ

*Dil uzatsa düşmeni ider hebâ*⁷⁰²

Rumûzî, bu mızrakların düşman üzerine saldırınca ejderha, Türk askeri elinde ise Musa'nın asası gibi olduğunu söyler.⁷⁰³

Zehirli bir yılan benzeyen süngü ve mızraklar askerleri sokar, onları öldürür:

Nîzeler mâr oldı sokdı 'askeri

*Zehr idi nevk-i sinân-ı ejderi*⁷⁰⁴

Atılan mızrak ve süngüler o kadar süratlidir ki rüzgâr bile onlara karşı duramayıp geri döner. Bu durumu Şükrî-i Bitlisî şu mısralarla dile getirir:

⁶⁹⁸Kütahyalı Firâki, 2013: 127.

⁶⁹⁹Şükrî-i Bitlisî, 1995: 322.

⁷⁰⁰Topal, 2008: 166.

⁷⁰¹Aydüz, 2011: 9.

⁷⁰²Firdevsî-i Rumî, 2011: 196.

⁷⁰³Yavuz, 2003: 392.

⁷⁰⁴Naç, 2013: 174.

Kan revân Ceyhûn'a döndi âşikâr

*Nîzelerden giru döndi rûzigâr*⁷⁰⁵

Mızrak ve süngülerden gökyüzü bir kamışlığa dönmüştür ve zemin kıpkırmızıdır.⁷⁰⁶ O, can alan bir neşterdir.⁷⁰⁷ Kimi zaman da dikene benzetilmiştir.⁷⁰⁸

Nîzeden oldı neyistân ol fezâ

*Ortaya girdi rızâyiçün kazâ*⁷⁰⁹

Mızraklardan yeryüzü lale bahçesine döner:

Nîzelerden oldı sahrâ lâlezâr

*Oldı yeryüzi siperden gülizâr*⁷¹⁰

Bazen süngü servi boylu bir dilber olur.⁷¹¹ Süngünün pürçekleri sevgilinin saçı, süngüde bulunan al bayrak ise sevgilinin yanağıdır. Yine bayraklar içindeki altın sancak, şafak vakti ışık saçan bir güneş veya lale bahçesinde tavus kuşu gibi gezen ve sallanan bir serviye benzetilir:

Kızıl bayrakların 'aksinden ol yol

Pür oldı ergavân u lâle vü gül

Çü bayraklar içinde râyet-i zer

Şafakda mihr-i 'âlem-tâba benzer

Yâhûd bir servdür tâvûs-cevlân

Ki olmuş lâlezâr içre hurâmân

Sünü bir serv-kad dilberdür elhak

*Saçı pürçek yanagı al bayrak*⁷¹²

Süngü ve mızraklar çok uzundur ve sidre-i âlâya uzanır, bayraklar Cebrail'in kanadına benzer:

⁷⁰⁵ Şükrî-i Bitlisî, 1995: 185.

⁷⁰⁶ Merâhî, 2012: 57.

⁷⁰⁷ Firdevsî-i Rumî, 2011: 165.

⁷⁰⁸ Kıvâmî, 2007: 298.

⁷⁰⁹ Şükrî-i Bitlisî, 1995: 160.

⁷¹⁰ Kütahyalı Firâki, 2003: 123.

⁷¹¹ Gelibolulu Mustafa Âli, 2014: 287.

⁷¹² Levend, 2000: 271.

*Ne nîze sidre-i a'lâya hem-ser
Ne bayrak şeh-per-i Cibrîle benzer*⁷¹³

Süngüler yıldıza benzer.⁷¹⁴ Bazen de yıldırım gibi hızlı ve parlaktır. Her silah kıvılcım saçar. Toz ve dumana bulanmış savaş meydanında silahlar bir nur gibi parlar. Çıkardıkları gürültü ve sesler kıyametin koptuğu izlenimi uyandırır:

*Harbelerden yıldırım rahşânıdı
Her yarak ol gün şerâr-efşânıdı*

*Yürüdi mûr u melâh-tek âdemî
Çarha çıkdı boru zurnânın demi*

*Zenberekle harbeler gösterdi nûr
Toz içinden oldu âteşler zuhûr*⁷¹⁵
Mızrak ve süngüler Dahhâk'ın⁷¹⁶ yılanlarına benzer:

*Baş açık gâziler girmişdi bî-pâk
Olupdur nîzeler san mâr-ı Dahhâk*⁷¹⁷

Mızrak uçları başlara yuva yapar:

*Kılıçlar teşne idi toydı kane
Ser-nîze idi bâşa âşiyâne*⁷¹⁸

Tuğlar bazen süpürgeyi andırır. Sucûdî tuğları saçlarını dağıtan bir kişiye⁷¹⁹, davul ve kösü de göğsünü yumruklayan bir yiğide benzetir. Zurnalar feryad figan eder, katı dilli tüfeklerin bile yürekleri ağzına gelmiştir:

*“Tuğlar bölük bölük saçların çözüp ve tabl-ı nekkâreler göğsün dögüp ve borular ve surnâlar feryâd ü nâlişler eyleyüp ve top u tûfenglerin bu kadar seng-dil ve kavî-heyâkil iken yürekleri kopup agzına gelüp”*⁷²⁰

⁷¹³Levend, 2000: 280.

⁷¹⁴Levend, 2000: 289.

⁷¹⁵Şükrî-i Bitlisî, 1995: 169.

⁷¹⁶Dahhâk İran'ın Pişdâdiyan sülalesi hükümdarlarından. Sağ ve sol omzunda iki yılan oturmuş. Bu yılanları her gün iki çocuk beyni ile beslermiş. Dahhâk-i Mârî (Yılanlı Dahhâk) diye de anılan bu zalim hükümdar bir ayaklanma sonucu tahtan indirilmiştir (Pala, 1999: 98).

⁷¹⁷Eyyübî, 1991: 98.

⁷¹⁸Celâlzâde Mustafa, 1997: 270.

⁷¹⁹Gazâ şevkinden dolayı başlarını açıp saçlarını dağıtırlar. Bkz: Yıldız, 2013: 71; Firdevsî-i Rumî, 2011: 164.

Süngü ve mızraklar genelde yedi başlı ejderha, Musa'nın asası, kamış, lale, servi boylu dilber ve Dahhâk'ın yılanlarına benzetilmiştir.

III.2.4.5. Nacak, Balta ve Hançer

Bu savaş aletlerine dair çok fazla benzetme yapılmamıştır. Nacaklar zırhları buz gibi paramparça eder, oklar o çelikten örme zırhların arasından iğne gibi geçer:

Nacaklar cevşeni buz gibi kırdı

*Zırhdan okları iğne gibi girdi*⁷²¹

Teberler (balta) her bedende bir kan çeşmesi açardı:

Açardı yâreler tende teberler

*Olurdu kanile çeşme cigerler*⁷²²

Derya gibi akıp giden askerlerin miğferleri dalgaya, bellerindeki hançerleri de balıklara benzer:

Âhenîn deryâ gibi eylerdi mevc

Akdı a'dâ üzre leşker fevc fevc

Bahr-veş mevvâc idi miğferleri

*Sanki mâhîler idi hançerleri*⁷²³

Turna gagasını andıran kazmalarla kalelelerin duvarları tarumar edilir:

*“Her taraftan mâr-kirdâr ve küleng-minkâr külüngler ile kal'anun bünyâdın berbâd idüp târumâr ideler.”*⁷²⁴

Hançerler düşman kanına susar ve dilleri dışarı sarkar:

Dil uzadırdı o demlerde deşne

*Her biri hûn-ı adûya teşne*⁷²⁵

III.2.4.6. Top

15. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı ordusunda ateşli silahlar yaygınlaşmıştır. Ateşli silahlar içerisinde en etkili kullanılanı toptur. İlkönce bakır,

⁷²⁰Çuhadar, 1998: 51–52.

⁷²¹Aydemir, 2006: 55.

⁷²²Celâl-zâde Mustafa, 1997: 319.

⁷²³Eroğlu, 2007: 223.

⁷²⁴Naç, 2013: 169.

⁷²⁵Abdî Çelebi, Zafernâme: vr. 7a.

sonra demir ve daha sonra tunçtan yapılan toplar kullanılmıştır. Osmanlılar topçulukta ve top yapımında ilerlemişlerdir. Topun savaştaki yeri ve önemi fark edilince bu konudaki çalışmalar artmış. Özellikle Fatih Sultan Mehmed zamanında Osmanlı topçuluğu gelişmiştir. Bir taraftan iki parçalı büyük muhasara topları yapılırken diğer taraftan da yaklaşık yedi yüz kilo ağırlıkta gülle atabilen büyük topları seyyar top dökümhanelerinde dökmüşlerdir. Bu yüzyılda İmparatorluğun en büyük top dökümhanesi olan Tophâne-i Âmire de kurulmuştur. Osmanlılar kendi ürettikleri ve geliştirdikleri toplarla savaşlarda büyük başarılar elde etmişler. Topçuluk sahasındaki üstünlüğümüz 17. yüzyılın sonlarına kadar sürmüştür. 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra Avrupa'daki gelişmelere göre top üretmeye çalışılmış, topların namluları kısalmış, ağırlığı azalmış, hareket kabiliyetleri arttırılmış, yiv açılmış, ağızdan dolma yerine kuyruktan doldurulmaya başlanmış ve yeni top çeşitlerine göre bir sınıflandırmaya tabii tutularak daha etkin bir hale getirilmiştir.⁷²⁶

Eserlerde gülle, darbzen, şakuluz ve zemberek gibi top çeşitlerinden bahsedilir. Lügatlerde “kale döven top, mâdenî levha üzerine kabartma nakışlar yapan”⁷²⁷ olarak tarif edilen darbzen kelimesi, Arapça “darb” (vurma, döğme) kelimesiyle Farsça zeden/zen (vurmak, vuran) kelimelerinin terkibinden meydana gelmiş, Türkçede “darbe vuran” manasında bir sıfattır. Bu toplar büyüklük sırasına göre Şahî Darbzen, Miyâne Darbzen ve Darbzen olmak üzere üçe ayrılır.⁷²⁸ Şakuluz (şakaloz/çakaloz/sakloz); kaz yumurtası iriliğinde gülle atan 30 okka ağırlığında bir tür top, çakıl atan ufak top diye tarif edilmiştir. Kaynaklarda şakalozun farklı yazılışları ve okunuşları mevcuttur.⁷²⁹ Zenberek (zenburek); hayvan üzerinde taşınan küçük top demektir ve hareket halindeyken de kullanılabilir.⁷³⁰ Humbara (kumbara, humpâre); İçi boş demir veya tunçtan yapılmış içine bomba veya benzeri tahrip maddesi koyularak kullanılır, bir nevi eski top olarak değerlendirilebilir. Havan

⁷²⁶ Salim Aydüz, “Osmanlı Silahları, Silah Üretim Merkezleri ve Literatürü Tarihi”, Tarih Okulu, Mayıs-Ağustos 2011, S. X, s.10-11;Nejat Eralp, Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar, TTK Yay. Ankara, 1993, s. 103-104.

⁷²⁷ Devellioglu, 1998: 166, Şemseddin Sâmî, 2009: 853.

⁷²⁸Salim Aydüz: Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi, TTK Yayınları, Ankara 2006, s.373; Eralp, 1993: 117.

⁷²⁹ Eralp, 1993: 117; Aydüz, 2006: 400.

⁷³⁰ Eralp, 1993: 118; Devellioglu, 1998: 1178.

topuyla atarlar.⁷³¹ Padişahın özellikle döktürdüğü büyük ve uzun menzilli toplar da “şahî top” diye adlandırılır.⁷³²

Gazavât-nâmelerde topların görünüşü, çıkardığı ses, yarattığı etki çok sayıda benzetmeye ve anlatıma konu olmuştur. Ejderha gibi ateş saçan o heybetli toplar, Kaf dağına bile yerle bir eder. Tursun Bey topların heybetini ve gücünü şöyle dile getirir: “Ejderhâ-kirdâr âteş-bâr, mehb toplar ki her birinin taşı kûh-ı Elburz’a tokunsa birezin hevâya ve ba’zını deryâyâ salar idi

Kûh-ı Elburz’a tokunsa bir taşı

Kâh gibi toprağın virür yile⁷³³

Ejderhayı andıran toplar sıradan bir ejderha da değildir genelde onun yedi başı vardır.

Yidi baş evren topı ağızaçar

Kal’aya taşlar atar âteş saçar

Çün kazâ ki kal’aya dokunsa top

Bahr u berri sarsar idi hob hob⁷³⁴

Bu ejderha ağzını açtığında etrafa ateş saçar. Onun bu halini görenler aklını yitirir. Topların çıkardıkları seslerden yer gök titrerdi. Onlar fitili şimşek olan birer yıldırıma benzer ve dokundukları yeri tarumar ederdi:

Darbuzenler savâ’ika benzer

Kim şu’â-i fetîli şimşekler⁷³⁵

Top ağzından bazen taştan yumurta bazen de bir dağ çıkar. O, bütün safları bir anda hak ile yeksan ederdi. Ondak kaçmaya kimsenin mecali olmazdı, yelinden insanlar sersemleşir kalırdı. Bu durumu Fütuhî eserinde;

Dehânından çıkar sengîn yumurda

Komaz bir sag taşda vü demürde

...

⁷³¹ Şemseddin Sâmî, 2009: 588; Aydüz, 2006: 407-408.

⁷³² Top ve çeşitleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Eralp, 1993: 117-135.

⁷³³ Tursun Bey, 1977: 47.

⁷³⁴ Firdevsî-i Rumî, 2011: 151.

⁷³⁵ Yavuz, 2003: 392.

*Hemân bir top bin saffi ser-â-ser
Yıkup hâkile eylerdi berâber*

*Serâsîme olurlardı yelinden
Mecâl olmazdı kaçmaga yolundan*

*Atar agzıyla a'dâ üzre bir tag
Komaz ugradığı saqlarda bir sag⁷³⁶*

beyitleriyle anlatır.

Gülleler şeklinden dolayı bazı meyvelerle de anılır. Onlar düşmanın yüreğini soğutmak için düşmana gönderilen karpuzla benzetilir.⁷³⁷ Zekeriya-zâde, kalenin etrafını kuşatmış olan topların kalede yaşayanlara elma; tüfeklerin ise fındık ikram ettiğini belirtir:

*Dem urdukça o rûyîn ejdehâlar
Hisâr üzre yağardı gökten âzâr*

*Tüfenk âvâzı vü topun tarâkı
Cihâna salmışıdı tumpurâkı*

*Hisâr ehline eyleyüp mahâbâ
Tüfenk fındık sunardı vü top elma⁷³⁸*

Topların her bir taşı kürre-i arzdan numunedir.⁷³⁹ Toplar yeryüzüne öyle bir ateş salar ki ateş ve dumandan gökyüzünde bile kaçacak yer bulunmaz. Yedi başlı ejderha gibi heybetli topların darbelerine İskender'in setti bile dayanmaz. Bazende rengârenk savaş meydanında zenberekler gökkuşağını andırır.⁷⁴⁰ Atılan top ve tüfek mermileri bir araya toplansa göğe ulaşır.⁷⁴¹ Asafî ise gülle ve mermileri yağın dolulara benzetir, oklar da su yılanı gibidir:

⁷³⁶ Aydemir, 2006: 57.

⁷³⁷ Celâl-zâde Mustafâ, 2007: 498; Yavuz, 2003: 354.

⁷³⁸ Zekeriya-zâde, 1980: 76; Bu beyitlerin hemen hemen aynısı Sa'yî'nin Belgrad'ın fethini anlattığı eserinde de vardır: Sa'yî, Belgrad Fetihnâmesi, vr. 142a.

⁷³⁹ Tursun Bey, 1977: 201.

⁷⁴⁰ Kıvâmî, 2007: 298.

⁷⁴¹ Aydemir, 2006: 57.

San tegerg idi yagar top u tüfeng

*Su yılanıydı hemân tîr-i hadeng*⁷⁴²

Toplar; mâr-heybet, ejder-sûret, hâne-sûz u âteş-efrûz, şahîn-i bülend-pervâz, berk-nişân, şerer-feşân, saf-şiken, nâr-ı Semûd, minâre-beden, seng-dil, beden-şiken gibi sıfatlarla sıkça anılır.⁷⁴³

Kaleleri döven ve kale kapı ve duvarlarını delik deşik edip kevgire çeviren topdar, kalenin kulelerini göz göz edip sanki bir kafese çevirir. Bu durumu Celâl-zâde Salih:

*“Beyza-i darb-zen-i saff-şiken ile der ü dîvârların delük delük kevgîre döndürüp... havârik top ile kullelerin kafes gibi göz göz eylediler.”*⁷⁴⁴ sözleriyle ifade ediyor.

Kale kuşatmalarında o kadar çok top ve tüfek atılır ki sanki küre-i zemin o kaleye atılmıştır:

*“Darabât-ı top-girân ve sademât-ı tüfeng-i ejder-dehân ile beden-i hisârı bî-cân u nâ-tüvân kılup der u dîvârın berg-i bîd gibi lerzân itdiler. Sademe-i topâteşinden zâviye-i sipihr-i berîne darîr u tanîn ârız olup atbâk-ı arzın şöyle harekete geldi ki güyâ kürre-i zemîn top-ı âhenîne konup ol hisâr-ı metîne atıldı”*⁷⁴⁵

Mancınık ve top seslerinden zemin sallanır ve demir dağlar bile parçalanır:

Mancinik u top savtından zemîn

*Lerze dutdı düşdi kûh-i âhenîn*⁷⁴⁶

Toplar çıkardıkları ses ve yıkıcı etkileriyle anılmışlardır. Ateş saçan topdar genelde bir ejderha ve yıldırıma benzetilmiştir. Gülleler ise dağ, yumurta, karpuz, elma, dolu, şahin gibi unsurlara benzetilmiştir.

III.2.4.7. Tüfek

Topun icadından yarım asır sonra tüfekler kullanılmaya başlanmıştır. Elde taşınabilir ve hafif olmasından dolayı savaşlarda tüfeklere de önem verilmiş. İlk

⁷⁴²Eroğlu, 2007: 460.

⁷⁴³ Cafer İyânî, 2001: 86, 105, 110; Göçmen, 2009: 54–55, Naç, 2013: 170; Merâhî, 2012: 60, 76; Millik Akdoğan, 2005: 37, 51; Gazavât-ı Hayreddin Paşa, yz. 27b; Yıldız, 2013: 75.

⁷⁴⁴ Topal, 2008: 121-122.

⁷⁴⁵ Karamaz, 1996: 107.

⁷⁴⁶ Şükrî-i Bitlîsî, 1995: 332.

örnekleri iki-üç kişi tarafından metrislerde, mazgallarda kullanılmakta ve oldukça hantal bir yapıdaydı. Zamanla tüfeklerin boyutları küçültülmüş ve daha hafif hale getirilerek bir kişi tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Fitilli olan ilk tüfekler, 17. yüzyılın başlarında Fransa'da çakmaklı tüfeklerin icadıyla kullanımdan kalkmıştır. Çakmaklı tüfeklerden sonra da yiv-set sistemli tüfekler ve XIX. yüzyılda ise iğneli tüfekler icat edilmiştir.⁷⁴⁷

Gazavât-nâmelerde tüfekler ve onların mermileri daha önce söylenmemiş olan benzetmelere konu olmuştur. 15. yüzyılda kullanılmaya başlamasından dolayı bu dönem eserleriyle birlikte tüfeğe dair anlatımlara rastlıyoruz.

Tüfekler bazen telmih yoluyla ebabil kuşuna benzetilir.⁷⁴⁸ Tüfeklerden atılan saçmalar, Ebabil kuşlarının attığı taşların Ebrehe'nin askerlerini delip yok ettiği gibi kâfirlerin bedenlerini deler geçer. Celâl-zâde bu durumu şu cümlelerle dile getiriyor:

*“Ve bi'l-cümle iki taraftan sâ'ika-vâr ve berk-âsâr toplar ile ceng ü âşûblar olup üçüncü gün küffâr-ı bed-fiâlin ekseri topları ibtâl olup cânib-i İslâmdan tüfeng fındıkları hevâdan tayr-ı Ebâbil gibi erbâb-ı taddîlin bedenlerini delip niçe melâ'in-i bed-âyîn helâk ve zîr-i hâk olduğundan gayri...”*⁷⁴⁹ yine aynı şekilde Harîfî:

Ebâbil kuşu san ağzında taşı

*Kime dokunsa batar içi taşı*⁷⁵⁰

mısralarıyla Fil Suresi'nde sözü edilen kuş sürüsüne atıfta bulunmuştur.

Tüfeklerden çıkan saçmalar sığırcık kuşları gibidir.⁷⁵¹ Tursun Bey de tüfeklerden çıkan saçmaları kovanından çıkan arılara benzetir:

Kılıçlar gedildi vü sındı sünüler

Tolupturdu meydân ten ile serâser

Kovan arusudur sanaydın tüfekler

Masûn andan oldur ki Allâh bekler

⁷⁴⁷ Aydüz, 2011: 12-13; Eralp, 1993: 104-109.

⁷⁴⁸ Yavuz, 2003: 392; Yıldız, 2013: 141.

⁷⁴⁹ Celâl-zâde Mustafa, 1997: 299.

⁷⁵⁰ Akgün, 2008: 55-56

⁷⁵¹ Yıldız, 2013: 147.

*Uçar zenberekler çekürge misâli
Kime konsa cânından iderdi hâlî⁷⁵²*

Çoğu zaman savaş aletlerinin öne çıkan özellikleri bir arada verilir. Hem ordunun elinde bulunan silahlar hem de savaş düzeni ve askerlerin durumu gözler önüne serilir. Tüfekler yıldırım gibidir, okların her biri ateş saçar. Ejderha ağızlı topların gürültüsü gökleri yarar⁷⁵³, Tuğlar daima sallanır, kementler yılan gibi düşmanın boynuna sarılır. Bazen de tüfekler bir yılanı andırır veya süngüler ejderha olur. Belde bulunan kayış bir yilandır ve ona iliştilmiş olan nacak da bu yılanı yarmış gibi telakki edilir:

*Dizilüp evvelâ tûfeng-endâz
Her biri ceng-sâz ü âteş-bâz*

*Her tûfengün fetîlesi sûzân
Sanasın ejder-i şerâr-feşân*

*Yuttu bir habbı her tûfeng evvel
İde germiyyetile tâ ki cedel*

*Altun üsküf başında elde fetîl
Her biri oldı nûr u nâra delil*

*Olmağile fetîle âteş-bâr
Güyyâ başdan aşdı şu'le-i nâr*

*Harbeler ceng ü harbe hep hâzır
Hidmet-i nîze de değıl kâsır*

*Tûğlar başda muttasıl lertzân
Nûrdan sanasın serv-i revân*

Yirde yatur kamu yetürmeleri

⁷⁵² Tursun Bey, 1977: 127.

⁷⁵³ Yılmaz, 1995: 65.

Döndi tâvûs-ı bâğa cilveleri

...

Ol kayıştan kuşaklarında nacak

Halka-i mâri eylemiş iken şak⁷⁵⁴

Tüfekler zehir saçan bir yılan gibidir ve bir fili bile yıkacak etkiye sahiptir.⁷⁵⁵ Taştan bir fındık olan tüfek mermileri yağmur gibi yağar.⁷⁵⁶ Genelde bela yağmurudur.⁷⁵⁷ Bu yağmurun sonunda da sel akar ama bu sel kan selidir:

Her tüfeng eylerdi ra'd-âsâ figân

Sengçe gûyâ yagar fındık hemân

Her biri zenbûr-veş pervâz ider

Bu kovan kimdür diyü âvâz ider

Yagdı yağmur gibi yağîden tüfeng

Akdı dem-seyl oldı hattâ rûz-ı ceng⁷⁵⁸

Düşman üzerine çok sayıda top ve tüfek mermisi atılır. Kaleye sığınan düşman askerlerine sabaha kadar mermi yağdırılır. Abdî Çelebi o geceyi “fındık gecesi” diye tabir eder:

Şol kadar eylediler harb ü savaş

Câ-be-câ haylî yıkıldı leş ü baş

Geldi serdâra o gün çok diller

Az olur böyle dilâver asker

Gördiler asker-i Rûm etdi hüçûm

Kal'aya kaçdı hemân düşmen-i şûm

Oldı ol sûr içi mâl-a-mâl

Başladı olmaga topıla cidâl

⁷⁵⁴Göçmen, 2009: 37–38.

⁷⁵⁵Akgün, 2008: 55.

⁷⁵⁶Yavuz, 2003: 229, 354.

⁷⁵⁷Naç, 2013: 174.

⁷⁵⁸Eroğlu, 2007: 244.

*Meterisler çü kuruldı yer yer
Cân atup üstüne vardı asker*

*Eylemişleridi sanasın ol gün
Asker-i İslâm cümle düğün*

*Urdular ellerine ehl-i gazâ
Ol gice hûn-ı adûdan hınnâ*

*Atulup tob u tûfengin niçesi
Didük ol giceye fındık gicesi⁷⁵⁹*

Türk askerlerine ait silahların manevi yönden de üstün olduğu ve meleklerle sırdaş ve onlar gibi görünmeden ilerlediği görülür. Celâlzâde Mustafa bu durumu şöyle açıklıyor: “Yeniçeri dilâverlerinin tûfeng-endâzları ki sürûş-ı gayb ile hemrâzlar, melâyikce ra’ d-ü-berk ile demsâzlar, meydân-ı gazâda serbâzlar, ‘arsa-i rezm-gâhda cân-güdâzlar.”⁷⁶⁰ Kimi zaman Müslüman askerlere melekler de yardım eder.

Yukarıda verilen örneklerde de görüldüğü gibi tüfekler genelde ebabil kuşu, arı kovanı, yılan gibi düşünülmüştür. Onun mermileri de taş, fındık, arı, yıldırım ve yağmur gibi unsurlara benzetilmiştir.

III.2.4.8. Kalkan ve Kement

Derya misal ordu içerisinde veya kan deryasına dönmüş meydanda kalkanlar nilüfer yapraklarını andırır.⁷⁶¹ Kimi zaman demirden bir kale gibi sağlam, kimi zaman da bir vuruşta paramparça olurlar. Türk askerlerinin zırhları demirden bir hisar, miğferleri kule, taşıdıkları okların her biri de er gibidir.⁷⁶²

Kalkanlar dolunay gibi parlar:

Müdevver cünneler bedr aya benzer

⁷⁵⁹ Abdî Çelebi, Zafernâme: vr. 7a.

⁷⁶⁰ Celâl-zâde Mustafa, 1997: 261.

⁷⁶¹ Kıvâmî, 2007: 298.

⁷⁶² Celâlzâde Salih, 2008: 301.

*Kemânlar kavs-i kûzag yaya benzer*⁷⁶³

Sûzî Çelebi mızrakları yıldız benzettiği beytinde kalkanı da güneş gibi tasavvur eder:

Sünüsü rast benzeridi şihâba

*Omuzındaki kalkan âfitâba*⁷⁶⁴

Kement kelimesine eserlerde rastlanmasına rağmen bir yılan gibi boyna dolanması dışında fazla bir benzetmeye konu olmaz.⁷⁶⁵

Dolayup burc bu bârûya kemendi

*Nitekim şâh-sâra mâr-ı Hindî*⁷⁶⁶

III.2.4.9. Davul (Tabl), Kös (kûs), Zurna (Surna)

Kös; eskiden savaşlarda, alaylarda deve veya araba üstünde taşınarak çalınan büyük davuldur.⁷⁶⁷ Uzaktan duyulacak kadar gür, görkemli ve gök gürültüsünü andıran bir sesi vardır. Davul ve kös yanında nakâre (nekkâre) sözcüğüne de eserlerde rastlanır. Yine kerrenây ve nefir çıkardığı ses dolayısıyla eserlere konu olmuştur. Kerrenây; büyük boru anlamına gelmektedir. İran'ın mitolojik kahramanı İsfendiyar'ın icad ettiğine inanılır. Üflendiği zaman sûr sesi gibi ortalığı velveleye vermiş. Nefir; boynuzdan yapılan borudur. Savaş ve baskında halkı haberdar etmek için kullanılmış. İki arşın uzunluğa kadar olan nefir mehter çalgılarından da biridir. Kerrenây'ın küçüğü olan bu boru “yuf borusu” olarak bilinir.⁷⁶⁸ Kös, davul gibi çalgıların çıkardıkları sesler düşmana korku salar. Boru ve davul sesleri adeta İsrâfil'in Sur'a üflediği intibamı uyandırır:

Kerre-nây u boru savtı bî gümân

*Viridi İsrâfil sûrından nişân*⁷⁶⁹

Ordu hareket halindeyken davul, kös sesleri, kılıç ve zırh şakırdıları etrafı inletir. Düşman dehşete düşer: “*Ol gün guzâtın atları kişnemesinden divânelerin*

⁷⁶³ Tokay, 2008: 111.

⁷⁶⁴ Levend, 2000: 289.

⁷⁶⁵ Levend, 2000: 289.

⁷⁶⁶ Levend, 2000: 253.

⁷⁶⁷ Devellioğlu, 1998: 528.

⁷⁶⁸ Pala, 1999: 238, 312.

⁷⁶⁹ Şükrî-i Bitlisî, 1995: 332.

*mahmûzları çekişmesinden cebe vü cevşen çakırdısından siperler takırdısından girîv-
i kûs ve na'ra-i nefîrden zırhlar şa'şasından şu'â-i şemşîrden semâ vü simake vahşet
etrâf u nevâhîde olan düşmen-i hâk-sâr ve küffâr-ı bed-kirdâra dehşet düşmüş idi.”*

770

Bu aletler yeryüzünü titrettiği gibi deryayı da çoşturur:

Kerrenây ötüp çalındı çün nefîr

Bahr-i ummân cûş idüp sarsıldı yir⁷⁷¹

Davul ve kôs ordunun hareketini düzenleyip askerleri çoştururdu. Bu aletlerin İsrâfil'in suruna benzetilmesi, kulakları sağır edip düşmana korku salması eserlerin büyük bir bölümünde ortak olan tasavvurlardandır.

III.2.4.10. Bayrak, Sancak, 'Alem

Renkleri ve uzunluklarıyla benzetmelere konu olurlar. Servi gibi uzundurlar, arşa uzanırlar:

Her direfş oldı hevâda bir bulut

Gâh serv oldı 'alemler gâh sükût⁷⁷²

Nergisler gibi zerrin-ser alemler ve laleler gibi bayraklar meydanı süsler.⁷⁷³

Sancaklar meydanı gül bahçesine çevirir:

Otağ ve haymeler ezhâra döndi

Alemden sebzeler gülzâra döndi⁷⁷⁴

Bayraklar kuş gibi her tarafa kanat açar, sancak da tavus gibi cilve yapar:

Açup per her taraf murgân-ı bayrak

Kılur hem cilveler tâvûs-ı sancak⁷⁷⁵

⁷⁷⁰ Naç, 2013: 145.

⁷⁷¹ Firdevsî-i Rumî, 2011: 176; Buna benzer anlatımlar için ayrıca bkz.: Gelibolulu Mustafa Âlî, 2014: 259.

⁷⁷² Bitlîsî, 1995: 323.

⁷⁷³ Kıvâmî, 2007: 298.

⁷⁷⁴ Sinan Çavuş, 1999: 219.

⁷⁷⁵ Sinan Çavuş, 1999: 291.

III.2.4.11. At

Askerlerin hepsi sanki ankâyı andıran atlara biner. Süleyman'ın askerleri gibi havada uçarlar. Savaş meydanına saba rüzgârı cenk kokusunu getirir bu kokuyu alan atlar yerlerinde duramaz kişneyip şaha kalkar:

*Belürdi karşıdan bir bahr-ı ahdar
Demürden tagdı ammâ adı leşker*

*Görüp bu leşkeri cünd-i şehen-şâh
Dediler cân u dilden Allâh Allâh*

*Urup her pehlevân bin türlü na'ra
Bu ceyşe derleridi cem'-i buğra*

*Livâlar şevkıla etdi kıyâmı
Kuşandı 'ışkıla begler hüsâmı*

*Feresler kişneyüp oynar safâdan
Gazâ bûyını çün aldı sabâdan*

*Kulağı çekildi her tabl-bâzun
Erişdi sem'ine çün savtı sâzun*

*Kemânlar bagrına çekdi sihâmı
Zih azgın öpdi dedi al intikâmı*

*Gazâyâ ok gibi togrıldı gönder
El üzre tutdı anı cümle begler⁷⁷⁶*

Hızlı atların ayağının nalı bile ayı kıskandırır:

*Süvar oldu bir esb-i bâd-pâye
Ki na'li tagı reşkeylerdi âya⁷⁷⁷*

⁷⁷⁶ Aydemir, 2006: 49.

⁷⁷⁷ Levend, 2000: 297.

Atlar birer aslandır ve rüzgâr gibi giderler. At ayağından yer kaçmaya çalışır.⁷⁷⁸

Büyük ve gösterişli olan atlar meydanda fil gibi görünür:

*Bir at binerdi sankim file benzer
Yügürse dirdi gören yile benzer⁷⁷⁹*

III.2.4.12. Gemi ve Donanma

Derya üzerinde giden gemiler kanatlı kuştur. Gemilerin her biri bir dağ gibidir ve bulutlara kadar başları uzanır. Bazen bir fil veya yılan bazen de Nil nehrinde yüzen büyük bir timsahtır:

*Çü pîlî ki meydâdadur zûd u tâb
Ki pîlbânı bâd oldı meydânı âb*

*Açupdur kanad uçmağa mürg-vâr
Velî karnı üzre sürünür çü mâr*

*Kuşun kanad'iki bunundur üçer
Deniz üzre kuştan katıtrak uçar*

*Kiminün geh olur kanadı beşer
Tolı karnı içre silâh u beşer*

*Var ola salınmış ana yüz kemend
Ki halka iriştürmeye tâ gezend⁷⁸⁰*

Celâl-zâde Mustafa gemiyi Hüma kuşunun yuvasına benzetir, rüzgâr onun önünden geleceğın habercisi gibi gelir:

*Ne keştî bir hümânun âşiyânı
Şeref burcı meh-i tâbân mekânı*

⁷⁷⁸Kütahyalı Firâki, 2013: 124; Celâlzâde Mustafa, 1997:137.

⁷⁷⁹Sarı, 1994: 331.

⁷⁸⁰Tursun Bey, 1977: 119; buna benzer anlatımlar için bkz.: Tursun Bey, 1997: 169.

Nesîm olmuş önünce peyk-i ikbâl

Refîk-u-hem- 'inânı 'izz-ü-iclâl⁷⁸¹

Her gemi dağ gibi heybetlidir.⁷⁸² Yelkenler bir kuş kanadını andırır. Geminin çapası da bu kuşun gagasıdır:

Ne keştî her biri bir kûh-peyker

Kanadı bâdbân minkârı lenger⁷⁸³

Gemi insan yutan bir timsahdır ya da göğsünün üstünde yürüyen büyük bir yılan benzer:

Ol sefâyin k'anda olmuşdı nebâ

Sân nehengdi ki ola merdüm-rübâ

Her yana pârûların serper idi

Sînesi üzre yürür ejder idi⁷⁸⁴

Gemiler su kuşları gibi kol kanat açıp uçar veya tavus gibi dolaşır. Bazende turna alayı gibi dizi dizi giderler.⁷⁸⁵ Nuh'un gemisi gibi büyük ve doludur. Her biri yedi başlı ejderdir. Vurulan geminin tahtaları deniz yüzeyinde su kuşu misali her yöne uçar⁷⁸⁶ Bunlar o kadar büyüktür ki sanki derya üzerinde Kaf Dağı yüzer. Rüzgâr bile gemilerin hızına yetişemez, onlar peri gibi süzülür gider:

Bu sefâyin her biri deryâ yüzünde kûh-ı Kâf

Her biri her sû suyu eyler şikâf u kâf kâf

Yilden öndin şöyle giderdi ki yil irmezidi

Tozunu deryâ yüzünde yil anun görmezidi

Kuşları deryâda geçdi san peri vârdır uçar

Hem perî-veş ol göze görünmez etmezdi karâr⁷⁸⁷

⁷⁸¹ Celâlzâde Mustafa, 1997: 171; Bu benzetme için ayrıca bkz.: Yıldız, 2013: 88.

⁷⁸² Yıldız, 2013: 81.

⁷⁸³ Levend, 2000: 297.

⁷⁸⁴ Eroğlu, 2007: 218; ayrıca bkz.: Yıldız, 2013: 81.

⁷⁸⁵ Yıldız, 2013: 102.

⁷⁸⁶ Kıvâmî, 2007: 504; Naç, 2013: 156, 161; Yıldız, 2013: 85.

⁷⁸⁷ Akgün, 2008: 39.

Donanma ve gemilerin bir benzeri daha yoktur. Gemi sayısı çok fazladır. Hepsi yelkenlerini açıp ilerlediği zaman gökyüzü görünmez ve bir çadır gibi her yeri örterler:

*Şol kadar açdı deniz yüzinde keştî bâdbân
Sanki çadırlardan oldu bir fezâ pür-sâyebân*⁷⁸⁸

Deniz yüzeyinde gökteki kuştan bile daha hızlı giderler. Gemilerin her biri asker ve silahla ağzına kadar doludur. O taşıdıkları topların bir güllesi denize düştüğü zaman öyle bir etkisi olur ki deryadaki balıklar karaya fırlar:

*Gemiler ki kuşdan dahi tîz-per
Kamu tolu idi yarag ile er
...
Çü yelken açuban yörirdi tamâm
Deniz yüzüne san kuruldu hıyâm

Çü top atılıp tokunırdı suya
Balıklar düşerd'atılıp kurıya*⁷⁸⁹

Bahar mevsiminde yeryüzünün çiçeklerle süslenmesi gibi donanma da denizi öyle süsler⁷⁹⁰. Kıvâmî bunu şöyle tasvir eder: “Şöyle ki fasl-ı bahârda sahrâlar yüzi müzeyyen olduğu gibi deryâ yüzi dahi dürlü ezhârıla müzeyyen oldu. Ebur gibi tenteler, ra'd gibi toplar ve şimşek gibi tüfekler ve kavs-i kûzah gibi zenberekler ve bârân bigi tîrler ve lâleler bigi bayraklar ve semenler bigi bâde-bânlar ve sûsenler bigi tîgler ve berg-i nîlüfer bigi kalkanlar ve nergesler bigi zerrîn-ser ‘alemler ve hârlar gibi nîzeler verd-i sibz ü ahmer ve gülgûnî güller gibi ‘asker-i İslâm kimi ak ‘imâmelerle ve kimi kızıl bôrklerle gülistânlar güllerle zeyn olduğu gibi bunlar dahi zeyn oldılar.”⁷⁹¹ Görüldüğü gibi nasıl ki baharda yeryüzü rengârenk olursa gemiler de deryayı öyle süsler. Tenteler bulutlara benzer, toplar gök gürültüsü, tüfekler şimşektir. Küçük toplar gök kuşağı, oklar yağmurdur. Bayraklar lale, yelkenler yasemin, kılıçlar susam, kalkanlar nilüfer yaprağı, alemler nergis gibi altın başlı, mızraklar dikendir. Gül bahçesini süsleyen kırmızı gülü andıran İslam askerleri ak

⁷⁸⁸ Tursun Bey, 1977: 199.

⁷⁸⁹ Tursun Bey, 1977: 211.

⁷⁹⁰ Bu tarz benzetmeler için bkz.: Öztürk, 1987: 90; Eroğlu, 2007: 474-475.

⁷⁹¹ Kıvâmî, 2007: 298.

imame ve kızıl brkleriyle meydanı doldururlar. Yazar, gemiyi ve onu oluşturan unsurları bahar tablosu çizerek gözler önüne sermiştir.

Altın başlı sancaklar ile rengârenk bayrak ve snglerden gemiler kamışlık veya hurma bahçesini andırır.⁷⁹²

Deryada iki timsah bir birine girmiştir. Karşılıklı ok yağmuru başlar, askerler kendilerini oklardan korumak için gemiyi yatırıp siper ederler. Çarpışma anında gemiye pekçok ok saplanır ve gemi kirpiyi andırır. Akan kanlardan Karadeniz renk değiştirmiştir. Denizin içi leş ile dolmuş, yıllarca balıklar a kalmamıştır:

*Bahr içinde atdılar tr-i hadeng
Ceng ider deryâda gy ki neheng*

*Türden kurtarmaga cân-ile ser
Devrp itmişlerdi keştyi siper*

*Sancılayın oklarla başdan dibi
Oldı pşt-i keştî bir kirpi gibi*

*Ol kadar mecrûh anda viridi cn
Eyledi bahr-ı siyh ala kan*

*Gayrı reng almaz dinr gerçi siyâh
Surh idi Karadeniz b-iştibâh*

*Cümleten deryâ içi tolmuşdı leş
Mhiye yıllarca kt olmuşdı leř⁷⁹³*

Firdevsî Midilli adasını kuşatmaya gelen düşman gemilerini ve içerisinde bulunan asker ile silahları uzun uzun anlatır. Gemilerden denizin görünmediği, onların direklerinin göğe merdiven olduğu ve gemilerden bir set kurulduğunu şöyle tasvir ediyor:

⁷⁹² Yıldız, 2013: 79.

⁷⁹³ Eroğlu, 2007: 460.

*Çün müheyy'oldı çerî gördi yerak
Yaruk üstüydü gemide oturak*

*Barçadan Efrengler lenger çeker
Yidi başlu sanki bir ejder çeker*

*Çekdiler yelken tutup kıçda dümen
Yir yirin oturdu cengî tîg-zen*

*Her gemi içi tolu tûfeng idi
Tûp-zenler cümlesi Efreng idi*

*Çün gemiler suda yürür tuşa tuş
Bahr-i ummân mevc uruban itdi cûş*

*Büridi deryâ yüzün barça göke
Göge sudan nerdübân oldı göke*

*Gögde Keyvan burcuna irdi seren
Suda balık karnına degdi dümen*

*Eyle gitdi keştiler çün bâd-ı Hûd
Her birinden top saçar nâr-ı Semûd*

*Her geminün burcı san seyr-i Esed
Bahr üzre duruşı Ye'cûc-i sed*

*Kapladı sunun yüzün ıgrıb gemi
Kim görünmezdi gemiden su nemi⁷⁹⁴*

Gemilerin güçlü ve kalabalık olduğunu ifade ederken yazarların benzer anlatımlar yaptıkları görülür. Gemilerin direkleri gökyüzüne, dümenleri denizin dibine kadar ulaşır. Tüm gemiler top, tüfek ve asker ile tıka basa doludur. Düşman

⁷⁹⁴Firdevsî-i Rumî, 2011: 156.

gemilerinin tasviri ile Türk gemilerinin tasviri genelde benzerdir. Farklılıklar çoğu zaman askerlerin tasviri, bayrak ve giyim konusu üzerine yoğunlaşır. Düşman askerlerinden bahsedilirken aşağılayıcı sıfatlar kullanılır. Onlara dair hep dinsizlikle alakalı benzetmeler, Türk askeriyle ilgili İslamî unsurlar ve çağrışımlar ön plana çıkarılır. Firdevsî; Osmanlı gemilerinin tasvirini yaparken de yukarıda düşman kuvvetlerine ait gemiler için kullandığı ifadelere yer verir:

*Kûs-i şâhî çaldırıp çekdi alem
Devlet ile iskeleye indi hem*

*Hâzır oldu ne ki varsa keştiyân
Tutulup dümen açıldı bâd-bân*

*Her gemiye girdi leşker bî-girân
Âdemîye vü gemiye yok oran*

*Barçaya girdi Paşa dikdi alem
Berr ü bahri büridi hayl ü haşem*

*Kerrenây ötüp çalındı çün nefîr
Bahr-i ummân cûş idüp sarsıldı yir*

*Doldı yelken esdi yel gitdi gemi
Geçdi bahrı tutdı görünmez nemi*

*Tutdı İskender Boğazın ığrıbâr
Her göke câmi-sıfat gevlek-minâr*

*Burc-i Hûte çıkdı göke de seren
Sevr ü Hûte girişür suda dümen*

*Burçlardan atılır top u tüfek
Gökd'esed balunladı suda semek*

*Çün denizde donanup gitdi gemi
Uş gemide vardur üç yüz âdemî*

*Akdenizi büridi kara göke
Dümeni ferşe iriür gevlek göge*

*Barça var ki eyle vâsi' san felek
Yidi kat gök gevleginde yid'elek*

*Gögi yelken büridi suyu kürek
Ferşe dümen arşa irişdi direk⁷⁹⁵*

Gemilerin direkleri bağ içindeki servi, yelkenleri de taze açılmış gül yaprağıdır. Onlar kimi zamanda rüzgârı kol kanat edinmiş uçan kuşlardır. İçleri en değerli cevher ve madenlerle doludur. Derya yüzeyine misk gibi kokular dağıtırlar ve etrafı gül bahçesine çevirirler:

*Gemilerle münakkaş oldu deryâ
Direkler bağ içinde serv-âsâ*

*Açılmış berg-i güldür bâd-bânı
Binâ-i behcetine bâd-bâni*

*Gemiler tayra benzerdi uçarlar
İdinmişler nesîmi bâl u perler*

*Derûnı ma'den u kan-ı cevâhir
Tolu la'l ü le'âlî vü zevâhir*

*Gülistân eylediler rûy-i bahri
Kılupdı misk ü amber bûy-ı bahri⁷⁹⁶*

⁷⁹⁵ Firdevsî-i Rumî, 2011: 176.

⁷⁹⁶ Celâlzâde Mustafa, 1997:109.

Zekeriyazâde sandalları abdalların kaşıklarına,⁷⁹⁷ Celâlzâde Mustafa da gemilerin direkleri üzerindeki kovaları dilenci çanağına benzetir. Onlar Allah'a fetih için niyaz ederler.

Diregi üstüne külekleri kecgül-i niyâz

*Baş açup Hakka fütûh için ider arz-ı niyâz*⁷⁹⁸

Örneklerde de görüldüğü gibi gemiler genellikle timsah, fil, yılan, tavus, kuş, kuş yuvası, dağ, kirpi, peri gibi varlıklara benzetilmiştir. O, denizde İskender'in setti gibidir. Onun direkleri serviye, çapası gagaya, yelkenleri, kanat, bulut, yasemin ve gül yaprağına benzer.

III.2.5. EDEBÎ SANATLAR

Her edebî eser gibi bunlarda da çok sayıda edebî sanata rastlamak mümkündür. Edebi sanatlardan en fazla teşbih, iktibas, telmih ve mübalağa göze çarpmaktadır. Eserlerde öne çıkan başlıcasanatlar şunlardır:

Teşbih

Benzetme sanatına dair söylenenleri bir tabloyla bölümün sonuna ekledik. Burada örnek olması bakımından birkaç tanesine yer verilmiştir.

Şakıdı şimşek gibi şimşîrler

*Yağdı bârân-veş şeb içre tîrler*⁷⁹⁹

La 'l ü yâkût içinde ol şemşîr

*Oldı nahl-i şükûfe-zâra nazîr*⁸⁰⁰

⁷⁹⁷ Zekeriyazâde, 1980: 55.

⁷⁹⁸ Yıldız, 2013: 103.

⁷⁹⁹ Eroğlu, 2007: 226.

⁸⁰⁰ Göçmen, 2009: 40.

Oturdu yerlü yerinde asâkir-i ezhâr

*Düzüldi cümleten erkân-ı şehriyâr-ı çemen*⁸⁰¹

Sadece manzum eserlerde değil mensur eserlerde de bu tarz pek çok benzetmeye şahit oluruz. Celâlzâde Salih askerleri ve silahları rengârenk unsurlara benzetir:

*“Ol anda ser-te-ser şehri içi şî‘âr-ı bahâr ile dolup elvân-ı gûnâ-gûnile şekl-i bukalemuna döndi. Solakların bürg-ı sepîdi berg-i zanbak gibi ser-efrâz olup yeniçerinün zerrîn külâhı nergis gibi dil-fürûzidi. Lâle-peyker kırmızı mücevvezelerde sarılı akgül gibi imâmeler üzerinden salınan sepid taylasanlar dest-i yâsemîne dönmişidi. Altun başlu alemlerün her biri başına gün doğmuş bir serv-i pâydâridi. Al bayraklı nîzeler nihâl-i erguvâna dönüp uclarındaki demürleri seyyâle-i jâleler misâliydi. Frengî harbelerile şîrâzî hançerler berg-i sûsen ü bîde benzeyüp musrî kılıçların her biri bir ince cûy-bâra dönmişidi.”*⁸⁰²

Keştiler taht-ı Süleymân idi san

*Sâye-bân olmuşdı gûyâ bâdbân*⁸⁰³

Her biri şîr-i jiyâna benzer

*Kirpiği tîg ü sinâna benzer*⁸⁰⁴

Merâhî sefer esnasında yapılan köprüyü şu benzetmelerle anlatır:

Ya hevâ üzre o gerdân olmuş

*Ya meğer taht-ı Süleymân olmuş*⁸⁰⁵

Telmih

Anlatımlarda en fazla başvurulan sanatlardan biri de telmihtir.

Hız. Ali, onun kılıcı ve atı eserlere konu olur ve sıkça anılır:

Revân depret zebân-ı âb-dârı

*Alî gibi ele al Zü'l-fikârı*⁸⁰⁶

⁸⁰¹ Yılmaz, 1995: 20.

⁸⁰² Topal, 2008: 245.

⁸⁰³ Eroğlu, 2007: 475.

⁸⁰⁴ Arslantürk-Kaçar, 2012: 34.

⁸⁰⁵ Arslantürk-Kaçar, 2012: 42.

⁸⁰⁶ Levend, 2000: 244.

*Süvâr oldı semendine o server
Sanasın Düldüline bindi Hayder⁸⁰⁷*

*Keremde Hayder-i Kerrâr'dur şiyemde Ömer
Sehâda bahr-i güher-bârdur ana hem-ser⁸⁰⁸*

Yine aynı şekilde diğer İslam büyükleri de anılır:

*İkisinden 'adû müstağrak-ı hûn
Biri Mûsâyidi san biri Hârûn⁸⁰⁹*

İskender, onun Yecûc ve Mecûc'le mücadelesi, yapmış olduğu büyük seddi eserlerde zikredilir:

*N'itdi gör İskender-i devr-i zamân
Düşmen-i Ye'cûca çün virdi amân⁸¹⁰*

*Demürden dağ idi sahrâda ecnâd
Çü Zü'l-karneyn'i çekmiş sedd-i pülâd⁸¹¹*

Cemşid, Ferîdun, Behremen, Rüstem, Dârâ, Zâl, Gîv, Dahhâk, Ferhad gibi tarihi kahramanlara göndermeler yapılır:

*Oturdu her biri yerlü yerinde
Kimi Rüstem kimi Behmen yerinde⁸¹²*

*Ger Ferîdûn Şâh ger Dahhâk-ı pîr
Buna benzer görmediler dâr u gîr⁸¹³*

İktibas

Bu eserlerde ayet ve hadislerden çok sayıda alıntı yapılmaktadır. Bütün eserlerde iktibasa rastlanır

⁸⁰⁷ Levend, 2000: 289.

⁸⁰⁸ Göçmen, 2009: 46.

⁸⁰⁹ Levend, 2000: 261.

⁸¹⁰ Eroğlu, 2007: 419.

⁸¹¹ Sinan Çavuş, 1999: 289.

⁸¹² Levend, 2000: 277.

⁸¹³ Kütahyalı Firâkî, 2013: 159.

“...hezârân hezâr sipâh-ı sipâs ol kâdir-i ber-kemâle ki ‘azamet ü kibriyâsı halvet-serâyının serâ-perdesi lâ-yüdrikehu’l-epsâr ve kasr-ı celâl-i ‘izzetinün nakş-ı nigârı huve’l-vâhidü’l-kahhârdur”⁸¹⁴

“... bu cânibden tîr tîz sayha-sâz ra’d-âvâz toplar gedüklerden içerüsine atılup girivlerinin mehâbeti ‘ izâ zülzileti’l-erdu zilzâlehâ’ âyetinün mefhumun iş’âr idüp”⁸¹⁵

Erişüp kal’a-i ma’hûde nâgâh

*Okundi âyet-i nasrun min-Allâh*⁸¹⁶

*Bu gülzâr rengîn çiçekler ile meşhûn ve esmâr-ı gûnâ-gûn fihâ fevâkihü kesîratün ve minhâ-te’külûn haber-i ferhat-nümûnı üzre hadd-i ta’rifden efvândur.*⁸¹⁷

Âyet-i fethe ibtidâdur bu

*Cennet-fettâhdan ‘atâdur bu*⁸¹⁸

*Her bâr ki küffârun âteş-i hasedile sîneleri germ olup leheb-i hiddetleri zebâna ura, âb-ı nâb-ı şimşîrile mecâl virmeyüp söyündürürleridi ‘kullemâ evkadû nâran lil harbi eftehâllâhu’ illâ ki dîde-i maksûd dahi vakt-i mev’ûdına bakup vücûd-ı şerâ’it ve irtifâ’-ı mevâni‘ tamâm husûle gelmiş değildi.*⁸¹⁹

İstiare

Âsafî şecaâtnâmede laleyi eline kadeh almış bir kişiye benzetmiştir:

Lâle gibi destine al bir kadeh

*Nûş idüp bezm-i cihânda ol ferah*⁸²⁰

Mensur eserlerde de bu sanata sıkça rastlanır:

*“Meydân-ı vegâda siper gibi her biri gögsün gerüp tîg ve tûg gibi baş açık yalın ayakgazâ yolunda çalışmışlardır”*⁸²¹

Kapalı istiare yoluyla aslan komutana benzetilir:

⁸¹⁴ Naç, 2013: 134.

⁸¹⁵ Sinan Çavuş, 1999: 409.

⁸¹⁶ Sinan Çavuş, 1999: 451.

⁸¹⁷ Akgün, 2008: 31.

⁸¹⁸ Göçmen, 2009: 18.

⁸¹⁹ Topal, 2008: 279.

⁸²⁰ Eroğlu, 2007: 448.

⁸²¹ Topal, 2008: 112.

Çıkdı rezme çarhacılarla o şîr

İtdi ol mülhidler ile dâr-gîr⁸²²

Rahimîzâde Gonca-i Bağ-ı Murad'da bahar tasviri yaparken çiçekleri istiare yoluyla padişah ve askerlere benzetir. Güllerin şahı (Padişah) tahtına oturur ve rengârenk çiçekler onun eteğine yüz sürer. Padişah müjde için gül bahçesine sümbülü gönderir, meclis için gerekli hazırlıklar yapılır ve susamın eline kılıç verilir. Sonunda da kış ülkesi feth edilip ortadan kaldırılır:

Şâh-ı gül taht-ı zümürüd-fâma çün kıldı cülûs

Cem' olup ezhâr pâ-y-ı taht-ı şâhı etdi bûs

Müjde için gönderüp gülzâre evvel sünbülü

Hâzır u âmâde ede işrete şâh-ı güli

Lâlenin başına izzetle kodı tâc-ı vekâr

İltifât-ı şâhla gülşende buldı iştihâr

Tîg verdi sûsenin destine ta kim katl-i âm

Eyleyüp kavm-i şitânın işini tamâm⁸²³

Âsafî Türk askerlerini aslana benzettiği beyitte, düşman askerlerini de istiare yoluyla fırtına önünden kaçan bulutlara benzetir.

Ardın almışdı kovardı sanki bebr

Bâd-ı sarsardan girîzân idi ebr⁸²⁴

Kütahyalı Firâkî padişahı güneşe benzettiği beytinde onun etrafındaki askerleri de bulut gibi tasavvur eder:

Kara buluda süvâr oldı âftâb

Çekdi yüzine güneş tozdan nikâb⁸²⁵

Teşhis ve İntak

⁸²² Eroğlu, 2007: 243.

⁸²³ Karanfil, 1998: 70-71.

⁸²⁴ Eroğlu, 2007: 462.

⁸²⁵ Kütahyalı Firâkî, 2013: 135.

Savaş araç ve gereçlerinin kişileştirildiği de görülür. Kale Kaf dağından bile yüksekte durur ve bu yüzden Kaf dağına alçak diye hitap eder.⁸²⁶Merâhî suyu dilbere benzettiği beytinde su üzerindeki köprüyü de onun kemerine teşbih eder:

Âb olmuş sanasın bir dilber

*Pül anun oldu miyânına kemer*⁸²⁷

Yaralar; kılıç ve hançerden aman diler:

Her cerâhat ağzın açdı ol zaman

*İstedi şimşîr hançerden emân*⁸²⁸

Belgrad kalesinin gözcüsü Ülker, muhafızı Satürn, bekçisi ise Mars'dır:

Süreyyâdır burucunda nigezbân

*Zuhal dizdârıdır Merrîh derbân*⁸²⁹

Tenasüp

Savaş ve savaş araç-gereçlerine dair kavramlar tenasüblü bir biçimde bir arada kullanılmıştır:

Ditrettdi kûh-ı Kâfi eflâke saldı lerze

*Tob u tüfenk ü na'ra âfât-ı tîr-i bârân*⁸³⁰

Nîzeden tîr olmuşidi lâlezâr

*Hem siperden dağ u sahrâ gülizâr*⁸³¹

Kamusı şîr-i ner ü ejder ü bebr ile peleng

*Görinür ayn-ı adüvvde yemm-i heycâye neheng*⁸³²

Leff ü neşr

⁸²⁶ Topal, 2008: 269.

⁸²⁷ Arslantürk-Kaçar, 2012: 51.

⁸²⁸ Şükrî-i Bitlisî, 1995: 61.

⁸²⁹ Sinan Çavuş, 1999: 46.

⁸³⁰ Çolak, 2015: 404.

⁸³¹ Kütahyalı Firâkî, 2013: 234.

⁸³² Yıldız, 2013: 87.

Tenasübün yanında eserlerde leff ü neşr sanatı da yapılmıştır. Aşağıdaki beyitte bende-zincir ve server-şîr kelimeleri arasında mürettep leff ü neşr vardır:

Bende çekdiler yine ol serveri

*Urdılar zencîre ol şîr-i neri*⁸³³

Şükrî-i Bitlisî hisar-şehir ve kan-lale sözcükleri arasında gayr-ı mürettep leff ü neşr yapmıştır:

Surh-serkaniyle toldı ol hisâr

*Tâc-ı hamrâ şehrin itdi lâlezâr*⁸³⁴

Kütahyalı Firâkî İslam askerleri ile düşman askerlerini kıyaslarken deryâ-yı zulmet-ceyş-i şeytan ve iman-Rahman kelimelerini birbirleriyle ilişkilendirerek kullanır:

Biri deryâ-yı zulmet biri îmân

*Biriceyş-i Şeytân birisi Rahmân*⁸³⁵

Cafer İyânî aşağıya aldığımız beytinde sahra-derya ve hayme-habab kelimeleri arasında mürettep leff ü neşr yapmıştır:

Doldı sahrâhaymelerle bî-hesâb

*Sanki deryânın yüzün tutdı habâb*⁸³⁶

Aşağıdaki beyitte de hadd-Sultân-ı Rum ve Hatt-yeniçeri sözcükleri arasında mürettep leff ü neşr yapılmıştır:

Haddün öninde hattun alayı tozup gider

*Sultân-ı Rûm öninde yürür san yeniçeri*⁸³⁷

İrsal-i mesel

Atalardan bu meseldür şöyle bil

*Çıkarur inden yılanı tatlu dil*⁸³⁸

Tevazudan ırag itme özünü

⁸³³ Eroğlu, 2007, 357.

⁸³⁴ Şükrî-i Bitlisî, 1995: 227.

⁸³⁵ Kütahyalı Firâkî, 2013: 366.

⁸³⁶ Cafer İyânî, 2001: 73.

⁸³⁷ Öztürk, 1987: 94.

⁸³⁸ Eroğlu, 2007: 196

*İki işit ve bir söyle sözünü*⁸³⁹

Tevriye

Bezmede rezmede oldur piyâle-gîr ü dilîr
Aceb mi düşse *ayağına* nice yüz bin şîr⁸⁴⁰

Ma'reke Ceyhûn'a döndi kan ile
Kana kana ağladı imkânile⁸⁴¹

Götürüp tîr ü tîz ü tîg ü kalkan
Oturandı vü gitdi vü *kalkan*⁸⁴²

Dedi hayfâ kesilmiş nesl-i kâfir
Gazâyâ *kanda* varavüz biz âhir⁸⁴³

Mübalâğa

Askerlerin sayısı ve yaşananlar genelde mübalâğalı anlatılır:

*“Cihânun her kûşesinden mûr u mâr ve melah u sûsmâr sağışınca asker
yürüyüp âfâk-ı âlemi tutdı.*⁸⁴⁴

Savaş meydanında yaşananlar Nuh tufanına benzetilir:

*Seyl-i tuğyânından olmazdı semâdan arz fark
Sanasın tûfân-ı Nûh-idi cihânı itdi gark*⁸⁴⁵
*Araba eşk-i firâvân içre
Keştî-i Nûh idi tûfân içre*⁸⁴⁶

*Kurılan hayme-i vâlâ andan
Pestdür çarh-ı mu'allâ andan*⁸⁴⁷

⁸³⁹ Derviş Gubârî, 2007: 157.

⁸⁴⁰ Göçmen, 2009: 46.

⁸⁴¹ Şükrî-i Bitlisî, 1995: 274.

⁸⁴² Derviş Gubârî, 2007: 70.

⁸⁴³ Aydemir, 2006: 58.

⁸⁴⁴ Topal, 2008: 112-113.

⁸⁴⁵ Karanfil, 1998: 67.

⁸⁴⁶ Göçmen, 2009: 77.

⁸⁴⁷ Kaçar-Arslantürk, 2012: 38.

Sinan Çavuş bir köprüyü tasvir ederken onun yeryüzünden geniş ve gökyüzünden uzun olduğunu söyler:

“... *vâki*’ olan *cisr-i memdûd* ki *a’razun min’el-arz ve etvalun min’es-semâdir*”⁸⁴⁸

Tezat

Zulmeti gitdi *cihânın* oldu *nûr*
İtdi *meydân* içre *gâziler* *zuhûr*⁸⁴⁹

Kâfiristân cümle düşmandır bize
Bu mesel gün gibi *rûşendür* size⁸⁵⁰

Bize Hızır oldun bugün *âb-ı hayât*
Sundun a’dâya dahı *tîg-ı memât*⁸⁵¹

Hüsn-i Ta’lîl

Celalzâde Salih Çelebi, balıkların pullarını zırha benzetir ve onların pullu olmalarını savaş aletlerinin korkusuna bağlar:

“*Âlât-ı harb* korkusundan içinde yüzen *mâhîler* pullu *cevşenler* giydi.”⁸⁵²

Güneşin batışı, savaş meydanında yaşananlara dayanayıp kaçmak olarak değerlendirilmiş:

Hakk’a zâherdir o dem şoldenlü olmuşdır kırân
*Hısn-ı garba gerdi havfından kaçup şems-i cihân*⁸⁵³

Gökyüzünün kızılığ da kan buharından dolaydır:

Ma’reke peykân ucından toldı kan
*Kan buharından kızardı âsuman*⁸⁵⁴

Alemlerin başlarının yukarıda olması kan içindir:

Giru baş kaldırdı kan için alem

⁸⁴⁸ Sinan Çavuş, 1999: 34.

⁸⁴⁹ Eroğlu, 2007: 404.

⁸⁵⁰ Şükrî-i Bitlisî, 1995: 55.

⁸⁵¹ Kütahyalı Firâki, 2013: 164.

⁸⁵² Topal 2008: 267; benzer anlatım için ayrıca bkz.: Sinan Çavuş, 1999: 415.

⁸⁵³ Karanfil, 1998: 103.

⁸⁵⁴ Şükrî-i Bitlisî, 1995: 61.

*Her alem başında rahşân câm-ı Cem*⁸⁵⁵

Tecâhül-i ârif

*Püšte püşteydi dayandı leş leşe
Hiç tahammül ide mi mûr âteşe*⁸⁵⁶

*At ayağından cihânı tutdı toz
Bilmez idi kimse şeb midir ya rûz*⁸⁵⁷

III.2.6. SAVAŞ TASVİRLERİNDEKİ BENZETMELERİN ANALİZİ

Anlatılanları somut hale getirmek, duygu ve düşünceleri etkili bir şekilde iletmek için teşbihten sıkça yararlanır. Gazavâtnâmelerde çok sayıda benzetme göze çarpmaktadır ve bunların tamamının örneklendirilip teze dâhil edilmesi zordur. Bundan dolayı bu bölümde benzetmeler bir tabloda gösterilmiş ve örneklerle bakmak isteyenler için eserlere atıfda bulunulmuştur. Ordu, savaş meydanı, askerler ile savaş araç ve gereçlerine dair yapılan benzetmeler alfabetik olarak sıralanmıştır. Teşbihten amaç benzeyenin durumunu açıklamak ve onun niteliklerini sıralamaktır. Genelde benzeyen, kuvvetli yön diye de ifade edilen kendisine benzetilen ile açıklanır. Bunun değiştiği durumlar da söz konusudur. Yani genelde kendisine benzetilen olarak bilinen unsurlar, benzeyen de olabilir. Teşbih-i maktûb diye adlandırılan bu tarz teşbihler başlıklardan hemen sonra verilerek bu durumun farkedilmesi amaçlanmıştır. Mesela eserlerde genelde savaş meydanı gül bahçesine, askerler servi veya güle onların kılıçları da sûsen'e benzetilir. Çok az da olsa bu durumun değişip gül bahçesi savaş meydanına, orada bulunan servi ile gül askerlere, sûsen de kılıca benzetilmiştir. Bu husus genel itibariyle bahar tasviri yapılırken başvurulan anlatım tarzlarındandır.

⁸⁵⁵ Şükrî-i Bitlisî, 1995: 326.

⁸⁵⁶ Eroğlu, 2007: 394.

⁸⁵⁷ Kütahyalı Firâkî, 2013: 154.

Bahar geldiğinde bahçenin durumu rengârenk bir orduyu andırır. Bazen de bir savaş meydanı gibi çiçekler birbirleriyle savaşır. Bu benzetmeler hangi unsura dairse o kavramın hemen devamında gösterilmiştir.

BENZEYEN	KENDİSİNE BENZETİLEN
Ordu	Akdeniz ⁸⁵⁸ Aslan ⁸⁵⁹ Bahçe ⁸⁶⁰ Dağ ⁸⁶¹ Dalga ⁸⁶² Deniz ⁸⁶³ Elburz ⁸⁶⁴ Ejderha ⁸⁶⁵ Fil ⁸⁶⁶ Karadeniz ⁸⁶⁷

⁸⁵⁸ Topal, 2008: 167.

⁸⁵⁹ Firdevsî-i Rumî, 2011: 123.

⁸⁶⁰ Zeyrek, 2001: 17.

⁸⁶¹ Tursun Bey, 1977: 123; Şükrî-i Bitlîsî, 1995: 249.

⁸⁶² Topal, 2008: 228.

⁸⁶³ Tokay, 2008: 79; Şükrî-i Bitlîsî, 1995: 32; Kütahyalı Firâki, 2013: 126; Firdevsî-i Rumî, 2011: 123, 162; Yıldız, 2013: 87; Eroğlu, 2007: 482; Abdî Çelebi, Zafernâme: vr. 5b; Tursun Bey, 1977: 200; Sa'yî, Belgrad Fetihnâmesi, vr. 142a.

⁸⁶⁴ Firdevsî-i Rumî, 2011: 123.

⁸⁶⁵ Firdevsî-i Rumî, 2011: 123; Sa'yî, Belgrad Fetihnâmesi, vr. 142a.

⁸⁶⁶ Kararmaz, 1996: 57.

	Kaf ⁸⁶⁸ Sel ⁸⁶⁹
Savaş Meydanı	Altın define ⁸⁷⁰ Ateş deryası ⁸⁷¹ Bostan ⁸⁷² Cehennem ⁸⁷³ Deniz ⁸⁷⁴ Gül bahçesi ⁸⁷⁵ Harman yeri ⁸⁷⁶ Kamışlık ⁸⁷⁷ Karadeniz ⁸⁷⁸ Gökyüzü ⁸⁷⁹ Lale bahçesi ⁸⁸⁰ Mahşer yeri ⁸⁸¹ Marangozhane ⁸⁸² Meclis ⁸⁸³ Pazar ⁸⁸⁴ Püşte ⁸⁸⁵

⁸⁶⁷ Topal, 2008: 167.

⁸⁶⁸ Firdevsî-i Rumî, 2011: 123.

⁸⁶⁹ Firdevsî-i Rumî, 2011: 123, 162, 171; Kütahyalı Firâki, 2013: 126; Yıldız, 2013: 87; Kaytaz, 2013: 175.

⁸⁷⁰ Celâl-zâde Mustafa, 1997: 134.

⁸⁷¹ Eroğlu, 2007: 457.

⁸⁷² Akgün, 2008: 59; Eroğlu, 2007: 193, 404.

⁸⁷³ Naç, 2013: 164.

⁸⁷⁴ Severcan, 1988: 121; Aydemir, 2006: 61; Sinan Çavuş, 1999: 269.

⁸⁷⁵ Kütahyalı Firâki, 2003: 123; Tursun Bey, 1977: 123, 634.

⁸⁷⁶ Levend, 2000: 291.

⁸⁷⁷ Şükrî-i Bitlisî, 1995: 160.

⁸⁷⁸ Eroğlu, 2007: 459.

⁸⁷⁹ Celâl-zâde Mustafa, 1997: 135; Topal, 2008: 245.

⁸⁸⁰ Levend, 2000: 271; Kütahyalı Firâki, 2003: 123.

⁸⁸¹ Aydemir, 2006: 54; Cafer İyânî, 2001: 87; Yılmaz, 1995: 59; Kütahyalı Firâki, 2013: 127, Naç, 2013: 168, 170; Yavuz, 2003: 248.

⁸⁸² İncalcık, 1989: 23.

⁸⁸³ Levend, 2000: 266-267; İncalcık, 1989: 66; Topal, 2008: 168; Eroğlu, 2007: 248; Firdevsî-i Rumî, 2011: 150; Gelibolulu Mustafa Âlî, 2014: 257; Kaytaz, 2013: 178; Şükrî-i Bitlisî, 1995: 176.

⁸⁸⁴ Celâl-zâde Mustafa, 1997: 135; Aydemir, 2006: 55-56; Yıldız, 2013: 147, 150; Gelibolulu Mustafa Âlî, 2014: 184; Firdevsî-i Rumî, 2011: 150; Topal, 2008: 298.

	Sayfa ⁸⁸⁶
Gül bahçesi	Savaş meydanı ⁸⁸⁷
Gökyüzü	Kamışlık, sazlık ⁸⁸⁸
Asker ve komutan	Arı ⁸⁸⁹ Aslan ⁸⁹⁰ Ateş ⁸⁹¹ Ay ⁸⁹² Balık ⁸⁹³ Bulut ⁸⁹⁴ Bülbül ⁸⁹⁵ Cemşid ⁸⁹⁶ Çalı çırpı ⁸⁹⁷ Çekirge ⁸⁹⁸ Dağ ⁸⁹⁹ Dalgıç ⁹⁰⁰ Dârâ ⁹⁰¹ Dev ⁹⁰² Diken ⁹⁰³

⁸⁸⁵ Celâlzâde Mustafa, 1997: 135; Zeyrek, 2001: 22, Firdevsî-i Rumî, 2011: 162-164; Yıldız, 2013: 97; Gelibolulu Mustafa Âlî, 2014: 102, 181.

⁸⁸⁶ Adlî, Fetihnâme-i Şirvan ve Demirkapı, vr. 10a.

⁸⁸⁷ Levend, 2000: 301; Topal, 2008: 228.

⁸⁸⁸ Şükrî-i Bitlisî, 1995: 160.

⁸⁸⁹ Topal, 2008: 116.

⁸⁹⁰ Eroğlu, 2007: 242, 296; Aydemir, 2006: 49; Câfer İyânî, 2001: 95; Tursun Bey, 1977: 55; Tokay, 2008: 192.

⁸⁹¹ Câfer İyânî, 2001: 25.

⁸⁹² Karanfil, 1998: 90.

⁸⁹³ Topal, 2008: 247, 328.

⁸⁹⁴ Yıldırım, 2014: 69; Eroğlu, 2007: 458; Topal, 2008: 132.

⁸⁹⁵ Topal, 2008: 328.

⁸⁹⁶ Kıvâmî, 2007: 310.

⁸⁹⁷ Aydemir, 2006: 61; Topal, 2008: 273.

⁸⁹⁸ Yıldız, 2013: 147; Sinan Çavuş, 1999: 339; Topal, 2008: 112-113.

⁸⁹⁹ Levend, 2000: 291, 308; Tursun Bey, 1977: 49; Kaytaç, 2013: 173.

⁹⁰⁰ Levend, 2000: 307.

⁹⁰¹ Kıvâmî, 2007: 310.

⁹⁰² Eroğlu, 2007: 242; Şükrî-i Bitlisî, 1995: 227; Yavuz, 2003: 248; Levend, 2000: 259; Tokay, 2008: 152.

⁹⁰³ Adlî, Fetihnâme-i Şirvan ve Demirkapı, vr. 14b.

-
- ⁹⁰⁴ Aydemir, 2006: 49; Derviş Gubârî, 2007: 124; Tokay, 2008: 154.
⁹⁰⁵ Zeyrek, 2001: 27.
⁹⁰⁶ Göçmen, 2009: 65; Eroğlu, 2007: 421.
⁹⁰⁷ Celâlzâde Mustafa, 1997: 240; Kararmaz, 1996: 58; Levend: 2000: 253; Tursun Bey, 1977: 171; Akgün, 2008: 60.
⁹⁰⁸ Adlî, Fetihnâme-i Şirvan ve Demirkapı, vr. 23a.
⁹⁰⁹ Derviş Gubârî, 2007: 124; Tursun Bey, 1977: 57.
⁹¹⁰ Aydemir, 2006: 49.
⁹¹¹ Levend, 2000: 291; Topal, 2008: 280.
⁹¹² Kıvâmî, 2007: 310.
⁹¹³ Kararmaz, 1996: 60.
⁹¹⁴ Firdevsî-i Rumî, 2011: 183.
⁹¹⁵ Topal, 2008: 328; Kıvâmî, 2007: 298; Sa'yî, Belgrad Fetihnâmesi, vr. 141b.
⁹¹⁶ Kararmaz, 1996: 59; Yıldırım, 2014: 69; Çolak, 2015: 398.
⁹¹⁷ Derviş Gubârî, 2007: 124; Topal, 2008: 276.
⁹¹⁸ Öztürk, 1987: 94.
⁹¹⁹ Levend, 2000: 289.
⁹²⁰ Kıvâmî, 2007: 288, 446.
⁹²¹ Kararmaz, 1996: 60; Kaytaç, 2013: 183.
⁹²² Kararmaz, 1996: 60. Celâlzâde Mustafa, 1997: 171.
⁹²³ Eroğlu, 2007: 482.
⁹²⁴ Celâl-zâde Mustafa, 1997: 228.
⁹²⁵ Aydemir, 2006: 49; Eroğlu, 2007: 242, 411.
⁹²⁶ Kararmaz, 1996: 57.
⁹²⁷ Derviş Gubârî, 2007: 124; Sarı, 1994: 245, 248.
⁹²⁸ Merâhî, 2012: 34; Tursun bey, 1977: 210; Topal, 2008: 230.
⁹²⁹ Yavuz, 2003: 265; Sa'yî, Belgrad Fetihnâmesi, vr. 142b.
⁹³⁰ Aydemir, 2006: 49; Topal, 2008: 271.
⁹³¹ Topal, 2008: 112-113.
⁹³² Levend, 2000: 253; Zeyrek, 2001: 28.
⁹³³ Derviş Gubârî, 2007: 124; Kararmaz, 1996: 162; Yavuz, 2003: 253.
⁹³⁴ Kararmaz, 1996: 162; Tokay, 2008: 136.
⁹³⁵ Merâhî, 2012: 34; Akgün, 2008: 59.
⁹³⁶ Akgün, 2008: 63.
⁹³⁷ Tursun Bey, 1977: 55; Adlî, Fetihnâme-i Şirvan ve Demirkapı, vr. 17a.
⁹³⁸ Firdevsî-i Rumî, 2011: 183.
⁹³⁹ Levend, 2000: 271.
⁹⁴⁰ Öztürk, 1987: 83.
⁹⁴¹ Sinan Çavuş, 1999: 315.
⁹⁴² Eroğlu, 2007: 412; Topal, 2008: 271.
⁹⁴³ Eroğlu, 2007: 242.
⁹⁴⁴ Eroğlu, 2007: 242; Akgün, 2008: 59.
⁹⁴⁵ Firdevsî-i Rumî, 2011: 91, 183; Aydemir, 2006: 51; Akgün, 2008: 58; Levend, 2000: 259.
⁹⁴⁶ Eroğlu, 2007: 458.
⁹⁴⁷ Karanfil, 1998: 90; Topal, 2008: 229.
⁹⁴⁸ Tursun Bey, 1977: 55; Sarı, 1994: 245, 248; Topal, 2008: 271.
⁹⁴⁹ Sa'yî, Belgrad Fetihnâmesi, vr. 143b.
⁹⁵⁰ Tursun Bey, 1977: 57.
⁹⁵¹ Aydemir, 2006: 49.
⁹⁵² Sinan Çavuş, 1999: 317.
⁹⁵³ Şükrî-i Bitlîsî, 1995: 249; Naç, 2013: 155.
⁹⁵⁴ Topal, 2008: 230.
⁹⁵⁵ Kararmaz, 1996: 58.
⁹⁵⁶ Derviş Gubârî, 2007: 124; Aydemir, 2006: 49; Eroğlu, 2007: 412; Topal, 2008: 271.
⁹⁵⁷ Topal, 2008: 269.
⁹⁵⁸ Aydemir, 2006: 49.

	Doğan ⁹⁰⁴
	Dolu ⁹⁰⁵
	Domuz ⁹⁰⁶
	Ejderha ⁹⁰⁷
	Elma ⁹⁰⁸
	Eşek ⁹⁰⁹
	Fare ⁹¹⁰
	Ferhad ⁹¹¹
	Ferîdûn ⁹¹²
	Fil ⁹¹³
	Giv ⁹¹⁴
	Gül ⁹¹⁵
	Güneş ⁹¹⁶
	Güvercin ⁹¹⁷
	Hat ⁹¹⁸
	Haydar ⁹¹⁹
	Hıyar ⁹²⁰
	Hüdhüd ⁹²¹
	Hümâ ⁹²²
	Irmak ⁹²³
	Kandil ⁹²⁴
	Kaplan ⁹²⁵
	Karanfil ⁹²⁶

⁹⁵⁹ Levend, 2000: 307; Topal, 2008: 114.

⁹⁶⁰ Adlî, Fetihnâme-i Şirvan ve Demirkapı, vr. 23b.

⁹⁶¹ Aydemir, 2006: 49.

⁹⁶² Câfer İyânî, 2001: 95; Abdî Çelebi, Zafernâme: vr. 8b; Celâlzâde Mustafa, 1997: 240; Sa'yî, Belgrad Fetihnâmesi, vr. 139b

⁹⁶³ Eroğlu, 2007: 265.

⁹⁶⁴ Topal, 2008: 300.

⁹⁶⁵ Sarı, 1994: 300; Şükrî-i Bitlîsî, 1995: 336; Tokay, 2008: 146.

⁹⁶⁶ Tokay, 2008: 112; Topal, 2008: 230; Sa'yî, Belgrad Fetihnâmesi, vr. 142b.

⁹⁶⁷ Merâhî, 2012: 37; Eroğlu, 2007: 265; Kaytaz: 2013: 174; Karanfil, 1998: 90; Sa'yî, Belgrad Fetihnâmesi, vr. 141b; Sinan Çavuş, 1999: 269.

⁹⁶⁸ Firdevsî-i Rumî, 2011: 183; Topal, 2008: 232.

⁹⁶⁹ Topal, 2008: 166.

	Karga (zag) ⁹²⁷
	Karınca ⁹²⁸
	Kavun ⁹²⁹
	Kedi ⁹³⁰
	Kertenkele ⁹³¹
	Koyun ⁹³²
	Köpek ⁹³³
	Kurt ⁹³⁴
	Kuş ⁹³⁵
	Kuzgun (kelâg) ⁹³⁶
	Lale ⁹³⁷
	Mâh (ay) ⁹³⁸
	Merih ⁹³⁹
	Meyve ⁹⁴⁰
	Minûçehr ⁹⁴¹
	Öküz ⁹⁴²
	Pehlivan ⁹⁴³
	Peri ⁹⁴⁴
	Rüstem ⁹⁴⁵
	Rüzgâr (yel, fırtına) ⁹⁴⁶
	Semender ⁹⁴⁷
	Serçe ⁹⁴⁸
	Servi ⁹⁴⁹
	Sığır ⁹⁵⁰
	Sığircık ⁹⁵¹
	Simurg ⁹⁵²
	Sonbahar yaprağı ⁹⁵³
	Su ⁹⁵⁴
	Sûsen (susam) ⁹⁵⁵
	Şahin ⁹⁵⁶
	Taş ⁹⁵⁷

	Tavuk ⁹⁵⁸ Tavus kuşu ⁹⁵⁹ Teke ⁹⁶⁰ Tilki ⁹⁶¹ Timsah ⁹⁶² Ülker ⁹⁶³ Yağmur ⁹⁶⁴ Ye'cûc ve Me'cûc ⁹⁶⁵ Yılan ⁹⁶⁶ Yıldız ⁹⁶⁷ Zâl ⁹⁶⁸ Zebânî ⁹⁶⁹
Çınar	Asker ⁹⁷⁰
Çimen	Asker ⁹⁷¹
Gül	Asker ⁹⁷²
Gonca	Asker ⁹⁷³
Reyhan	Asker ⁹⁷⁴
Sebze	Asker ⁹⁷⁵
Servi	Asker ⁹⁷⁶
Su	Asker ⁹⁷⁷
Sûsen	Asker ⁹⁷⁸
Sümbül	Asker ⁹⁷⁹
Kâse	Düşman askerinin başı ⁹⁸⁰
Ok	Anka ⁹⁸¹

⁹⁷⁰ Merâhî, 2012: 26.

⁹⁷¹ Öztürk, 1987: 47.

⁹⁷² Merâhî, 2012: 26; Kaytaç, 2013: 173.

⁹⁷³ Levend, 2000: 262; Merâhî, 2012: 26.

⁹⁷⁴ Levend, 2000: 262.

⁹⁷⁵ Levend, 2000: 262.

⁹⁷⁶ Merâhî, 2012: 26.

⁹⁷⁷ Kaytaç, 2013: 171.

⁹⁷⁸ Levend, 2000: 262; Merâhî, 2012: 26.

⁹⁷⁹ Levend, 2000: 262.

⁹⁸⁰ Topal, 2008: 228.

⁹⁸¹ Firdevsî-i Rumî, 2011: 164

	<p>Üç kanatlı kuş⁹⁸² Dilenci⁹⁸³ Doğan⁹⁸⁴ Gamze⁹⁸⁵ İğne⁹⁸⁶ İnsan⁹⁸⁷ Neşter⁹⁸⁸ Su⁹⁸⁹ Tellal⁹⁹⁰ Yankesici⁹⁹¹ Yağmur⁹⁹² Yılan⁹⁹³</p>
Yay	<p>Bulut⁹⁹⁴ Gökkuşağı (Kavs-i kuzah)⁹⁹⁵ İnsan⁹⁹⁶ Kaş⁹⁹⁷</p>
Kemançe	<p>Yay⁹⁹⁸</p>
Süngü ve mızrak	<p>Arşın⁹⁹⁹ Asa¹⁰⁰⁰ Asa-yı Musa¹⁰⁰¹</p>

⁹⁸² Firdevsî-i Rumî, 2011: 165; Yavuz, 2003: 392; Eroğlu, 2007: 489.

⁹⁸³ Yıldız, 2013: 147.

⁹⁸⁴ Akgün, 2008: 44; Firdevsî-i Rumî, 2011: 63.

⁹⁸⁵ Tursun Bey, 1977: 49.

⁹⁸⁶ Firdevsî-i Rumî, 2011: 164; Çolak, 2015: 403.

⁹⁸⁷ Özkuzugüdenli, 2005: 71; Severcan, 1988: 101–102; Sa'yî, Belgrad Fetihnâmesi, vr. 141b.

⁹⁸⁸ Firdevsî-i Rumî, 2011: 165; Eroğlu, 2007: 489.

⁹⁸⁹ Levend, 2000: 291.

⁹⁹⁰ Adlî, Fetihnâme-i Şirvan ve Demirkapı, vr. 11b.

⁹⁹¹ Yıldız, 2013: 147.

⁹⁹² Kıvâmî, 2007: 298; Şükrî-i Bitlîsî, 1995: 306.

⁹⁹³ Eroğlu, 2007: 300, 460; Adlî, Fetihnâme-i Şirvan ve Demirkapı, vr. 10a.

⁹⁹⁴ Naç, 2013: 164.

⁹⁹⁵ Akgün, 2008: 44; Kararmaz, 1996: 58; Tokay, 2008: 111.

⁹⁹⁶ Severcan, 1988: 67; Sa'yî, Belgrad Fetihnâmesi, vr. 142a.

⁹⁹⁷ Severcan, 1988: 67.

⁹⁹⁸ Topal, 2008: 228.

⁹⁹⁹ Firdevsî-i Rumî, 2011: 164; Çolak, 2015: 403.

¹⁰⁰⁰ Yavuz, 2003: 392.

	Dilber ¹⁰⁰²
	Diken ¹⁰⁰³
	Dilenci ¹⁰⁰⁴
	Ejderha ¹⁰⁰⁵
	Gül ¹⁰⁰⁶
	İnsan ¹⁰⁰⁷
	Kalem ¹⁰⁰⁸
	Kamış ¹⁰⁰⁹
	Lale ¹⁰¹⁰
	Neşter ¹⁰¹¹
	Ney ¹⁰¹²
	Nihal-i erguvan ¹⁰¹³
	Servi ¹⁰¹⁴
	Söğüt ¹⁰¹⁵
	Timsah ¹⁰¹⁶
	Yankesici ¹⁰¹⁷
	Yılan ¹⁰¹⁸
	Yıldırım ¹⁰¹⁹
	Yıldız ¹⁰²⁰

¹⁰⁰¹ Topal, 2008: 285.

¹⁰⁰² Levend, 2000: 271; Gelibolulu Mustafa Âlî, 2014: 287.

¹⁰⁰³ Kıvâmî, 2007: 298.

¹⁰⁰⁴ Yıldız, 2013: 147.

¹⁰⁰⁵ Firdevsî-i Rumî, 2011: 164, 196; Sinan Çavuş, 1999: 277; Yavuz, 2003: 392.

¹⁰⁰⁶ Tursun Bey, 1977: 123.

¹⁰⁰⁷ Aydemir, 2006: 54; Eroğlu, 2007: 193; Levend, 2000: 271; Topal, 2008: 129.

¹⁰⁰⁸ Adlî, Fetihnâme-i Şirvan ve Demirkapı, vr. 10a.

¹⁰⁰⁹ Yıldız, 2013: 79; Şükrî-i Bitlisî, 1995: 160; Merâhî, 2012: 57.

¹⁰¹⁰ Kütahyalı Firâki, 2003: 123.

¹⁰¹¹ Firdevsî-i Rumî, 2011: 165; Eroğlu, 2007: 248; Topal, 2008: 253.

¹⁰¹² Topal, 2008: 228.

¹⁰¹³ Topal, 2008: 259.

¹⁰¹⁴ Akgün, 2008: 59; Çolak, 2015: 397.

¹⁰¹⁵ Topal, 2008: 245.

¹⁰¹⁶ Severcan, 1988: 121.

¹⁰¹⁷ Yıldız, 2013: 147.

¹⁰¹⁸ Levend, 2000: 307; Naç, 2013: 174; Eyyübî, 1991: 98; Tokay, 2008: 175.

¹⁰¹⁹ Levend, 2000: 289; Şükrî-i Bitlisî, 1995: 169.

¹⁰²⁰ Levend, 2000: 289; Topal, 2008: 237.

Tuğ	İnsan ¹⁰²¹ Servi ¹⁰²²
Kılıç	Balık ¹⁰²³ Bıçkı ¹⁰²⁴ Bulut ¹⁰²⁵ Cerrah ¹⁰²⁶ Dilenci ¹⁰²⁷ Irmak ¹⁰²⁸ Fassad (kan alıcı) ¹⁰²⁹ Harami ¹⁰³⁰ İnsan ¹⁰³¹ Kadeh ¹⁰³² Makas ¹⁰³³ Sin ¹⁰³⁴ Sopa ¹⁰³⁵ Susam (sûsen) ¹⁰³⁶ Şimşek ¹⁰³⁷ Testere ¹⁰³⁸ Timsah ¹⁰³⁹ Yankesici ¹⁰⁴⁰ Yılan ¹⁰⁴¹ Yıldırım ¹⁰⁴²

¹⁰²¹ Çuhadar, 1998: 51–52.

¹⁰²² Göçmen, 2009: 37.

¹⁰²³ Severcan, 1988: 121; Sa`yî, Belgrad Fetihnâmesi, vr. 142b.

¹⁰²⁴ Üzümcü, 2008: 85.

¹⁰²⁵ Topal, 2008: 232.

¹⁰²⁶ Firdevsî-i Rumî, 2011: 165.

¹⁰²⁷ Yıldız, 2013: 147.

¹⁰²⁸ Topal, 2008: 245.

¹⁰²⁹ Eroğlu, 2007: 248; Firdevsî-i Rumî, 2011: 165.

¹⁰³⁰ Topal, 2008: 253.

¹⁰³¹ Yıldız, 2013: 147; Şükrî-i Bitlisî, 1995: 322; Özkuzugüdenli, 2005: 71; Severcan, 1988: 101–102; Sa`yî, Belgrad Fetihnâmesi, vr. 141b.

¹⁰³² Firdevsî-i Rumî, 2011: 150; Aydemir, 2006: 56; Kaytaz, 2013: 178.

¹⁰³³ Firdevsî-i Rumî, 2011: 164.

¹⁰³⁴ Şükrî-i Bitlisî, 1995: 233; Celâl-zâde Mustafa, 1997: 135

¹⁰³⁵ Cafer İyânî, 2001: 103; Kütahyalı Firâki, 2013: 126.

Berg-i sÛsen	Kılıç ¹⁰⁴³
GÛrz	İnsan ¹⁰⁴⁴ Lale ¹⁰⁴⁵
Tüfek	Ateş (nâr) ¹⁰⁴⁶ Ebabil kuşu ¹⁰⁴⁷ Ejderha ¹⁰⁴⁸ İnsan ¹⁰⁴⁹ Kovan ¹⁰⁵⁰ Şimşek ¹⁰⁵¹ Yılan ¹⁰⁵² Yıldırım ¹⁰⁵³ Yıldız ¹⁰⁵⁴
Saçma	Arı ¹⁰⁵⁵ Dolu ¹⁰⁵⁶ Fındık ¹⁰⁵⁷ Sığircık ¹⁰⁵⁸ Taş ¹⁰⁵⁹ Yağmur ¹⁰⁶⁰

¹⁰³⁶ Kıvâmî, 2007: 298.

¹⁰³⁷ Eroğlu, 2007: 226; Kıvâmî, 2007: 310; AkgÛn, 2008: 59; Sinan Çavuş, 1999: 277.

¹⁰³⁸ Firdevsî-i Rumî, 2011: 127.

¹⁰³⁹ Severcan, 1988: 121.

¹⁰⁴⁰ Yıldız, 2013: 147; Adlî, Fetihnâme-i Şirvan ve Demirkapı, vr. 11b.

¹⁰⁴¹ Celâlzâde Mustafâ, 1997: 319.

¹⁰⁴² Göçmen, 2009: 37.

¹⁰⁴³ Levend, 2000: 301.

¹⁰⁴⁴ Şükrî-i Bitlisî, 1995: 322.

¹⁰⁴⁵ Topal, 2008: 166.

¹⁰⁴⁶ Kararmaz, 1996: 57.

¹⁰⁴⁷ Yavuz, 2003: 392; Yıldız, 2013: 141.

¹⁰⁴⁸ Kararmaz, 1996: 57, 107; Göçmen, 2009: 37.

¹⁰⁴⁹ Çuhadar, 1998: 51.

¹⁰⁵⁰ Tursun Bey, 1977: 127.

¹⁰⁵¹ Kıvâmî, 2007: 298.

¹⁰⁵² Göçmen, 2009: 38; AkgÛn, 2008: 55.

¹⁰⁵³ Yılmaz, 1995: 65.

¹⁰⁵⁴ Eroğlu, 2007: 265.

¹⁰⁵⁵ Tursun Bey, 1977: 127.

¹⁰⁵⁶ Eroğlu, 2007: 460; Topal, 2008: 275.

¹⁰⁵⁷ Zekeriyazâde, 1980: 76; Abdî Çelebi, Zafernâme: vr. 7a; Sa'yî, Belgrad Fetihnâmesi, vr. 142a.

¹⁰⁵⁸ Yıldız, 2013: 147.

Top	<p>Âşık¹⁰⁶¹ Ejderha¹⁰⁶² Fîl¹⁰⁶³ Gökkuşığı¹⁰⁶⁴ İnsan¹⁰⁶⁵ Servi¹⁰⁶⁶ Şahin¹⁰⁶⁷ Şimşek¹⁰⁶⁸ Timsah¹⁰⁶⁹ Yılan¹⁰⁷⁰ Yıldırım¹⁰⁷¹</p>
Gülle	<p>Dağ¹⁰⁷² Dolu¹⁰⁷³ Elma¹⁰⁷⁴ Karpuz¹⁰⁷⁵ Şahin¹⁰⁷⁶ Dağ¹⁰⁷⁷ Yumurta¹⁰⁷⁸</p>
Nacak ve balta	Gaga ¹⁰⁷⁹

¹⁰⁵⁹ Yavuz, 2003: 392; Yıldız, 2013: 141; Akgün, 2008: 55-56.

¹⁰⁶⁰ Yavuz, 2003: 229, 354; Çolak, 2015: 402.

¹⁰⁶¹ Öztürk, 1987: 83.

¹⁰⁶² Çuhadar, 1998: 52; Çerçi, 1991: 93; Tursun Bey, 1977: 47; Firdevsî-i Rumî, 2011: 151; Sa'yî, Belgrad Fetihnâmesi, vr. 141b.

¹⁰⁶³ Çolak, 2015: 402.

¹⁰⁶⁴ Kıvâmî, 2007: 298.

¹⁰⁶⁵ Çuhadar, 1998: 51.

¹⁰⁶⁶ Eroğlu, 2007: 452.

¹⁰⁶⁷ Göçmen, 2009: 54–55, Naç, 2013: 170.

¹⁰⁶⁸ Yavuz, 2003: 392.

¹⁰⁶⁹ Çerçi, 1991: 93–94.

¹⁰⁷⁰ Merâhî, 2012: 60, 76; Millik Akdoğan, 2005: 37, 51.

¹⁰⁷¹ Yavuz, 2003: 392.

¹⁰⁷² Sinan Çavuş, 1999: 381.

¹⁰⁷³ Eroğlu, 2007: 460.

¹⁰⁷⁴ Zekeriyyazâde, 1980: 76; Sa'yî, Belgrad Fetihnâmesi, vr. 142a.

¹⁰⁷⁵ Celâl-zâde Mustafa, 2007: 498; Yavuz, 2003: 354.

¹⁰⁷⁶ Çuhadar, 1998: 52.

¹⁰⁷⁷ Aydemir, 2006: 57.

¹⁰⁷⁸ Aydemir, 2006: 57.

Hançer	Balık ¹⁰⁸⁰ Berg-i sûsen ¹⁰⁸¹ Hilal ¹⁰⁸² İnsan ¹⁰⁸³ Yılan ¹⁰⁸⁴
Kalkan	Dolunay ¹⁰⁸⁵ Güneş ¹⁰⁸⁶ Kuş ¹⁰⁸⁷ Nilüfer yaprağı ¹⁰⁸⁸
Gül yaprağı	Kalkan ¹⁰⁸⁹
Kemend	Kuş ¹⁰⁹⁰ Yılan ¹⁰⁹¹
Miğfer	Dalga ¹⁰⁹² Kuş ¹⁰⁹³
Zırh	Dalga ¹⁰⁹⁴ İnsan ¹⁰⁹⁵
Pul	Zırh ¹⁰⁹⁶
Davul ve kös	İnsan ¹⁰⁹⁷
Bulut	Davul ve kös ¹⁰⁹⁸

¹⁰⁷⁹ Naç, 2013: 169.

¹⁰⁸⁰ Eroğlu, 2007: 223.

¹⁰⁸¹ Topal, 2008: 245.

¹⁰⁸² Eroğlu, 2007: 478.

¹⁰⁸³ Sa'yi, Belgrad Fetihnâmesi, vr. 141b.

¹⁰⁸⁴ Topal, 2008: 129.

¹⁰⁸⁵ Tokay, 2008: 111.

¹⁰⁸⁶ Levend, 2000: 289; Eroğlu, 2007: 478.

¹⁰⁸⁷ Şükrî-i Bitlîsî, 1995: 337; Firdevsî-i Rumî, 2011: 125.

¹⁰⁸⁸ Kivâmî, 2007: 298.

¹⁰⁸⁹ Levend, 2000: 261–262.

¹⁰⁹⁰ Şükrî-i Bitlîsî, 1995: 337.

¹⁰⁹¹ Levend, 2000: 253.

¹⁰⁹² Eroğlu, 2007: 223.

¹⁰⁹³ Şükrî-i Bitlîsî, 1995: 337.

¹⁰⁹⁴ Topal, 2008: 166.

¹⁰⁹⁵ Severcan, 1988: 67.

¹⁰⁹⁶ Topal, 2008: 267.

¹⁰⁹⁷ Çuhadar, 1998: 52.

¹⁰⁹⁸ Topal, 2008: 227.

Zurna ve boru	İnsan ¹⁰⁹⁹ Sur-ı İsrâfil ¹¹⁰⁰ Yıldız ¹¹⁰¹
Bayrak ve sancak	Ateş ¹¹⁰² Bulut ¹¹⁰³ Ejderha ¹¹⁰⁴ Güneş ¹¹⁰⁵ İnsan ¹¹⁰⁶ Kanat ¹¹⁰⁷ Lale ¹¹⁰⁸ Menekşe ¹¹⁰⁹ Nergis ¹¹¹⁰ Servi ¹¹¹¹ Tavus kuşu ¹¹¹² Yaprak ¹¹¹³
Sanavber	Sancak ¹¹¹⁴
Güneş	Sancak ¹¹¹⁵
Gül	Bayrak ¹¹¹⁶
Yanak	Bayrak ¹¹¹⁷
Gül	Meşale ¹¹¹⁸

¹⁰⁹⁹ Şükrî-i Bitlîsî, 1995: 322.

¹¹⁰⁰ Firdevsî-i Rumî, 2011: 150; Şükrî-i Bitlîsî, 1995: 332.

¹¹⁰¹ Kararmaz, 1996: 60.

¹¹⁰² Levend, 2000: 307.

¹¹⁰³ Bitlîsî, 1995: 323.

¹¹⁰⁴ Eroğlu, 2007: 477.

¹¹⁰⁵ Levend, 2000: 271; Şükrî-i Bitlîsî, 1995: 306; Topal, 2008: 238.

¹¹⁰⁶ Üzümcü, 2008: 48.

¹¹⁰⁷ Levend, 2000: 280.

¹¹⁰⁸ Topal, 2008: 237.

¹¹⁰⁹ Eroğlu, 2007: 474.

¹¹¹⁰ Kivâmî, 2007: 298.

¹¹¹¹ Levend, 2000: 271; Bitlîsî, 1995: 323; Topal, 2008: 245, 259.

¹¹¹² Levend, 2000: 271.

¹¹¹³ Topal, 2008: 227.

¹¹¹⁴ Levend, 2000: 262.

¹¹¹⁵ Çolak, 2015: 398.

¹¹¹⁶ Levend, 2000: 261–262.

¹¹¹⁷ Levend, 2000: 271.

Meşale	Ay ¹¹¹⁹ Güneş ¹¹²⁰
At	Aslan ¹¹²¹ Düldül ¹¹²² Ejderha ¹¹²³ Fil ¹¹²⁴ Keklik ¹¹²⁵ Kuş ¹¹²⁶ Tazı ¹¹²⁷ Yel (rüzgâr) ¹¹²⁸
Nal	Küpe ¹¹²⁹
Gemi	Dağ ¹¹³⁰ Deniz ördeği ¹¹³¹ Dünya ¹¹³² Ejder ¹¹³³ Fil ¹¹³⁴ Gül ¹¹³⁵ Gül bahçesi ¹¹³⁶ Hilal ¹¹³⁷

¹¹¹⁸ Öztürk, 1987: 47.

¹¹¹⁹ Adlî, Fetihnâme-i Şirvan ve Demirkapı, vr. 13a.

¹¹²⁰ Adlî, Fetihnâme-i Şirvan ve Demirkapı, vr. 13a.

¹¹²¹ Sarı, 1994: 331; Kütahyalı Firâki, 2013: 124; Celâlzâde Mustafa, 1997:137.

¹¹²² Levend, 2000: 289.

¹¹²³ Topal, 2008: 251, 253.

¹¹²⁴ Sarı, 1994: 331.

¹¹²⁵ Tokay, 2008: 167.

¹¹²⁶ Tokay, 2008: 167.

¹¹²⁷ Yavuz, 2003: 253.

¹¹²⁸ Sarı, 1994: 331; Tokay, 2008: 180; Kütahyalı Firâki, 2013: 124; Celâlzâde Mustafa, 1997:137.

¹¹²⁹ Sinan Çavuş, 1999: 315.

¹¹³⁰ Akgün, 2008: 39; Levend, 2000: 297.

¹¹³¹ Eroğlu, 2007: 486.

¹¹³² Firdevsî-i Rumî, 2011: 214.

¹¹³³ Eroğlu, 2007: 218, 474; Yıldız, 2013: 81, 102; Tokay, 2008: 198.

¹¹³⁴ Tursun Bey, 1977: 119, 169.

¹¹³⁵ Celâlzâde Mustafa, 1997:109.

¹¹³⁶ Eroğlu, 2007: 474.

¹¹³⁷ Eroğlu, 2007: 462.

	<p>Hindu¹¹³⁸</p> <p>Hurma bahçesi¹¹³⁹</p> <p>İskender'in seddi¹¹⁴⁰</p> <p>Kamışlık¹¹⁴¹</p> <p>Kaşık¹¹⁴²</p> <p>Kirpi¹¹⁴³</p> <p>Kuş¹¹⁴⁴</p> <p>Kuş yuvası¹¹⁴⁵</p> <p>Lale bahçesi¹¹⁴⁶</p> <p>Peri¹¹⁴⁷</p> <p>Rüzgâr¹¹⁴⁸</p> <p>Taht-ı Süleyman¹¹⁴⁹</p> <p>Timsah¹¹⁵⁰</p> <p>Turna¹¹⁵¹</p> <p>Yılan¹¹⁵²</p> <p>Zenci¹¹⁵³</p>
Yelken	<p>Bulut¹¹⁵⁴</p> <p>Çadır¹¹⁵⁵</p> <p>Gül yaprağı¹¹⁵⁶</p> <p>Kuş kanadı¹¹⁵⁷</p>

¹¹³⁸Eroğlu, 2007: 486.

¹¹³⁹Yıldız, 2013: 79.

¹¹⁴⁰Firdevsî-i Rumî, 2011: 156.

¹¹⁴¹Yıldız, 2013: 79.

¹¹⁴²Zekeriyazâde, 1980: 55.

¹¹⁴³Eroğlu, 2007: 460.

¹¹⁴⁴Tursun Bey, 1977: 119; Tokay, 2008: 198; Akgün, 2008: 61.

¹¹⁴⁵Celâlzâde Mustafâ, 1997: 171; Yıldız, 2013: 88.

¹¹⁴⁶Sinan Çavuş, 1999: 105.

¹¹⁴⁷Akgün, 2008: 39.

¹¹⁴⁸Eroğlu, 2007: 462.

¹¹⁴⁹Eroğlu, 2007: 475, 486.

¹¹⁵⁰Eroğlu, 2007: 218; Yıldız, 2013: 81.

¹¹⁵¹Yıldız, 2013: 102.

¹¹⁵²Tursun Bey, 1977: 119; Eroğlu, 2007: 218; Yıldız, 2013: 81.

¹¹⁵³Eroğlu, 2007: 486.

¹¹⁵⁴Kıvâmî, 2007: 298.

¹¹⁵⁵Tursun Bey, 1977: 199.

¹¹⁵⁶Celâlzâde Mustafâ, 1997:109.

	Yasemin ¹¹⁵⁸
Gemi direği	Servi ¹¹⁵⁹
Çapa	Gaga ¹¹⁶⁰ Hilal ¹¹⁶¹
Donanma	Bahçe ¹¹⁶²
Kale	Akik taşı ¹¹⁶³ Cehennem ¹¹⁶⁴ Cennet ¹¹⁶⁵ Dağ ¹¹⁶⁶ Gül bahçesi ¹¹⁶⁷ Hayber kalesi ¹¹⁶⁸ Hazine ¹¹⁶⁹ İskender'in seddi ¹¹⁷⁰ Kaf dağı ¹¹⁷¹ Kafes ¹¹⁷² Karadağ ¹¹⁷³ Karınca yuvası Kirpi ¹¹⁷⁴ Kûh-ı elbruz ¹¹⁷⁵

¹¹⁵⁷ Levend, 2000: 297; Tokay, 2008: 198.

¹¹⁵⁸ Kıvâmî, 2007: 298.

¹¹⁵⁹ Celâlzâde Mustafa, 1997:109.

¹¹⁶⁰ Levend, 2000: 297.

¹¹⁶¹ Topal, 2008: 226.

¹¹⁶² Celâlzâde Mustafa, 1997:109.

¹¹⁶³ Firdevsî-i Rumî, 2011: 150.

¹¹⁶⁴ Akgün, 2008: 62; Sarı, 1994: 374.

¹¹⁶⁵ Firdevsî-i Rumî, 2011: 214.

¹¹⁶⁶ Câfer İyânî, 2001: 108; Millik Akdoğan, 2005: 35; Firdevsî-i Rumî, 2011: 62-64.

¹¹⁶⁷ Akgün, 2008: 63.

¹¹⁶⁸ Şükrî-i Bitlîsî, 1995: 225.

¹¹⁶⁹ Levend: 2000: 253.

¹¹⁷⁰ Yıldırım, 2014: 59; Gelibolulu Mustafa Âlî, 2014: 158; Firdevsî-i Rumî, 2011: 154; Adlî, Fetihnâme-i Şirvan ve Demirkapı, vr. 20a.

¹¹⁷¹ Naç, 2013: 165-166; Merâhî, 2012: 74-75; Yavuz, 2003: 248, 399-400.

¹¹⁷² Topal, 2008: 122.

¹¹⁷³ Topal, 2008: 125.

¹¹⁷⁴ Firdevsî-i Rumî, 2011: 150.

¹¹⁷⁵ Câfer İyânî, 2001: 108; Millik Akdoğan, 2005: 35.

	La'l ¹¹⁷⁶ Lale bahçesi ¹¹⁷⁷ Nev-arûs (gelin) ¹¹⁷⁸ Şeyh ¹¹⁷⁹ Zindan ¹¹⁸⁰
Ağaç	Kale ¹¹⁸¹
Kale kapısı	Güneş ¹¹⁸² Sırat ¹¹⁸³ Yaprak ¹¹⁸⁴
Kale etrafındaki hendek	Samanyolu ¹¹⁸⁵
Hayme (Çadır)	Çiçek ¹¹⁸⁶ Dağ ¹¹⁸⁷ Gökyüzü ¹¹⁸⁸ Mevc-i derya ¹¹⁸⁹
Kan	Ceyhun ¹¹⁹⁰ Çağlayan ¹¹⁹¹ Deniz ¹¹⁹² Gonca ¹¹⁹³ Gül ¹¹⁹⁴ Kına ¹¹⁹⁵

¹¹⁷⁶ Firdevsî-i Rumî, 2011: 165.

¹¹⁷⁷ Topal, 2008: 276.

¹¹⁷⁸ Topal, 2008: 272-273.

¹¹⁷⁹ Adlî, Fetihnâme-i Şirvan ve Demirkapı, vr. 20a.

¹¹⁸⁰ Derviş Gubârî, 2007: 107; Celâlzâde Mustafa, 1997: 262.

¹¹⁸¹ Eroğlu, 2007: 421.

¹¹⁸² Tursun Bey, 1977: 95.

¹¹⁸³ Firdevsî-i Rumî, 2011: 214.

¹¹⁸⁴ Kararmaz, 1996: 107.

¹¹⁸⁵ Tursun Bey, 1977: 95.

¹¹⁸⁶ Arslantürk-Kaçar, 2012: 39.

¹¹⁸⁷ Topal, 2008: 250.

¹¹⁸⁸ Topal, 2008: 247; 257.

¹¹⁸⁹ Arslantürk-Kaçar, 2012: 39.

¹¹⁹⁰ Üzümcü, 2008: 48.

¹¹⁹¹ Tansel, 1958: 440.

¹¹⁹² Eroğlu, 2007: 459; Aydemir, 2006: 57; Yavuz, 2003: 261-262; Millik Akdoğan, 2005: 40.

¹¹⁹³ Akgün, 2008: 60.

¹¹⁹⁴ Kararmaz, 1996: 118.

	Lale ¹¹⁹⁶ Su ¹¹⁹⁷ Şarap ¹¹⁹⁸ Yazı ¹¹⁹⁹ Yağmur ¹²⁰⁰
Şarap	Kan ¹²⁰¹
Fetih	Gelin ¹²⁰²
Cihad	Damat ¹²⁰³

SONUÇ

Gazavâtnâme türüne ait eserler; zafernâme, fetihnâme, Selimnâme, Süleymannâme, Sigetvarnâme, Şecaatnâme vb. gibi farklı isimler altında kaleme alınmıştır. Bu eserlerin ilk örneklerini dinî-destanî kahramanlık hikâyeleri oluşturmaktadır. Bu geleneğin zamanla konu ve üslup bakımından olgunlaşıp bazı yönlerden de değişmesiyle ele aldığımız gazavâtnâme türünü oluşturduğu düşünülebilir. Gazavâtnâmeler edebiyatımızda 15. yy'dan sonra orijinal bir üsluba kavuşmuştur. Tevârih-i Âl-i Osmanlar, vakanüvislik geleneğini yansıtanlar, şehnâmeler ve diğer resmi tarihçiliğe ait olanlar, Dânişmendnâme, Battâlnâme ve Menâkıbnâmeler gibi dinî ve destanî hüviyetteki eserler gazavâtnâme olarak değerlendirilmemektedir.

Genel görünüş itibariyle bu eserler sadece belli bir sefer ya da kalenin alınmasını tasvir edenler, önemli kumandan ve devlet adamlarından birinin gazâlarını anlatanlar ve padişahlardan birinin hayatını merkez alarak onun zamanındaki belli başlı olayları tasvir edenler olmak üzere üç kısımda değerlendirilebilir.

¹¹⁹⁵ Abdî Çelebi, Zafernâme: vr. 7a.

¹¹⁹⁶ Şükrî-i Bitlîsî, 1995: 180.

¹¹⁹⁷ Eroğlu, 2007: 394; Adlî, Fetihnâme-i Şirvan ve Demirkapı, vr. 12a.

¹¹⁹⁸ Şükrî-i Bitlîsî, 1995: 274; Levend, 2000: 291-292.

¹¹⁹⁹ Akgün, 2008: 60.

¹²⁰⁰ Topal, 2008: 279.

¹²⁰¹ Topal, 2008: 230.

¹²⁰² Topal, 2008: 133.

¹²⁰³ Topal, 2008: 133.

Epik bir karakter taşıyan bu eserlerde hamaset ve abartı hâkimdir. Eser sahiplerinin tarihçiliklerinden ziyade edebî yönleri ön plandadır. Bu bakımdan gazavâtnâmeleri sadece ilmî ve tarihî metinler olarak değerlendiremeyiz. Okuyucunun edebî zevkine hitap edecek şekilde olaylar tasvir edilmiştir. Gazavâtnâmeler yazıldıkları ve okundukları dönemde siyasi, toplumsal ve dini boyutları olan gazâ ideolojisinin geniş kitlelere yayılmasına vasita olmuştur.

15. yüzyılda II. Murad dönemine ait 2, Fatih Sultan Mehmed dönemine ait 5 ve II. Bâyezid dönemiyle alakalı da 8 tane gazavâtnâme tespit edilmiştir. 16. yüzyıla ait I. Selim dönemi olaylarını anlatan 12, Kanunî Sultan Süleyman dönemine ait 27, II. Selim dönemine ait 9, III. Murad dönemine ait 19, III. Mehmed dönemine ait 8 gazavâtnâme tespit edilmiştir.

Sade, anlaşılır bir dille yazılanları olduğu gibi; süslü, ağırlıklı dille yazılmış olan gazavâtnâmeler de vardır. Gazavâtnâmelerin dili genellikle epik bir karakter taşır ve olayların ele alınışında hamaset ve abartı hâkimdir. Olaylar hakkında derin ve geniş bilgiler sunulur, detaylar gözler önüne serilir. Bundan dolayı tarih araştırmaları için önemli bir kaynak teşkil eder. Tevârih-i Âl-i Osmânlar gibi anlatıcı duyduğu veya bir kaynaktan okuduğu bilgileri özetleyip geçmez. Gazavâtnâmelerde anlatılanlar daha ayrıntılı ve canlıdır. Bazı eserlerde savaş sahneleri sayfalarca anlatılırken bazısında da kısaca geçilir. Bu husus yazarın ifade gücü ve şairlik yeteneğiyle de alakalı bir durumdur. Şairlik yönü kuvvetli olan yazarlar eserlerinde; benzetme, mecaz ve hayal unsurlarına daha çok yer vermiştir. Çoğunda anlatıcı yaşananlara şahit olmuş ve kendi gözlemlerine eserinde yer vermiştir. Resmi tarihçiliğe ait olan şehnâmecilik ve vekayinüvislik gibi eserlerden bu yönleriyle de ayrılırlar.

Bu eserlerde okuyucunun ilgisi hep canlı tutulmaya çalışılır. Ele alınan konular günlük hayatın bir parçasıdır. Firdevsî'nin Şehnâmesi'nde veya edebiyatımızdaki çoğu aşk mesnevisinde olduğu gibi garip yaratıklar yoktur. Ele alınan konular ve konuları işleyiş tarzı bakımından gazavâtnâmeler orijinal bir yapıya sahiptir. Gazavâtnâmelerde zaman daima verilmeye çalışılmıştır. Hangi mevsim içerisinde olaylar geçiyorsa o mevsime ait tasvirler yapılmıştır. Psikolojiyi yansıtmak için dekor olarak kullanılan aşk mesnevilerindeki gibi bir bahar ve kış

tasviri çoğunlukla yoktur. Gazavâtnâmelerde yer isimleri hep anılır. Bu eserlerde bilinmeyen diyarlar veya hayali mekânlar da bulunmaz. Olayların yaşandığı yerler, öne çıkan yönleriyle zikredilir. Geçilen güzergâhlar, konulan ova ve yaylaların isimleri bazı önemli özellikleriyle birlikte anlatılmıştır. Alınmak istenen yerlerin konumu, surları, çarşısı, pazarı, güzelleri uzun uzun tasvir edilmiştir. Bahsolunan varlıklar ve eşyalar günlük yaşamın bir parçasıdır. Hayali varlıklar yoktur. Eserlerde, olaylarda rol alan kişiler fiziksel ve ruhsal yönden betimlenir. Metinlerde düşmanın doğasındaki kötülük daima vurgulanır. Hem kişisel başarı ve kahramanlıklar hem de ihanet ve başarısızlıklar anlatılır. İyi ve kötü şahıslar detaylı şekilde tasvir edilir. İsmi geçen şahsiyetler tarihi bazı kahramanlarla özdeşleştirilir. Bu tarz tasvirlerde mübalağalı anlatımlar sıkça yapılmıştır. Çoğunlukla olaylara şahit olmuş kişilerin kaleminden çıktığı için gazavâtnâmelerde samimi bir anlatım vardır. Yazar üzüntü ve sevincini bize iletir. Anlatıcı olayları yaşar gibi aktarır. Bir zafer kazanıldığında yazarın kullandığı ifadelerden ne kadar çok sevindiğini rahatlıkla anlarız. Savaş anında kötü giden durumlar olduğunda bunun asker üzerindeki etkisine dair ifadelere de değinilir. Bu tür ifadelerde düşman kuvvetlerinin korku ve endişesine ait anlatımlara sıkça rastlanır. Yazar, bir roman veya hikâyede olduğu gibi hadiseleri tüm ayrıntılarıyla ve sürükleyici bir şekilde gözler önüne serer. Olaylar ve gelişmelerin sunumunda kişilerin karşılıklı konuşmalarına, mektuplaşmalarına da yer verilir. Önemli gelişmeler, yakalanan casuslar, hangi tedbirlerin alındığı, askerler arasında yaşanan kargaşa, kavga ve çıkan isyanlar, firar edenlerin durumu ve onların başlarına ne geldiği gibi hususlar hep bilinir.

İran taklit ve tercümeçiliği ile başlayan ve gelişen tasvir anlayışını gazavâtnâmelerin çoğunda göremeyiz. Benzetmelerin eserlerde tekrar tekrar kullanıldığı durumlar da vardır. Bir savaş tasviri çizerken yapılan benzetmeyi daha sonra başka bir savaşın anlatımında tekrarlamaktan çekinmemişlerdir. Bazen aynı tasvir içinde bile ufak değişiklikler yaparak benzetmelerin tekrarlandığı olur. Yazarlar arasında da benzetme ve mecaz unsurları bakımından ortak noktalar göze çarpmaktadır.

Eserlerde ordu genellikle demirden bir dağ veya dalgalı denize benzetilir. Ordu ilerlerken her zaman yer yerinden oynar ve etrafı büyük bir toz bulutu kaplar.

Yedi kat gök bu tozdan dolayı sekize çıkar. Kös, zurna ve davulun sesi arşa çıkar ve sanki kıyamet kopmaktadır. Gürültü ve şiddetten dolayı kulaklar sağırlaşır. Askerler kaplan, aslan gibi yırtıcılara benzetilir. Onların sayılarını vurgulamak için de kuş sürüsü, karınca vb. gibi hayvanlarla anılırlar. Eserlerde orduyu oluşturan birlikler ve askerlerin görüntüleri türlü çiçeklere benzetilerek tasvir edilir. Onlar karanfil, lale, gül gibi çiçekler ile arslan, timsah, ejder, mar, hüma, hüdhüd gibi hayvanlara benzetilmişlerdir. Savaşta akan kanların çokluğunu ifade etmek için su, yağmur ve nehirlere ait bolca göndermelerde bulunulur. Kandan savaş meydanı görünmez. Çok fazla insan hayatını kaybeder ve akan kanlar bir ırmak olur. Ortalık kan deryasına dönünce bu deryanın içinde kılıç ve mızraklar parlak birer balık veya timsah gibi tasavvur edilir. Kan deryası deniz üzerindeki çalı çırpı gibi düşmanların gövdelerini götürür. Bu deryada kelleler kabak veya top gibi yüzer. Düşman ölüleri sıklıkla leş diye tabir olunmuştur. Leşlerden ve kesilen başlardan insanlar adım atamaz. Kan buharına ve leş kokusuna dayanmak mümkün değildir. Leşlerin kokusundan rüzgâr bile kaçır. Yine ölülerden tepelerin oluşması da çok sık yapılan anlatımlardandır. Top sesleri, bağırışlar birer gök gürültüsü gibidir. Ateşli silahlardan çıkan kıvılcıklar bu dumanlı ve gürültülü meydanda birer şimşegi andırır. Sanki büyük bir tufan kopmuş, gök güremeye ve yağmur yağmaya başlamış gibi savaş anında yay bulutlarından yağmur gibi ok yağır. Savaş yeri Arasat Meydanı'dır ve ortam sanki bir cehennemi andırır. Savaş meydanı genellikle bir içki meclisine veya can alınıp satılan bir pazara benzetilir. Kale ve şehir kuşatmalarına dair yapılan benzetmelerde de mübalağanın öne çıktığı görülür. Kaleler İskender'in seddi, Hayber Kalesi, Kaf veya Elburz dağı gibidir. Burcu feleğe, tabanı küre-i arza dayanır. Gökyüzünü tutan bir direk ya da semanın burcudur. Etrafındaki hendek Samanyolu'dur. Kale ve surlarına ait zindan, gül bahçesi, cennet, cehennem, karınca yuvası, akik taşı, la'l, kirpi gibi benzetmeler yapılmıştır. Almaya çalıştığımız kaleler ne kadar sağlam olsa savunduklarımızın da çoğu zaman kaleye benzer bir yanı yoktur. Kınından çekilen parlak kılıç, buluttan çıkan şimşek gibidir. Kılıç, su yerine kan verilerek sertleştirilir. Kılıçlar çarpmanın etkisiyle kısalır, yarılır veya sin harfi gibi eğilir. Okların hızı, çokluğu, gücü ve şiddetine dair genel olarak yağmur gibi yağması, bir kuş sürüsünü andırması, ecelden önce düşmana erişmesi gibi tasavvurlar ağırlıktadır. Atılan mızrak ve süngüler çok süratlidir ve rüzgâr bile onlara karşı duramayıp geri döner. Süngü ve

mızraklar genelde yedi başlı ejderha, Musa'nın asası, kamış ve lale, servi boylu dilber ve Dahhâk'ın yılanlarına benzetilmiştir. Kalkanlar sağlamlık ve parlaklıklarıyla kementler de bir yılan gibi düşmanın boynuna dolanmasıyla ön plana çıkar. Ejderha gibi ateş saçan o heybetli toplar, Kaf dağına bile yerle bir eder. Genellikle topların her bir taşı küre-i arzdan numunedir. Toplar çıkardıkları ses ve yıkıcı etkileriyle anılmışlardır. Gülleler ise dağ, yumurta, karpuz, elma, dolu, şahin gibi unsurlara benzetilmiştir. Tüfeklerden atılan saçmalar, Ebabil kuşlarının attığı taşlara, yıldırıma veya kovanından çıkan arılara benzetilir. Askerlerin hepsi ankayı andıran atlara biner. Derya üzerinde giden gemiler kanatlı kuş, fil veya timsahtır. Gemilerin her biri bir dağ gibidir ve bulutlara kadar başları uzanır. Gemilerin güçlü ve kalabalık olduğunu ifade ederken de yazarlar benzer anlatımlar yapmıştır. Gemilerin direkleri gökyüzüne, dümenleri denizin dibine kadar ulaşır. Tüm gemiler top, tüfek ve asker ile tıka basa doludur. Gemiler timsah, fil, yılan, tavus, kuş, kuş yuvası, dağ, kirpi, peri gibi düşünülmüştür. O, denizde İskender'in setti gibidir. Onun direkleri serviye, çapası gagaya, yelkenleri, kanat, bulut, yasemin ve gül yaprağına benzer. Düşman gemilerinin tasviri ile Türk gemilerinin tasviri genelde benzerdir. Farklılıklar çoğu zaman askerlerin tasviri, bayrak ve giyim konusu üzerine yoğunlaşır. Düşman askerlerinden bahsedilirken aşâğılayıcı sıfatlar kullanılır. Onlara dair hep dinsizlikle alakalı benzetmeler, Türk askeriyle ilgili İslamî unsurlar ve çağrışımlar ön plana çıkarılır. Genellikle ele geçirilen ganimet abartılarak anlatılmıştır. Mal ve nimetin erişmediği kimse kalmaz. Düşmanın tamamı esir edilir. Zamanın halkı sonuna kadar doyar ve zenginleşir.

İlmî ve edebî açıdan değerlendirilmesi gereken gazavât-nâme türüne ait pek çok eser vardır. Özellikle bunların edebî yönünün ihmal edildiği görülür. Kültür tarihimizin aydınlatılmasına önemli katkılar sunacak olan bu eserlerin layıkıyla ele alınıp incelenmesi gerekmektedir. Gazavât-nâmelerden hareketle dönemin ekonomik ve sosyal şartlarına dair önemli bulgulara ulaşılabilir.

KAYNAKÇA

Abdî Çelebi, Zafernâme, Fatih Millet Ktp. Ali Emiri Efendi, No: 1328.

Adlî, Fetihnâme-i Şirvan ve Demirkapı, Milli Kütüphane Fahri Bilge Kitaplığı No: 179.

AFYONCU, Erhan, "Osmanlı Siyasi Tarihinin Ana kaynakları: Kronikler", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 2003, C. V, S. 2, s. 101-172.

AFYONCU, Erhan (2009), **Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi**, Yeditepe Yayınları, İstanbul.

AKDENİZ, Safiye, "Betimleyici Anlatım: Tasvirî 'descriptif' Metinler", 22 Kasım 2006, www.Egeedebiyat.org, (E.T: 20.10. 2012).

AKGÜN, Murat (2008), Harirî Abdülcelil Efendi'nin Ferahatnâmesi (Transkripsiyon ve Değerlendirme), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Prof. Dr. Ahmet Şimşirgil), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

AKDOĞAN MİLLİK, Nida (2005), Da‘i Fakir, Tarih-i Engürüs ve Feth-i Eğri (Tahkikli Neşir), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Yard. Doç. Dr. Mustafa Güler), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

AKSOY, Hasan, “Türk Edebiyatında Fetihnâmeler”, **Türkler**, C. XI, 2002, s. 800-805.

ARGUNŞAH, Mustafa, “Türk Edebiyatında Selimnâmeler”, **Turkish Studies**, C. IV, S. 8, 2009, s.31-47.

ASLANTÜRK, Ahmet-Mücahit Kaçar (2012), **Merâhî'nin Fetihnâme-i Sigetvar'ı**, Okurkitaplığı Yayınları, İstanbul.

ATALAN Mehmet (2008), “Türk Kültüründe Hz. Ali Cenknâmeleri”, **e-makâlât Mezhep Araştırmaları**, C. I, S. 2, Güz, s. 7-27.

ATSIZ, H. Nihal (1957), **İstanbul Kütüphanelerinde Tanınmamış Osmanlı Tarihleri**, TTK. Yayınları, Ankara.

AVCI, Necati (1993), Tabib Ramazan, Er-Risâle el-Fethiyye er-Radosiyye es-Süleymaniyye, Doktora Tezi (Dan.: Prof. Dr. Ahmet Uğur), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

AVCI, Necati, “Osmanlı Tarihi Yazarlarından Mısırlı Abdurrahim El-Abbasî ve Eserleri”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 8, 1999, s. 291–298.

AYAN, Gönül, "Lâmi‘î Çelebi'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Konya, Yıl.1, 1994, S.1, Kasım, s.43-65.

AYDEMİR, Meltem (2006), Enîsü'l-Guzât, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Prof. Dr. Zafer Önler), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

AYDÜZ, Salim (2006), **Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi**, TTK Yayınları, Ankara.

AYDÜZ, Salim, “Osmanlı Silahları, Silah Üretim Merkezleri ve Literatürü Tarihi”, **Tarih Okulu**, Mayıs-Ağustos 2011, S. X, s. 1-37.

BABİNGER, Franz (2000), **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri** (Çev.: Coşkun Üçok), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

BAŞPINAR, Fatih (2003), “Kanuni Sultan Süleyman’ın Son Seferine Dair Bir Mesnevi: Merâhî’nin “Fethnâme-i Sefer-i Sigetvar” Adlı Eseri, **Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, C. II, S. 4, Kış, s. 18-74.

BAYSUN, M. Cavid (1953), “Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa,” **Türkiyat Mecmuası**, C. 10, Yıl: 1951-53, s. 321-340.

BİLGİN, Azmi, “Dîvânü Lugâti’t-Türk’teki Manzumelerin Tematik Açıdan Divan Şiiri ile İlgisi”, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. **Kaşgarlı Mahmut Kitabı**, Ankara, 2008, 421-431.

Bursalı Mehmed Tahir (1975), **Osmanlı Müellifleri I-III** (Haz.: İsmail Özen, Fikri Yavuz), Meral Yayınları, İstanbul.

CAN, Ayşe Hande (2007), **Hacı Ali Efendi Tarih-i Kamanîçe**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Cafer İyânî (2001), **Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs** (Osmanlı-Macar Mücadelesi Tarihi, 1585–1595), (Haz. Mehmet Kirişcioğlu), Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Celâlzâde Mustafa (1997), **Selîmnâme**, (Haz. Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

CUNBUR, Müjgan, “Anadolu Gazileri ve Edebiyatımız”, **Erdem**, C. III, S. 9, Eylül 1987, s. 777-807.

ÇABUK, Vahit (1978), **Tiryaki Hasan Paşa’nın Gazâları ve Kaniye Savunması**, Tercüman Yayınları, İstanbul.

ÇAKIR, Ömer (2004), **Türk Şiirinde Çanakkale Muharebeleri**, AKM Yay., Ankara.

ÇALIK, Gülşah (2008), Yeni Bir Edebiyat Nazariyesi Getirme Çabası: Tedrîsât-ı Edebiyye, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Dan.: Recep DUYMAZ), Tarakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

ÇELEBİOĞLU, Âmil (1999), **Türk Edebiyatı'nda Mesnevi** (XV. YY'a Kadar), Kitabevi Yayınları, İstanbul.

ÇERÇİ, Faris (1991), Hızânetü'l-İnşa, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Yard. Doç. Dr. A. Vehbi Ecer), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

ÇETİN, Nihad M., “Şiir”, **İA**, C. XI, 1979, MEB Yayınları, İstanbul, s. 530-542.

ÇEVİKEL, Nuri, “Pîrî'nin Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs'ının Viyana Nüshası”, **TTK Belleten**, C. LXVIII, S. 253, 2004, s. 1-16.

ÇİĞ, Kemal, “Sigetvar Seferine Dair Eşsiz Bir Eser”, **Tarih Dünyası**, İstanbul, C. I, S. 9, 1950, s. 370–372.

ÇOLAK, Ahmet, “Bahârî, Fetihnâme-i Üngürüs Adlı Eseri ve Bu Eserden Hareketle Macaristan Fethinin Edebî-Tarihî Üslupla Anlatılışı”, **Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 10/4 Winter 2015, p. 373-408.

ÇUHADAR, İ. Hakkı (1988), Sucûdî'nin Selimnâmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Prof. Dr. Ahmet Uğur), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

DEMİRSOY, Soner (2013), **Vekâyi-i Ali Paşa** (Yavuz Ali Paşa'nın Mısır Valiliği 1601 - 1603), Çamlıca Yayınları, İstanbul.

Derviş Gubârî (2007), **Gazavâtnâme-i Midilli** (Midilli Kıssası), (Haz. Ömer Özkan), Alp Yayınları, Ankara.

DEVELLİOĞLU, Ferit (1998), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.

DOĞAN, Mehmet (1997), Çerkesler Katibi Yusuf'un Selimnâmesinin Mukayeseli Metin Tenkidi ve Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Prof. Dr. İbrahim Sarıçam), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

DÖĞÜŞ, Selahaddin, "Avrasya Steplerinde İlk Gaziler", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 20, 2008a, s. 329-355.

DÖĞÜŞ, Selahaddin, "Osmanlılarda Gazâ İdeolojisinin Tarihi ve Kültürel Kaynakları", **TTK Belleten**, C. LXXII, S. 52, 2008b, s. 817-888.

DÜNDAR, Hasan (2006), Rahîmîzâde İbrahim (Harîmî) Çavuş'un Gence Fetihnâmesi Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Kritizasyonu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Doç. Dr. Mustafa Eravcı), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

ELİAÇIK, Muhittin (2011), "Selçuknâme'de Edebî Savaş Tasvirleri", **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Ocak 2011, s.105-126.

ERALP, Nejat (1993), **Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar**, TTK Yay. Ankara.

ERAVCI, H. Mustafa, "Gelibolulu Mustafa Âlî ve 'Heft Meclis' Adlı Eseri", **Tarih Okulu**, C. VI, 2010, s. 1-16.

ERAVCI, H. Mustafa, "Mustafa Âlî'nin Nusretnâmesi ve Onun Işığında Yazarın Tarihçiliği", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. XXIV, 2005, S. 38, s. 163-184.

ERDEMİR Avni, "Sinoplu Safâyî (öl.940/1534) ve Bir Eseri: Terceme-i Vasâyâ-yı Şeyh Vefâ", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 9, Bahar 2001, s. 219-235.

ERGİN, Muharrem (1971), **Dede Korkut Kitabı**, MEB Yayınları, İstanbul.

ERKAN, Mustafa, "Gazavâtnâme", **TDVİA**, C. XIII, 1996, s. 439-440.

ERKAN, Davut (2005), Matrâkçı Nasûh'un Süleymânnâmesi (1520–1537), Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi (Dan.: Prof. Dr. Mustafa Çetin Varlık), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

ERSOY, Mehmed Âkif, “Tasvir”, **Sırât-ı Müstakîm**, C. VII, S. 181, 1911, s. 391-392.

EROĞLU, Süleyman(2007), Âsaff'nin Şecâatnâmesi, Doktora Tezi (Dan.: Prof. Dr. Çoşkun Ak), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

EROĞLU, Süleyman, “Kütahyalı Harîmî ve Gonca-i Bâğ-ı Murad Mesnevisi”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. VII, S. 32, 2014, s. 77-94.

ERTAŞ, Kasım (2008), Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Nasîhatu's-Selâtîn İsimli Eserinin Tenkidli Metni, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Prof. Dr. Hulusi Yavuz), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Eyyûbî (1991), **Menâkıb-ı Sultân Süleyman**, (Haz. Mehmet Akkuş), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Firdevsî (1993-1995),**Şehnâme I-IV** (Çev.: Necati Lugal, Kenan Akyüz),MEB Yay. İstanbul.

Firdevsî-i Rumî (2011),**Kutbnâme**, (Haz. İbrahim Olgun, İsmet Parmaksızoğlu), TTK Yayınları, Ankara.

GALLOTTA, Aldo, “Gazavât-ı Hayreddin Paşa”, **TDVİA**, C. XIII, 1996, s. 437-438.

GALLOTTA Aldo, "Le Gazavat di Hayreddin Barbarossa", Studi Magrebini, III, Napoli, 1970, s. 79–160. [Türkçesi: "Gazavât-ı Hayreddin Paşa", (Çev. Salih Akdeniz), **TTK Belleten**, S. 180, 1981, s. 473–500.]

GALLOTTA Aldo, “Il Gazavât-ı Hayreddin Paşa di Seyyid Murad”, Studi Magrebini, Napoli, S. 13 1983, s. 1–43. [Türkçesi “Seyyid Murad’ın Gazavât-ı Hayreddin Paşa Adlı Eseri” (Çev.: Mahmut Şakiroğlu), **Erdem**, Ankara, S. 10, 1988, s. 127–163.]

Gazavât-ı Hayreddin Paşa, Fransa Milli Kütüphanesi, No: 515.

Gelibolulu Mustafa Âlî (2014), **Nusretnâme** (Haz.: Mustafa Eravcı), Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara.

GÖÇMEN, Cemal (2009), Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Heft Meclisi, Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Doç. Dr. H. Mustafa Eravcı), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

GÜNALTAY, Şemseddin (1991), **İslam Tarihinin Kaynakları –Tarih ve Müverrihler-**, Endülüs Yayınları, İstanbul.

HİZMETLİ, Sabri (2011), **İslam Tarihi-İlk Dönem-**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.

HOROVİTZ Josef (2002), **İslâmî Tarihçiliğin Doğuşu İlk Siyer/Megâzî Eserleri ve Müellifleri**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.

İmamzâde Mehmed Es'ad Efendi (2002), **Değeri ve Tesiri Açısından Fetih Hadisi ve Feth-i Kostantîniyye**, (Haz. Necdet Yılmaz), Darulhadis Yayınları İstanbul.

İNALCIK, Halil-Mevlûd Oğuz (1989), **Gazavât-ı Sultân Murad B. Mehmed Han; İzladi ve Varna Savaşları (1443–1444) Üzerinde Anonim Gazavâtnâme**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

İNALCIK, Halil-Bülent Arı, “Osmanlı-Türk Tarihçiliği Üzerine Notlar”, **Uluslararası Askeri Tarih Dergisi**, S. 87, 2007, s. 226–227.

İNAN, Abdülkadir, “Manas Destanı Üzerine Notlar”, **TDAY Belleten** 1959'dan Ayrı Basım, 1960, TTK Yayınları, Ankara.

KABAKLI, Ahmet (1973), **Türk Edebiyatı I-III**, Türkiye Yayınları, İstanbul.

KAFADAR, Cemal, “Gazâ”, **TDVİA**, C. XIII, 1996, s. 427-429.

KARAALIOĞLU, Seyit Kemal (t.y), **Sözlü/Yazılı Kompozisyon Sanatı**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

KARAALIOĞLU, Seyit Kemal (t.y), **Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü**, İnkılap ve Aka Yayınları, İstanbul.

KARANFİL, Mustafa (1998), Harîmî'nin Zafernâme ve Goncası'na Göre Özdemiroğlu Osman Paşa, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Prof. Dr. Feridun Emecen), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

KARARMAZ, Meryem (1996), Heft Dastan Adlı Eserin Tahkikli Transkripsiyonu ve Tahlili, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Doç. Dr. Şerafettin Severcan), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

KARAVELİOĞLU, Murat, "Mahremî'nin Mohaç Fetihnâmesi Örneğinden Hareketle Edebî Metinlerin Tarihî Olayları Anlatımına Dair", **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, S. 11, İstanbul 2013, s. 217-235.

KARTAL, Ahmet (2013), **Doğu'nun Uzun Hikâyesi -Türk Edebiyatında Mesnevi-**, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul.

KAVAK, Fadime (2008), Kur'an'da Edebî Tasvîr, Yayınlanmamış Doktora Tezi (Dan.: Doç. Dr. Mehmet Yalar), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

KAYA, Nevzat, "Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi", **TDVİA**, 1996, C. XXIV, s. 382.

KAYTAZ, Fatma, "Mohaç Savaşı'na Dair Fetihnâmeler ve Bahârî Kadı Ali Efendi'nin Kıyâmetnâme Adlı Fetihnâmesi", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, S. 29, İstanbul, 2013, s. 145-186.

KAYTAZ, Fatma, "Târih-i Sefer-i Zafer – Rehber-i Alaman Adlı Eserinin Tanıtımı Dolayısıyla Celâlzâde Salih'in Süleymannâme'si Hakkında Bazı Yeni Çıkarımlar", **Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies**, C. XLIII, 2014, s. 145-163.

KESKİN, Burhan (1998), Selimnâme (İshak b. İbrahim), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Prof. Dr. Necmi Ülker), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Kıvâmî (2007), **Fetihnâme**, (Haz. Ceyhun Vedat Uygur), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

KİTAPÇI, Zekeriya (2005), **Yeni İslam Tarihi ve Türkler: I**, Yedi Kubbe Yayınları, Konya.

KORKMAZ Zeynep-vd (2001), **Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri**, Yargı Yayınları Ankara.

KÖKOĞLU, Ali (1994), Kemal Paşa-zâde'nin Selimnâmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Prof. Dr. Ahmet Uğur), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

KÖKSAL Fatih, "Divan Şiirinde Okçuluk Terimlerine Ekler", **TÜBAR**, S. X, Aralık 2001, s. 235-233

KÜLEKÇİ, Numan-Turgut Karabey, "Fetihnâme-i Kıbrıs", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Erzurum, S. 2, 1995, s. 81-102.

Kütahyalı Firâki Abdurrahman Çelebi (2013), **Se'adetnâme, Yavuz Sultân Selîm Hân ve Kânûnî Sultân Süleymân Hân'ın Gazâları** (Haz.: Şaban Er), Kutupyıldızı Yayınları, İstanbul.

KÜTÜKOĞLU, Bekir, "Vekayinüvis", **Türkler**, C. XI, 2002, s. 393-394.

LEVEND, Agâh Sırrı (2000), Gazavâtnâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavâtnâmesi, **TTK Yayınları**, Ankara.

LEVEND, Agâh Sırrı (1988), **Türk Edebiyatı Tarihi I**. Cilt, TTK Yayınları, Ankara.

MERCAN, İsmail Hakkı, "Türk Tarihinin Kaynaklarından Olan Bazı Menakıbnâme ve Gazavâtnâmeler Hakkında", **Bahkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.VI, 2003, S. 10, Aralık, s. 107-130.

MERMER, Ahmet-Neslihan Koç Keskin (2005), **Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**, Akçağ Yayınları, Ankara.

MERT, Özcan, “Şerîfî'nin Fetihnâme-i Kıbrıs'ı”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, İstanbul, S. 4–5, 1974, s. 49–78.

M. Ebrahim Esmail (2005), Kâşîfî'nin Gazânâme-i Rûm Adlı Farsça Eseri ve Türkçeye Tercüme ve Tahlili, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Abdülkadir Özcan), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Muallim Naci (t.y), **Istılahat-ı Edebiyye**, (Haz. Alemdar Yalçın, Abdülkadir Hayber), Akabe Yayınları, Ankara.

NAÇ, Kübra (2013), Agehî'nin Fetihnâme-i Kal'a-i Sigetvar'ı: İnceleme-Tenkitli Metin, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Dan.: Nurgül Özcan), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Nasuhü's-Silahî Matrakçı (1976), **Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han**, (Haz. Hüseyin Gazi Yurdaydın), TTK Yayınları, Ankara.

OCAK, Ahmet Yaşar, “Dânişmendnâme”, **TDVİA**, C. VIII, 1996, s. 478–480.

OCAK, Ahmet Yaşar, “Battalnâme”, **TDVİA**, C. V, 1996, s. 206.

ÖLMEZ, Mehmet vd. (2011), **VIII-XIII. Yüzyıllar Türk Edebiyatı**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

ÖZ, Şaban (2006), İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Dan.: Prof. Dr. Mehmet Özdemir), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ÖZCAN, Abdülkadir (1995), “Türklerde Gazâ Geleneği”, **Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı**, Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.

ÖZCAN, Abdülkadir, “Kanuni Döneminin Tarihleri: Süleymannâmeler”, **Tarih ve Medeniyet** (Nisan), S. 14, 1995, s. 40–41.

ÖZCAN Abdülkadir, “II. Bayezid Devri Tarihçiliği ve İlk Standart Osmanlı Tarihleri”, **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, S. 2, Yıl: 2013, s. 141-153.

ÖZCAN, Nurgül-Kübra Naç, “Âgehî'nin “Fetih-nâne-i Kal'a-i Sigetvâr'ı”, **Akademik Araştırmalar Dergisi**, S. 53, Yıl 14, 2012, s. 121-133.

ÖZERDİM, Muhaddere, “M.S 4-5 Asırlarda Çin'in Şimalinde Hanedan Kuran Türklerin Şiirleri”, **DTCF Dergisi**, C.II, S. I, 1943, s. 89-98.

ÖZKAN, Ömer, “Gazavât-nâme-i Midilli Türk Dili ve Kültür Tarihi Bakımından Değeri”, **Türk Dünyası Araştırmaları Yıllığı Belleten**, S. 1, 2008, s. 113-126.

ÖZKUZUGÜDENLİ, Bülent (2005), Ta'likî-zâde Mehmed Subhî, Tebrîziyye, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Yard. Doç. Dr. Erhan Afyoncu), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

ÖZTÜRK, Necdet, "Kazasker Vusûlî Mehmed Çelebi ve Selimnâme'si", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 50, 1987, s. 9-108.

ÖZTÜRK, Necdet (2000), **Anonim Osmanlı Kroniği** (1299-1512), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.

PALA, İskender (2000), **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Ötüken Yayınları, İstanbul.

PARMAKSIZOĞLU, İsmet, "Üsküplü İshak Çelebi ve Selimnâmesi", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, C. III, S. 5-6 (Eylül 1951-Mart 1952), İstanbul, s.123-134.

PARMAKSIZOĞLU, İsmet, “Lütfi Paşa'yla İlgili Yeni Bir Belge”, **Belleten**, Ankara, S. 181, 1982, s. 63-65.

Pirî Efendi (1997, **Fethiyye-i Cezire-i Kıbrıs**, (Haz.: Harid Fedai): KKTC Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Lefkoşe.

POLAT, İbrahim Ethem (2006), **Haçlılara Kılıç ve Kalem Çekenler**, Vadi Yayınları, Ankara.

Rahîmîzâde İbrahim Çavuş (2010), **Kitâb-ı Gencîne-i Feth-i Gence (Osmanlı - İran Savaşları ve Gence'nin Fethi (1583-1590))**, (Haz.: Günay Karaağaç, Adnan Eskikurt), Çamlıca Yayınları, İstanbul.

Reşid Rahmeti Arat (1947), **Kutadgu Bilig-I** (Metin), MEB Yayınları, İstanbul.

SAĞIRLI, Abdurrahman (1993), Keşfi Mehmet Çelebi, Selimnâme veya Bağ-ı Firdevs-i Guzât ve Ravza-i Ehl-i Cihâd, Yüksek Lisans Tezi (Dan.: İsmet Miroğlu), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

SAĞIRLI, Abdurrahman, “Süleymannâme”, **TDVİA**, C. XXXVIII, 1996, s. 126-127.

SARI, Mehmet (1994), Gelibolulu Za’ifi Muhammed Gazavât-ı Sultan Murad Han, Yayınlanmamış Doktora Tezi (Dan.: Prof. Dr. Mertol Tulum), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

SEVERCAN, Şefaettin (1988), Keşfi'nin Selimnâmesi, Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Ahmet Uğur), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Seyyid Kutup (1969), **Kur’an’da Edebî Tasvir** (Terc.: Süleyman Ateş), Hilal Yayınları, Ankara.

Sinan Çavuş (1999), **Süleymannâme, Tarih-i Feth-i Şikloş Estergon ve İstol-Belgrad** (Haz.: Tülay Duran), Tarih Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul.

SUNGUR, Çetin (1998), Rahîmîzâde İbrahim Harîmi Çavuş’un Zafernâme-i Sultan Murad Han Adlı Eserinin Transkripsiyonu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Yard. Doç. Dr. A. Nezihi Turan), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

SUNGURHAN Aysun (2014), “XIV ve XV. Yüzyıl Anadolu Sahası Mesnevilerinde Savaş ve Savaş Araçları”, **Türk Harp Edebiyatı Konulu I. Uluslararası Türkiyat Sempozyumu** (1-3 Kasım 2013/Çankırı) Bildiriler, Berikan Yay. Ankara.

ŞAHİN, Haşim, “Menakıbnâme, **TDVİA**, C. XXIX, 1996, s. 113-114.

ŞAHİN, Kürşat Şamil (2012), “Gazavâtnâmeler Üzerine Yapılan Çalışmalar Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 7/2 Spring 2012, p.997-1022.

ŞAHİN, Kürşat Şamil (2014), “Gazavâtnâmlerde Dil ve Üslup”, **II. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi Bildiri Kitabı**, 23-25 Mayıs 2014, Bosna Hersek, s. 528-542.

ŞAHİNOĞLU, Kadriye (1987), Muhyî Çelebi ve Selimnâmesi, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara.

Şemseddin Sâmî (2009), **Kâmûs-ı Türkî**, Kapı Yayınları, İstanbul.

ŞENTÜRK, Ahmet Atilla (2002), **XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerinde Edebî Tasvirler**, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

ŞİBAY, Halim Sabit (1977), “Cihad”, **TDVİA**, C. III, 1977, s. 164-167.

Şükrî-i Bitlisî (1995), **Selîmnâme**, (Haz. Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar, Mustafa Gül), İsis Yayınları, İstanbul.

Tacizâde Cafer Çelebi (1953), **Mahrûsa-i İstanbul Fetihnâmesi**, (Haz. Şeref Kayaboğazi), İstanbul: Gün Basımevi, İstanbul.

Tahir’ül Mevlevî (1973), **Edebiyat Lugatı**, Enderun Kitabevi, İstanbul.

TANSEL, Fevziye Abdullah (1963), **İyi ve Doğru Yazma Usulleri** (II Kompozisyon), Milli Kültür Yayınları Yayınları, Ankara.

TANSEL, Selâhattin, “Silâhşor’un Fethnâme-i Diyâr-ı Arab Adlı Eseri”, **Tarih Vesikaları**, Ankara, 1958, S. 17, 1958, s. 295–320; Ankara, S. 18, 1958, s. 429–454.

TERGİP, Ayhan, “Siyer Yazıcılığı ve Türklerin Siyer İlimine Katkıları”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi** (Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı-Prof. Dr. Turgut Karabey Armağanı), C.III, S. 15, 2010, s. 221–232.

TOKAY, Ayşe Tuba (2008), **Levhî’nin Gazavâtnâme-i Sultan Süleyman’ı** (Giriş-Gramer İncelemesi-Metin Sözlük-Notlar-Tıpkı Basım), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Doç. Dr. Mehmet Gümüşkılıç), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

TOPAL, Seyid Ali (2008), Celalzâde Salih Çelebi'nin Tarih-i Sultan Süleyman İsimli Eseri, Yayınlanmamış Doktora Tezi (Dan.: Seyfettin Erşahin), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tursun Bey (1977), **Tarih-i Ebü'l-Feth**, (Haz. Mertol Tulum), İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.

UĞUR, Ahmet, "Selimnâmeler", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. XXII, Ankara, 1978, s. 367-380.

UĞUR, Ahmet, "Selimnâme", **TDVİA**, C. XXXVI, 1996, s. 440-441.

ÜZÜMCÜ, Hamza (2008), Zafernâme-i Ali Paşa (Transkript ve Değerlendirme), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Doç. Dr. H. Mustafa Eravcı), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

YAMAN, Ahmet, "Siyer", **TDVİA**, C. XXXVII, 2006, İstanbul, s. 319-324.

YAVUZ, Hulusi (2003), **Yemen'de Osmanlı İdâresi ve Rumûzî Târîhi** (C.I- II). TTK Yayınları, Ankara.

YILDIRIM, Mehmet Ali (2014), Yakup Paşa Gazavâtnâmesi, Latin Harflerine Çevrilmesi ve Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Prof. Dr. Hasan Basri Karadeniz), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

YILDIZ, Murat (2013), **Celâlzâde'nin Rodos Fetihnâmesi**, Libra Kitap Yay. İstanbul.

YILMAZ, Engin, "Gazavâtnâme Tanımı, Tarihi Gelişimi, Kapsamı, Yeni Bir Tasnifi", **Türk Dünyası araştırmaları**, S. 118, 1999, Şubat, s. 181-184.

YILMAZ, Hakan, "Sultan II. Bâyezîd Devrinde Yazılan 'Fetihnâmeler ve Lâmi'î Çelebi'nin Bilinmeyen Bir 'Fetihnâmesi'", **Hakikat**, Yıl 16, Ocak 2009, S. 184.

YILMAZ, Nazım (1995), Selman Cami'ü'l-Cevahir, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan.: Doç. Dr. Necdet Öztürk), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

YURDAYDIN, Hüseyin Gazi, “Celâl-zâde Salih’in Süleymannâmesi”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 14, 1966 s.1–14.

YURDAYDIN, Hüseyin Gazi, “Bostan'ın Süleymannâmesi”, **TTK Belleten**, C. XIX, S. 74, 1955, s. 137–202

YURDAYDIN Hüseyin Gazi, “Ferdî'nin Süleymannâmesi'nin Yeni Bir Nüshası”, **DTCF Dergisi**, Ankara, S. 1–2, 1950, s. 201–223.

YURTSEVEN, Yılmaz, “Osmanlı Klasik Döneminde İdeoloji, Din ve Siyasî Meşruiyet Üzerine Kısa Bir Değerlendirme”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XI, S. 1–2, 2007, s. 1255-1283.

Zekeriyazâde (1988), **Ferah Cerbe Fetihnâmesi**, (Haz. Orhan Şaik Gökyay), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

ZEYREK, Yunus (2001), **Tarih-i Osman Paşa**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

İNDEKS

- A**
- Abdî Çelebi, 123, 149, 171, 216, 237, 244,
245, 267, 272, 277, 285, 290
- Abdurrahman Hibrî, 128
- Abdülmecid, ii, 131
- Adil Giray, 109
- Adlî, 122, 173, 184, 268, 269, 271, 272, 274,
275, 276, 281, 283, 284, 285, 291
- Agehî, 92, 299
- Ahıska, 114
- Ahıskalı Hasan b. Yusuf, 131
- Ahmed bin Osman bin Sâni, 125
- Akdeniz, 25, 26, 27, 30, 89, 90, 91, 149, 198,
266, 296
- Akhisarlı Hacı Nesimoğlu Ahmet, 131
- Akkirman, 67
- Alâi'd-Devle, 73, 74, 79
- Ali Paşa, ix, 45, 62, 91, 103, 104, 111, 119,
128, 131, 294, 303
- Amasya, 74, 81, 85, 100
- Andelîb, 124
- Arnavutluk, 63, 67
- Arşidük Mattias, 121

Âsafî, 19, 20, 107, 108, 109, 111, 172, 185,
199, 212, 259, 260, 295
Âşıkpaşazâde, 79
Azerbaycan, 96, 110, 122

B

Bâdgûya, 20
Bağdadlı Hacı Mustafa, 128
Bağdat, 80, 101, 111, 119, 129
Bahârî, 95, 294, 298
Bahşî, 71, 212
Bakü, 109
Barbaros Hayreddin Paşa, 89, 90, 123
Battalnâme, 13, 48, 49, 300
Battalnâme, 286
Bayburt, 79, 81
Behçetî, 129
Behremen, 224, 226, 258
Belgrad, viii, 45, 59, 62, 63, 69, 82, 83, 85, 86,
87, 91, 92, 94, 96, 98, 99, 121, 125, 130,
198, 240, 261, 267, 270, 271, 272, 274,
275, 276, 277, 278, 279, 302
Berzence, 121
Boğdan, 63, 82, 85
Bosna, 63, 71, 121, 130
Bostan Çelebi, viii, 97
Budın, 82, 83, 91, 92, 95, 96, 98, 120

C

Cafêr Çelebi, 120, 125
Canberd-i Gazeli, 83, 96
Cebraîl, 43, 235
Celalzâde Mustafa Çelebi, 101
Celâlzâde Mustafa Çelebi, vii, 77
Celalzâde Salih Çelebi, 82, 83, 264, 303
Cemşîd, 57, 224, 226, 258, 268
Cengiz Han, 57, 150
Cerbe, viii, 88, 89, 304

Cevrî, 75, 76
Ceyhan, 156
Ceyhun, 64, 178, 284, 298
Ceyhûn, 157, 178, 234, 263
Cizyedarzâde, 131

Ç

Çaldıran, 52, 73, 74, 76, 177
Çerkes, 180
Çeşnik, 123

D

Dağıstan, 114, 115
Dahhâk, 213, 226, 236, 258, 289
Dânişmendnâme, 48, 61, 286, 299
Dârâ, 224, 226, 258, 269
Davud, 119, 145, 218
Davud Beg, 145
Dede Korkut, 38, 39, 93, 292, 295
Demirkapı, x, 109, 122, 173, 184, 268, 269,
271, 272, 274, 275, 276, 281, 283, 284,
285, 291
Derbend, 115, 199, 201
Derviş Gubârî, 70, 194, 222, 269, 270, 271,
272, 284, 294
Dımışk, 139, 140
Dîvânü Lugâti't-Türk, 37
Diyarbakır, 76, 111, 125, 130, 163
Diyarbakır, 81, 96
Dizful, 119
Drava, 95
Düldül, 223, 281

E

Ebubekir bin Abdullah, 114
Edirneli Güftî Ali, 129
Eğri, 51, 118, 121, 124, 125, 291
Eğriboz, 63
Elbistan, 79, 81, 143

Elburz, 148, 180, 199, 209, 239, 266, 289
Elkas Mirzâ, 96, 97
Enverî, 47, 190
Erdel, 91
Eres Han, 109
Ereş, 19, 20, 108, 116, 117
Erzincan, 76, 97
Erzurum, 84, 103, 105, 109, 111, 112, 113,
115, 117, 118, 151, 202, 298
Erzurumlu Osman Dede, 129
Estergon, 90, 91, 121, 302
Eyyübî, 82, 138, 157, 166, 188, 236, 275, 295

F

Faizî, 126
Fatih Sultan Mehmed, ii, vi, 61, 65, 66, 68, 71,
237, 286
Fegveroş, 182
Ferhad, 78, 114, 118, 119, 169, 209, 226, 258,
269
Ferhat Paşa, 112, 113, 114
Ferîdun, 212, 224, 226, 258
Ferîdûn, 224, 258, 269
Fırat, 64, 156
Firdevsî, 15, 32, 33, 47, 51, 53, 57, 67, 68,
148, 149, 151, 155, 158, 174, 177, 182,
183, 185, 187, 188, 194, 198, 208, 209,
211, 217, 225, 228, 229, 230, 231, 234,
236, 239, 247, 252, 253, 254, 255, 266,
267, 268, 270, 271, 273, 274, 275, 276,
278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 287,
295, 296
Fütuhî, 86, 161, 210, 232, 239

G

Gazâ, i, iii, 41, 58, 129, 207, 215, 236, 248,
294, 297, 300
Gazze, 81

Gelibolu, 26, 87
Gelibolulu Mustafa Âlî, 75, 98, 99, 116, 117,
136, 158, 159, 166, 183, 187, 202, 203,
235, 247, 268, 274, 283, 295, 296
Gence, ix, 112, 113, 114, 294, 301
Gîv, 208, 226, 258, 269
Gori, 114
Göle, 93
Gürcistan, ix, 76, 97, 108, 114, 117, 118, 119,
122, 129, 136

H

Hacı Ali Efendi, 107, 129, 293
Hacı Recep Paşa, 131
Haçova, x, 125, 126
Hâkî Efendi, 100
Halep, 73, 81
Halid bin Velid, 46
Halisî, 128
Hamza Ağa, 217
Hamzanâme, 13, 14, 46, 49
Harîrî, 87, 213, 291
Harîrî, 22, 23, 192, 242
Hasan Ağazâde Hacı Abdullah, 130
Hasan Beyzâde Ahmed Paşa, 126, 127
Hasan İzzet Efendi, 131
Hasan Kürdî, 130
Hasan Paşa, x, 59, 106, 112, 121, 125, 126,
127, 129, 131, 142, 191, 293
Hatvan, 121
Hayber, 23, 187, 199, 283, 289, 299
Haydar, 114, 223, 269
Hırvatistan, 121
Hızır Reis, 89
Hoca Sâdeddîn Efendi, 100
Huzistan, 119
Hülâgû, 150
Hüseyin Ağa, 130

Hüseyin bin Mehmed, 122
Hz. Ali, 14, 46, 50, 257, 291
Hz. Hamza, 14, 46

I

I. Abdülhamid, ii, 131
I. Ahmed, ii, 48, 107, 120, 126, 128
I. Mustafa, ii, 128
I. Selim, ii, vii, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80,
81, 102, 286
II. Ahmed, ii, 129
II. Bâyezid, ii, vii, 62, 66, 67, 68, 69, 70, 74,
77, 286
II. Mahmud, ii, 65, 131
II. Murad, ii, vi, 58, 59, 60, 286
II. Mustafa, ii, 129
II. Osman, ii, 128
II. Selim, ii, ix, 92, 98, 99, 102, 105, 107, 286
II. Süleyman, ii, 129
III. MEHMED, x, 124
III. Murad, ii, ix, 102, 107, 112, 120, 123, 286
III. Mustafa, ii, 131
III. Osman, ii, 131
III. Selim, ii, 131
IV. Mehmed, ii, 107, 129
IV. Murad, ii, 100, 128
İyânî, 120, 121, 125, 142, 158, 161, 181, 182,
187, 189, 191, 203, 211, 217, 218, 219,
241, 262, 268, 272, 276, 283, 284, 293

İ

İbrahim Naimeddin, 131
İbrahim Paşa, 83, 86, 96, 98, 105
İmamzâde Mehmed Es'ad, 65, 66, 296
İnebahtı, vii, 66, 68, 69
İshak Çelebi, vii, 72, 73, 301
İskender, 187, 199, 209, 210, 211, 213, 224,
240, 254, 256, 258, 281, 283, 289, 301

İskenderiye, 63, 81
İsrâfil, 154, 181, 182
İstoni-Belgrad, 82, 121
İzvornik, 218

K

Kadı Ömer Efendi, 130
Kadıızâde Ahmed, 128
Kaf, 187, 189, 194, 199, 209, 224, 238, 250,
261, 266, 283, 289
Kâğıd-hâne, 22
Kalkandelenli Sücûdî, vii, 73
Kaniye, x, 125, 126, 127, 293
Kanunî, ii, viii, 44, 47, 51, 68, 74, 76, 77, 80,
82, 83, 86, 87, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96,
98, 99, 100, 102, 286
Kanunî Sultan Süleyman, ii, 44, 68, 74, 87,
94, 95, 96, 98, 286
Kara Hân, 163, 164
Karaboğdan, 78, 101, 102
Karaçelebizâde Abdülaziz, ix, 100, 101, 128,
298
Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, ix, 100,
101, 298
Karadeniz, 149, 157, 252, 266, 267, 304
Kars, 112, 116, 126, 131
Kastarov, 192
Kâşîfî, 48, 66, 299
Kaytas Paşa, 109, 201
Kefe, 72, 76, 110, 139
Kemah, 73, 74, 76, 79, 80, 85
Keşfi, vii, 74, 155, 157, 226, 227, 301, 302
Kınık, 108, 171
Kırar Hân, 164
Kırbova, 71
Kıvâmî, vii, 63, 64, 156, 159, 164, 165, 205,
224, 234, 240, 245, 247, 250, 251, 268,

269, 270, 274, 276, 277, 278, 279, 280,
282, 283, 298

Kili, 63, 67, 71

Koca Ragıp Paşa, 130

Komaran, 121, 142

Koron, 68, 69

Kudüs, 31, 81

Kûh-ı elbruz, 283

Kutadgu Bilig, 37, 38, 301

Kutbeddin Mekki, 106

Kuyucu Murad Paşa, 48

Kütahya, 71, 84, 92, 304

Kütahyalı Firâki, 84, 258, 260, 261, 262, 264,
265

L

Lala Mustafa Paşa, 103, 108, 111, 112, 116,
117

Lami'î Çelebi, 68, 69

Lefkoşe, 103, 104, 301

Levhî, 93, 94, 303

M

Mahmud Sabit, 131

Malatya, 81

Mardin, 81, 163, 164

Mars, 224, 261

Matrakçı Nasûh, 23

Me'cuc, 209, 225, 269

Mehmed Âkif, 17, 18, 25, 26, 295

Mehmed Giray, 109, 110

Mehmed Necati Efendi, 124

Mehmed Paşa, 97, 98, 121, 132

Mehmed Vefâi, 122

Memi Bey, 218

Menâkıbnâme, 49

Merâhî, 93, 135, 181, 189, 210, 211, 234, 241,
257, 261, 270, 271, 272, 273, 275, 278,
283, 291, 292

Mercidabık, 74, 81

Mısır, vii, 51, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 81,
83, 85, 96, 98, 100, 106, 107, 132, 180,
230, 294

Midilli, vii, 15, 26, 63, 67, 70, 188, 194, 252,
294, 300

Mihaloğlu Ali Bey, 69, 70, 299

Minûçehr, 269

Mirrih, 176, 224

Misâli Çelebi, 126

Mohaç, 15, 85, 94, 95, 102, 297, 298

Mora, vii, 18, 60, 63, 67, 69, 130, 131, 199

Moralı Melek Bey, 131

Moton, vii, 66, 68, 69

Muradî, 89, 90

Musa, 169, 234, 236, 274, 289

Mustafa Resmî Efendi, 132

Mustafa Sâlim bin Abdullah, 124

Mustafa Zühdi, 129

Mühürdar Ali, 130

Mühürdar Hasan Ağa, 129

N

Nâbî, 129

Nâdir, 130

Nahecivan, 82, 100, 134

Nazmizâde Murtaza, 130

Nemçe, 98, 99

Nidâi, 88

Nihâlî, 106

Nikebolu, 59, 60

Nil, 81, 148, 156, 249

Niyâzi, 49, 50, 119

Nuri Ziyaeddin İbrahim, 128

O

Oruç Reis, 89

Ö

Ömer Taib Efendi, 129

Özdemiroğlu Osman Paşa, ix, 45, 108, 112,
113, 114, 115, 118, 122, 123, 126, 297

P

Peç, 82, 98

Peşte, 91

Pîrî, 50, 103, 293

Pîrî Paşazâde Hüseyin, 128

Piyale Paşa, 88

Polata, 120

Pulya, 87, 98

R

Rahimzâde, 111, 112, 113, 114, 115, 260

Rızaî, 132

Ridaniye, 73, 74, 81

Rodos, viii, ix, 23, 62, 78, 79, 82, 83, 85, 89,
94, 95, 96, 98, 101, 304

Rûm, 66, 154, 167, 180, 187, 212, 216, 225,
244, 262, 299

Rumûzî, 105, 107, 155, 204, 234, 303

Rüstem, 150, 163, 180, 208, 210, 211, 213,
224, 226, 233, 258, 269

S

Sa'dî b. Abdülmüteal, vii, 76, 77

Sa'yî, 86, 87, 240, 267, 270, 271, 272, 274,
275, 276, 277, 278, 279

Sâfi Mustafa Efendi, 123

Salih Hayri, 132

Saltuknâme, 49

Samanyolu, 189, 199, 284, 289

Satürn, 261

Sava, 121

Seccâd, 119

Segeş, 121

Selimnâme, i, iii, vii, ix, 45, 51, 52, 72, 73, 74,
75, 76, 77, 78, 79, 80, 102, 139, 146, 155,
157, 159, 177, 178, 226, 231, 285, 293,
298, 300, 301, 303

Selman, 15, 96, 109, 136, 138, 304

Sen Martin, 121, 123

Senâî, viii, 85

Seyyid Mehmed el-Münşî, 67

Sıdkî, 128

Sır Kâtibi Mustafa Nedim, 130

Sırrî Efendi, 131

Sıska, 121

Sigetvar, viii, 91, 92, 93, 98, 99, 135, 291,
292, 293, 299

Sikender, 138, 144, 187, 210, 211, 213, 224

Silahşor, 80, 131, 139, 143, 157, 163, 180

Silistre, 76, 131

Sinan Paşa, 63, 81, 102, 105, 106, 107, 117,
118, 121, 123, 143

Sipahizâde Ahmed, 128

Sofya, 59

Sokollu Mehmed Paşa, 92, 93, 99

Sonluk, 121

Suzî, 69, 138, 208

Süzî Çelebi, 42

Süleymân, 85, 147, 153, 224, 257, 299

Süleyman Şâdî, 132

Süleymannâme, i, iii, viii, ix, 23, 45, 50, 52,
84, 85, 91, 97, 98, 100, 285, 298, 301, 302

Ş

Şah İsmail, 85

Şah Tahmasb, 96, 100

Şam, 56, 73, 81, 85, 139, 173, 218

Şehnâme, 32, 33, 47, 56, 118, 151, 156, 295

Şehzade Mustafa, 102

- Şerîfî, 103, 299
 Şıkloş, 90
 Şıkloş, viii, 90, 91, 136, 302
 Şîrî, vii, 79
 Şirvan, x, 108, 112, 114, 115, 117, 122, 123,
 124, 126, 173, 184, 268, 269, 271, 272,
 274, 275, 276, 281, 283, 284, 285, 291
 Şükrî, vii, 74, 75, 148, 154, 156, 161, 165,
 166, 167, 168, 187, 209, 210, 232, 233,
 234, 236, 241, 246, 261, 262, 263, 264,
 265, 266, 267, 268, 269, 272, 274, 275,
 276, 277, 279, 280, 283, 285, 302
 Şükrî-i Bitlisî, vii, 74, 75, 209, 232, 233, 234,
 236, 246, 261, 262, 263, 264, 265, 267,
 268, 275, 276, 277, 280, 302
- T**
- Ta'likîzâde, 173
 Tabib Ramazan, viii, 94, 292
 Tacizâde Cafer Çelebi, 64, 65, 302
 Talîkîzâde, 117, 118
 Talîkîzâde Mehmed Subhî, 118
 Tata, 120, 123
Tatar, 110, 113, 203
 Tebriz, 73, 74, 79, 85, 96, 111, 113, 114, 115,
 118
 Tevârih-i Âl-i Osmân, 46
 Tiflis, 108, 112, 117, 126, 131, 202
 Tirmovî, 60
 Tokmak Han, 117
 Toman Bay, 81
 Trabzon, 63, 75, 76, 78
 Tulûî, 128
 Tuna, 86, 157
 Tunus, 89, 105
 Tursun Bey, 18, 19, 62, 63, 141, 148, 150,
 155, 168, 189, 211, 212, 228, 238, 239,
 240, 242, 249, 251, 266, 267, 268, 269,
 271, 273, 275, 277, 278, 281, 282, 283,
 284, 303
- U**
- Utarid, 137
 Uzun Firdevsî, 67, 68
 Uzun Hasan, 63
- Ü**
- Ülker, 72, 261, 269, 298
 Üngürüs, viii, ix, x, 45, 59, 60, 83, 86, 95, 98,
 120, 124, 189, 191, 203, 211, 293, 294
- V**
- Vahîd Mahtumî, 130
 Van, 82, 86, 96, 111, 118, 292
 Varadin, 98
 Vâsîfî, 128
 Vencesese, 71
 Vesprem, 120
 Vuslatî Ali Bey, 129
 Vusûlî Mehmed Çelebi, 102, 300
- Y**
- Yanık, x, 120, 124, 142
 Yanko, 143, 145
 Yavuz Sultan Selim, 44, 51, 52, 68, 73, 75, 85,
 94, 143
 Yayça, 71
Ye'cûc, 19, 188, 209, 210, 225, 253, 269
 Yemen, ix, 102, 105, 106, 107, 155, 303
 Yûsuf, 136, 219, 220
- Z**
- Zaîfî, 60, 61, 142, 145, 199
 Zafernâme-i Münif, 130
 Zâl, 208, 213, 224, 226, 258, 269
 Zekeriyazâde, 88, 89, 240, 256, 277, 278, 282,
 304

Zîrek, 104

Zühre, 22, 137, 188

ÖZGEÇMİŞ

1982 yılında Çorum Bayat'ta doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Bayat'ta tamamladı. 2004 yılında Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü, 2005'te Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Anabilim Dalı Tezsiz Yüksek Lisans Programı'nı bitirdi. *Sevgilinin Güzellik Unsurlarından Saç, Kaş, Kirpik ve Hat* başlıklı tezi ile 2009 yılında Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimini tamamladı. 2008-2009 yılları arasında Çorum Kargı Lisesinde edebiyat öğretmenliği yaptı. 2009'dan beri Bartın Üniversitesi Türk Dili Bölümünde öğretim elemanı olarak çalışmaktadır.